

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران

www. **Ghaemiyeh** .com
www. **Ghaemiyeh** .org
www. **Ghaemiyeh** .net
www. **Ghaemiyeh** .ir

تذکرہ اہل بیت علیہم السلام
بسمانی - بروجردی

بیان المفاجئ

در

احداثت خاتم مطہرین صاحب مناقب باقر

علیہ السلام و تدبیرت حضرت امام شمس

سید کاوی

جلد دوم

تالیف

سید فضل الرحمن محمدوی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بيان المفآخر: در احوالات عالم جليل صاحب مناقب و اثر حاج سيد محمدباقر حجه الاسلام شفتي بيدآبادي

نويسنده:

مصلح الدين مهدي

ناشر چاپي:

کتابخانه مسجد سيد اصفهان

ناشر ديگيتالي:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۶	بیان المفآخر: در احوالات عالم جلیل صاحب مناقب و اثر حاج سید محمدباقر حجه الاسلام شفتی بیدآبادی جلد ۲
۱۶	مشخصات کتاب
۱۶	اشاره
۲۰	اجازه سید به لاکانی
۲۱	یک صفحه از تحفة الابرار
۲۲	اجازه میرزای قمی جهت سید
۲۸	ادامه بخش چهارم: (حجه الاسلام از مرگ فتحعلی شاه تا هنگام وفات)
۲۸	فصل چهاردهم: (تألیفات مرحوم سید حجة الاسلام)
۲۸	حدیث
۳۰	مقدمه
۳۱	۱- اخباریها و ۲- اصولیها یا مجتهدین
۳۱	تالیفات
۳۲	۱- آداب صلوة اللیل وفضائلها (رساله در نماز شب و فضیلت آن)
۳۳	کیفیت نماز شب
۳۴	۲- الاجازات
۳۵	(تذکر)
۳۷	اجازات
۳۸	اجوبه المسائل
۳۸	۳- احکام غسله (رساله در ...)
۳۹	الاستقبال
۳۹	۴- انواع اراضی (رساله در ...)
۴۰	۵- بطلان وقف بر نفس (رساله در ...)
۴۲	پرسش و پاسخ
۴۳	۶- تحفة الأبرار الملتقط (المستنبط) من آثار الائمة الاطهار علیهم السلام
۴۶	۷- تحفة الابرار
۴۶	۸- ترجمه حال ابان بن عثمان (رساله در ...)
۴۷	۹- ترجمه حال لبراهیم بن هاشم قمی
۴۸	۱۰- ترجمه حال ابی بصیر
۵۰	۱۱- ترجمه حال احمد بن محمد برقی
۵۱	۱۲- ترجمه حال احمد بن محمد بن عیسی قمی
۵۱	۱۳- ترجمه حال اسحاق بن عمار ساباطی
۵۳	۱۴- ترجمه حال حسین بن خالد
۵۴	۱۵- ترجمه حال حماد بن عیسی الجهنی
۵۵	۱۶- ترجمه حال سهل بن زیاد الادمی الرازی
۵۶	۱۷- ترجمه حال شهاب بن عبد ربه
۵۶	۱۸- ترجمه حال عبد الحمید بن سالم العطار

۵۷	۱۹ - ترجمه حال عمر بن یزید
۵۸	۲۰ - ترجمه حال محمد بن احمد
۵۹	۲۱ - ترجمه حال محمد بن اسماعیل (رساله در...)
۶۱	۲۲ - ترجمه حال محمد بن خالد البرقی
۶۲	۲۳ - ترجمه حال محمد بن سنان
۶۳	۲۴ - ترجمه حال محمد بن الفضیل
۶۴	۲۵ - ترجمه حال محمد بن عیسیٰ البیطنی
۶۵	نامه حضرت جواد علیه السلام
۶۶	ماجیلویه لقب چهار نفر از محدثین است بدین قرار :
۶۷	حدیث
۶۸	۲۷ - ترجمه حال معویة بن میسره (و اینکه او همان معویة بن شریح است)
۶۹	۲۸ - تطهیر العجین بیتیخیره و عدمه (رساله در ...)
۷۰	۲۹ - تقدیم الید علی الاستصحاب (رساله در ...)
۷۰	۳۰ - التقليد
۷۱	۳۱ - تمییز مشترکات الرجال (رساله در ...)
۷۱	۳۲ - جوابات المسائل
۷۱	۳۳ - حوازی هیه ولی مدت منقطعه را (رساله در...)
۷۲	۳۴ - الحدود
۷۳	۳۵ - حرمة فی رم الموطوء علی الواطی (رساله در ...)
۷۳	۳۶ - حکم تزویج خواهر مطلقه (رساله در ...)
۷۳	۳۷ - الحلیة اللمعة
۷۵	۳۸ - حوائی بر کتاب فروع کافی
۷۵	۳۹ - خلاصه و منتخب تحفة الأبرار
۷۶	۴۰ - رد بر مولی علی اکبر اژه ای درباره سلام نافله (رساله در ...)
۷۷	۴۱ - الزهرة البارقة
۷۸	۴۲ - زیارت عاشوراء (رساله در باره ...)
۷۹	۴۳ - سلام نماز نافله (رساله درباره ...)
۷۹	۴۴ - سؤال و جواب
۸۳	۴۶ - شرح بعضی از مسائل
۸۳	۴۷ - شرح تهذیب الاصول
۸۳	۴۸ - شکیات (رساله در ...)
۸۴	۴۹ - صلح حق الرجوع فی الطلاق (رساله در ...)
۸۵	۵۰ - عدم امکان تحقق عموم مطلق وعموم من وجه (رساله در بیان...)
۸۵	۵۱ - عدم جواز یقأ بر تقلید مجتهد میت (رساله در ...)
۸۶	۵۲ - عدم لزوم قبض فی الوقف المختص (رساله در ...)
۸۶	۵۳ - عمر مبارک امام چهارم حضرت سجاد علیه السلام
۸۷	۵۴ - قبول قول نسوان (رساله در باره ...)
۸۷	۵۵ - قضاء وشهادات

۵۶ - قضا وشهادات و برخی از فروع آن (رساله در ...)	۸۸
۵۷ - مشتق (رساله ای در ...)	۸۸
۵۸ - مطالع الانوار فی شرح شرایع الاسلام	۸۹
فهرست مطالع الانوار	۹۳
وجوب اقامه حدود بر مجتهدین وفقهاء در زمان غیبت امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف	۹۵
۵۹ - مناسک حج (رساله در ...)	۹۵
۶۰ - مناظره شاه با سید	۹۶
فصل پانزدهم: (مسجد سید حجة الإسلام)	۹۸
اشاره	۹۸
ذکر چند حدیث	۹۸
وصف مسجد	۹۹
طول و عرض مسجد	۱۰۱
درهای ورودی مسجد	۱۰۱
زمین مسجد	۱۰۲
ابتدای شروع ساختن مسجد سید	۱۰۳
تکمیل ساختمان و تزئینات و تعمیرات :	۱۰۴
ائمه جماعت مسجد سید :	۱۰۵
ذکر دو نماز جماعت	۱۰۷
مؤذن مسجد سید	۱۰۹
مدرسین مسجد سید	۱۱۰
برگشت بمطلب :	۱۱۱
مکاتب مسجد سید	۱۱۲
مهمترین مکتب خانه در مسجد سید : مکتب آخوند ملا نقی دهنی بود .	۱۱۳
یکی دیگر از مکاتب این مسجد : مکتب خانه مرحوم آقا شیخ عزیز الله بید آبادی	۱۱۴
خطاطین ونویسندگان کتیبه های مسجد سید	۱۱۴
اسامی شعرائیکه اثری از آنها در مسجد سید حجة الاسلام باقی است	۱۱۷
یکی از مستحبات فراموش شده	۱۲۲
(علت تعطیل موضوع اعتکاف) :	۱۲۳
در اصفهان چهار صد مسجد جامع بزرگ و یک مسجد قابل ذکر هست	۱۲۴
فصل شانزدهم: (در ذکر اسامی برخی از شعراء و مداحین)	۱۲۵
اشاره	۱۲۵
بیان مؤلف قصص العلماء :	۱۲۸
۱- سید محمد ابراهیم موسوی	۱۲۸
۲- اختر	۱۲۸
۳- علامه فقیه زاهد مرحوم آقا میرزا محمد باقر چهارسوقی	۱۲۹
۴- بیدل :	۱۲۹
۵- جوهری :	۱۲۹
۶- خلف :	۱۳۰

۱۳۰	۷- سرش : محمد علی فرزند قنبر علی سدهی اصفهانی ملقب به شمس الشعراء از نسل میر یار احمد نجم ثانی خوزانی در سال ۱۲۲۸ متولد شده و در ۱۲۸۵ وفات یافته است . دیوانش بچاپ رسیده است .
۱۳۱	۸- عبد الکریم بن محمد اسماعیل (اصفهانی) شاعر - ادیب - خطاط نقاش از شاگردان مرحوم سید حجة الاسلام از آثارش ده بیت شعر در پشت جلد اول مطالع الانوار در تقریظ کتاب ومدح مؤلف نوشته شده است . در پشت جلد در اول کتاب نوشته است: ۱۳۱
۱۳۳	۹- عشرت فسانی
۱۳۳	۱۰- حاج میرزا فتح الله بن میرزا کوچک میر محمد صادقی حسینی
۱۳۴	۱۱- کفاش شاعر اصفهانی
۱۳۵	۱۲- گوینده ای ناشناس
۱۳۶	۱۳- گوینده ای ناشناس
۱۳۶	۱۴- گوینده ای ناشناس
۱۳۶	۱۵- حاج ملا علی نوری حکیم معروف.
۱۳۶	۱۶- وفا زواره ای:
۱۳۷	۱۷- هلال :
۱۳۷	۱۸- هما شیرازی اصفهانی
۱۳۸	۱۹- میرزا مهدی يموت زواره ای
۱۳۹	۱- صغیر اصفهانی
۱۴۰	۲- مرحوم حاج میرزا حبیب الله نیر
۱۴۵	فصل هفدهم: (وظائف - محل دفن)
۱۴۵	اشاره
۱۴۶	حدیث
۱۴۷	فوت
۱۴۷	نقل اقوال :
۱۴۸	رفع اشتباه :
۱۴۸	اختلاف در روز و ماه :
۱۴۹	مراجعه به تقویم
۱۴۹	اشتباه بزرگ :
۱۵۱	تذکر :
۱۵۱	آخرین ملاقات :
۱۵۲	مراسم تغسیل و تکفین و نماز
۱۵۲	روز وفات :
۱۵۳	استجاب دعا و طلب مرگ نمودن مرحوم سید :
۱۵۳	(نکته تاریخی) :
۱۵۳	تاریخ دفن :
۱۵۴	(نکته ای مجهول) :
۱۵۴	فائده :
۱۵۵	مدفن مرحوم سید حجة الاسلام
۱۵۶	مرثیه ها و ماده تاریخها :
۱۵۶	۱- مرحوم عشرت فسانی
۱۵۷	۲- کفاش (شاعر گمنام اصفهانی)
۱۵۹	۳- ماده تاریخ و مرثیه دیگری از کفاش از دیوار بقعه

۱۵۹	۴ - ماده تاریخی از گوینده ای نامعلوم که برلنگه راست در ضریح مرحوم سید حجة الاسلام نوشته شده است :
۱۶۰	۵- مرحوم رضا قلیخان هما قصیده ای در ۲۴ بیت در توصیف بقعه متبرکه مرحوم سید حجة الاسلام و تاریخ وفات ایشان سروده که در دیوانش بطبع رسیده است در است در آنجا گوید:-----
۱۶۴	ب: مرثیه های عربی .-----
۱۶۵	مرثیه صاحب روضات -----
۱۶۶	دوم قصیده عینی که در بیاض خود مرقوم نموده است با این مطلع :-----
۱۶۸	۳- در نخبة المقال می نویسد :-----
۱۶۸	۴ - مرحوم حاج میرزا حبیب الله نیر -----
۱۷۱	تذکر :-----
۱۷۱	ضریحی فولادی -----
۱۷۲	این ضریح دارای دری بسیار نفیس می باشد :-----
۱۷۶	ذکر یک حدیث:-----
۱۷۶	مدفونین در بقعه کوچک وحوالی مقبره مرحوم سید حجة الاسلام -----
۱۷۸	مرجعیت شیعه پس از فوت مرحوم سید حجة الاسلام -----
۱۷۹	فصل هیجدهم : (در ذکر اولاد و اعقاب مرحوم سید حجة الاسلام) -----
۱۷۹	مقدمه :-----
۱۷۹	ذکر یک حدیث:-----
۱۸۰	تعداد اولاد مرحوم سید حجة الاسلامی -----
۱۸۰	۱- آقا سید ابوالقاسم -----
۱۸۰	۲- حاج سید اسد الله -----
۱۸۰	۳- حاج سید جعفر -----
۱۸۰	۴- آقا سید زین العابدین -----
۱۸۰	۵- آقا سید عبد الله -----
۱۸۰	۶- حاج سید محمد علی -----
۱۸۰	۷- آقا سید مؤمن -----
۱۸۱	۸- آقا میر محمد مهدی -----
۱۸۱	۹ - آقا سید هاشم -----
۱۸۱	۱۰- آقا سید هاشم -----
۱۹۰	۱۱- گوهر بیگم (سلطان) -----
۱۹۰	۱- میرزا علیرضا -----
۱۹۰	بدر الدین -----
۱۹۰	۲- حاج سید محمد تقی -----
۱۹۱	۳- حاج سید محمد جواد -----
۱۹۱	۱۲ - زینب بیگم -----
۱۹۲	۱۳- مرحوم کلیاسی -----
۱۹۲	زوجه مرحوم آقا محمد مهدی -----
۱۹۳	زوجات مرحوم سید حجة الاسلام -----
۱۹۴	(در منتسبین به مرحوم سید حجة الاسلام) -----
۱۹۴	آقا محمد ابراهیم قزوینی -----

- ۱۹۶..... شیخ محمد ابراهیم کلیاسی (کرباسی)
- ۱۹۷..... آقا سید ابو جعفر صدر موسوی عاملی (خادم الشریعه)
- ۱۹۸..... میرزا ابو الفضل بید آبادی
- ۱۹۹..... حاج میرزا ابوالقاسم کلیاسی
- ۲۰۰..... حاج میرزا ابوالمعالی کلیاسی (محمد)
- ۲۰۱..... حاج میرزا احمد ملا باشی (منجم باشی اصفهانی)
- ۲۰۲..... میرزا اسماعیل موسوی
- ۲۰۲..... حاج سید محمد باقر ثانی بید آبادی
- ۲۰۴..... (کتابخانه حاج سید محمد باقر)
- ۲۰۵..... نمونه اشعار
- ۲۰۶..... سید محمد باقر عماد الاسلام
- ۲۰۷..... (نکته)
- ۲۰۷..... سید محمد باقر موسوی
- ۲۰۸..... حاج آقا حسن ملاذ الاسلام
- ۲۰۹..... (تذکر)
- ۲۰۹..... فایده او ۲
- ۲۱۱..... شیخ محمد حسین کلیاسی
- ۲۱۱..... آقا سید حسین موسوی بیدآبادی
- ۲۱۲..... شیخ محمد حسین جویباره ای
- ۲۱۳..... حاج شیخ محمد رضا صالحی
- ۲۱۳..... (تذکر)
- ۲۱۴..... حاج میرزا محمد حسین جعفری
- ۲۱۶..... حاج سید محمد رضا شفتی
- ۲۱۸..... حاج آقا مهدی شفتی
- ۲۲۱..... آقا میرزا عبد الجواد شفتی
- ۲۲۲..... حاج میرزا عبدالرزاق رشتی
- ۲۲۳..... مرحوم حاج آقا مرتضی رشتی
- ۲۲۳..... آقا میرزا محمد مهدی
- ۲۲۳..... مرحوم حاج ملا علی خلیلی
- ۲۲۴..... میرزا محمد علی موسوی کابلی
- ۲۲۷..... حاج میرزا محمد علی ملاذ الاسلام
- ۲۳۱..... آقا سید محمد
- ۲۳۲..... حاج میرزا محمود کلیاسی
- ۲۳۲..... سید محمد مهدی موسوی
- ۲۳۳..... آقا نصیر الدین موسوی
- ۲۳۴..... میرزا یحیی مدرس بید آبادی
- ۲۳۶..... فصل بیستم: (بید آباد)

۲۳۶	
۲۳۷	بید آباد در قرن پنجم
۲۳۷	کوچه پشت بارو
۲۳۸	نام بید آباد در کتاب محاسن اصفهان
۲۳۸	باروی علاء الدوله
۲۳۸	(رفع اشتباه) : در کتاب : آثار ملی اصفهان (ص ۱۸۳) در ضمن بیان نام محلات اصفهان می نویسد :
۲۳۹	جمعیت و ثروت مردم بید آباد
۲۳۹	قبرستان بید آباد
۲۴۰	موقعیت جغرافیائی محله بید آباد
۲۴۱	آثار علاء الدوله کاکویه
۲۴۲	بید آباد در زمان صفویه
۲۴۲	بید آباد در زمان قاجاریه
۲۴۳	دروازه بید آباد :
۲۴۴	بید آباد در پنجاه سال قبل
۲۴۴	خیابان مسجد سید
۲۴۵	مدارس دینی محله بید آباد
۲۴۶	مساجد محله بید آباد
۲۴۷	قدمگاه :
۲۴۷	اسامی کوچه های محله بید آباد
۲۴۸	برخی از بازارچه های محله بید آباد
۲۴۹	کاروانسراها و تیمچه های بید آباد
۲۵۰	حمامهای محله بید آباد
۲۵۰	چهار راه هفتم محرم
۲۵۱	نامگذاری خیابانها و کوچه ها
۲۵۱	(داستانی شنیدنی) :
۲۵۲	بزرگان محله بیدآباد در دوره اول
۲۵۳	بزرگان محله بید آباد از قرن پنجم تا قرن دوازدهم
۲۵۵	بزرگان و معاریف محله بیدآباد در عهد قاجاریه و بعد از آن
۲۶۲	مشایخ بیدآباد
۲۶۷	بید آباد اصفهان - بید آباد شاهرود
۲۶۹	فصل بیست و یکم: (تاریخچه مختصری از شفت)
۲۶۹	(تاریخچه مختصری از شفت)
۲۶۹	شفت در قرن دهم
۲۷۰	وضعیت کنونی شفت
۲۷۱	مشاهیر شفت
۲۷۳	خانمه
۲۷۴	بخش پنجم : (شرح حال)
۲۷۴	فصل اول : (مصادر شرح حال و گفته ها)

۲۷۴	(مصادر شرح حال و گفته ها)
۲۷۶	تولد:
۲۸۲	فصل دوم: (اساتید و مشایخ اجازات)
۲۸۲	(اساتید و مشایخ اجازات)
۲۸۷	فصل سوم: (برخی از شاگردان و مجازین)
۲۸۷	مقدمه
۲۸۸	کیفیت تدریس :
۲۸۸	اسامی عده ای از شاگردان
۲۹۴	نکته :
۲۹۷	(تذکر) :
۲۹۸	فصل چهارم : (تألیفات مرحوم حاج سید اسدالله بیدآبادی)
۲۹۸	(تألیفات مرحوم حاج سید اسدالله بیدآبادی)
۳۱۱	(تذکر) :
۳۱۱	دو نظریه مختلف در باره دو کتاب
۳۱۴	فصل پنجم: (آثار مرحوم حاج سید اسدالله بیدآبادی)
۳۱۴	(آثار مرحوم حاج سید اسدالله بیدآبادی)
۳۱۴	آب نجف
۳۱۵	تاریخچه آن از قبل از اسلام تاکنون :
۳۱۹	نهر احدائی حاج سید اسدالله بیدآبادی :
۳۲۰	ماده تاریخ
۳۲۱	غسالخانه در نجف اشرف :
۳۲۱	ج : تعمیرات مسجد سهله :
۳۲۱	(اهمیت مسجد سهله) :
۳۲۲	خصوصیات مسجد سهله:
۳۲۴	تعمیرات مدرسه با قربه
۳۲۷	(وقف کردن مسجد سید):
۳۲۷	(حسن سلیقه):
۳۲۹	(فائده)
۳۳۰	فصل ششم: (شورش مردم اصفهان)
۳۳۰	(شورش مردم اصفهان)
۳۳۱	مقدمه :
۳۳۳	قضایای اصفهان
۳۳۴	اولین اشتباه و توضیح:
۳۳۵	(خطای دیگر) :
۳۳۵	حکومت یافتن سپهدار
۳۳۶	اولین جرقه
۳۳۸	طرز برخورد امام جمعه با شورشیان
۳۳۸	اولین خطای سپهدار

۳۳۸	مسافرت مرحوم حاج سید اسدالله به عتبات
۳۳۹	برگشت دادن مرحوم حاج سید اسدالله
۳۳۹	بی سیاستی سپهدار
۳۴۰	عکس العمل و خطای سپهدار:
۳۴۰	عکس العمل میرزا عبدالحسین
۳۴۱	رسید کمک به قوای دولتی
۳۴۱	نظر خواهی از علماء اصفهان
۳۴۲	بیانات امام جمعه
۳۴۳	شفاعت کردن آقا محمد مهدی کلباسی
۳۴۳	تقاضای وساطت
۳۴۴	قرار داد متارکه
۳۴۴	نفاق کردن سپهدار
۳۴۵	پیام سپهدار به شورشیان و مردم اصفهان
۳۴۵	نام برخی از علماء مهاجر
۳۴۶	حاجی میرزا محمد نواب لاهیجی
۳۴۷	(فائده) لسان الأرض: حافظ ابو نعیم اصفهانی در کتاب: ذکر اخبار اصفهان (ص ۴۰) در وجه تسمیه لسان الأرض پس از ذکر سند روایت گوید: حماد بن سلمه در تفسیر قول خداوند عزوجل که به آسمانها و زمین خطاب فرمود:
۳۴۷	حضرت یوشع
۳۴۸	جولوگیری کردن سپهدار از مرحوم حاج سید اسد الله و همراهان
۳۴۸	برخورد دولتیان با مهاجرین
۳۴۹	بیان مؤلف روضة الصفا
۳۴۹	بیان سپهر در ناسخ التواریخ
۳۵۰	بیان مرحوم انصاری
۳۵۱	برگشت به اصفهان
۳۵۲	عاقبت کار شورشیان
۳۵۳	کیکاوس میرزا کیست
۳۵۳	مهاجرت حاج سید اسد الله به عتبات
۳۵۳	مهاجرت آقا میرزا محمد حسن نوری
۳۵۴	مسافرت ناصر الدین شاه به اصفهان
۳۵۴	(فائده): مرحوم انصاری در تاریخ اصفهان (ص ۱۰۱ باورقی) در ضمن
۳۵۶	ه . تکمیل بنای مسجد سید
۳۵۸	فصل هفتم: (عبادت - زهد - کرامات)
۳۵۸	عبادت و زهد مرحوم حاج سید اسدالله
۳۶۴	اشعار در مدح و ستایش
۳۶۷	مرحوم حاج سید اسد الله و شعر
۳۶۹	مرحوم سید اسدالله و خط
۳۶۹	مقبولیت عامه
۳۷۰	حدیث و تفسیر:
۳۷۲	امامت جماعت

۳۷۲	(شرح یک نماز جماعت) :
۳۷۳	مقایسه دو عان مقایسه دو زمان
۳۷۳	(تذکر) :
۳۷۴	فصل هشتم: (خانواده و اولاد مرحوم حاج سید اسدالله)
۳۷۴	(خانواده و اولاد مرحوم حاج سید اسدالله)
۳۷۵	مسافرت به عتبات ووفات در بین راه
۳۷۵	(رفع اشتباه) : علامه طهرانی در الذریعه (ص ۲۰۶ بیست و دوم) در ضمن بیان مناسک حج وفات مرحوم سید ثانی را در ماه صفر می نویسد که اشتباه می باشد.
۳۷۶	محل دفن
۳۷۸	ابواب صحن مطهر علوی
۳۸۰	(تذکر) :
۳۸۱	تذکر و تنبیه
۳۸۳	نمونه
۳۸۶	استدراک ج ۱ درباره مرحوم سید حجة الاسلام شفتی بید آبادی
۳۸۹	توضیح و تذکر :
۳۹۰	آقا محمد بید آبادی :
۳۹۱	سفر حج مرحوم سید حجة الاسلام ص ۱۲۰ یکم :
۳۹۲	ثروتمند (صفحه ۱۲۹ یکم) :
۳۹۲	امین الدوله ص ۲۲۷ یکم :
۳۹۳	چهارسو (چهارسوق) ص ۲۷۳ یکم :
۳۹۴	مسجد مصلی (مصلی) صفحه ۲۷۶ یکم سطر ۲۲:
۳۹۴	تالیفات مرحوم حاج محمد جعفر آباذهای ص ۲۹۲ یکم :
۳۹۵	بیدگل
۳۹۵	شاهگردان سید
۳۹۷	استدراک ج ۲ تحفة الأبرار ص ۳۹ جلد دوم :
۳۹۷	رجال سید حجة الاسلام (صفحه ۷۳ - دوم) :
۳۹۹	مطالع الأنوار - مجلد دوم (ص ۷۹ جلد دوم) :
۴۰۰	بقیه تالیفات : ص ۸۲ دوم :
۴۰۰	نقل داستانی از قول سید حجة الاسلام شفتی :
۴۰۰	بقیه تالیفات
۴۰۰	نقل داستان
۴۰۱	محمد باقر شیرازی خطاط ص ۱۰۲ دوم :
۴۰۲	فرزندان مرحوم حاج محمد باقر ثانی بیدآبادی
۴۰۳	اولاد مرحوم حاج سید محمد رضا شفتی
۴۰۳	سید محمد جواد شفتی
۴۰۴	حجة الاسلام سید محمد جواد شفتی باب کوشک
۴۰۵	مدارس دینی در محنه بید آباد
۴۰۶	دروازه عطا
۴۰۷	خراب کردن افاغنه محله بیدآباد

۴۰۸	کلاه فرنگی -
۴۰۸	اصلاح صفحه بندی -
۴۰۹	حاج سید اسد الله بید آبادی و خط -
۴۰۹	انتقاد صحیح -
۴۱۰	فهرست مطالب -
۴۱۳	فهرست مصادر -
۴۳۱	غلط نامه -
۴۴۲	اسامی مولفات نویسنده -
۴۴۴	درباره مرکز -
۴۴۵	

بیان المفاخر: در احوالات عالم جلیل صاحب مناقب و اثر حاج سید محمدباقر حجه الاسلام شفتی بیدآبادی جلد 2

مشخصات کتاب

سرشناسه: مهدوی، مصلح الدین، 1374 - 1294

عنوان و نام پدیدآور: بیان المفاخر در احوالات... محمدباقر حجه الاسلام شفتی بیدآبادی/تالیف مصلح الدین مهدوی

مشخصات نشر: اصفهان: کتابخانه مسجد سید اصفهان، 1368.

مشخصات ظاهری: 2 ج.عکس

فروست: (انتشارات کتابخانه مسجد سید اصفهان 9)

شابک: 4000ریال(دوره کامل)

وضعیت فهرست نویسی: فهرست نویسی قبلی

موضوع: شفتی بیدآبادی، محمدباقر بن محمدتقی، 1175؟ - 1260ق. -- سرگذشتنامه

رده بندی کنگره: BP55/455/م 9 ب 9

رده بندی دیویی: 297/998

شماره کتابشناسی ملی: م 68-1627

اشاره

ص: 1

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين ، و الصلوه و السلام على اشرف الانبياء و المرسلين محمد المصطفى و عترته الطاهرين

ص: 3

اجازة میرزای قمی به حجة الاسلام

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله والثناء على رسوله وآله وصحبه
المؤمنين اجمعين، امرنا بعد فقد استجاز في الولد الاثر الاجل
واعلم الاستاذ المشرف عالم العارف الزكي والفاضل
المؤثر الموقر المحقق المدين القدر الشريف المبرور السيد
محمد تقي السيد محمد باقر الموسوي الميرزا في سطره عليه قوله ذكر في البرقة
القافية امثال فوجدتها بالبرق يشهدكم مع باسمه الشريف
الرحيم والمنان المرحوم مولانا جرته وام تاميده وتسميته
ان يرد حشر مؤلفاته وسمرعانه ومقرواته وكل ما جاز لي
بداية من الادعية الدعوية والاخبار المردية من اهل بيتنا الطاهرة
والعصاة والاصناف النورية للصواب والامانة وسائر اهل
فروع العلوم الدينية سيما العتيقة السجارية المشقة من اهل
راييل اهل البيت والكتب الاربعة المشهورة في الشارح في

٢
والفارسية والنباتية المحدثين النكتة المستغنين عن ذكرنا لفضائلنا
والمناقب اعز كتاب جامع الكافر تا ليدف فقه الاسلام الى محمد
محمد بن يعقوب الكلي وكما بعثت الى محضر الفقيه الفقيه سيد
الطائفة المحقق ورئيس المحدثين ومروج الطائفة المحقة الى جعفر
محمد بن علي بن بابويه الملقب بكتاب التهذيب وكتاب الاستبصار في
شرح الطائفة الاثرية في مسنن العلوم الدينية والقيم الاصولية
في الفروع الشرعية الى جعفر محمد بن الحسن الطوسي عظماء من اقدم
واكبرم واقدم وسائر مؤلفاتهم بحمد ربنا واهل بيته الطيبين
ممن عن العظام وطائفة من اساتيد الكرام منهم عن الامام
وسئل الامام الاثني العاشر الامام السلام: اجدر العالم واكبر الفقهاء
محمدا باسم الفقهاء بعد ما كان يتدريس وعبد زمانه وحريته
وورثته الاعلم الا فضل الاكل انما هو باقر بن الشيخ الاسلام
والفضل الاكل الفقيه النقيب الجليلي وانا محمد اكل الامم

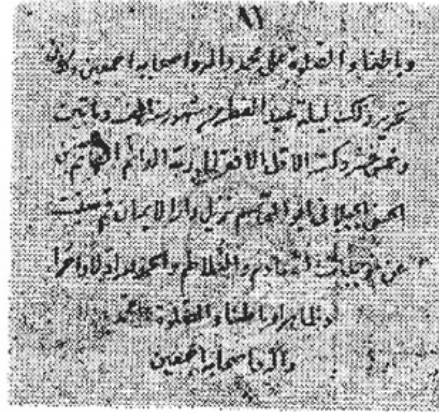

رطب عن الشيخ ابو علي الحسن بن ابي شريح الطائفي وقد ذكره في كتابه
 القافية من اسم المذنب الا نور وروى عن روض الدين المازني
 روى عن الناصر بن و قدوة المتبرع الحالك الا سار عن ابي جعفر
 الكاشغري في الاشكال عن روض الدين المازني جعفر بن محمد بن الحسن
 الطوسي عن شيخ الامام علم الاطلام قدوة اهل العلم الرباطي
 ثور الاسلام العاطف الحسنة الملتزم بقراطع البراهين الاكابر
 السيد ذي الراي السيد الشيخ ابو عبد الله محمد بن النعمان
 الملقب بالفيض عن الامام الطاهر الجواد الرضا بن الجواد
 محمد بن ابي الحسين الذي لا يوصف كيت وكيت الشيخ ابو جعفر
 محمد بن علي بن بابويه القمي او الله خير جزاءه في الامهات
 طرد الى الامم مع ما ذكره في كتابها منها الصدوق
 ابن بابويه عن ابيه عن محمد بن ابي في الخبر كذا في اسان البونكي
 عن علي بن

عن علي بن جعفر عن اخيه محمد بن جعفر عن ابيها السلم قال سألته عن
 الرجل بل يصلح الا ان يجمع طرفه وداؤه مما يار قال لا يصلح
 جمعها على البدار لكن اجمعها على كسك او عمنها ومنها
 الصدوق عن الامام الاقدم الرازي عن القدم الثابتين
 العين الصافية القامرة العلم بالمنطق والرافية ثقة
 الاسلام وعين الاصول الاطلام الشيخ محمد بن يعقوب
 الكليني وطرقه الى الامم معلومة من كتابه الكافي ثم
 الله عز وجل لم يسهده وتدينه المبالغة والاحباط
 فانه سبيل النجاة والموعظة اليه من الهداية الالهية والاهل
 بعد من حوزتهم ومجانبته تحيلا للمساكنة وخفايا الموقفا
 فانها اعظم شرا للطلابين المتجاورين واسأل الله ان لا
 من مصالح الرعايا والندوة والاصال ويذكر في عند ربه
 في حال التمجيد والاقبال واحمدته اولاد اخراد طاهرا

٨١
 واطنا و الصلوة على محمد واله واصحابه المحبين
 وغير ذلك ليلة عيد الفطر من شهر رجب واثبت
 ونحوه في كل سنة الا على الاقوال الواردة في الدائم
 الحسن اي على قول القائلين ان الله لا يبرأ من
 من يبرأ من الله وانه لا يبرأ من الله وانه لا يبرأ
 من الله وانه لا يبرأ من الله وانه لا يبرأ من الله
 والذين اصحابه المحبين

ادامه بخش چهارم : (حجه الاسلام از مرگ فتحعلی شاه تا هنگام وفات)

فصل چهاردهم: (تألیفات مرحوم سید حجة الاسلام)

حدیث

عن الصادق علیه السلام :

«تکلموا فی العلم تبین اقدارکم»

اصول کافی ص 87 باب النوادر)

عن علی علیه السلام :

«اكتبوا فانکم لا تحفظون حتی تکتبوا»

(اصول کافی ص 90 باب رواية الكتب)

ص: 13

عن رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم :

« المؤمن اذا مات و ترك ورقة واحدة عليها علم تكون تلك الورقة يوم القيامة سترا بينه وبين النار ، و اعطاه الله تبارك و تعالی بكل حرف مكتوب عليها مدينة اوسع من الدنيا سبع مرات»

شیخ صدوق در امالی روایت می کند از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که فرمودند : وقتی که مؤمنی بمیرد و از او یک برگ کاغذ باقیماند که در آن ورقه علمی و دانشی باشد این ورقه در روز رستاخیز پرده ای ما بین او و آتش جهنم می شود و خداوند تبارک و تعالی در برابر هر حرفی که در این ورقه نوشته شده است شهری در بهشت بوی عطا کند که هفت برابر شهرهای دنیا باشد .

مقدمه :

طریقه مرحوم سید حجة الاسلام شفتی ، علماء بزرگوار شیعه بدو دسته تقسیم می شوند :

ص: 15

بحث در باره هر یک از این دو دسته از موضوع کتاب ما خارج است در این جا فقط مقصود ذکر طریقه مرحوم حجة الاسلام می باشد.

در مقدمه مناہج العرفان (ص 294) بنقل از علامه آقا سید محمد صادق موسوی فرزند علامه فقیه زاهد آقا میرزا زین العابدین خونساری در رساله: ذکر مشایخ می نویسد:

سید حجة الاسلام به بسیاری از قواعد اصولیین که در بین متأخرین متداول است اعتقاد نداشت بلکه اعتماد او بیشتر به اخبار بود در صورتیکه وی از اعظم مجتهدین بود که قائل به حجیت ظن خاصه می باشند و در بسیاری از قواعد و احکام تصرفات زیادی داشت (انتهی).

توجه مرحوم سید حجة الاسلام بیشتر به مباحث رجالی و فقه بوده و در فقه نیز عمده نظر ایشان بعبادات و بالاخص نماز می باشد که پایه و اساس ورکن اسلام و ایمانست.

تالیفات:

مرحوم حاج سید محمدباقر حجة الاسلام شفتی بید آبادی از زمره دانشمندانی است که تمام عمر شریف خود را از کودکی تا هنگام وفات به تحصیل علوم و تدریس طلاب و تألیف و تصنیف و نشر احکام و امر بمعروف و نهی از منکر و اقامه حدود و رسیدگی با مور مردم و عبادت حضرت خالق متعال و خدمت مخلوق گذرانیده و دقیقه ای 3 از دقایق عمر پر برکت خود را مهمل نگذارد است .

یکی از آثار باقیه مشارالیه تالیفات کثیره و نافع او در ابواب فقه و رجال و اصول و ادبیات می باشد .

هر یک از نویسندگان کتب تراجم رجال بنام برخی از این مؤلفات اشاره نموده اند و اینک بخواست خداوند متعال نام تمام تألیفات آن مرحوم برحسب حروف تهجی با ذکر مآخذ در این مجموعه یاد آوری می شود (تا آنجا که مقدور است).

اولین تألیف مرحوم حجة الاسلام کتاب : الحلیة اللامعه است که در رجب 1204 در بغداد تألیف شده و آخرین اثر ایشان اجازه ای است که جهت آخوند ملا محمد در ربیع الاول سال 1260 (تقریباً یک ماه قبل از فوت) مرقوم فرموده : است .

1- آداب صلوة اللیل و فضائلها (رساله در نماز شب و فضیلت آن)

علامه طهرانی در الذریعه (ص 22 یکم) و مرحوم مدرس تبریزی در ریحانة الادب (ص 313 دوم) و در تاریخ زنجان (ص 275) نام این کتاب را در فهرست مؤلفات سید حجة الاسلام مستقلاً ذکر نموده اند و ظاهراً همانست که در کتاب سؤال و جواب در کتاب الصلوة یاد شده است . در جواب از کیفیت نماز شب مرحوم سید حجة الاسلام میفرماید :

جواب: صلوة لیل بانضمام دو رکعت شفع و مفرده و تریازده رکعت است.

سپس بشرح چگونگی هر یک از رکعات نمازها پرداخته و طرز خواندن آنرا بصورت‌های مختلفه بیان نموده است .

مرحوم سید حجة الاسلام برای خواندن نماز شب :

1- برای دو رکعت اول شش صورت بیان می کند که ساده تر از همه فقط خواندن سوره حمد است ،

2- چهار رکعت آنرا نماز جناب جعفر طیار رضی الله عنه را بخواند

و کیفیت آن در کتب ادعیه ذکر شده است سپس مرحوم سید حجة الاسلام میفرماید:

دعای سجده آخر مستحب است نه اینکه شرط در این نماز باشد و نخواندن آن و زیانی ندارد و خواندن آن نماز را اکمل و افضل می نماید هر که این چهار رکعت را بخواند هم ثواب نماز شب را درک نموده و هم ثواب نماز جعفر را و بهتر آنست که شبهای جمعه اینگونه عمل کند.

3- برای شش رکعت (غیر از دو رکعت اول) چندین صورت بیان

می کند .

4- و هر گاه هر هشت رکعت را به حمد و توحید بخواند و قنوت را بذكر دعا و مناجاتها و تضرع و گریه و زاری با حضرت رب العزه طول دهد انساب خواهد بود .

و اما دو رکعت شفع را به سه نوع بیان فرموده که مختصر تر آنها حمد و توحید است.

و اما مفرده و تر (به فتح و کسر واو) پس از قرائت سوره حمد سه مرتبه سوره توحید و فلق و الناس .

تذکر: مستحب است در هر رکعت دوم از نماز شب حتی در رکعت دوم نماز شفع بعد از فراغت از تلاوت حمد و سوره قنوت بخواند و قول بسقوط قنوت در شفع ضعیف است .

تذکرات لازم: 1- بزرگان علماء و محدثین میفرمایند:

جائز است برای کسی که عجله داشته باشد (یا عذری دیگر از تنگی وقت و غیره) تسبیحات نماز جعفر را بعد از نماز بگوید و همچنین جایز است اگر

کاری ضروری داشته باشد دو رکعت آنرا بجای آورد بدنبال کار خود برود و بعدا دو رکعت دیگر آنرا بجای آورد و از نظر کثرت ثواب بعد از نوافل شبانه روزی هیچ یک از نمازها مثل نماز جناب جعفر نمی رسد (ص 500 هدیه الزائرین) .

تذکر 2 - نمازهای مستحبی را در حال اختیار میتوان نشسته بجای آورد و باید بجای هر رکعت نماز ایستاده دو رکعت نماز نشسته بخواند بنابر این هشت رکعت نماز شب را باید هشت نماز دو رکعتی نشسته خواند و دو رکعت نماز شفیع را نیز در نماز نشسته که جمع ده نماز (بیست رکعت نشسته) باید بجای آورد و برای مفرد و تر نیز در نماز هر یک یک رکعت (دو نماز یک رکعتی نشسته) باید بجای آورد.

اللهم وفقنا بقیام اللیل والتهججه واجعلنا من المستغفرین بالاسحار بحق محمد و آله الأطهار آمین آمین

2 - الاجازات

مجموعه سیزده اجازه است از اجازاتیکه مرحوم سیدحججه الاسلام جهت شاگردان خود مرقوم فرموده برخی متوسط و عده ای از آنها مفصل می باشد و جمعاً قریب پانزده هزار بیت است و آنها را یکی از شاگردان ایشان که نامش ذکر نشده است جمع آوری نموده است نسخه آنرا علامه طهرانی در کتابخانه مولی محمد علی خونساری (ص 124 یکم الذریعه) در نجف اشرف دیده است.

(فائده): لفظ اجازات جمع مؤنث سالم اجازه است و اجازه در اصطلاح اذنی است که عالمی به دانشمندی دیگر جهت نقل و روایت احادیث و اخبار و مطالب کتابی میدهد.

معمولاً وقتی دانشجوئی کتابی را نزد دانشمندی قراءت کرد و از دقایق و نکات علمی و ادبی و سایر جهات آن آگهی یافت استاد در پشت کتاب و یا در ورقه ای گواهی می کند که این شخص در نزد من کتابرا خوانده و از دقایق و مطالب آن آگهی یافته است.

. ممکن است این دانشجو نوشته استاد را نزد دیگر علماء ارائه داده و آنان

باعبار نوشته این استاد که آنرا مجیز می گویند بوی اجازه دهند و نیز امکان دارد که عالمی از روی قرائن و موازین علمی تشخیص کند که فاضلی قدرت فهم و درک کتابی را دارد و در این حالت نیز باو اجازه می دهد .

این اجازات ممکن است برای یک کتاب معین و یا عموم کتب باشد .

اجازاتی که معمولا اساتید بشاگردان و یا معتمدین خود می دهند بر سه گونه است :

۱- اجازه نقل احادیث از کتب.

۲- اجازه تصرف در امور حسبیه که از شئون مجتهدین است .

۳- گواهی اجتهاد یعنی استاد گواهی می کند که مجاز قدرت درک و استنباط احکام شرعیه را از قرآن و حدیث دارد و دیگر باید برای خود عمل کند و تقلید بر او حرامست .))

آنچه در باره اجازه گفته میشود مربوط به نوع اول یعنی نقل احادیث است که از نظر علمی و فنی قابل توجه و اهمیت می باشد .

بحث در فوائد اجازات و آثار مترتبه آن از موضوع این کتاب خارج است .

برخی از علماء بزرگوار این اجازات را در کتابی مستقل جمع آوری نموده اند و گاهی بنامی مخصوص خوانده شده و زمانی نیز بدون نام مخصوص است . علامه طهرانی در الذریعه (ص 124 یکم) بنام عده ای از این مجموعه ها اشاره نموده اند که از آنجمله است: مجموعه اجازات مرحوم سید حجة الاسلام.

(تذکر):

از زمانیکه عده ای از کسانی که با کتابی سر و کار داشتند اما از رجال ورزایه و علم الحدیث بی خبر بودند و از هیچ یک از علماء اسلام نیز اجازه روایت حدیث نداشتند خود را فاضل و دانشمند و آگاه بهمه علوم تصور کردند و بدون

ص: 20

آنکه کتاب حدیث را نزد عالمی محدث بخوانند و مشکلات آنرا بفهمند خود مستقیماً به آن کتاب مراجعه نموده و احادیثی مطابق افکار و اندیشه های خود و گاهی اوقات با حذف صدر و ذیل یک حدیث قسمتی از آنرا بهر نحو که خواستند تعبیر کردند و یا بنا بخورده گیری و انتقاد گذاردند و عده ای بی خبر تر از خود را تحت تأثیر قرار دادند به اینان باید گفت :

ای مگس عرصه سیمرخ نه جولانگه تست

عرض خود میبری وزحمت ما میداری

بعقیده نویسنده وظیفه علماء بزرگوار شناساندن اینگونه دغل بازان وریا کاران است که خود را بغلط در جزو محدثین و دانایان قلمداد می کنند . در زمان معاصر وقتی ما به دانشمندی بزرگوار و عالمی پرهیزکار که همچون مرحوم حاج شیخ عباس قمی رضوان الله علیه که علم و زهد و تقوای او در نزد موافق و مخالف مسلم است محدث می گوئیم دیگر اینان چه حقی دارند که در باره احادیث اظهار نظر کنند وقتی عالمی پرهیز کار متقی همچون علامه طباطبائی حکیم و فقیه و فیلسوف پس از شصت سال عمر و تحصیل و تدریس تفسیر می نویسد دیگر عمرو وزید چگونه بخود حق می دهند که درس نخوانده و معلم ندیده تفسیر بنویسند آیا اینان در خارج از کشور مثلاً در فرانسه و انگلستان و امریکا در نزد اساتید یهودی و مسیحی حدیث اسلامی خواندند و تفسیر قرآن آموختند . حقا باید بحال جوانان این ممکت فکری کرد و آنان را از این خطای در اندیشه نجات داد و باید بانان فهماند که علم دین را باید از روحانیون و علمای دین آموخت نه از خارج رفته های بظاهر مسلمان و در حقیقت بی دین .

ص: 21

در فهرست کتابخانه دانشکده الهیات و معارف اسلامی مشهد (ص 478 دوم) نسخه از مجموعه اجازاتی بشماره ترتیب (1333) و شماره عمومی (20404) معرفی شده و گوید :

گویا اجازاتی باشد از حجة الاسلام حاج سید محمد باقر بن محمد تقی موسوی شفتی .

آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على اشرف الموجودات محمد وآله الطاهرين ... و بعد فهذه صورت الاجازات التي كتبها ...

صورة الاجازة التي لم يكتب مثلها في عصره... سيف الله الشاهر سمي خامس الائمة الملقب بالباقر عليهم آلف التحية .

این مجموعه را محمد ابراهیم بن محمد برابری آنرا با اصل گواهی نموده تاریخ این گواهی 5 جمادی الثانی 1280 سجع مهر : الواثق نفسی بالله عبده محمد ابراهیم بن محمد وهمچنین محمد محسن حسینی صحت مطابقت آنرا گواهی نموده مهر : عبده محمد محسن بن محمد هاشم حسینی .

نویسنده سطور پس از آگاهی از وجود چنین مجموعه ای نامه ای به مدیر کتابخانه و دانشکده الهیات و معارف اسلامی مشهد نوشته و تقاضا نمود که رو نوشت و فتوکپی آنرا جهت اطلاع و ثبت در این کتاب ارسال دارند مدیر محترم دانشکده از روی کمال محبت و انسانیت و معارفیروری تقاضای حقیر را انجام داده و فتوکپی آنرا تهیه و ارسال داشتند که اینک از ایشان تشکر و قدردانی نموده و توفیق انجام خدمات دینی و اجتماعی ایشانرا از خداوند خواهانم .

پس از وصول فتوکپی های نامبرده معلوم شد که اجازات نامبرده مربوط به مرحوم حاج آقا محمد کلباسی فرزند حاجی کلباسی میباشد و اولین آنها اجازه از سید حجة الاسلام می باشد که قبلا در ضمن شاگردان مرحوم سید حجة الاسلام ذکر شده است .

اجوبة المسائل

علامه فقیه متتبع رجالی مرحوم آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی در کتاب روضات الجنات (ص 125) می نویسد :

این کتاب مشهور است در دو مجلد بزرگ و مشتمل است بر چندین رساله از آن جمله :

1- رساله ای در اوقاف.

2- رساله ای در حکم اقامه حدود در عصر غیبت .

3- رساله ای در باره زیارت عاشوراء

4- رساله ای درباره احکام شک و سهو ،

نویسنده گوید : این همان کتاب « سؤال و جواب » است که بعدا درباره آن شرح و توضیح خواهیم داد .

۳- احکام غسله (رساله در ...)

عالم جلیل آقا سید محمد صادق بن زین العابدین موسوی خونساری (شرح حالش در ضمن شاگردان مرحوم سید حجة الاسلام ذکرشد) رساله ای در ذکر اسامی اساتید و مشایخ خودنوشته و در آنجا نامی از مرحوم حجة الاسلام شفتی بوده و چندین

ص: 23

کتاب و رساله از تألیفات ایشانرا ذکر نموده که از آنجمله است : رساله در احکام غسل

ص 294 مقدمة مناهج المعارف

الاستقبال

در شرح مبحث قبله کتاب تحفة الابرار .

این کتاب همانگونه که بعدا متذکر خواهیم شد از تألیفات مفتی میر محمد عباس شوشتری است لکن مرحوم مدرس تبریزی در ریحانة الادب (ص 313 دوم) و در تاریخ زنجان (ص 275) به پیروی از او آنرا تألیف مستقلمی از خود سید حجة الاسلام نوشته اند و اشتباه است .

4- انواع اراضی (رساله در ...)

در کتابخانه دانشمند بزرگوار حجة الاسلام آقای دکتر حاج سید احمد تویسرکانی نجل جلیل علامه زاهد مرحوم حاج میرزا محمدباقر بن علامه عالیمقدار مرحوم آقا میرزا عبدالغفار تویسرکانی اصفهانی مجموعه ای است شامل 7 رساله

که چهار رساله از آنها از تألیفات مرحوم سید حجة الاسلام شفتی می باشد یکی از این رسائل :

رساله در انواع اراضی (بقیه رسائل در جای خود ذکر می شود) .

این رساله در 70 صفحه (15 در 21 سانتی متر) تاریخ کتابت و نام کاتب ذکر نشده است.

آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم تحقیق الحال فی بیان هذا المرام يستدعی

نقل الکلام فی مطالب :

ص: 24

الاول فى تقسيم الارض الى اقسامها المعروفة فنقول ذكروا انها اربعة اقسام: الاول الارض التى اسلم اهلها طوعا ورعية .....

انجام : و كلى مؤنة يلحق الغلات الى وقت اخراج الزكوة على رب المال دون المساكين وهذا القول ممكن عن الجامع واختاره جماعة من متأخري متأخرين كصاحب المدارك و الكفايه وغيرهما .

5 - بطلان وقف بر نفس (رساله در ...)

يا رساله در اوقاف

علامه صاحب روضات الجنات (ص 125) مى نويسد:

از مباحث اين رساله آنكه وقف بر نفس بخصوص يا در ضمن ديگرى را باطل دانسته و مخصوصا بسيارى از اوقاف قديمى را محكوم ببطلان فرمود و دستور داد موقوفات بر ارث خاص يا عام آنها باز گردد و پس از وفات واقف با آنها معامله ملكيت شود .

از اين رساله نسخه اى در كتابخانه دانشكده حقوق طهران موجود است (ص 504 فهرست كتابخانه دانشكده حقوق) و همچنين نسخه اى ضمن مجموعه جناب آقاى دكتور تويسركانى بشرح زير:

كتابت نسخه مزبور در ماه رمضان المبارک 1233 خاتمه يافته لکن نام کاتب ذکر نشده است . رساله داراى 109 صفحه و هر صفحه 21 سطر مى باشد اصل رساله عربى است لکن قسمتهاى زيادى از آن بفارسى مى باشد .

مرحوم حجة الاسلام در صفحه 24 رساله ميفرمايد :

ولذا لما استفتى منى بعض اهل الايمان افتينه بذلك بعد التأمل فى المسأله و اطرافها بعد ما اجبته فى اول الامر من غير تدقيق النظر فيها لعدم تحقق القيص

ص: 25

والاقباض ثم تأملت المسألة و مستند القبض والاقباض تبين لى ان الحق خلاف ذلك كتبت فى مقام الجواب بالصحة و اللزوم فما انا اذكر مراد المستفتى:
ثم ما كتبتة فى جوابه لتبين حقيقة الحال .

پس از این عبارات عربى چنین مى نویسد :

الاستفتاء : شخصى راغب در خیرات قرار داد مدرسه ای در بعضى بلاد ساخته باشد که طلبه در آنجا ساکن و تحصیل علوم دینیة نموده باشند املاک چندی داشت در آن بلد و نواحی آن و آن املاک را به اجاره داده بود و قرار آن شخص مالک چنین بود که کل آن املاک را وقف نموده که منافع حاصله از آن صرف بناء آن مدرسه و تعمیر آن و فرش حجرات آن و روغن چراغ حجرات و سایر محتاج الیه آن شده باشد و قرار بنای مدرسه را گذاشت و آن شخص مستأجر املاک را مقرر داشت که وجه اجاره آن املاک را مصرف در اخراجات بنای مدرسه مذکور نموده باشد و آن شخص مستأجر نیز اقدام بر آن مطلب نمود بااین معنی که بنا و عملة که مشغول بنائی بودند این شخص مستأجر از وجه اجاره آن املاک نظر به قرار داد مالک اجرت بناء و عملة را میداد و همچنین مصروف سایر مایحتاج ضروریة در بنای آن مدرسه مینمود و در آن حال صیغه وقف آن املاک را باین جهت مخصوصه جاری نمود قبل از انقضاء مدت اجاره آن شخص در ضمن عقد وقف تولیت وقف را ما دام حیاة بجهت نفس خود قرار داد و بعد از خود بدیگری و هکذا و بعد از آنکه چندی گذشت که هنوز مدرسه بنحویکه باید و شاید با تمام نرسیده بود آن شخص واقف فوت شد قبل انقضاء مدت اجاره . آیا املاک مذکوره محکوم به وقفیت است و عمل بمقتضای آن لازم است یا مال وارث است . نظر بعدم تحقیق اقباض و قبض . الجواب - الخ (نقل از خط آقای دکتر تویسرکانی).

ص: 26

نویسنده گوید: در اُلسنه وافواه بسیاری از مردم اصفهان از عوام و خواص معروفست که در اواخر زمان صفویه در اصفهان وحوالی آن وروستاها زمینی که وقف نباشد (شش دانگ آزاد و غیر وقف باشد) موجود نبوده است و بعد عده ای از مردم این موقوفات را من غیر حق تصرف نموده اند و بملکیت خویش در آورده اند. اکنون با توجه به نظریه مرحوم سید حجة الاسلام راجع به وقف بر نفس و اولاد معلوم میشود که عده ای از این موقوفات جزو این دسته از اوقاف بوده که مرحوم حجة الاسلام آنرا وقف نمیدانسته و طبق فتوی و دستور ایشان به ملکیت و ارثین برگشته است. همچنانکه علامه صاحب روضات الجنات (ص 125) نیز باین نکته اشاره میفرماید.

پرسش و پاسخ

پرسشها و پاسخهای فقهی و گاهی از اصول فقه و با اصول اعتقادات است که از مرحوم حاج سید محمد باقر حجة الاسلام شفقی اصفهانی نموده اند و ایشان بدان سؤالها جواب داده اند. برخی از این سؤال و جوابها فارسی و بعضی عربی و عده ای استدلالی و مفصل است که یکی از شاگردان ایشان که نامش ذکر نشده است آنها را بترتیب کتب فقهی تنظیم نموده است.

نسخه این پرسشها و پاسخها به شماره (2542) در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی در قم موجود است (ص 125 هفتم فهرست کتابخانه آیت الله مرعشی)

نویسنده گوید: احتمالاً این کتاب همان سؤال و جواب مطبوع است که بعداً ذکر خواهیم نمود و ممکن است تألیف دیگری باشد باید مطابقت آنرا با یکدیگر سنجید.

6- تحفة الأبرار الملتقط (المستنبط) من آثار الأئمة الاطهار عليهم السلام

رساله فارسی مبسوطی است که گاهی به ادله حکم نیز اشاره شده و مختص به نماز است .

کتاب مرتب شده است بریک مقدمه در مسائل تقلید واجتهاد و سه باب و هر بابی مشتمل بر چندین مبحث . باب اول مقدمات نماز باب دوم افعال نماز باب سوم خلل و شکوک نماز کتاب بفارسی است لکن از مسئله موجبات سجده سهو به بعد عربی میباشد .

علامه صاحب روضات الجنات در کتاب شریف خود پس از ذکر مطالع الانوار میفرماید (ص 125): کتاب دیگری بهمین رویه (یعنی مانند مطالع الانوار) نوشته نام آن تحفة الابرار است این کتاب قریب بیست هزار بیت است و ابواب تعقیب را بانجام رسانیده و در آن فوائد مهمه و فروع نادره های متعرض گردیده و گرچه بعنوان رساله عملیه برای مقلدین تصنیف فرموده لکن باندازه ای مطالب عالیه در آن ایراد نموده که در هیچ یک از کتب و رسائل عملیه وجود ندارد (ص 292 دوم ترجمه روضات الجنات بقلم عالم بزرگوار حاج شیخ محمد باقر ساعدی خراسانی).

آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله الذي توحد بالملك فلاندله في ملكوت سلطانه و تفرد بالعز فلا ضلله في جبروت كبريائه ...

از این کتابت نسخه های فراوانی در کتابخانه های عمومی و خصوصی یافت میشود . در پشت یکی از نسخه هائی که بنظر علامه طهرانی رسیده بوده است کاتب نوشته بوده : این سی و چهارمین نسخه از این کتابست که نوشته ام .

تحفة الأبرار جزو رساله های عملیه و مورد توجه عموم از علماء و دیگران بوده و بدین لحاظ عده ای از دانشمندان و علماء بزرگوار از شاگردان سید حجة الاسلام و دیگران آنرا مختصر نموده و منتخباتی از آن گرد آورده اند که ذیلا بنام عده ای از آنها و نام کتابشان اشاره می نمائیم :

1- الاستقبال بشرح مبحث قبله از کتاب تحفة الأبرار مرحوم سید حجة الاسلام تألیف مفتی میر محمد عباس شوشتری (1224-1306) مؤلف قریب یکصد و سی کتاب و رساله (صفحه 33 تکمله نجوم السماء) .

2- تلخیص تحفة الأبرار تألیف مولی محمد تقی هروی اصفهانی حائری شاگرد مرحوم سید حجة الاسلام شفتی .

3- تلخیص تحفة الأبرار تألیف حاج ملا محمد جعفر آباءه ای اصفهانی شاگرد مرحوم حجة الاسلام .

4- جواهر المسائل تألیف مولی محمد مهدی بن مولی محمد علی محلاتی شاگرد مرحوم حجة الإسلام .

5- خلاصه و منتخب تحفة از خود مرحوم سید حجة الاسلام :

6- سراج المتجهدين فقه فارسی طبق فتوای مرحوم سید حجة الاسلام و فرزندش مرحوم حاج سید اسد الله بیدآبادی تألیف عالم فاضل مرحوم ملا نوروز علی بسطامی فرزند محمد باقر معروف به فاضل بسطامی مؤلف کتب عدیده که معروفترین آنها کتاب : فردوس التواریخ در تواریخ مربوط به مشهد مقدس رضوی می باشد و متوفی بسال 1309 بسن 85 سالگی ومدفون در قبرستان معروف به قتلگاه پشت سر قبر مرحوم شیخ طبرسی رضوان الله علیه می باشد .

تذکر : قبرستان قتلگاه در حال حاضر بصورت چمن در آمده و فقط سکونی که قبر مرحوم شیخ امین الدین طبرسی در روی آن قرار دارد از آن باقیمانده است و علت شهرت آن به قتلگاه جهت مدفون گردیدن کسانی است که در فتنه

از بکها و بدست آنان شهید گردیده اند می باشد .

مرحوم فاضل بسطامی در این کتاب (سراج المتجهدين) بیشتر توجه به کتاب تحفة الأبرار مرحوم سید حجة الاسلام داشته است پایان تالیف سه شنبه 11 ذی القعدة الحرام 1265 ه.ق

7- فروع فارسی ملخص از تحفة الأبرار تالیف بعضی از شاگردان آن مرحوم . علامه طهرانی در الذریعه (صفحه 184 شانزدهم) می نویسد که نسخه آن در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی در قم موجود است .

8- کاشف الاستار تالیف مولی محمد تقی هروی اصفهانی سابق الذکر

9- منتخب تحفة الأبرار در طهارت و صلوة باضافه احکام شک جداگانه و آنرا دانشمندی که نام آن در کتاب ذکر نشده است و در جمعه 13 رمضان سال 1241 گردآوری و انتخاب آن پایان یافته است .

نسخه کتاب بشماره (313) در کتابخانه حضرت آیت الله گلپایگانی در قم موجود است (صفحه 270 یکم فهرست کتابخانه آیت الله گلپایگانی)

آغاز : الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى اما بعد چون عالیجناب شامخ اللقب نتیجه الاطیاب العالم العامل .

انجام: بلکه تا حال کسی که تصریح به صحت نماز نموده باشد بر نخورده ایم.

در پایان پس از احکام شک فوائد فقهی است که بصورت پرسش و پاسخ از مرحوم شفتی یا از مؤلف .

10- منتخبی از تحفة الأبرار از دانشمندی ناشناس ضمن مجموعه شماره (1377) در کتابخانه حضرت آیت الله گلپایگانی در قم (صفحه 250 دوم فهرست کتابخانه حضرت آیت الله گلپایگانی) .

11 - الوجیزه تالیف مرحوم حاج محمد جعفر آباءه ای اصفهانی (غیر از

تلخیص تحفة الابرار سابق الذکر) در این کتاب مرحوم آباءه ای مسائل نماز را بطور فتوائی از تحفة الابرار استادش استخراج نموده است .

نسخه ای از آن بشماره (2597) مورخ بسال 1254 در کتابخانه حضرت آیت الله مرعشی نجفی در قم موجود است (صفحه 183 هفتم فهرست کتابخانه آیت الله مرعشی) و همچنین کتاب بدون تاریخ چاپ بخط بابا معصوم بن حاج محسن بازواری چاپ سنگی شده است (صفحه 426 دوم مؤلفین کتب چاپی تألیف مرحوم مشار).

12 - وسیلة النجاة در مسائل نماز استخراج شده از کتاب تحفه الابرار تألیف سید هاشم حسینی از شاگردان مرحوم سید حجة الاسلام شفتی .

7- تحفة الابرار

علامه طهرانی در الذریعه (ص 403 سوم) و الکرام البرره (ص) می نویسد :

رساله فارسی فتوائی است جهت مقلدین و این کتاب را سید حجة الاسلام شخصا از کتاب مطالع الانوار خویش استخراج نموده است .

آغاز : نحمدک اللهم

نسخه آن را علامه طهرانی در کتابخانه مولی محمد علی خونساری در نجف اشرف دیده است .

8 - ترجمه حال ابان بن عثمان (رساله در ...)

در جزو مجموعه رجالیه از صفحه یک تا صفحه 8

ص: 31

آغاز: بسم الله الرحمن الرحيم . الحمد لله الذي لو حمدته دوام خلود ربوبيته بكل شعرة في كل طرفة عين يحمد الخلاق وشكرهم اجمعين لكنت جلاله مقصرا عن بلوغ شكر اخفى نعمة من نعمه على و الصلوة والسلام على اكمل خليقته واخلص بريته وسيد رسله محمد و آله و اصحابه اجمعين، وبعد يقول العبد الملتجى الى باب سيده الغافر ابن الواصل الى رحمة ربه الساتر محمد نقي الموسوي محمد باقر وقاه الله تعالى من سوء الباطن والظاهر هذه مقاله ...

نویسنده گوید: ابو عبد الله ابان بن عثمان البجلي الكوفي البصري الأحمر از حضرت صادق و حضرت كاظم عليهما السلام روایت می کند و اقوال نویسندگان كتب رجال در باره او مختلف است برخی او را از ناوسیه دانسته و در حدیثش قدح کنند و جمعی ویرا از اصحاب اجماع از طبقه دوم دانسته و توثیقش نمایند .

ویرا کتابی است در مبعث و مغازی و وفات و سقیفه ورده و غیره (ص 10 رجال نجاشی) برای آگهی بیشتر از شرح حالش به كتب مربوط مراجعه فرمایند .

9- ترجمه حال ابراهیم بن هاشم قمی

ضمن مجموعه رجالیه از صفحه 9 تا صفحه 24 بچاپ رسیده است .

آغاز: بسم الله الرحمن الرحيم ومنه الاعانة فيما يقتفر اليه في الدنيا و الدين الحمد لله المتأبد مملكته بالخلود و الدوام و الممتع سلطنته بغير جنود ولا اعوان و على اكمل انبيائه و افضل او صيائه آلاف التحية والسلام و عترته الاطائب الاماجد العظام الفخام و بعد المسئى المتمسك باذيال رحمة ربه العالی محمد باقر بن محمد نقي الموسوي حشرهما الله تعالى مع سادات الاعالی والادانی لما كتبت في سالف الزمان رساله في تحقيق الحال في ابراهيم بن هاشم ....

نویسنده گوید: ابواسحق ابراهیم بن هاشم کوفی قمی در محضر مبارک

حضرت رضا و حضرت جواد علیهما السلام را نموده و حدیث او را علماء رجال حسن کالصحیح میدانند و از شیخ بهائی علیه الرحمه نقل شده که پدرش جناب شیخ حسین بن شیخ عبد الصمد عاملی فرموده است که من حیا می کنم حدیث ابراهیم بن هاشم را صحیح بشمرم .

وی اول کسی است که حدیث کوفیان را در قم نشر داد و از کتاب رواشح نقل شده است که این فضیلت جامعترین فضائل است برای صاحب عنوان .

محدث قمی علیه الرحمه در هدیه الزائرین (ص 222) در ضمن اعمال مسجد سهله از قول جناب علی بن ابراهیم قمی از قول پدرش ابراهیم بن هاشم می گوید: در سالی بقصد تشرف بمکه وارد کوفه شدم و جهت انجام اعمال مسجد سهله بدانجا رفتم (با جمعی از اصحاب) در آن مکان شخص بزرگواری را دیدم که مشغول نماز و دعا و مناجات بود با او مشغول شدیم تا آخر مطالب و ادعیه ای که نقل می کند سپس می گوید: احتمال می رود که آن شخص بزرگوار جلیل القدر حضرت امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف بوده است و در تحفة الاحباب (ص 9) می نویسد: ممکن هم هست که حضرت خضر علی نبینا و آله و علیه السلام بوده باشد .

محدث قمی از رجال بحر العلوم نقل می کند که وی ثقة صحیح الحدیث است .

ویرا تألیفاتی است از آنجمله : 1- کتاب قضایا امیر المؤمنین علیه السلام

2- النوادر (ص 12 رجال نجاشی ص 80 یکم مجمع الرجال) .

10- ترجمه حال ابی بصیر

« ارشاد البصیر الخبیر الی تحقیق الحال فی ابی بصیر» در ضمن رسائل رجالیه از صفحه 24 تا صفحه 39 بچاپ رسیده است .

ص: 33

آغاز: بسم الله الرحمن الرحيم بعد الحمد المنعم المفضل العلام والصلوة على مفخر الرسل اكمل الانام وآله سادات البريه فى البداية والختام يقول الملتجى الى رحمة ربه الغافر ابن محمد نقى الموسوى محمد باقر هذه رساله الارشاد البصير الخبير الى تحقيق الحال فى ابى بصير فاعلم...

انجام: وله الحمد فى كل آن وحال وصلواته على اكمل خليقته و اشرف البرية وعترته الاماجد الاطايب الاطهار ما غسق الليل و اشرق النهار ومنه استعين.

نويسنده گوید: همانگونه که سيد حجة الاسلام ميفرمايد ابا بصير مشترك است بين:

1- ابو محمد يا ابو بصير اصغر ليث بن البختری المرادى که از حضرت باقر و حضرت صادق عليهم السلام روايت مى کند و ثقہ و از اصحاب اجماع مى باشد.

علامه در خلاصه ميفرمايد: کل اوله اللام ثقہ و سليم الا ليث بن ابى سليم.

2- ابو بصير و گفته شده است ابو محمد يحيى بن قاسم (يحيى بن ابى القاسم اسحق) اسدى که او نيز مخلط و ضعيف نوشته اند لکن نجاشى (ص 308) گوید وی ثقہ و وجيه است و مرحوم سيد حجة الاسلام در اين رساله از وجيزه علامه مجلسى نقل مى کند (ص 39 رساله) که وی على الاظهر ثقہ است .

ويرا كتابى است در: عمل يوم وليله و همچنين كتابى در مناسك حج فوت ابى بصير را در سال 150 نوشته اند .

چهار نفر ديگر از اصحاب ائمه اطهار عليهم السلام كنيه هايشان ابو بصير است (ص 22 پنجم ريحانة الادب) بدین شرح:

1- حماد بن عبد الله قدرى غير مشهور

2- حماد بن عبيد الله بن اسيد هروى غير مشهور

11 - ترجمه حال احمد بن محمد برقی

در ضمن مجموعه رجالیه از صفحه 39 تا 42 بچاپ رسیده است

آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي فضل مداد العلماء على دماء الشهداء وختم النبوة باحمد المحمود في السموات العلى عليه وعلى آله اكمل التحية والصلوة والثناء بعد يقول المستولى بانواع نعم ربه العلى العالى ابن محمد نقى محمد باقر الموسوى هذه رساله فى تحقيق الحال فى احمد بن محمد بن خالد البرقى ...

نویسنده گوید : ابو جعفر احمد بن محمد بن خالد بن عبدالرحمن بن محمد بن على برقى كوفى

جدش محمد بن على پس از شهادت جناب زید بن على بن الحسين عليهما السلام بدست يوسف بن عمرو ثقفى والى عراق از طرف بنى اميه گرفتار گردیده وبشهادت رسید وفرزندش عبدالرحمن وخالد از ترس گرفتارى از عراق فرار کرده در برق رود از توابع قم ساکن گردیدند و بدین جهت به برقى شهرت یافتند

وى شخصا ثقة و مورد اعتماد است لکن از ضعفاء ومراسيل روايت مى کند و بدین جهت محدثین بزرگوار و یرا مورد طعن و ایراد قرار داده اند تا جائیکه ابو جعفر احمد بن محمد بن عيسى اشعری قمى رئیس المحدثین قم و یرا بهمین علت از شهر قم اخراج مى نماید و بعدا و یرا عودت داده و از او پوزش مى طلبد فوت برقى را در سال 274 یا 280 نوشته اند و گویند که جناب احمد بن محمد بن عيسى با سر و پای برهنه در تشییع او شرکت نمود قبرش در قم بوده و فعلا آثاری از آن باقی نیست کتب زیادى قریب هشتادمجلد تألیف نموده که معروفترین

آنها : 1- کتاب خصایص 2- کتاب محاسن می باشد (ص 55 رجال نجاشی)

12 - ترجمه حال احمد بن محمد بن عیسی قمی

در ضمن مجموعه رجالیه از صفحه 43 تا 45 بچاپ رسیده است .

آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم بعد الحمد المنعم المفضل والصلوة على سيد البرية وعترته اشرف الال يقول المفتاق الى رحمة ربه الغنى ابن محمد نقى محمد باقر الموسوى هذه مقالة فى تحقيق الحال فى احمد بن محمد بن عيسى..

نویسنده گوید : ابو جعفر احمد بن محمد بن عیسی بن عبد الله بن سعد بن مالک بن الاحوص بن السایب بن مالک بن عامر اشعری قمی .

خاندان اشعری قمی از خاندانهای معظم و معروف و مفاخر شیعه بوده و از روزانه اول بدوستی اهل بیت رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم شهرت داشته اند اول کسی که از این خاندان بقم مهاجرت نمود سعد بن مالک در بین اشعریین قم دمها محدث و فقیه وجود دارد که از آنجمله است صاحب عنوان .

وی شیخ قمیها و رئیس محدثین و فقیه بوده و خدمت حضرت رضا و حضرت جواد و حضرت هادی علیهم السلام تشرف حاصل نموده و از آنان نقل حدیث می کند

ویرا تألیفاتی است : بدین قرار : 1- الاظله 2- التوحید 3- الحج 4- فضایل العرب - فضل النبی صلی الله علیه و آله وسلم 6- المتعه 7- المسوخ 8- الناسخ و المنسوخ 9- النوادر .

13 - ترجمه حال اسحاق بن عمار ساباطی

در ضمن مجموعه رجالیه از صفحه 45 تا صفحه 80 بچاپ رسیده است .

آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم . الحمد لله المتقذ عباده من الجهالة ووفق لاصابة

ص: 36

الحق من طلب بالجد والطاعة وصلواته على اكمل من ختمت به الرسالة و آله اصحاب العصمة و الطهارة سيما بن عمه الخلیق من طینته الملتجى لا و لیانه من الضلالة و بعد يقول المعتصم بادیاں رحمة ربه الباقي ابن محمد نقی محمد باقر الموسوی حشرهما الله مع اجدادهما یوم یؤخذ بالنواصی هذه رسالة فی .....

انجام : و الحمد لله رب العالمین و الصلوة علی خیر خلقه و آله الطاهرین .

نویسنده گوید : نجاشی (ص 51) می نویسد :

ابو یعقوب اسحق بن عمار بن حیان صیرفی شیخ من اصحابنا ثقة و برادرانش یونس و یوسف و قیس و اسماعیل و برادرزادگانش علی بن اسماعیل و بشیر بن اسماعیل همگان از وجوه اصحاب و ثقه و از خاندانی بزرگ از شیعه می باشند و صاحب عنوان را کتابی است بنام النوادر .

نقل شده است که هر گاه حضرت صادق علیه السلام اسحق و اسماعیل پسران عمار را می دیدند میفرمودند:

قد یجمعهما الاقوام یعنی خداوند تبارک و تعالی گاهی دنیا و آخرت را برای بعضی جمع میفرماید .

شیخ بهائی و عده ای دیگر از محدثین (ص 19 تحفة الاحباب) می گویند دو نفر اسحق بن عمار در سلسله رواة می باشند که هر دو ثقه یکی اسحق بن عمار بن حیان ساباطی امامی المذهب و

دیگری اسحق بن عمار بن موسی فطحی المذهب لکن مرحوم سید بحر العلوم میفرماید : اسحق بن عمار یک نفر بیش نیست و انهم امامی المذهب و ثقه .

مرحوم سید حجة الاسلام میفرماید: اسحق بن عمار بن موسی فطحی المذهب نامش در سند اخبار ماذکر نشده و هر چه نقل شده است از اسحق بن عمار بن حیان امامی ثقه است و اما آنچه محقق در کتاب خود نسبت داده بواقفی

بودن اسحق آنها بدون اصل است و قبل از جناب محقق کسی چنین نسبتی به اسحق بن عمار نداده است و در امامی و ثقة بودن صاحب عنوان خلافی نیست (ص 72 رجال سید).

14 - ترجمه حال حسین بن خالد

ضمن مجموعه رجالیه از صفحه 80 تا 97 بچاپ رسیده است .

آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم ومنه الاعانة للفوز بجنت النعيم وبه الاستعاذة الحذر من الشيطان الرجيم واليه الالتجاء للخلاص من عذاب الحميم و بعد يقول المتغمر في بوادي الغي والضلال والمنهمك في فيافي الجهالة والوبال ابن المستغرق في بحار معرفة رب الغافر محمد نقي الموسوي محمد باقر و قاهما الله تعالى من سوء الباطن والظاهر هذه رساله في تحقيق الحال في حسين بن خالد ...

در این رساله سید حجة الاسلام بحث می کند که آیا حسین بن خالد یک نفر است یا چندین نفر و دیگر اینکه حسین بن خالد از حضرت صادق و حضرت کاظم و حضرت رضا علیهم السلام روایت می کند و اینکه حسین بن خالد صیرفی و حسین بن خالد بن طهمان همان حسین بن ابی العلاء می باشد و اینان دو نفر یا یک نفر می باشند حاصل کلام اینکه حسین بن خالد بن طهمان غیر از حسین بن ابی العلاء می باشد .

سید حجة الاسلام از اکمال الدین صدوق از حسین بن خالد صاحب عنوان روایت می کند که :

حضرت رضا علیه السلام فرمودند : لادين لمن لاورع له ولا ايمان لمن لا تقية له وان اكرمكم عند الله عزوجل اعلمكم بالتقية قيل له يا بن رسول الله الى متى قال الى يوم الوقت المعلوم وهو يوم خروج قائمنا اهل البيت فمن ترك التقية قبل خروج قائمنا فليس منا ... (ص 87 رسائل رجالیه)

ص: 38

در ضمن مجموعه رجالیه از صفحه 97 تا صفحه 105 بچاپ رسیده است .

آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين حمدا كثيرا فوق حمد الحامدين و الصلوة والسلام على اكمل الخلائق اجمعين و شافع العصاة يوم الدين و آله الطيبين الطاهرين و بعد يقول العبد الخاسر العاثر ابن محمد نقى الموسوى محمد باقر هذه مقاله ابر زناها فى هذه الصفحات لتحقيق الحال فى حماد بن عيسى الجهنى ..

نویسنده گوید : ابو محمد حماد بن عیسی جهنی کوفی ساکن بصره زمان چهار امام از ائمه معصومین یعنی حضرت صادق و حضرت کاظم و حضرت رضا و حضرت جواد علیهم السلام را درک نموده و در نقل حدیث بسیار محتاط بوده چنانکه گوید : هفتاد حدیث از حضرت صادق علیه السلام حفظ کردم و اکنون در بیست تای آنها شک و تردید ندارم و آنها را نقل می کنم و از حضرت رضا و حضرت جواد علیهما السلام حدیثی نقل نموده و در زمان آنحضرت وفات یافته و ثقه و صدوق است .

از حماد نقل شده است که خدمت حضرت کاظم علیه السلام عرض کردم دعا فرمائید که خداوند به من خانه ای و عیالی و فرزندی و خادمی و حج در تمام سالها نصیب فرماید حضرت دعا فرمودند که خداوند به او خانه ای و عیالی و فرزندی و خادمی و پنجاه حج نصیب گردان چون حضرت این دعا فرمود دانستم که عمر من بیشتر از پنجاه حج نباشد در سفر پنجاه و یکم در وادی قنّاء در موقع احرام حج ناگهان سیل آمد و او غرق شده وفات یافت و این در سال 208 یا 209 بود و سنش نود و چند سال بود کتابهای زیر از تألیفات اوست : 1- کتاب الزکوة 2- کتاب الصلوة 3 - کتاب النوادر (ص 103 رجال نجاشی ص 230 دوم

16 - ترجمه حال سهل بن زیاد الادمی الرازی

در ضمن مجموعه رجالیه از صفحه 105 تا صفحه 111 بچاپ رسیده است.

آغاز: بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله المنفرد بالقدم و الكمال المتقدس بقدس جماله عن مضاهية الاشياء والامثال المنتزه بسطوة جلاله من معاندة الاضداد والابطال و الصلوة والسلام على من اصطفاء الله تعالى نجاته من الضلال و آله و عترته الهداة الماينجي من شدائد الاصفاد و الانكال سيما ابن عمه الخليق من طينته المنجي اوليائه من السلاسل والاغل و بعد يقول المنغمر في بوادي الغي و الضلال المفتقر الي رحمة ربه الغني المتعال ابن محمد نقي الموسوي محمد باقر حشرهما الله تعالى مع اجدادهما اعضاء العبيد و الاحرار هذه مقالة في تحقيق الحال في سهل بن زياد الادمي ...

نویسنده گوید: ابو علی سهل بن زیاد رازی از حضرت جواد و حضرت هادی و حضرت عسکری علیهم السلام نقل حدیث می کند برخی ویرا ثقة و عدّه ای او را ضعیف و غیر معتمد دانسته و نسبت غلو به او داده اند و گویند که جناب احمد بن محمد بن عیسی اشعری ویرا از قم اخراج نمود مشارالیه درری سکونت نمود و بدین جهت به رازی شهرت یافت در 15 ربیع الثانی سال 255 توسط محمد بن عبد الحمید عطار باحضرت عسکری علیه السلام مکاتبه ای نمود کتب زیر از اوست: 1- کتاب التوحید 2- کتاب النوادر (ص 132 رجال نجاشی ص 179 سوم مجمع الرجال)

محدث قمی در تحفة الاحباب (ص 141) میفرماید: مجلسی اول در شرح فقیه در باب صلوة برمیت توثیق او را فرموده و روایت را از جهت او صحیح شمرده و از اوبسی تجلیل فرموده .

17- ترجمه حال شهاب بن عبد ربه

ضمن مجموعه رجالیه از صفحه 8 تا 9 و صفحه 111 تا 112 (دوبار) بچاپ رسیده است .

آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم

اختلاف العلماء في شأنه فقيل ان حديثه معدود في الحسان

نویسنده گوید : شهاب بن عبد ربه بن ابی میمونۃ بن یسار اسدی صیرفی کوفی خود و سه برادرش عبد الخالق و عبد الرحمن و وهب از بزرگان محدثین و ثقات رواة بوده و صاحب عنوان از حضرت باقر و حضرت صادق علیهما السلام روایت می کند و زمان حضرت کاظم علیه السلام را نیز درک نموده لکن روایتی از آنحضرت نقل نموده است .

داود می گوید در خدمت امام ششم علیه السلام بودم که نامی از شهاب برده شد حضرت فرمودند: والله الذي لا اله الا هو لاقتلته والله الذي لا اله الا هو لا ضربته . نقل است که محمد بن عبد الله بن حسن مثنی ویرا هفتاد تازیانه زد .

نجاشی (ص 139) و دیگران گویند ویرا کتابی است .

نجاشی (ص 20) در ضمن بیان شرح حال اسماعیل بن عبد الخالق بن عبد ربه گوید :

او از خاندان شیعه و عموهایش شهاب و عبد الرحيم و وهب و پدرش همگان ثقة می باشند .

18 - ترجمه حال عبد الحميد بن سالم العطار

در ضمن مجموعه رجالیه از صفحه 112 تا صفحه 113 بچاپ رسیده است.

ص: 41

آغاز: فی حال عبد الحمید بن سالم العطار و حال ابنه محمد بن عبد الحمید فنقول اما عبد الحمید فالظاهر انه ثقة .

نویسنده گوید: عبد الحمید بن سالم عطار کوفی از رواة حضرت موسی بن جعفر علیهما السلام و ثقہ و مؤلف کتاب: النوادر است (ص 239 رجال نجاشی).

و فرزندش ابو جعفر محمد بن عبد الحمید بن سالم بن عبد الرحمن وکیل حضرت هادی علیه السلام و جلیل القدر و ثقہ می باشد و به حمیدی معروف بوده و یرا کتابی است (ص 68 چهارم) و سالم نیز از ثقة اصحاب ائمه اطهار علیهم السلام است .

صفحه 251 پنجم مجمع الرجال

19 - ترجمه حال عمر بن یزید

در ضمن رسائل رجالیه از صفحه 124 تا صفحه 126 بچاپ رسیده است

آغاز: بسم الله الرحمن الرحيم بعد الحمد الملك الفيض العلام و الصلوة على سيد الرسل و اشرف الانام و آله الامجاد الفاخم العظام يقول العبد الظالم على نفسه المعترف بالتقصير في خدمه سيده محمد باقر بن محمد تقى الموسوى عاملهما الله بلطفه الخفى هذه كلمات وافيه وعبارات شافيه فى تحقيق حال عمر بن يزید ...

سید حجة الاسلام در این رساله میفرماید در تحت نام عمر بن یزید پنج عنوان است:

۱- عمر بن یزید بیاع سابری

۲- عمر بن محمد بن یزید

۳- عمر بن یزید ثقفی

ص: 42

و این سه عنوان از یک نفر می باشد و عمر بن محمد بن یزید همانست که امام صادق علیه السلام درباره او فرمودند : انت والله منا اهل البيت .

4- عمر بن یزید بن زبیر الصیقل

5- عمر بن یزید الصیقل ایندو عنوان نیز از یک نفر می باشد .

نویسنده گوید : ابو الاسود عمر بن محمد بن یزید بیاع السابری ثقه و از اصحاب حضرت صادق علیه السلام و حضرت کاظم علیه السلام بوده و کتابی در مناسک حج و مستحبات آن دارد (ص 265 چهارم مجمع الرجال و ص 257 تحفة الاحباب)

و ابوموسی عمر بن یزید بن الصیقل از حضرت صادق علیه السلام روایت می کند و ثقه و جلیل القدر و واسطه بین مردم و امام علیه السلام بوده و یرا کتابی است (ص 204 رجال نجاشی و ص 268 چهارم مجمع الرجال) .

20- ترجمه حال محمد بن احمد

راوی از عمر کی بن علی بن محمد البوفکی در ضمن مجموعه رجالیه مرحوم سید حجة الاسلام از صفحه 131 تا 134 بچاپ رسیده است.

آغاز : بسمله يقول المفتقر الى ربه الغافر ابن محمد نقی الموسوی محمد باقر عفی عن جرائمهما يوم تبلى السرائر قد تكرر و کثر فی الاسانید روایة محمد بن احمد عن العمرکی ...

مرحوم سید حجة الاسلام در این رساله میفرماید مراد محدثین از محمد بن احمد راوی از عمر کی همانا محمد بن احمد یحیی بن عمران الاشعری است .

نویسنده گوید : در رجال نجاشی (ص 245) می نویسد :

ابو جعفر محمد بن احمد بن یحیی بن عمران بن عبد الله بن سعد بن مالک

ص: 43

الاشعری القمی کان ثقة فی الحدیث جز اینکه بزرگان محدثین درباره او می گویند وی از ضعفاء نقل حدیث می کند و به احادیث مرسل اعتماد می نماید و توجه نمی کند که از چه کسی نقل روایت می نماید لکن در خود او ایرادی نیست و یرا تألیفاتی است از آنجمله : 1- کتاب الامامه 2- کتاب الانبیاء 3- کتاب الایمان 4- کتاب الاوقات 5- کتاب التوحید - کتاب الحج 7- کتاب الحدود والدیات 8- کتاب الزکوة 9- کتاب السکنی 10- کتاب الصلاة 11- کتاب الصوم 12- کتاب الطلاق 13- کتاب الطب 14- کتاب العتق 15- کتاب فضل العرب 16- کتاب الفضل العجمیة و العربیة 17- کتاب الفرائض 18- کتاب القضايا والاحکام 19- کتاب مقتل الحسین علیه السلام 20- کتاب المزار 21- کتاب الملاحم 22- کتاب مناقب الرجال 23- کتاب النحل و الهبه 24- کتاب النذور والایمان والکفارات 25- کتاب النکاح 26- کتاب الوصایا و الصدقه 27- کتاب الوضوء و مخفی نماند که مجموعه این کتابها رانوادر الحکمه نامیده است (ص 143 پنجم مجمع الرجال)

واما ابو محمد عمر کی بن علی بن محمد بوفکی نیشابوری از اصحاب حضرت عسکری علیه السلام است نجاشی درباره او گوید : شیخ من اصحابنا ثقه (ص 215 نجاشی) کتابهای : 1- ملاحم 2- نوادر از اوست. بوفک از قرای نیشابور است .

21 - ترجمه حال محمد بن اسماعیل (رساله در...)

در ضمن مجموعه رجالیه از صفحه 133 تا 140 بچاپ رسیده است .

آغاز : بسمله الحمد لله الذی انشأ السموات والارضین وجعلها وما فیها مسالک لاهتداء المهتدین وصلى الله على سيد الاولین والآخرین وآله و اصحابه

ص: 44

مصاییح مشکوة الدین و بعد يقول العبد الملتجى الى باب سيده الغافر ابن محمد تقى الموسوى محمد باقر وفاه الله من سوء الباطن و الظاهر ...

انجام : والحمد لله العزيز الغفار وصلواته على سيدنا محمد المختار و آله و عترته الامجاد الاطهار مرحوم سيد حجة الاسلام در حاشیه این رساله میفرماید :

به گمانم تألیف این رساله در سال 1206 بوده و در سحر شب جمعه 10 محرم 1233 بر آن حواشی مرقوم فرموده است.

سید حجة الاسلام پس از نقل اقوال مختلف درباره محمد بن اسماعیل میفرماید :

انچه محقق است و در قبول آن چاره ای نیست آنکه محمد بن اسماعیل مذکور در صدر بسیاری از روایت کافی: ابو الحسن محمد بن اسماعیل نیشابوری است نه محمد بن اسماعیل بن بزيع .

(حدیث فيه تنبيه و ارشاد): بعضی از جوانهای احساساتی زمان ما که از اخبار و احادیث و دستورات ائمه طاهرين عليهم السلام کمتر آگاهی دارند و همه چیز را از جنبه منفی آن نظر می کنند بمجرد آنکه بشنوند عالمی و یا دانشمندی در دستگاه حاکمی جبار و ستمگر خدمت میکرده او را مورد انتقاد قرار داده و هدف تیر ملامت قرار می دهند ذیلا جهت توجه اینگونه مسلمانان انقلابی ذکر این حدیث شریف را مناسب میدانیم .

در روایت از محمد بن اسماعیل بن بزيع از حضرت رضا علیه السلام نقل شده است که فرمودند :

ان الله بابواب الظالمين من نور الله له (به) البرهان و مكن له فى البلاد ليدفع بهم عن اوليائه ويصلح الله به امور المسلمين اليهم ملجأ (يلجأ) المؤمن من الضر واليهم يفرح ذو الحاجه من شيعتنا وبهم يؤمن الله روعة المؤمن فى دار الظالمه

اولئك المؤمنون حقاً اولئك امناء الله في ارضه اولئك نور في رغبتهم (نور الله في رعيتهم) يوم القيمة و يزهر نورهم لاهل السموات كما تزهو الكواكب الدرية لاهل الارض اولئك من نورهم يوم القيمة تضىء منهم القيمة خلقوا واليه للجنة و خلقت الجنة لهم فهنيئاً لهم فاعلى احدكم ان لو شاء لنال هذا كله .

قال : قلت بماذا جعلنى الله فداك ؟ قال : يكون معهم فيسرنا بادخال السرور على المؤمنين من شيعتنا فكن منهم يا محمد (الحديث)

روایت شده است که در خدمت حضرت رضا علیه السلام نام محمد بن اسماعیل بن بزیر برده شد حضرت فرمودند : دوست میدارم که در بین شما کسی مانند او باشد

(ص 233 رجال نجاشی)

واین محمد بن اسماعیل همانست که از حضرت جواد علیه السلام پیراهنی گرفت که کفن خود نماید و در فید که منزلی است در راه مکه معظمه وفات یافت رحمة الله علیه

ویرا تألیفاتی است از آنجمله 1 - کتاب ثواب الحج 2 - کتاب الحج

(ص 316 تحفة الاحباب)

22 - ترجمه حال محمد بن خالد البرقی

در ضمن مجموعه رجالیه از صفحه 140 تا صفحه 142 بچاپ رسیده است

آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم بعد حمدالله المنعم بكل الالاء و الصلوة من التجی اليه قاطبة البريه حتى الانبياء و آله الاكرمين الاطيين الامناء عليهم آلاف التحية والشرف و السلام و الثناء يقول الخاسر العاثر ابن محمد نقی الموسوی محمد باقر حشر هما الله تعالى مع سادات الاوائل والاواخر هذه مقاله فی تحقیق

ص: 46

انجام : فالظاهر انه ثقة فحديثه معدود في الصحاح وهو مختار المحققين من المتأخرين ايضاً .

نویسنده گوید : ابو عبدالله محمد بن خالد بن عبدالرحمن بن محمد بن علی برقی منسوب به بر قروود از قرای شهر قم مردی ادیب و آگاه به اخبار و علوم عرب بوده و از حضرت کاظم و حضرت رضا و حضرت جواد علیهم السلام روایت می کند برخی از صاحبان کتب رجال ویرا ضعیف دانسته لکن مرحوم سید حجة الاسلام او را از ثقات می شمارد

کتب زیر از اوست : 1- کتاب التفسیر 2- کتاب التنزیل والتعبیر 3- کتاب الخطب 4- کتاب حروب الاوس والخزرج 5- کتاب العلل 6- کتاب فی علم الباری 7- کتاب مکه و المدینه 8- کتاب النوادر 9- کتاب یوم وليله (ص 236 رجال نجاشی و ص 205 پنجم مجمع الرجال)

برادرش ابو علی حسن بن خالد از ثقات و ویرا کتابی است بنام النوادر و نواده برادرش علی بن علان بن فضل بن خالد فقیه بوده است (رجال نجاشی).

23 - ترجمه حال محمد بن سنان

ضمن مجموعه رجالیه از صفحه 142 تا 149 بچاپ رسیده است .

آغاز : بسملة الحمد لله الذى جعل منازل الرجال على قدر روايتهم عن النبى و آله الائمة الاطهار صلواته على اكمل الخليقة و عترته الاماجد الاطهار عليه وعلى آله آلاف التحية من الله العزيز الغفار و بعد يقول الملتجى الى باب سيده المعالى ابن محمد نقى محمد باقر الموسوى هذه رسالة فى ...

نویسنده گوید : ابو جعفر محمد بن حسن بن سنان بن عبدالله بن زاهر مولى

عمرو بن الحمق الخزاعی شهید طف و چون پدرش در کودکی او فوت شد وجدش سنان متکفل امورات وی گردید به نسبت جد خود محمد بن سنان شهرت یافت .

اقوال نویسندگان کتب رجال درباره وی مختلف است و او از اصحاب حضرت کاظم و حضرت رضا و حضرت جواد علیهم السلام بوده و یکی از معجزات حضرت جواد علیه السلام درباره او ظاهر گردید چه آنکه وی نابینا شده بود و در اثر مسح کردن حضرت جواد علیه السلام چشم او را بدست مبارک شفا یافت و این معجزه را حمیری در قرب الاسناد از حضرت رضا نقل می کند (ص 556 پیشگوئیهای پیشوایان)

درباره او از حضرت جواد علیه السلام نقل شده است که چون در سال 220 فوت شد و خبر مرگش به آنحضرت رسید فرمود رضی الله عنه برضائی عنه فما خالفنی وما خالف ابی قط .

ویرا تألیفاتی است بدین شرح : 1- الاظله 2- الحج 3- الشراء والبیع 4- الصيد والذبائح 5- الطوائف 6- المکاسب 7- النوادر 8- الوصیه (رجال نجاشی صفحه 231)

24 - ترجمه دال محمد بن الفضیل

راوی از ابی الصباح کتابی مذکور در من لا یحضره الفقیه در ضمن مجموعه رجالیه مرحوم حجة الاسلام از صفحه 156 تا 158 بچاپ رسیده است .

آغاز : بسملة الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین و الصلوة والسلام علی اشرف البریه اجمعین محمد و آله و عترته الطیبین الطاهرین و بعد یقول العبد الملتجی الی باب ربه الغفور العلی محمد باقر بن محمد نقی الموسوی لقد اکثر

ص: 48

مرحوم سید حجة الاسلام در این رساله میفرماید : مراد از محمد بن فضیل که شیخ صدوق علیه الرحمه در کتاب من لا یحضره الفقیه از او روایت می کند همانا : محمد بن قاسم بن فضیل است که ثقه و جلیل القدر و از اصحاب حضرت رضا علیه السلام می باشد مرحوم حجة الاسلام در این رساله نقل از کتاب فقیه در باب حق المرأة علی الزوج می نویسد :

روی ابی الصباح الكنانی عن ابی عبدالله علیه السلام قال :

إذا صلت المرأة خمسها وصامت شهرها و حجت بیست ربها و اطاعت زوجها و عرفت حق علی فلندخل من الی ابواب الجنان ان شاءت .

نویسنده گوید : محمد بن الفضیل وهو محمد بن القاسم بن الفضل (الفضیل) بن یسار النهدی ثقة در رجال نجاشی (ص 256) گوید : خود و پدر و عمویش علاء و جدش فضیل همگان از ثبات بوده و محمد از اصحاب حضرت رضا علیه السلام و او را کتابی است .

و مراد از ابی الصباح ابراهیم بن نعیم العبیدی کنانی است در رجال نجاشی گوید (ص 15) حضرت صادق علیه السلام او را بخاطر وثاقتش میزان مینامید حضرت باقر علیه السلام را دیده و از حضرت صادق و حضرت کاظم علیهما السلام روایت می کند ویرا کتابی است .

25 - ترجمه حال محمد بن عیسی الیقطنی

در ضمن مجموعه رجالیه از صفحه 149 تا صفحه 156 بچاپ رسیده است

آغاز : بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین والصلوة علی اشرف الاولین و الاخرین محمد خاتم النبیین و عترته الامجد الطاهرین و بعد یقول العبد

ص: 49

المسئى الملتجى الى باب سيده الكريم الغنى ابن محمد نقى محمد باقر الموسوى لما اختلفت مقالة العلماء فى محمد بن عيسى اليقطينى اى محمد بن عيسى بن عبيد يقطين ...

نامه حضرت جواد عليه السلام

انجام : مرحوم سيد حجة الاسلام در آخر اين رساله نامه حضرت جواد عليه السلام را به بعضى از شيعيانش در بغداد درباره مخلوق بودن قرآن بنا بروايت محمد بن عيسى نقل مى فرمايد بدينگونه :

بسم الله الرحمن الرحيم عصمنا الله و اياك من الفتنة فان يفعل فاعظم بها نعمة وان لا يفعل فهى الهلكة نحن نرى ان الجدل فى القرآن بدعة اشترك فيها السائل والمجيب فتعاطى السائل ما ليس له وتكلف المجيب ما ليس عليه و ليس الخالق الا الله عزوجل و ماسواه مخلوق و القرآن كلام الله لا تجعل له اسماً من عندك فتكون من الضالين جعلنا الله و اياك من الذين يخشون ربهم بالغيب وهم من الساعة مشفقون.

نويسنده گويد : ابو جعفر محمد بن عيسى بن عبيد بن يقطين بن موسى ينطينى يونسى بغدادى برخى از بزرگان محدثين ويرا از ضعفاء شمرده و نسبت غلو به او داده و عده اى نيز همچون نجاشى ويرا توثيق نموده اند و گويد (ص 235) جليل فى اصحابنا ثقه عين كثير الروايه حسن التأليف. از حضرت جواد عليه السلام نقل روايت مى كند مكاتبة و مشافهة (يا از حضرتش شنيده و يا با آن بزرگوار مكاتبه نموده).

كتب زير از اوست : 1 - الامامه 2 - الامل و الرجاء 3 - بعد الاسناد 4 - التجمل و المروءه 5 - التفسير 6 - التوقيعات 7 - ثواب الاعمال 8 - الرجال 9 - الزكوة 10 - الضياء 11 - الظرائف 12 - الفىء و الخمس 13 - قرب الاسناد 14 - اللؤلؤه 15 - المسائل المحرمة 16 - المعرفة 17 - النوادر 18 - الواضح المكشوف فى الرد على اهل الوقوف 19 - الوصايا و غيره (ص 235 نجاشى صفحه 17 پنجم مجمع الرجال)

علامه فقیه حضرت آیت الله العظمی آقای حاج سید ابوالقاسم خوئی متعنا الله بطول بقائه الشریف در کتاب معجم رجال الحدیث (ص 127 هفدهم) ویرانفر (11513) از رجال شیعه قرار داده و درباره او بسط کلام فرموده طالبین مراجعه فرمایند

26 - ترجمه حال معروفین به ماجیلویه

در ضمن رسائل رجالیه از صفحه 127 تا صفحه 132 بچاپ رسیده است

آغاز: بسم الله الرحمن الرحيم المعين لمن استعانه في كل شدة وصعاب و الهادي لمن استهداه في كل ظلمة الى الصواب والصلوة والسلام على افضل السفن النجاة في كل باب و آله الهداة لإصابة الحق و الرشاد وحسن المآب و بعد يقول الملتجى بذيل رحمة به الغنى ابن محمد نقى محمد باقر الموسوى ان ماجيلويه لقب الاربعه .....

نویسنده گوید: سید حجة الاسلام در این رساله میفرماید:

ماجیلویه لقب چهار نفر از محدثین است بدین قرار:

1- محمد بن علی بن ابی القاسم اخباری از او نقل می کند از آنجمله به اسنادش از حضرت صادق علیه السلام روایت می کند که فرمودند من انصف الناس من نفسه ورضی به حکماً لغيره

2- عموی نفر اول محمد بن ابو القاسم است به اسنادش از حضرت صادق علیه السلام نقل می کند که فرمودند المرءة قلادة فانظر ما تتقلد .

3- فرزند او ابو الحسن علی بن محمد بن ابوالقاسم (عموزاده نفر اول) به اسنادش از ائمه طاهرین علیهم السلام نقل می کند که جناب جبرئیل بر حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم نازل شد و گفت:

ص: 51

السلام يقرءك السلام ويقول خلقت السموات السبع وما فيهن والارضين السبع وما عليهن وما خلقت موضعاً اعظم من الركن والمقام ولوان عبداً دعاني هناك منذ خلقت السموات والارضين ثم لقيني جاحداً لولاية علي عليه السلام لا كبنه في سقر

4- فرزند او يعنى محمد بن علي بن محمد بن ابوالقاسم به اسنادش از رسول خدا صلى الله عليه وآله وسلم روايت مى كند كه فرمودند ما من مؤمن يقعد ساعة عند العالم الا ناداه ربه عزوجل جلست الى حبيبي فوعزتي وجلالي لاسكنتك الجنة معه ولا ابالي

نجاشي درباره ابو عبدالله محمد بن ابى القاسم عبيد الله ملقب به بندار بن عمران جناني برقي (نفر دوم) مى نويسد: سيد من اصحابنا القميين ثقة عالم فقيه و گويد داماد احمد بن محمد برقي است (ص 250 نجاشي) و ابوالحسن على (نفر سوم) از اين مادر است .

نويسنده گويد : علامه طهراني در كتاب : نوابغ الرواة فى رابعة المئات (ص 225) به خلاصه مى فرمايد :

حديث

معروفين به ماجيلويه در بين محدثين بزرگوار پنج نفر مى باشند بدین شرح:

1- ابو عبدالله محمد بن ابى القاسم عبيد الله (عبد الله) ملقب به بندار بن عمران جنابى برقي داماد ابى عبدالله احمد بن محمد بن خالد برقي و اول كسى كه به ماجيلويه ملقب گرديد .

2- ابو الحسن على بن محمد بن ابى القاسم عبيد الله (فرزند نفر اول و نواده ابى عبدالله برقي) از مشايخ كليني

3- محمد بن على بن ابى عبدالله محمد بن ابى القاسم عبيد الله از مشايخ صدوق .

4- محمد بن علی بن ابی القاسم عبیدالله بندار از مشایخ صدوق .

5- یحیی بن محمد بن علی بن ابی القاسم عبیدالله از مشایخ صدوق .

علامه طهرانی در نوابغ الرواة (ص 333) می فرماید : یحیی بن محمد بن علی ماجیلویه از مشایخ صدوق و او از محمد بن یحیی العطار روایت می کند پدرش نیز از مشایخ صدوق بوده و از محمد بن یحیی العطار روایت می کند و روایت صدوق از صاحب عنوان در مجلس 81 کتاب امالی است .

علامه طهرانی در همان کتاب و صفحه می فرماید :

ماجیلویه لقب : محمد بن ابی القاسم است مطابق تصریح نجاشی و بعداً فرزندش علی سپس نواده اش محمد بن علی .... و همچنین این لقب گفته میشود بر فرزندش .

6- علی بن محمد بن علی بن ابی عبدالله محمد بن ابی القاسم عبیدالله بندار و مخفی نماند که در کتب رجالیه نام علی بن ابی القاسم عبیدالله ذکر نشده است.

در معجم رجال الحدیث (ص 201 هفدهم) فرماید : محمد بن ماجیلویه از مشایخ صدوق برای آگهی بیشتر به کتب رجال مراجعه شود .

27- ترجمه حال معویة بن میسره (و اینکه او همان معویة بن شریح است)

این رساله در جزو رسائل رجالیه مرحوم حجة الاسلام از صفحه 158 تا صفحه ... بچاپ رسیده است . .

آغاز: بسملة الحمد لله الخالق الارضين والسموات و الصلوة والسلام على سيد رسله شافع العرصات وعترة التي حبههم مفتاح الخيرات و بعد يقول المعتصم بفضل ربه الباقي محمد باقر بن محمد تقی الموسوی ...

ص: 53

نویسنده گوید: ابو عبدالله معویة بن میسرة بن شریح (که گاهی او را به نسبت جد معویة بن شریح گویند) ابن الحارث الکندی القاضی الکوفی از اصحاب حضرت صادق علیه السلام و از آن حضرت روایت می کند ویرا کتابی است (ص 292 رجال نجاشی).

در نخبة المقال (ص 100) درباره او گوید:

سبط شریح و ابوه میسره

ممدوح القاضی وطق معتبره

* تعلیقات بر شرح سیوطی علامه فقیه صاحب روضات الجنات (ص 125) می نویسد:

سید حجة الاسلام در آغاز یکدور بلده طیبه کاظمین علیهما السلام مشرف بود تعلیقانی مدون و مرتب که خود بمنزله شرح بر کتاب سیوطی تألیف فرمود لکن آنرا با تمام نرسانید .

نویسنده گوید: این تعلیقات « الحلیة اللامعه » نام دارد که بعداً بآن اشاره میشود . . .

28 - تطهير العجين بتبخيره وعدمه (رساله در ...)

علامه طهرانی در الذریعه (ص 49 یازدهم) می نویسد:

نسخه ای از این رساله در ضمن مجموعه ای در کتابخانه مدرسه بروجردی در نجف اشرف موجود است و این همان رساله: القدریه است که بعداً بدان اشاره میشود .

موضوع رساله آنکه هرگاه قطره خون در دیگ بیفتد و آن دیگ بجوشد تا خون از بین برود (از بین رفتن خون در اثر جوشش باشد نه بهم خوردن چیزهائیکه

ص: 54

در دیگ است) دیگ و آنچه در آنست به تبعیت آن پاک می شود (ص 294 مقدمه مناهج المعارف)

29- تقدیم الید علی الاستصحاب (رساله در ...)

مسئله استصحاب از مسائلی علم اصولست که علماء بزرگوار درباره آن از تعریف در تقسیمات و اعتبار و عدم اعتبار آن در کتب اصولی خود بطور اجمال و یا تفصیل بحث نموده اند از آنجمله مرحوم سید حجة الاسلام رساله ای در تقدیم الید علی الاستصحاب در حدود چهار هزار بیت تألیف نموده است .

این کتاب بطوریکه علامه سید محمد صادق موسوی خونساری برادر علامه صاحب روضات الجنات در رساله « ذکر مشایخ » مرقوم فرموده در رد میرزای قمی اعلی الله مقامه الشریف می باشد .

(ص 294 مقدمه مناهج المعارف) 30

30 - التقلید

در مسائل تقلید (الذریعه ص 389 چهارم)

علامه طهرانی در الذریعه می نویسد:

میرزا عبدالوهاب شریف فرزند میرزا محمد علی قزوینی در رساله در مسائل تقلید یکی بعربی مفصل و دیگری بفارسی مختصر تألیف نمود و بعداً همانگونه که خود او می نویسد رساله مرحوم سید حجة الاسلام را در مسئله تقلید دید که میفرماید :

بر مکلف واجب است که بمجرد فوت مجتهد به مجتهد زنده عدول کند بنابراین کتاب : هدایة المسترشدين را در رد آن نوشت تاریخ تألیف هدایه 1242 می باشد.

ص: 55

31- تمییز مشترکات الرجال (رساله در ...)

یا رساله مشترکات الرجال علامه خونساری در روضات الجنات (ص 125) می نویسد :

بدیهی است که معظم له از همه متقدمین و متأخرین در احوال رجال دقیق تر و صاحب نظرتر و کاملاً از اشتباهات پیشینیان با خبر و آنها را با تحقیق و تتبع خاصی تصحیح میکرد (ص 293 دوم ترجمه روضات از فاضل ارجمند حاج شیخ محمد باقر ساعدی خراسانی)

نام این کتاب در تاریخ زنجان (ص 275) و ریحانة الادب (ص 313 دوم) و فوائد الرضویه (ص 427 دوم) نیز ذکر شده است .

32 - جوابات المسائل

علامه طهرانی در الکرام البرره (ص 195 یکم) تألیفی باین نام برای سید حجة الاسلام ذکر می کند و آنرا غیر از سؤال و جواب میدانند .

ظاهراً این کتاب همان پرسش و پاسخ باشد که قبلاً به آن اشاره شد

33 - جواز هبه ولی مدت منقطعه را (رساله در...)

در قصص العلماء (ص 22) می نویسد :

حاج ملا محمد تقی بن مولی محمد برغانی معروف به شهید ثالث قائل بعدم جواز هبه ولی صغیر مدت منقطعه بود و در این باره رساله نوشته لکن بیشتر علماء زمان از آنجمله حاج ملا عبد الوهاب قزوینی ولی سید محمد مجاهد قائل بجواز می باشند

ص: 56

سید حجة الاسلام نیز از جمله علمانی است که قائل بجواز بوده و در این باره رسالهای مرقوم فرموده است .

علامه حاج سید محسن امین عاملی در اعیان الشیعه (ص 112 چهل و دوم) ضمن اسامی مؤلفات مرحوم حجة الاسلام می نویسد « رسالة فی انه هل يجوز ان يهب المدة في العقد المنقطع »

و مرحوم تنکابنی در قصص العلماء می نویسد : رساله در ابراء ولی مدت منقطعه مولی علیه را (ص 136 قصص العلماء)

34 - الحدود

رساله در حدود - حکم اقامه حدود در عصر غیبت .

مرحوم سید حجة الاسلام شفقتی اقامه حدود را در زمان غیبت امام عجل الله تعالی فرجه الشریف بر مجتهدین واجب میدانسته و خود نیز آنرا با بنفسه و یا بفرمانش عمل مینموده و مشهور است که عده جانیان و سارقین و زنا دهندگان و ... که بحکم ایشان محکوم شده اند و حد شرعی از تعزیر تا قتل درباره آنان اجرا گردیده است هشتاد یا نود و حتی یکصد و بیست نفر نیز گفته اند بوده اند و اغلب مقتولین در گورستانی که نزدیک منزلش بود بنام قبله دعا مدفون شده اند معروفست که مرحوم حجة الاسلام پس از آنکه محکوم بقتل را می کشت پا می کشتند خود بر جنازه او نماز میخواند و در حال نماز با گریه و تضرع از خداوند متعال جهت او طلب مغفرت و آمرزش مینمود .

آغاز : الحمد لله المتفرد بالقدم والكمال المتقدس بقدرس جماله عن مشابهة الاشياء والامثال والصلوة والسلام على من اصطفاه الله ...

ص: 57

انجام: فالحکم فی المسألة مما لا ینبغی التأمل فیہ فله الحمد والشکر والمنة .

از این کتاب نسخه های زیادی موجود است از آنجمله نسخه ای بشماره (3712) در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی در قم (ص 111 دهم فهرست کتابخانه آیت الله مرعشی) و نسخه ای در کتابخانه مرحوم حجة الاسلام حاج سید محمد رضا شفتی در اصفهان می باشد .

35 - حرمة فی رم الموطوء علی الواطی (رساله در ....)

و آنها عبارتند از : مادر و خواهر و دختر .

آغاز : الحمد لمن ابدع السموات والارضین ....

این رساله که جزو کتاب : سؤال و جواب مرحوم سید حجة الاسلام بچاپ رسیده است .

(ص 175 یازدهم الذریعة)

36 - حکم تزویج خواهر مطلقه (رساله در ...)

در اعیان الشیعه (ص 112 چهل و دوم) می نویسد:

رسالة فی العقد علی اخت الزوجة المطلقة .

علامه طهرانی در الکرام البرره (ص) و مرحوم تنکابنی در قصص العلماء (ص 136) از این کتاب بنام : حکم عقد بر اخت مطلقه نام برده اند .

37 - الحلیة الالامة

حواشی و تعلیقات بر کتاب سیوطی .

این کتاب را مرحوم سید حجة الاسلام موقع تحصیل در نجف اشرف بر

ص: 58

حسب خواهش یکی از شاگردان تالیف فرموده و در آن از اول کتاب تا معرف به (ال) و بعداً باب استثناء تا آخر حروف جر می باشد .

حجة الاسلام می نویسد: در این موقع مبتلا بمرض حرقة البول شدم و جهت معالجه و مداوا به بغداد رفته و مدت چهار ماه در آنجا به معالجه اشتغال داشتم و در این مدت کتابرا از مسوده به مبیضه آورده و این کار در تاریخ اواسط رجب سال 1204 پایان رسید.

در قصص العلماء (ص 136) می نویسد: مسموع شد که ایام تألیف انجناب در بغداد بوده و از کتب فقط ترکیب خالد را داشته است .

از این کتاب نسخه های متعددی در ایران و عراق در کتابخانه های عمومی و خصوصی موجود است از آنجمله است: 1 - نسخه کتابخانه مرحوم حجة الاسلام حاج سید محمد رضا شفتی 2 - نسخه کتابخانه علامه مفضل آقای حاج سید محمد علی روضاتی هر دو در اصفهان 3 - نسخه کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره (4776) (صفحه 173 سیزدهم فهرست کتابخانه مجلس شورای اسلامی) و غیره

نویسنده گوید: ظاهراً این کتاب اولین تألیف مرحوم سید حجة الاسلام شفتی می باشد .

* حواشی برنسیوطی

علامه طهرانی در الکرام البرره (ص 195 یکم) نامی از این تألیف برده و می نویسد در ابتدای تحصیل نوشته است .

عالم جلیل مرحوم تنکابنی در قصص العلماء (ص 136) آنرا بنام حاشیه بر سیوطی ذکر نموده است و گوید قدری از آن را دارم که بعضی از مواضع خط

ص: 59

والد ماجدم و بعضی از مواضع خط حجة الاسلام است که باهم نوشتند چون میان والد و او صداقت و محبت بسیاری بود و مسموع شد که خلف با شرفش حاجی سید اسد الله بامر او آن حاشیه را تمام نمود.

نویسنده گوید: این کتاب همان: الحلیة اللامعة سابق الذکر می باشد که بنامهای تعلیقات بر سیوطی و شرح بر سیوطی نیز نامیده شده است.

38 - حواشی بر کتاب فروع کافی

کتاب شریف کافی از سه قسمت (اصول - فروع - روضه) ترتیب یافته و از امهات کتب حدیث شیعه و یکی از کتب چهار گانه محمد بن ثلثه اوائل است.

این کتاب شریف در کلیه ادوار مورد نظر و عنایت علماء بزرگوار واقع گردیده و حواشی و شروع زیادی برای آن نوشته اند. از آنجمله:

حواشی مختصری است بر قسمت فروع آن (کتاب الطهارة تا پایان کتاب الحج)

نسخه آن بشماره (2203) در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی در قم موجود است. حواشی نامبرده با نشانی: محمد باقر الموسوی می باشد و نویسنده محترم فهرست احتمال داده اند که از مرحوم سید حجة الاسلام باشد.

روی برگ اول کتاب تملک سید حجة الاسلام شفتی و مهر بیضوی ایشان (محمد باقر بن محمد نقی الموسوی) نیز دیده میشود.

(ص 196 ششم فهرست کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی - قم)

39 - خلاصه و منتخب تحفة الابرار

نسخه ای از این کتاب در کتابخانه فاضل ارجمند جناب آقای حاج سید

ص: 60

مرتضی شهشهانی فرزند واعظ زاهد خبیر مرحوم آقا میرزا سید محمد صدر الواعظین این آقا میرزا یحیی بن آقا میرزا سید جعفر شهشهانی (شرح حالش در جمله شاگردان مرحوم سید حجة الاسلام ذکر گردیده) موجود است در پشت این نسخه آقا سید محمد جواد موسوی درب امامی نوشته است که:

خلاصه و منتخب تحفة الابرار از خود سر کار شریعت مدار خلائق افتخار... صاحب المناقب والمفاخر السید حجة الاسلام والمسلمین خاتم المجتهدین... از کتاب تحفة الابرار خود مختصر فرموده اند و بقیه آنرا هم انشاء الله با تمام خواهند رسانید.

کتاب در حدود دو هزار و نهصد بیت است.

آغاز: بسم الله الرحمن الرحیم و به تقوی. کتاب الصلوة و این مرتب است بر چند باب، باب اول در بیان مقدمات است.

انجام نسخه موجود: چنین است جامه قیطان ابریشم در آن دوخته باشند خواه در اطراف جامه دوخته باشد با عدم میل بظاهر مثل اطراف بدن عربی یا چو خا بارانی یا با میل بظاهر.

40 - رد بر مولی علی اکبر اژه ای درباره سلام نافله (رساله در...)

در قرن 13 هجری در یکی از مسائل فرعی نماز (سلام نافله) ما بین دو نفر از علماء بزرگوار اصفهان مرحوم مولی علی اکبر اژه ای و مرحوم سید حجة الاسلام اختلاف نظر پیدا شد اولی یک سلام را کافی میدانست و مرحوم حجة الاسلام خلاف آن میفرمود و هر یک درباره این موضوع دو رساله مرقوم داشتند مرحوم مولی عبدالکریم خیری در تذکرة القبور (ص 34) پس از نقل مطالب بالا میفرماید:

ص: 61

ظاهر این است که حق با سید است و آخوند ظاهر متفرد است .

مرحوم حاج آقا منیر الدین بروجردی (1342 - 1269) در رساله : الفرق بین الفریضة و النافله در فرق 65 (ص 16) می نویسد:

قد وقع النزاع فی اوائل القرن السابق بین الفاضل المتکلم الحاج المرودشتی الاصفهانی والسید النبیه الفقیه الذی انتهت الیه ریاسة الامامیه فی زمانه السید الشفتی الجیلانی فی مسألة سلام النافله فجزم الاول بکفاية سلام واحد و کون الاکثر من التسليمه وهو قول السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته بدعة وجزم الثانی بکون القول بذلك من البدع الواقعة فی الشریعه فانجز الکلام الی کتابة رسالتین من الطرفین فنسأل الله العصمة من الخطأ فی البین . ولا یخفی ان هذا القول و ان کان ضعیفاً الا انه لیس مما لم یذهب الیه احد من الامامیه لذهاب شیخ الطائفة شیخنا المفید الی وحدة التسليم لکن المشهور علی خلافه و لهذه اشهدانی کنت مقتصراً فی النافله بتسلیمة واحدة فی اکثر من اربعین سنة فحصل الفرق بین النافله و الفریضة سواء قلنا بالوحدة و التعدد.

41 - الزهرة البارقة

در مجاز و حقیقت در اصول بعربی

علامه طهرانی در الذریعه (ص 72 دوازدهم) می نویسد :

در هشت هزار بیت مشتمل بر بسیاری از مباحث علم اصول و همو می گوید که پس از وفات مرحوم سید حجة الاسلام بامر داماد و شاگرد او آقا محمد مهدی کلباسی بچاپ رسیده است .

کتاب مشتمل است بر یک مقدمه و چندین باب و خاتمه .

آغاز : الحمد لله الذی تنزهت عن مجازیة العقول القادسه ...

علامه صاحب روضات الجنات (ص 125) می نویسد : کتاب در خصوص

ص: 62

مطالب حقیقت و مجاز تألیف شده و بسیاری از مسائل اصولی و قواعد عربی و مباحث الفاظ و مبادی لغویه را در آن گنجانیده و مشتمل بر هیجده هزار بیت است .

نویسنده گوید : مرحوم خانبا با مشار در کتاب : فهرست کتب عربی چاپی نامی از این کتاب نبرده است .

نسخه ای از این کتاب ضمن مجموعه شماره (116) در کتابخانه آیت الله گلپایگانی در قم موجود است (ص 112 یکم فهرست کتابخانه آیت الله گلپایگانی) تاریخ نسخه هشتم ذی الحجه سال 1226 می باشد .

علامه طهرانی در الذریعه (ص 51 هفتم و 157 پانزدهم) نام این کتاب را : الطراز فی الحقیقة والمجاز می نویسد.

42 - زیارت عاشوراء (رساله در باره ...)

این رساله در جزو کتاب سؤال و جواب سید حجة الاسلام بچاپ رسیده است

مرحوم سید حجة الاسلام در این رساله ثابت نموده است که نماز این زیارت دو رکعت است و آن را باید بعد از لعن و سلام ودعاء اللهم خض انت اول ظالم ... ودعاء سجده بخوانند .

سؤال : زید زیارت عاشورا را مستمری باذن یکی از مجتهدین که حال آن متجهد دارفانیرا وداع گفته باینطریق عمل می آورد که بعد از زیارت لعن و سلام را یک دفعه میخواند و در آخر هر یک از آنها مائة مره می گوید و بعد از آن دعای سجده میخواند. آیا ملازمان اذن میفرمایند.

ص: 63

جواب : حقیر را اعتقاد اینست نظر بحدیثی که مرحوم شیخ طوسی در مصباح ذکر فرموده اتیان بزیارت عاشوراء مأثور موقوفست بر اینکه هر یک از لعن معهود و سلام محمود راصد مرتبه اتیان نماید و بعد از قراءت لعن یک مرتبه اتیان بمآته مره کفایت نمی کند و همچنین است امر سلام .

(ص 28 کتاب سؤال و جواب)

43 - سلام نماز نافله (رساله درباره ...)

قبلا- بنام : ردبر مولی علی اکبر اژه ای در باب سلام نماز نافله (رساله در ...) نوشتیم که علامه فقیه زاهد عابد نامبرده رساله ای مرقوم داشته در آن فرموده است که : سلام در نمازهای نافله یکی بیشتر نیست و آنهم السلام علیکم ورحمة الله و برکاته می باشد .

چون رساله مزبور بنظر مرحوم سید حجة الاسلام رسید رساله ای مرقوم داشتند و در آن فرمودند که:

سلام ر نماز نافله سه سلام می باشد این رساله بنظر مرحوم علامه اژه ای رسید دیگر بار در تأیید رساله اولیه خود رساله ای نوشت و نظریه مرحوم سید حجة الاسلام را رد نمود چون این رساله بنظر مرحوم سید حجة الاسلام رسید ثانیاً رساله ای در رد گفتار مرحوم اژه ای و اثبات نظریه خویش مرقوم فرمود که قبلا بدان اشاره شد .

تاریخ فراغت مرحوم سید حجة الاسلام از تألیف رساله نامبرده : شب 25 محرم الحرام سال 1225 قمری می باشد .

44 - سؤال و جواب

مجموعه سؤالاتی است که در موضوعات مختلف در طول زمان از مرحوم

ص: 64

سید حجة الاسلام پرسیده اند و ایشان بدانها جواب فرموده بعضی جوابها فارسی و برخی عربی عده ای مختصر و عده ای از آنها مفصل و استدلالی است که خود شایسته است رسانه ای مستقل باشد .

این سؤالات را یکی از شاگردان ایشان جمع آوری نموده و در دو مجلد بر حسب ترتیب کتب فقهی منظم نموده است

جلد اول آن در سال 1248 چاپ شده و تا کتاب ودیعه است لکن جلد دوم آن بچاپ نرسیده است .

مرحوم خانبابا مشار باستناد عبارت آخر جلد یکم می نویسد جلد دوم نیز بچاپ رسیده است.

از مجلد اول که چاپ شده نسخه های خطی نیز در کتابخانه های عمومی و خصوصی موجود است .

نسخه ای از جلد دوم که مشتمل بر بیست و چند کتابست و از کتاب وصیت شروع شده و به کتاب حدود و دیات خاتمه می یابد را علامه طهرانی در نجف نزد دانشمند بزرگوار آقای حاج سید محمد جزائری (فعلا ساکن طهران می باشند) دیده اند و در پشت آن تملک حاج سید محمد باقر ثانی بید آبادی فرزند مرحوم حاج سید اسد الله حجة الاسلام ثانی بوده نسخه ای دیگر در کتابخانه مدرسه عالی سپهسالار در طهران موجود است.

نسخه ای نیز از کتاب وصایا تا آخر میراث که فهرست ابواب در اول کتاب نیز نوشته شده است به شماره (2980) در کتابخانه عمومی اصفهان موجود است (ص 110 فهرست نسخه های خطی کتابخانه عمومی اصفهان جلد یکم) وهمچنین جلد اول و دوم بشماره (5199) بخط نسخ عبد الرحیم بن محمد کریم هرندی در تاریخ 18 ربیع الثانی 1264 کتابت آن خاتمه یافته

ص: 65

و حاشیه هایی با امضاء دام ظلّه دارد در همان کتابخانه موجود است سومین نسخه کتابخانه عمومی اصفهان بشماره (5431) و از کتاب حج شروع شده و ابواب آن نا مرتب است .

(فائده) : در این جایی مناسب نیست که عین مطالبی را که ادوارد برون انگلیسی در کتاب : تاریخ ادبیات ایران تألیف خود راجع به این کتاب می نویسد نقل شود ، او می نویسد :

رساله سؤال و جواب بعد از سال 1236 (در این جا سال میلادی نیز نقل شده که ما از نقل آن بی نیازیم و تا کنون در هیچ یک از مؤلفات خود آنرا ذکر نکرده ایم) تحریر یافته و در (سال) 1247 بطرزی مطبوع چاپ شده است ظاهراً محل طبع آن اصفهان و مباحث چاپ میرزا زین العابدین تبریزی بوده که این صنعت را او بایران وارد نموده است .

این تألیف مشتمل بر 162 ورق بطول 6 / 29 و عرض 5 / 20 (سانتی متر) است و هر ورقی 28 سطر دارد . حروف س و ج (یعنی سؤال و جواب) در سرتاسر کتاب میان هلالین سرخ جای داده شده است (در هیچ جای کتاب علامت س و ج بین هلالین قرار نگرفته و اصل این دو حرف با جوهر قرمز بچاپ رسیده است. مهدوی).

من (یعنی ادوارد برون) فقط یک جلد از آن دارم و قاعده بایستی جلد دوم نیز داشته باشد لیکن نمیدانم تهیه شده یا خیر مباحث کتاب بترتیب عددی مرتب شده است (کتاب مطابق ترتیب کتب فقهی مرتب شده است نه عددی . مهدوی)

بدوأبشرح عبادات مثل طهارت - صلوة - صدقه - صوم - حج پرداخته و در آخر قسمتی بنام کتاب الودایع راجع به اصول در ابتدای مباحث است . و در هر بابی از ابواب بطور سؤال و جواب مسائل مختلفه راجعه بآن مبحث با عقیده

مؤلف قید گردیده است .

مثلاً در مقدمه بدون هیچ در حمد و منقبت و دعا و غیره بلافاصله شروع به مسائل ذیل می کند :

(س) هرگاه شخصی تقلید مجتهدی را از مجتهدین زاد الله امثالهم نماید در حال حیات آن مجتهد آیا بعد از ممات او جایز است از برای او تقلید او و عمل بقول او یا نه ؟

(ج) جواب این سؤال که تقریباً یک صفحه را فرا میگیرد و خلاصه اش اینکه تقلید میت جایز نیست و باید به یکی از مجتهدین زنده مراجعه کند .

ادله و شواهد کثیره در تأیید این قول ذکر نموده و از جمله اقوال محمدباقر (ظاهراً مجلسی) (نویسنده گوید بظن قریب به یقین مراد از محمد باقر مؤسس بهبهانی مرحوم آقا باقر وحید کرمانشاهی است) و سید محمد مهدی (علامه حاج سید مهدی بحر العلوم طباطبائی. مهدوی) و شهید ثانی و محقق ثانی را نقل می کند

(ممکن است : شماره «30 - التقلید» همین سؤال و جواب باشد و العلم عند الله.

ابواب این کتاب از حیث تفصیل خیلی مختلف است. باب صلوة تقریباً هفتاد ورق را فراگرفته اما سایر ابواب با این تفصیل نمیرسند مثلاً کتاب الودایع که باب آخر است بیش از نیم صفحه نیست (تاریخ ادبیات ایران ص 268 جلد چهارم)

45 - سؤال و جواب

فارسی درباره بعضی از عقاید شیخیه که از مرحوم سید حجة الاسلام شده و ایشان بدانها جواب فرموده اند .

علامه طهرانی در الذریعه (ص 243 دوازدهم) می نویسد که : کتاب

ص: 67

نامبرده در سال 1261 پس از فوت مرحوم حجة الاسلام بچاپ رسیده است .

46 - شرح بعضی از مسائل

علامه طهرانی (ص 195 یکم الکرام البرره) در باره این تألیف می نویسند :

بامر استادش میرزای قمی تألیف گردیده است لکن ذکری از این مسائل و تاریخ تألیف ننموده و نسخه ای از آن را نشان نداده اند .

47 - شرح تهذیب الاصول

کتاب « تهذیب الاصول » از تألیفات علامه حلی است

در کتابخانه آیت الله گلپایگانی در قم است به شماره (2212) که در فهرست نامبرده بدین شرح معرفی گردیده است .

شرح تهذیب الاصول ... انطور که روی جلدش نوشته از حجة الاسلام شفتی (اگر درست خوانده باشم)

آغاز موجود بحث مفصلی است راجع به بسم الله الرحمن الرحیم در شش مقام .

اول و آخرش ناقص است ، 82 صفحه جیبی

(ص 195 سوم فهرست کتابخانه آیت الله گلپایگانی)

48 - شکیات (رساله در ...)

یا رساله در احکام شک و سهو در نماز

علامه خونساری در روضات الجنات (ص 125) می نویسد :

این رساله بزرگی است با وضع و تقریر خاصی ترتیب یافته و مرحوم سید

ص: 68

حجة الاسلام آنرا متمم کتاب تحفة الابرار خود قرار داده است .

49 - صلح حق الرجوع في الطلاق (رساله در ...)

این رساله در فقه بعربی در پاسخ سؤالی است در پیرامون اینکه : اگر کسی زن خود را طلاق داد و حق رجوع راصلح نمود آیا این زن متعلق به شوهر اول یا شوهر دوم خواهد بود.

آغاز : شخصی زوجه خود را مطلقه نمود ...

جواب : تنقیح الحال فی جواب هذا السؤال يستدعی رسم مقدمات ...

انجام : هذا ما جرى به القلم ... وعلى آله آلاف السلام و الثناء و التحية متن پرسش فارسی و جواب عربی و استدلالی است .

نسخه آن ضمن مجموعه (3393) در کتابخانه آیت الله مرعشی در قم از صفحه 1 تا صفحه 3 تاریخ تحریر روز دوشنبه هفتم جمادی الثانیه 1231 در مزرعه تندران از مزارع اصفهان

* الطراز فی الحقیقة و المجاز

رساله در حقیقت و مجاز (ص 51 هفتم الذریعه) نام آن « الطراز فی الحقیقة و المجاز » می باشد .

علامه طهرانی در الذریعه (ص 157 پانزدهم) می فرماید : در نسخه میرزا محمد طاهر تنکابنی معاصر در طهران کتاب باین نام نوشته شده است .

نویسنده گوید : این کتاب همان « الزهرة البارقة » می باشد که قبلا در باره او بحث کردیم .

ص: 69

50 - عدم امکان تحقق عموم مطلق وعموم من وجه (رساله در بیان...)

در آخر نسخه ای از رجال مرحوم سید حجة الاسلام اصفهانی که به شماره (78) خصوصی و شماره عمومی (6698) در کتابخانه آستان قدس رضوی (ص 609 ششم فهرست کتابخانه آستان قدس رضوی) موجود است رساله ای ناقص در موضوع فوق وجود دارد که نویسنده محترم فهرست احتمال داده است که از جمله (اجوبة المسائل) تألیف مرحوم سید حجة الاسلام شفتی می باشد.

آغاز: الحمد لله الذی لو حمدته دوام خلودر بویبته ...

انجام: ومن لم يضعفه الاصحاب فیما علمته .

آخر نسخه: فهذا مما لاشک و لاریب یعتبر به .

51 - عدم جواز بقاء بر تقلید مجتهد میت (رساله در...)

علامه طهرانی در الکرام البرره (ص 810 دوم) در ضمن شرح حال مولی عبدالوهاب قزوینی بخلاصه می نویسد که:

« هدایة المسترشدين » نام رساله ای است که مولی عبدالوهاب در موضوع فوق در رد بر سید حجة الاسلام نوشته است و از قول مولی عبدالوهاب نامبرده نقل می نماید که:

رساله ای فارسی و رسانه ای عربی در موضوع جواز بقاء بر تقلید مجتهد فوت شده نوشته ام ولی چون رساله سید حجة الاسلام شفتی را درباره عدم جواز بر بقاء تقلید دیدم این رساله را در رد بر آن نوشتم .

بنابراین حاجی ملاعبدالوهاب قزوینی سه رساله در موضوع جواز بقاء بر

ص: 70

تقلید از مجتهد فوت شده نوشته است.

52- عدم لزوم القبض فی الوقف المختص (رساله در ...)

از مباحث فقهی و بزبان عربی تألیف گردیده است.

نسخه ای از آن در 92 صفحه ضمن مجموعه شماره (3192) کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی در قم موجود است (ص 412 هشتم فهرست کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی).

نویسنده محترم فهرست در پاورقی صفحه نامبرده می نویسد: گویا این رساله در رد بر رساله ملا احمد نراقی است .

53 - عمر مبارک امام چهارم حضرت سجاد علیه السلام

(رساله در باره ...)

در مجموعه ای که قبلاً متذکر شدیم که در کتابخانه علامه مفضل جناب حاج سید احمد تویسرکانی موجود است و چهار رساله از تألیفات مرحوم سید حجة الاسلام را شامل است . یکی از این رسائل در موضوع نامبرده بالا میباشد

رساله فوق در 11 صفحه حدود سیصد بیت و بفارسی است .

آغاز : سؤال - التماس این است که بیان فرمایند عمر شریف جناب علی بن الحسین امام زین العابدین علیه السلام در واقعه کربلای معلی بر چه حد بوده.

انجام : اما هر گاه در سال چهارم بوده باشد (یعنی تولد حضرت سید الشهداء علیه السلام) مدت عمر شریف ایشان پنجاه و شش سال و نه ماه و کسری یا پنجاه و شش سال و پنج ماه و کسری میشود . اللهم اغفر لمن استغفر لکاتبه

ص: 71

ولوالديه في محرم 1239 . (نقل از نوشته آقای دکتر سید احمد تویسرکانی)

54 - قبول قول نسوان (رساله در باره ...)

در قصص العلماء (ص 139) و در اعیان الشیعه (ص 112 چهل و چهارم) والکرام البرره (ص 195 یکم) ضمن مؤلفات مرحوم سید حجة الاسلام می نویسند:

رساله فی قبول قول المرأة فی عدم المانع لها من النکاح.

* القدريه (رساله در ...)

این رساله همان رساله «تطهير العجين بتبخيره وعدمه» مذکور گردید

مرحوم آقا سید محمد صادق بن آقا سید زین العابدین موسوی خونساری اصفهانی آنرا بدین نام متذکر شده است .

(ص 294 مقدمه مناہج المعارف)

55 - قضاء وشهادات

علامه فقیه مؤلف روضات الجنات (ص 125) میفرماید :

این کتاب استدلالی است و مرحوم سید حجة الاسلام آنرا در موقعیکه در کاظمین از محضر مرحوم آقا سید محسن کاظمینی استفاده میکرده تألیف نموده است.

علامه طهرانی در الذریعه (ص 141 هفدهم) می نویسد :

آقا سید حسن صدر کاظمینی می نویسد که این کتاب از تقریرات استادش مرحوم آقا سید محسن اعرجی است.

در هر حال کتاب در موقع تحصیل در شهر مقدس کاظمین تألیف شده است . بنابراین کتاب نامبرده پس از الحلیة اللامعة تألیف گردیده و دومین اثر علمی

ص: 72

مرحوم سید حجة الاسلام شفتی می باشد.

56 - قضا و شهادات و برخی از فروع آن (رساله در ....)

علامه طهرانی در الذریعه (ص 141 هفدهم) می نویسد :

نسخه آنرا ضمن مجموعه ای با رساله وقف مرحوم سید حجة الاسلام در کربلا در کتابخانه میرزا علی شهرستانی دیدم .

و این رساله غیر از رساله سابق الذکر در همین موضوع است (ص 427 دوم فوائد الرضویه)

بنابراین مرحوم سید حجة الاسلام در موضوع : قضاء و شهادات دو رساله مرقوم فرموده یکی از تقریرات استاد بزرگوار خود مرحوم آقا سید محسن کاظمینی و دیگری مستقلا .

* مشترکات الرجال

این همان کتاب : تمییز مشترکات الرجال است که علامه طهرانی در الکرام البرره (ص) به این نام ذکر فرموده است .

57 - مشتق (رساله ای در ...)

مشتق یکی از مباحث علم اصول است که علماء و دانشمندان در کتب اصولی خود از آن بحث کرده اند و گاهی بطور استقلال رساله و یا کتابی درباره آن تألیف نموده اند.

علامه طهرانی در الذریعه (ص 41 بیست و یکم) در موضوع مشتق و مشتقات

ص: 73

جمعا بنام سیزده کتاب اشاره نموده است که از آنجمله است کتابهای :

شیخ انصاری و میرزای بزرگ شیرازی و شیخ هادی طهرانی و آخوند خراسانی 0

در کتابخانه دانشکده حقوق طهران رساله ای در موضوع مشتق از تألیفات مرحوم سید حجة الاسلام شفتی موجود است

ص 464 فهرست کتابخانه دانشکده حقوق)

58 - مطالع الانوار فی شرح شرایع الاسلام

در هفت مجلد فقه عربی .

علامه فقیه صاحب روضات الجنات (ص 125) در باره این کتاب میفرماید :

بیش از مقاصد کتاب صلوة تا آخر احکام اموات را ندارد در پنج مجلد و در عین حال اغلب قواعد فقه را دارا بوده و ضوابط کلیه آنها را در بر دارد و بسیاری از مسائل متفرقه طهارت تا دیات را در آن کتاب نوشته است و نهایت تحقیق و تدقیق را در مقاصد و تذییل آن رعایت نموده و به پایه ای رسیده که دست و دل هیچ یک از اکابر بدان نرسیده است (ص 292 دوم ترجمه روضات)

مرحوم تنکابنی در قصص العلماء (ص 135) گوید : شرح بر کتاب صلوة شرایع است مشتمل بر هفت مجلد و صلوة را تمام نکرده و هر مجلدی تقریباً بیست هزار بیت است و در آنجا در هر علمی که بواسطه ای از وسایط مسئله اتفاق افتاده آن مسئله را باستدلال نوشته چه در اصول و چه در نحو و چه در لغت و چه در رجال .

نویسنده گوید : نسخه اصل مطالع الانوار در جزو کتب مرحوم آقای حاج میرزا محمد حسین جعفری در شش مجلد بر روی کاغذ آبی بخط شریف

ص: 74

مؤلف بود که بعداً به کتابخانه مرحوم آقا سید فرج الله و پس از فوت مشار الیه به کتابخانه مرحوم آیت الله العظمی آقای بروجردی عطر الله مضجعہ الشریف منتقل گردید .

و کتاب صلوة تا احکام سجود بخط مؤلف بزرگوار و در حاشیه تصحیح شده با اضافات بشماره (2799) در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی در قم موجود است (ص 367 هفتم فهرست کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی)

یک دوره کامل هفت جلدی « مطالع الانوار » که مجلد هفتم فهرست مطالب مجلد است ششگانه می باشد در کتابخانه علامه مفضل حجة الاسلام آقای حاج میر سید احمد روضاتی در طهران موجود است .

از کتاب مطالع الانوار در برخی از کتابخانه های عمومی و خصوصی نسخه هائی موجود است و اخیراً چهار مجلد آن (تاکنون) به سعی و اهتمام نواده مؤلف فاضل محترم آقای حاج آقا مهدی شفتی نجل جلیل حجة الاسلام مرحوم حاج سید محمد رضا شفتی در طهران و اصفهان بچاپ رسیده بقیه مجلدات نیز بخواست خداوند متعال قریباً چاپ خواهد شد .

این دوره مطبوعه از روی خط عبدالکریم بن محمد اسماعیل شاگرد سید حجة الاسلام و بخط نسخ زیبا و جدول کشی میباشد (خط و جدول کشی و تذهیب همه از عبدالکریم بن محمد اسماعیل است)

نسخه اصل متعلق به کتابخانه آیت الله مرعشی .

جلد اول و دوم بتاريخ 3 شنبه 18 ذی القعدة 1256 (ص 66 نهم فهرست کتابخانه مرعشی قم)

جلد سوم و چهارم و پنجم بتاريخ 4 شنبه 16 ذی القعدة 1263 (ص 67 نهم فهرست کتابخانه مرعشی قم)

از همین نویسنده جلد اول بهمین کیفیات نسخه ای در کتابخانه دانشمند محترم آقای حاج سید مرتضی شهشهانی در اصفهان موجود می باشد

نویسنده گوید : همانگونه که گفته شد تا کنون بحمدالله چهار مجلد از کتاب بچاپ رسیده است و در آخر هر یک از مجلدات چهارگانه عالم جلیل حجة الاسلام آقای آقا احمد فقیه امامی فرزند مرحوم عالم عامل حاج آقا عطاء الله امامی درب امامی فهرستی جامع ترتیب داده و بچاپ رسیده است

در اول مجلد اول حضرت آیت الله العظمی آقای حاج سید شهاب الدین مرعشی نجفی مقدمه مختصری مرقوم فرموده که بچاپ رسیده است

آغاز مجلد اول : بسم الله الرحمن الرحيم ومنه الاعانه فهو المعين

بعد حمدالله على آلائه و افضاله و الصلوة على مفخر فطان ارضه وسمائه محمد سيد رسله و آله واصحابه يقول المستغرق في بحار الجرائم والمناهي و المنهمك في بوادي الملاعب و الملاهي المعتصم بحبال نفضل سيده الباري المتشبه باذيال ترحم ربه الباقي محمد باقر بن محمد تقى (تا آخر نسب نامه خود تا حضرت موسى بن جعفر عليهما السلام را نقل می کند).

انجام : قال ففعلت ذلك فكانما نشطت من عقال .

آغاز مجلد دوم : بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

الحمد لله الذي احكم شرايع الدين بمطالع الانوار و مسالك اليقين واتقنها بمدارك الاحكام و قواعد الارشاد تهذيباً للعالمين والصلوة والسلام على من هو لاستبصار الانام لمعه اللامعين وعلى ابن عمه و آله الذين هم تذكرة و ذكرى للمتقين و بعد يقول احوج العباد الى غفران ربه الغافر ابن محمد تقى الموسوى محمد باقر هذا هو المجلد الثاني من مجلدات مطالع الانوار المدون في كتاب الصلوة ....

از این مجلد نسخه ای تا احکام سجود بخط مرحوم سید حجة الإسلام بشماره (2799) در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی در قم موجود است که در حاشیه تصحیح و اضافه شده است (ص 367 هفتم فهرست کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی)

جلد دوم و سوم در یک مجلد چاپ شده است

آخر مجلد سوم : وستقف علی تمام الکلام فی مباحث الجماعه باعانة الله سبحانه .

آغاز مجلد چهارم : بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

الحمد لله الذي هدانا الى تنقيح سرائر شرايع الاسلام بنبيه الذي هو منتهى فضيلة الانام و من بيان مسالك مدارك قواعد الاحكام يتذكرة الائمة الهداة الذين هم مطالع الانوار و مفاتيح معالم الحلال والحرام و نور قلوب العلماء باستبصار الدين و تهذيب الاخلاق لارشاد الانام الى دار السلام و بعد يقول المسئى الملتجى الى باب سيده الغافر ابن محمد نقى الموسوى محمد باقر حشرهما الله تعالى بفضله مع سادات الاوائل و الاواخر هذا هو المجلد الرابع ...

انجام : فرع من كتابة هذه الكلمات فى ليلة الاضجى من شهور سنة تسع و عشرين و مأتين بعد الالف من الهجرة المعلومه على هاجرها آلاف السلام و الثناء والتحية 1229 .

تذکر : یک دوره پنج جلدی از این کتاب در دو مجلد (جلد اول و دوم در یک مجلد و سوم و چهارم و پنجم نیز در یک مجلد) بخط زیبای : عبد الکریم بن محمد اسماعیل شاگرد سید حجة الإسلام اولی بشماره (3280) و دوم بشماره (3281) در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی در قم موجود است (ص 66 نهم فهرست).

فائده 1: در مقدمه جلد چهارم مطالع الانوار بشماره (3304) کتابخانه آیت الله مرعشی در قم سه صفحه است دارای چندین فائده از سید حجة الاسلام که کاتب آنها را بصورت مسجد و صراحی و غیره ترسیم و نقاشی نموده است. کاتبه این نسخه همان عبدالکریم بن محمد اسماعیل و سال کتابت 1245 می باشد.

فائده 2: نسخه ای از مجلد پنجم مطالع الانوار بخط مرحوم آقاسید مؤمن فرزند سید حجة الاسلام در کتابخانه علامه مفضل آقای حاج سید محمد علی روضاتی در اصفهان موجود است.

فهرست مطالع الانوار

قبلا متذکر شدیم که نسخه ای از مطالع الانوار در هفت مجلد در کتابخانه علامه محقق حجة الاسلام آقای حاج میر سید احمد بن عالم فاضل آقا میرزا محمد باقر بن عالم جلیل آقا جلال الدین ابن علامه محقق فقیه صاحب روضات الجنات موجود است که جلد هفتم آن بشرح زیر می باشد:

1- موضوع: فهرست مجلدات شش گانه و خلاصه مطالب کتاب

2- مؤلف ناشناس از شاگردان سید حجة الاسلام مطابق تصریح خود او در اول صفحه جلد پنجم.

3- سال تألیف 1234 قمری.

4- اوراق کتاب (310) صفحه.

5- تا کنون از این فهرست نسخه دیگری سراغ نداریم و نسخه بخط مؤلف است.

6- از خصوصیات این نسخه آنکه قبلا در تملک علامه جلیل فقیه متکلم مرحوم حاج میر سید علی مجتهد نجف آبادی اصفهانی بوده و در صفحه (1)

ص: 78

در حاشیه خط و امضای ایشان دیده می شود.

7- آغاز : اللهم وفقني لاتمامه بحق محمد وآله صلى الله عليه وآله

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

الحمد لله الذى هدىنا الى ما يوجب النجاة من العبادات ووقفنا لما يغفر به الزلات من الخيرات و الصلوة والسلام على اشرف البريات و اكمل اهل الارض و السموات محمد و آله الذين بموالاتهم تقبل الصلوات و ببراءة اعدائهم تستجاب الدعوات و بعد فان الله سبحانه من وفور كرمه و جزيل عطائه رزقنا صحبة العلماء و الفقهاء و رفع قدرنا بمجالسة الفضلاء و الامناء الذين بوجودهم فى زمن الغيبة يسمع الدعاء و ببركاتهم يرفع البلاء (يرفع البلاء) و بتأليفاتهم يكشف الظلماء جزاهم الله تعالى عن التابعين خير الجزاء.

انجام : الحمد لله رب العالمين و صلى الله على محمد و آله اجمعين الطيبين الطاهرين المعصومين و استعين به على اخراج المسائل التى فى المجلد الخامس من مجلداته ادام الله جل جلاله و افادته و جعل افئدة من الناس تهوى اليه و جزاه الله سبحانه افضل ما جزى مصنفاً عن تصنيفاتهم بحق محمد و آله الطاهرين و كان الفراغ فى سنة 1234.

توضيح : مرحوم آيت الله حاج مير سيد على نجف آبادى در حاشيه صفحه اول آنجائيكه مؤلف مرحوم سيد حجة الاسلام را به (ثانى آية الله فى العالمين) وصف مى كند مرقوم فرموده است : لو ابدله بمقدم على آية الله فى العالمين فى ابلاغ الشرع و الدين على اهل الملة و قاطبة المسلمين لكان احق بمحرره على نجف آبادى

ص: 79

وجوب اقامه حدود بر مجتهدین و فقهاء در زمان غیبت امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف .

علامه طهرانی در الکرام البرره بنام : رساله فی اقامة الحدود فی عصر الغیبة ذکر می کند و این همان رساله حدود و یا الحدود است که سابقا متذکر شدیم .

یکی از مسائلی که در بین فقهاء شیعه مورد بحث و دقت قرار گرفته است

موضوع : جواز و یا عدم جواز اقامه حدود است برای فقهاء در عصر غیبت کبری عده ای از مجتهدین آنرا جائز ندانسته و لکن اکثر قائل بجواز شده اند و عده ای نیز حکم بوجوب (با شرایط خاصی) نموده اند و می گویند :

در زمان غیبت امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف بر مجتهدین جامع الشرائط مبسوط الید واجب است که اقامه حدود شرعیه نموده و نگذارد احکام و حدود خداوند تبارک و تعالی معطل بماند.

یکی از مجتهدینی که قائل بوجوب بود و خود بدان عمل میفرمود مرحوم سید حجة الاسلام شفنی می باشد در موضوع جواز و عدم جواز اقامه حدود از طرف علماء بزرگوار در طول زمان کتابها و رسائلی تألیف گردیده که مقام گنجایش ذکر اسامی آنها را ندارد .

59 - مناسک حج (رساله در ...)

فارسی مرتب بر یک مقدمه و سه مقصد و خاتمه و در آن واجبات و مستحبات حج را بیان فرموده است .

ص: 80

نسخه ای از این مناسک مورخ بسال 1258 در کربلاء بنظر علامه طهرانی رسیده است (ص بیست و دوم الذریعه) و نسخه ای از آن که بخط زیبا نوشته شده و در پشت آن خط مرحوم سید حجة الاسلام بوده در کتابخانه علامه متتبع محدث قمی رضوان الله علیه بوده است (ص 427 فوائد الرضویة) علامه خونساری در روضات الجنات (ص 125) در باره این کتاب می نویسد:

از بهترین کتبی است که در این باره نوشته شده و در این روزگار بسیاری از حاجیان مطابق با آن عمل می کنند.

مرحوم حاج سید شفیع جاپلقتی بر این رساله حواشی مرقوم (ص 42 یکم احسن الودیعه) نموده است و این کتاب را حاج میرزا فتح الله مرعشی معروف به کیمیائی تستری بامر و دستور حاج سید احمد تستری مختصر نموده و در روز سه شنبه 4 شوال سال 1258 هجری از آن فراغت یافته است نسخه این مختصر در کتابخانه علامه مفضل حاج سید محمد جزائری موجود است.

آغاز این مختصر: احمده علی کماله واصلی علی احمده و آله (ص 257 بیست و دوم الذریعه).

60- مناظره شاه با سید

در کتابخانه آستان قدس رضوی مجموعه ای است بنام: جنگ مفصل به شماره (4485) و آن مشتملست بر مرقعات و بعضی رسایل و تصاویر و احادیث و اخبار و نوشته های مختلف و متفرق به انواع خطوط بتازی و پارسی - خطی و چاپی که اوراقی پراکنده بوده و همه را در یک دفتر بین الدفتین فراهم آورده اند

در جنگ مفصل عنوانیست که در کتابخانه به آن داده شده است و متجاوز از یک هزار برگ است و از محتویات آن:

ص: 81

مناظره شاهنشاه اعلم .... با جناب .... مجتهد العصر والزمان حاجی سید محمد باقر گیلانی است که از صفحه 18 تا صفحه 27 مجموعه و ناقص الاخر می باشد (ص 261 یکم از مجلد هفتم فهرست کتابخانه)

نویسنده گوید : ظاهراً این مناظره عبارت از گفتگوها و سخن هائی است که ما بین مرحوم سید حجة الاسلام و محمد شاه در سفر اصفهان نامبرده انجام گردیده است .

ص: 82

اشاره

بی مناسبت نیست که قبل از شروع در این مبحث توجه خوانندگان عزیز را به چند خبر زیر معطوف دارم :

ذکر چند حدیث

۱- عن النبي صلى الله عليه وآله وسلم :

« من بنى مسجداً ولو كمفحص قطاة بنى الله له بيتاً في الجنة »

2- وعنه صلواة الله عليه وآله :

« من بنى مسجداً في الدنيا اعطاه الله بكل شبر منه (او قال بكل ذراع منه) مسيرة اربعين الف عام مدينة من ذهب وفضة و در وياقوت و زمرد و زبرجد ولؤلؤ... »

3- وعنه صلواة الله عليه : قال الله تبارك و تعالی :

« ألا ان نبوتی فی الارض المساجد یضئى لاهل السماء كما یضئى النجوم لاهل الارض » (الى آخر الخبر)

4- وعنه عليه الصلوة والسلام :

« المسجد بيت كلی تقی »

5- عن الصادق عليه السلام :

« علیکم باتیان المساجد فانها بیوت الله فی الأرض - الخ . »

وصف مسجد

عموم نویسندگان کتب تراجم رجال که ذکری از مرحوم حاج سید محمد باقر حجة الاسلام نموده اند در جزو آثار باقیه آن مرحوم نام مسجد سید را برده و هر یک بگونه ای از آن وصف نموده و همگان بالاتفاق درباره عظمت بناء و همت عالی بانی سخن گفته اند.

از آنجمله مرحوم آقا محمد مهدی ارباب در کتاب: نصف جهان فی تعریف الاصفهان (ص 64) که در سال 1308 تألیف فرموده گوید:

صحن وسیع و مهتابیها و حوض بزرگ در آن ساخته و گنبدی بقاعده در سمت قبله و دو طرف آن چهل ستون کرده اند و در شبستان مواجه مشرق و مغرب (یکی کو چک و دیگری بزرگ) برای آن ساخته و بر بالای آنها مهتابی و حجرات برای طلبه علم مهیا داشته اند ...

بالجمله مسجد مذکور کمال تعریف را دارد و حکایت همت این سید بزرگ را مینماید و هیچ دخلی به مسجد حکیم ندارد و بدرجات از آن بهتر و خوشنما تر و جامعی نیکو است و از برکت این مسجد پیش روی دروازه های شمالی آن

بازاری درست شده و ببازارچه بید آباد اتصال یافته است .

مرحوم انصاری در تاریخ اصفهان (ص 96) در ضمن شرح حال مرحوم سید می نویسد :

بنای جامع بید آباد بر علوهمتش فریاد میزند زیرا مساجد بزرگی را شاهان متعدد ساخته اند و این مسجد را آن پادشاه علماء به تنهایی کفالت فرمود .

علامه صاحب روضات الجنات درباره او می نویسد:

حجة الاسلام در میان قاطبه مردم معروف و آثار خیریه او مشهور بود بلکه باید گفت :

دیوان عرف بوجود او مزین و بعنوان او مذیل بود تنها مسجد اعظم او که در اصفهان بنیان شد شاهد علو مقام و دلیل بر رفعت بنیان او ست بلکه مسجد مزبور آیتی از آیات ملک و نشانی از نشانه های سلطنت معنوی اوست . (ص 290 دوم ترجمه روضات الجنات)

مرحوم تنکابنی در قصص العلماء (ص 149) می نویسد:

(مرحوم سید حجة الاسلام) در محله بید آباد مسجدی بنا کرد که گویا در عالم چنین مسجدی بنا نکردند.

نویسنده گوید: آنچه در تعریف و ستایش مسجد سید گفته اند جزئی از حقایق است که نویسندگان بمناسبت ذکر نموده اند مثلا در روضات الجنات و روضة البهية و قصص العلماء و دیگر کتب فقط ذکری از این مسجد شده و گفته اند مسجد با عظمتی است اما حقیقت آنست که :

محمد دیدن و موسی شنیدن

شنیدن کی بود مانند دیدن

این مسجد با عظمت را باید از نزدیک مشاهده کرد تا آنچه گفته اند که دلیل بر همت بلند بانی است را برأی العین مشاهده نمود

ص: 85

طول و عرض مسجد

مرحوم حاج میر سید علی جناب در کتاب الاصفهان (ص 54) طول مسجد را 95 و عرض آنرا 85 متر می نویسد ، بنابراین مساحت مسجد از قسمت جنوبی (زیر گنبد و چهلستونها) و شبستانها و صحن و ایوانهای شمالی مسجد (ایوان مقابل مقبره - ایوان زیر گلدسته - ایوان فرینه ایوان مقابل مقبره) جمعاً حدود 8075 متر می گردد .

مرحوم انصاری نیز در تاریخ اصفهان وری (ص 286) مساحت مسجد را هشت جریب و کسری می نویسد .

درهای ورودی مسجد

در ساختمان مسجد سید برای آن چهار دروازه تعیین شده که سه تای آنها اصلی و یکی فرعی می باشد بدین قرار :

1- درب سمت جنوب شرقی در جنب حمام دوقلی و تقریباً مقابل کوچه مشایخ بید آباد معروف به درب حمام دوقلی دارای کاشیکاری نفیس و تا قبل از احداث خیابان جنوبی مسجد مهمترین درهای مسجد بشمار میرفت . کاشیکاری و تزئینات از زمان مرحوم حاج سید جعفر فرزند مرحوم سید حجة الاسلام می باشد.

2 - دروازه در سمت جنوب غربی که کوچکتر از درب اولی بوده و بکوچه فرعی باز میشود . این درب موسوم است به در ملاعلی میرزا (مشار الیه در زمان سید ثانی مؤذن مسجد بوده و دارای صدائی رسا و گیرنده بوده است معروفست که صدای اذان او را هنگام سحر تا مسافت زیادی می شنیدند و شاید از روی

اغراق گفته اند تا قصبه رنان (رهنان) صدای او شنیده می شده است).

این در نیز دارای کاشیکاری است.

3- دروازه شمالی مسجد معروف به (در زنجیر) که از موقعیکه خیابان جنوبی مسجد احداث گردید در اصلی مسجد و مهمترین ابواب آن بشمار میرود در جلو آن قبلا جلوخانی کوچک داشت و بعد از احداث خیابان آنرا وسعت داده و به خیابان منتهی ساختند. کاشیکاری آن مربوط به زمان معاصر و تا کنون اندکی ناقصی دارد. درب این دروازه بسیار نفیس و زیبا می باشد و اکنون پس تعمیرات لازم جلوه مخصوص دارد.

4- دروازه شمالی معروف به در مقبره که به مقبره سید حجة الاسلام منتهی می شود و بواسطه دو درب کوچک در طرفین به مسجد راه می یابد. (این درب را در فرعی نامیدیم).

زمین مسجد

در کتاب آثار ملی اصفهان. (ص 647) به نقل از تاریخ ابنیه تاریخی اصفهان (ص 177) می نویسد که:

. و معروفست که زمین مسجد را در زمان شاه سلطان حسین فتح علیخان اعتماد الدوله وزیر شاه مزبور خریده بود که در آن مسجیدی بنا کند ولی در اثر هجوم افغانها موفق نگردید تا اینکه حجة الاسلام شفتی مبادرت به این کار بزرگ کرد.

تذکر: توجه خوانندگان محترم را باین نکته معطوف میدارد که جملات نقل شده است - معروفست - می گویند - و امثال آن هیچگونه ارزش و مفهومی ندارد

معروفست: در کجا معروف است و چه کسانی میگویند

ص: 87

نقل شده است : ناقل آن کیست

همه اینها مجهول است و از مجهول نتیجه ای حاصل نمیشود آنچه مسلم است آنکه عده ای حاضر نشده اند که بگویند و یا بنویسند مجتهدی بزرگوار بنیان مسجدی بزرگ و استوار نهاده است هر کدام بنوعی نیش میزنند تا این حد که زمین آنرا نیز از ملکیت مرحوم سید حجة الاسلام خارج می کنند

نویسنده گوید : قبل از احداث خیابان شرقی غربی مقابل دروازه زنجیر یعنی در اصلی مسجد سید مقابل این در کوچه ای بود بنام : اعتماد الدوله و عده ای از محترمین و بزرگان محله بید آباد در آنجا سکونت داشتند که ظاهراً از اعقاب و اخلاف اعتمادالدوله بودند و بهمین مناسبت نام خانوادگی خود را اعتمادی نیز قرار داده بودند و معروف این بود که منزل اعتمادالدوله نیز در همین کوچه بوده است .

اگر نوشته : ابنیه تاریخی اصفهان راجع به زمین مسجد هستند به مأخذی مستدل باشد و زمین مسجد را روزانه اول فتح علیخان اعتماد الدوله جهت بنای مسجد تهیه نموده باشد محقق است که آن زمین باندازه زمین مسجد کنونی نبوده بلکه بسیار کوچکتر بوده است و دلیل بر آن مطلب وجود قبر مرحوم میر محمد سعید موسوی بحرینی است در زاویه چهلستون جنوب غربی مسجد که قبر در خانه عالم مزبور بوده و ورثه آنجناب خانه را بشرط بقای قبر مرحوم سید حجة الاسلام فروخته اند .

برای آگاهی از وضع ساختمان مسجد طالبین به کتاب نفیس : گنجینه آثار تاریخی اصفهان مراجعه فرمایند

ابتدای شروع ساختن مسجد سید

علامه صاحبروضات الجنات شروع ساختمان مسجد سید را حدود دو هزار

ص: 88

و دویست و چهل و پنج می نویسد (ص 294 دوم ترجمه روضات الجنات) .

مرحوم انصاری در کتاب تاریخ اصفهان وری (ص 288) می نویسد :

ساختمان مسجد آغازش 1240 بوده (است).

تکمیل ساختمان و تزئینات و تعمیرات :

اصل ساختمان مسجد سید در زمان حیات مرحوم حجة الاسلام تمام شده و سالها در آنجا اقامه جماعت میشده و در حجرات آن طلاب علوم ساکن بوده و خود آن مرحوم در مدرس مسجد که در روی طاق شبستان بزرگ (شرقی) قرار داشته درس می گفته و ظاهراً محل رسیدگی بامور مردم نیز همانجا بوده است .

لیکن تزئینات کاشیکاری قسمت‌هایی از مسجد ناتمام مانده بود که پس از وفات او بوسیله :

1- مرحوم حاج سید اسد الله انجام گردید و پس از فوت ایشان بقیه تزئینات را

2- مرحوم حاج سید جعفر کوچکترین فرزند سید حجه الاسلام انجام داد پس از ایشان

3- مرحوم حاج سید محمد باقر دوم نیز در مقبره مرحوم سید کارهایی از قبیل نصب ضریح و غیره انجام داده و همچنین برای مسجد ساعت تهیه نمود که در بالای ایوان جلو گنبد نصب شد

4- در زمان مرحوم حاج میرزا محمد علی ملاذ الاسلام نیز تعمیراتی در دهلیز مقابل مقبره انجام شد

5- در زمان تولیت مرحوم حاج سید محمد رضا شفتی سنگ فرش مسجد عوض شده - و در حوض آب وسط مسجد - خوضخانه و طهارتخانه تعمیراتی اساسی

ص: 89

انجام شد همچنین کاشیکاری سر در جنوبی (در زنجیر) شروع گردید لکن تا کنون ناتمام مانده است ، کاشیکاری داخل هشت و دالان مسجد (همین در) نیز انجام گرفت

اُئمه جماعت مسجد سید :

در تفسیر ابو الفتوح (ص 470 جلد پنجم) در تفسیر آیه شریفه « انما يعمر مساجد الله ... » (سورة التوبه آیه 18) می فرماید :

و از جمله عمارت مسجد تعهد او باشد بنماز جماعت و به انبوه نماز گزاران آبادان شود.

در منهج الصادقین (ص 230 جلد چهارم) در تفسیر آیه مذکور می نویسد :

مراد آنست که عمارت مساجد در خور کسانست که جامع کمالات عملیه و علمیه باشند و از جمله عمارت آن تزئین آنست بفرش و تئویر آنست به سراج و ادامه عبادت و ذکر و درس علوم شریعت در آن و صیانت آن از آنچه بنای آن بجهت آن نباشد چون سخن دنیا نگفتن در آن و غیر از آن ، از حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم مرویست که : قال الله تعالى : « ان بیوتی فی الارض المساجد و ان زواری فیها عمارها فطوبی لعبد تطهر فی بیته ثم زارنی فی بیتی فحق علی المزور ان یکرم زائره »

بطور قطع و یقین باید گفت یکی از معمور ترین مساجد اصفهان که از بدو ساختمان تا کنون بحمد الله همیشه آباد بوده و جمعیت نماز گزاران آن از حیث کمیت و کیفیت بر بیشتر مساجد اصفهان برتری داشته است مسجد سید حجة الاسلام می باشد .

ص: 90

از برکت وجود این مسجد و تربیت صحیح پیشوایان آن مردم این ناحیه عموماً مردمانی وقت شناس و سحر خیز بوده و نماز در اول وقت در مسجد و جماعت را حتی المقدور ترک نمی کنند

وجود مسجد سید و علمای اولاد مرحوم سید حجة الاسلام و حسن آموزش دینی آنان سبب شده است که مساجد نزدیک این مسجد (مسجد میرزا باقر - مدرسه میرزا مهدی - مسجد شیش و غیره) نیز آباد و معمور باشد اینک اسامی ائمه جماعت مسجد به ترتیب زمانی:

1- مرحوم حاج سید محمد باقر حجة الاسلام عطر الله مضجعه الشریف .

2 - مرحوم حاج سید اسد الله بید آبادی معروف به حجة الاسلام ثانی.

3 - مرحوم حاج سید محمد علی فرزند سید حجة الاسلام نمازهای صبح را امامت مینموده است .

4 - مرحوم حاج آقا سید مؤمن فرزند سید حجة الاسلام .

5 - مرحوم حاج سید جعفر فرزند سید حجة الاسلام .

6 - مرحوم حاج سید محمد باقر دوم فرزند حاج سید اسدالله .

7 - مرحوم حاج آقا حسن ملاذ الاسلام فرزند حاج سید جعفر .

8 - مرحوم آقا سید محمد جعفر معروف به علم الهدی فرزند حاج سید محمد باقر دوم .

9 - مرحوم حاج میرزا محمد حسین جعفری فرزند آقا میرزا هاشم بن حاج سید جعفر .

10 - مرحوم آقا حسین موسوی بید آبادی فرزند سید ابو القاسم بن حاج سید محمد علی .

11 - مرحوم حاج میرزا محمد علی ملاذ الاسلام فرزند آقا میرزا هاشم .

12 - مرحوم آیت الله العظمی حاج میر سید علی بهبهانی در ایام توقفشان در اصفهان .

13 - مرحوم حاج سید محمد رضا شفتی فرزند حاج سید محمد باقر دوم

14 - مرحوم حاج آقا میرزا (سید مرتضی) دهکردی

15 - مرحوم موحدی نجف آبادی به نیابت مرحوم آقای شفتی در ایام مسافرت ایشان

16 - مرحوم حاج آقا حسین خادمی مدت سه سال در ایام ماه مبارک رمضان

مراسم احیا شب 23 ماه مبارک رمضان بوسیله مرحوم آقا جمال الدین بن میرزا عبدالرحیم بن آقا سید مؤمن بر گزار می شد .

در حال حاضر ائمه جماعت مسجد عبارتند از :

1 - حاج سید محمد تقی موسوی بید آبادی نجل جلیل مرحوم آقا حسین علیه الرحمه .

2 - حاج آقا مهدی شفتی فرزند مرحوم حاج سید محمد رضا شفتی رحمة الله علیه .

3 - آقای حاج آقا جواد شفتی فرزند مرحوم حاج سید محمد رضا نیز در زمان حیات پدر بزرگوار خود و قبل از انتقال و مهاجرت بطهران مدتی در مسجد امامت مینمودند .

هر موقع یکی از ائمه جماعت مسجد بمسافرت بروند کسیر از اطراف خود به نیابت معین می کنند که هیچگاه نماز جماعت در مسجد تعطیل نشود .

ذکر دو نماز جماعت

بی مناسبت نسبت که از سه نماز جماعت مسجد یادی شود :

ص: 92

1- نماز جماعت صبح در مسجد بوسیله مرحوم حاج سید اسد الله بید آبادی در ضمن شرح حال ایشان مفصلاً نوشته میشود .

2- در سالهاییکه مرحوم آیت الله بهبهانی (حاج میر سید علی) بر حسب تجویز طبیب و خواهش حوزه علمیه و تجار و محترمین اصفهان در ایام تابستان به این شهر تشریف می آوردند. مرحوم حاج سید محمد رضا شفقی لدی الورد و ایشان در ضمن دیدار و احوالپرسی از ایشان دعوت و تقاضا میکردند که شبها جهت اقامه نماز جماعت به مسجد سید تشریف بیاورند (ظهورها در مسجد شیخ لطف الله و بعداً در مسجد شاه اقامه جماعت میفرمودند)

بطور قطع و یقین میتوان ادعا کرد که پس از اعتاب مقدسه که نمازهای جماعت آن همیشه از جمعیت زوار وساکنین زیاد بوده و هست در هیچ کجای از شهرهای اسلامی (بر حسب آنچه مطلعین و سفر کرده ها نقل نمودند) و یا لاقلاً شهرهای ایران نماز جماعتی بدین اهمیت و کیفیت و کثرت جمعیت منعقد نمی شد مؤمنین و مقدسین از گوشه کنار شهر جهت درک فیض و ثواب باین مسجد روی آورده و تمام صحن مسجد از مردم نماز گزار و مأمومین پر می شد

دانشمند بزرگوار آقای حاج شیخ علی دوانی صاحب تألیفات کثیره در کتاب «شرح حال، آثار و افکار آیت الله بهبهانی» (ص 56) در این باره می نویسد :

کثرت جمعیت برای نماز در پشت سر آیت الله بهبهانی در مسجد سید بقدری بود که واقعاً هر بیننده ای را سخت تحت تأثیر جنبه های معنوی قرار میداد ...

مرحوم تنکابنی در قصص العلماء (ص 147) در ضمن بیان حالات مرحوم سید حجة الاسلام می نویسد:

در مسجد حجة الاسلام در روزی از ایام صیام نماز گزاران بشماره بیست

ص: 93

و دو هزار نفر بودند .

نویسنده گوید: با توجه به موقعیت زمان و کم بودن جمعیت اصفهان و همچنین وجود علماء بزرگوار همچون حاجی کلباسی و دیگران جمعیتی معادل بیست و دو هزار نفر عدد قابل توجهی می باشد و شاید در آن روزها نیز کم نظیر و یا بی نظیر بوده است .

مؤذن مسجد سید

یکی از مستحبات مؤکده در مقدمات نماز اذان و اقامه است که فرموده اند: گر چه مستحب است اما ترک نشود و برخی از علماء بزرگوار (ابن عقیل) آنرا در نماز مغرب و صبح واجب دانسته اند در هر صورت استحباب آن مسلم بوده و فقهاء اسلام در کتب فقهیه برای آن مسائلی بیان فرموده اند طالبین بدانها مراجعه فرمایید .

(اقسام اذان) : اذان غیر از آنچه گفته شد از واجب و مستحب (واجب بر حسب نظریه عده ای از مجتهدین) بر دو گونه است : 1- اذان اعلامی 2- اذان نماز واجب (نمازهای مستحبی اذان و اقامه ندارند)

در اذان اعلامی هیچ شرطی غیر از اول دقت بودن در آن معتبر نیست بخلاف اذان نماز که چون مقدمه نماز است قصد قربت در آن شرط است

آنکس که اذان می گوید (برای اذان گفتن معین شده) مستحب است که عادل و بصیر به اوقات اذان بوده و دارای صدائی بلند و رسا باشد و بر مناره یا گلدسته مسجد و یا جانی بلند اذان بگوید که صدایش به مردم برسد.

از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم روایت شده است که فرمودند : المؤذنون اطول اعناقاً یوم القیامة (نهج الفصاحه صفحه 626 دوم)

مؤذنین مسجد سید تا آنجا که آگهی داریم بقرار زیر می باشند:

1 - سید علی نقی عرب کاظمینی در زمان مرحوم سید حجة الاسلام .

2 - ملا علی بن صادق بن ملا علی در زمان سید ثانی (ص 80 بخش اول آتشکده اردستان).

3 - ملا یوسف بن ملا علی (ص 81 بخش یکم آتشکده اردستان).

4 - ملا علی میرزا که شغل او کتابفروشی بوده و در زمان مرحوم حاج سید جعفر مؤذن مسجد بوده است .

5 - میرزا عبد الرحیم فرزند ملا علی میرزا

6 - حاج میرزا علی حریری بزاز

7 - میرزا عبدالرحیم بن ملا علی میرزا (چندین سال در خوزستان ساکن بود و در این مدت مرحوم حاج میرزا علی حریری در مسجد اذان می گفت).

8- آقا محمد حسین

مدرسین مسجد سید

بطوریکه قبلاً متذکر شدیم در ساختمان مسجد سید در قسمت شرقی و غربی دو شبستان یکی بزرگ و دیگری کوچک ساخته شده و در روی آن در طبقه دوم چهار عدد مهتابی وسیع و در عقب آنها حجراتی جهت سکونت طلاب ساخته شده است که علاوه بر آنکه مدرسه علمیه سید نیز ضمیمه مسجد می شود بر زیبایی و شکوه آن نیز می افزاید.

در وسط طاق شبستان بزرگ (شبستان شرقی) مدرس یعنی محل تدریس و رسیدگی به امور طلاب بنا گردیده است که نمای داخل مسجد در زیر درب ورودی شبستان و در بالای آن ارسی است و قرینه غربی آن یعنی وسط طاق شبستان

ص: 95

کوچک (شبستان غربی در زیر درب ورودی شبستان و در بالا حجره برای سکونت طلاب بنا گردیده است .

فائده لغوی : کلمه «ارسی» از زمان قاجاریه متداول گردیده و این سنگ ساختن درب با داشتن بالارو (گاهی دو پوسته) مخصوص ممالک سردسیر بوده و از موقعیکه روسیان در امور ایران غیر مستقیم مداخله یافتند یعنی بعد از صلح ننگین ترکمنچای در این مملکت رواج یافت (در آن زمان مردم ایران مردم روسیه را ارس می گفتند و قندارسی و کفش ارسی نیز از همین دوره شهرت و عنوان یافته است)

برگشت بمطلب :

در زمان مرحوم سید حجة الاسلام احتمالا آن مرحوم در محلیکه برای تدریس بنا فرموده بود درس می گفت .

2- پس از وفات ایشان مرحوم حاج سید اسدالله بید آبادی در آنجا تدریس میفرموده .

3- مرحوم آقا سید مؤمن نجل جلیل سید حجة الاسلام نیز بر حسب آنچه روایت شده در آنجا تدریس می نموده و آقا در حجرات عده ای از فضلاء سکونت داشته اند که علاوه بر تحصیل تدریس نیز می کرده اند از آنجمله است:

1- آخوند ملاحسین نانینی از اساتید مرحوم عالم بزرگوار حاج میرزا محمد رضا کلباسی

2- شیخ عبدالصمد بن حسین محلاتی اصفهانی از شاگردان مرحوم حاج سید اسدالله بیدآبادی و مرحوم ملاخدا بخش (از اساتید فن قراءت و تجوید اصفهانی) از آثار او کتابت مجموعه ای است در فن تجوید و قراءت که در آخر یکی از آنها می نویسد :

تمام شد کتابت این کتاب در یوم دوشنبه شانزدهم شهر شوال المکرم سنه 1284 در مدرس مولائی و آقائی حاج سید اسد الله سلمه الله (نسخه در کتابخانه نویسنده موجود است)

3- مرحوم شیخ عبدالوهاب زاهدی عالم فاضل ادیب از فضلاء معاصرین سالها در دبیرستان علییه (از مدارس جدید) ادبیات فارسی و عربی و فقه تدریس مینمود و در مسجد سید نیز جمعی در خدمت او به تحصیل اشتغال داشتند و مشار الیه از فضلاء و سلسله مشایخ بید آباد می باشد .

مکاتب مسجد سید

تا قبل از تأسیس مدارس جدید در بسیاری از مساجد اصفهان از آنجمله در مسجد سید جهت تحصیل نو آموزان کلاسهائی بود که آنرا مکتب خانه می گفتند (برای دختران نیز مکتب خانه های زنانه زیر نظر بانوانی مسلمان و نسبتاً تحصیل کرده وجود داشت که آنها را: ملاباجی - خانم باجی و غیره می گفتند و در هر محله ای از محلات اصفهان چند عدد از آنها بر قرار بود و تعداد شاگردان آنجا بر حسب شخصیت بانوی مربی و مدرس فرق می کرد و گاهی به هشتاد و نود نفر نیز میرسید که خواندن و اندکی نوشتن می آموختند و عمده مقصود در این مکاتب یاد گرفتن قرآن مجید و کتب ادعیه و برخی از کتب فارسی بود)

این مکتب خانه ها زیر نظر معلمی اداره می شد که معمولاً آنها: آخوند - میرزا - جناب میرزا،... می نامیدند . در این مکتب خانه ها توجه اسناد به خواندن و نوشتن و حفظ کردن کتب بود .

معمولاً مکتب خانه ها به چند دسته تقسیم می شد :

1 - مکتب خانه های مقدماتی که عموماً کودکان شش یا هفت ساله و بیشتر

در آنجا بودند و بیشتر وقت آنها صرف یاد گرفتن الف باء و نوشتن مشق خط و دیکته و اندکی حساب و سیاق و یاد گرفتن اصول و فروع دین و آموختن نماز از جنبه دانستن مسائل مقدماتی که مناسب سن و سال کودکان بود و قسمت عمده یاد گرفتن آن از جنبه عملی بود

2- مکتب خانه های درجه دوم که دانش آموزان آن عموماً فارسی را می خواندند و می نوشتند در این مکاتب وقت محصلین بدو قسمت ممتاز تقسیم میشد:

اول صبح ها که وقت درس خواندن و درس حاضر کردن بود جناب آخوند شاگردان را یک یک درس می داد و از یک یک آنها درس می پرسید (صبح اول وقت درس میداد و قبل از ظهر درس می پرسید) در فاصله این دو کار شاگردان باید درسهای خود را حاضر کنند و اگر سوالی دارند از معلم پرسند شاگردان قوی و نیزهوش به آنها ضعیف و کم حافظه اند کمک و یاری دهند. در هر حال درس هر روز را همان روز باید امتحان بدهند و به اصطلاح آن زمان: پس بدهند.

بعداز ظهرها موقع نوشتن دیکته و مشق خط و مشق سیاق بود جناب آخوند تمام دیکته ها را خود شخصاً تصحیح می کرد و مشق ها را رسیدگی می نمود و اگر شاگردی صبح درس خود را حاضر نکرده بود باید بعد از ظهر حاضر کند و تا امتحان نمیداد اجازه رفتن به خانه نداشت.

البته نماز دانش آموزان زیر نظر مستقیم جناب معلم به جماعت برگزار می گردید و شاگردان ضمن انجام این فریضه مذهبی به مسائل آن نیز آشنا میشدند..

مهمترین مکتب خانه در مسجد سید: مکتب آخوند ملا نقی دهنی بود.

مشار الیه بطوریکه مرحوم آقای معزالدین مهدوی برادر دانشمند و بزرگوارم در کتاب: «داستانهایی از پنجاه سال» (ص 12) می نویسد صاحب معلومات قدیم و خط وربطش برای تنظیم اوراق شرعی خوب بوده و خطوط را خوب

می نوشته مخصوصاً در خط نسخ استاد بوده است .

برنامه درسی در این مکتب بقرار زیر بوده : 1- قرآن همه شاگردان باید قرآن یاد بگیرند و آنرا با رعایت قواعد تجویدی بلند بخوانند . از کتابها : گلستان - بوستان - حافظ - جودی - جوهری - صدیقه الشیعة - حلیة المتقین - حق الیقین - حیات القلوب - تاریخ معجم - شاهنامه و بالاخره معراج السعاده (خواندن این کتابها برای دانش آموزان آزاد بود هر کس هر کتابی را که داشت و یا میخواست می توانست در نزد استاد بخواند) از کتابهای صرف و نحو عربی حدود جامع المقدمات تدریس می شد

اگر دانش آموزی می توانست از روی کتاب تاریخ معجم (بدون غلط) دیکته بنویسد و کتاب معراج السعاده و یا گلستان را بدون اشتباه بخواند و شرح تصریف و صمدیه را نیز بداند و از عهده امتحان جناب آخوند ملا تقی بر آید از فضلاء مکتب خانه بشمار می آمد و دیگر فارغ التحصیل بود و باید به نزد استاد دیگری جهت تکمیل برود .

استاد دیگر مرحوم آقا شیخ ابو القاسم فره ای عالم فاضل ادیب زاهد واعظ بود که در منزل خود تدریس می کرد .

یکی دیگر از مکاتب این مسجد : مکتب خانه مرحوم آقا شیخ عزیز الله بید آبادی

از اعقاب علامه فیلسوف آقا محمد بیدآبادی بود (آقا شیخ عزیز الله فرزند شیخ محمد حسین بن شیخ عزیز الله بن شیخ محمد حسن فرزند علامه حکیم عارف بید آبادی)

دیگر از مکاتب این مسجد : مکتب خانه مرحوم حاج میرزا محمد بود

خطاطین و نویسندگان کتیبه های مسجد سید

کتیبه های مسجد بر دیوار در این نوع است:

۱- کتیبه هائیکه مشتمل بر آیات قرآن کریم بوده مانند :

الف : کتیبه نمای ایوان جنوبی (ده قسمت)

ب : کتیبه داخل ایوان جنوبی

ج : کتیبه داخل گنبد و اطراف هلالها و اطراف محراب و داخل محراب کوچک .

د : کتیبه داخل ایوان جنوبی (زیر گلدسته) و غیرها

2 - کتیبه های مشتمل بر اسامی خداوند تبارک و تعالی مانند :

یا سامع المناجات . یا مجیب الدعوات . یا من هو خالق لكل شیء . یا قاضی الحاجات و یا کافی المهمات

۳ - حدیث معروف نبوی صلی الله علیه و آله و سلم : و برخی از اذکار

« انا مدینة العلم وعلی بابها » سبحان ربی الاعلی و بحمده - سبحان ربی العظیم و بحمده

4 - اشعار فارسی و عربی در مدح و ستایش مسجد و باقی ساختمان مرحوم سید حجة الاسلام و فرزند ایشان مرحوم حاج سید جعفر که تزئینات و کاشیکاری در زمان ایشان و بامر وی انجام گردیده است

اینک اسامی خطاطین : 1- اسدالله رجالی در سالهای 1308 و 1311 و 1313 و 1318 و

2 - محمد باقر شریف آتشی شیرازی از سال 1255 تا 1298 .

3 - حبیب الله بن محمد ابراهیم فضائلی استاد خط از معاصرین .

4 - عبد الجواد بن عبدالحمید در سال 1297 . (پدر اسدالله رجائی خطاط معروف)

5 - کهرنگی و جواد علی کربلانی دو خطاط معاصر دیگر می باشند که

ص: 100

نامشان با نام آقای فضائلی در کتیبه سردر شمالی مسجد سید (در زنجیر) ذکر شده و تاریخ آن 1377 می باشد .

توضیح: محمدباقر شریف آثسی شیرازی خطاط معروف قرن سیزدهم هجری ساکن اصفهان از آثار او در مساجد اصفهان (مسجد سید - مسجد حکیم - مسجد آقا نور و غیره) از سال 1254 تا سال 1308 دیده میشود .

ظاهراً وی غیر از خطاط معروف دیگری بهمین نام : محمد باقر است که او نیز در اصفهان بوده و مرحوم استاد جلال همائی در مقدمه دیوان طرب (ص 88) ذکری از او نموده است و گوید : (با اندکی تصرف)

مرحوم طرب در خط شاگرد میرزای افسر بود ... ومدتها از روی خطوط میر عماد - محمد صالح - آقا محمد باقر سموری ورضاعلی ادیب شیرازی .... مشق کرد

در پاورقی گوید : آقا محمد باقر سموری منسوب به قریه : سمور با تلفظ کسر سین اول از قرای معروف بلوک جی اصفهانست ... از اعظام نستعلیق نویسان اصفهان در قرن سیزدهم هجری زمان فتح علیشاه و محمد شاه بوده و ناصر الدینشاه را نیز درک نموده .

نمونه خطش سنگ نبشته قبر مادر شاهزاده در تخت فولاد است تاریخ آن 1246 یعنی سال فوت دایه سیف الدوله محمد میرزا می باشد.

این دو خطاط هم نام و معروف همچنان در بین نویسندگان تذکره خطاطین مجهول مانده اند

نویسنده محقق آقای ابوالقاسم رفیعی مهر آبادی در کتاب «خط و خطاطان» نام چهار نفر خطاط که موسوم به محمدباقر و اصفهانی و یا ساکن اصفهان بوده اند را در قرن سیزدهم ذکر نموده لکن از این دو نویسنده و خطاط با همه اهمیتشان

ذکری نقرموده است آن چهار نفر عبارتند از :

1 - محمد باقر اصفهانی نویسنده خط نستعلیق 1223

2 - محمد باقر سپاهانی نویسنده خط نسخ 1259

3- محمد باقر بن ارنیه جرفادقانی مقیم اصفهان نویسنده خط نسخ 1245

4 - محمد باقر بن ملا احمد گیلانی مقیم اصفهان نویسنده خط نسخ 1215

اسامی شعرائیکه اثری از آنها در مسجد سید حجة الاسلام باقی است

بطوریکه بعداً در فصل مداحین مرحوم سید حجة الاسلام ذکر خواهیم نمود عده زیادی از شعرای زمان مرحوم حاج سید محمد باقر شفتی در مدح ایشان و بنای مسجد سید اشعاری و ماده تاریخ هائی سروده اند که برخی از آنها در کاشیکاریها نوشته شده و بر دیواره های مسجد نصب گردیده است از آنجمله است :

۱ - بانی شاعری بدین تخلص در قرن سیزدهم و اوائل قرن چهاردهم در اصفهان میزیسته و او قطعه ای در ستایش حاج سید جعفر بید آبادی و تاریخ کاشی کاری سال 1305 می باشد

مطلع قطعه نامبرده بقرار زیر است :

ایوان این گلدسته را پرداخت از حسن عمل

سید محمد جعفر آن بدر امم صدر ملل

مقطع (پس از چهار سطر یعنی قطعه جمعاً شش بیت می باشد)

تاریخ اتمامش یکی میخواست بانی گفتمش

«گاه نماز آمد بگو: حی علی خیر العمل»

تاریخ 1305 می شود و باید همزه آمد را یک حساب نمود و یاء مشدد (حی)

ص: 102

را نیز ده بحساب آورد.

(درباره این تخلص وشاعر باید تحقیق بیشتری شود)

2- طغرل: میرزا علی محمد فرزند میرزا محمود چهار محالی متولد در 1274 و متوفی در 13 رجب سال 1332 شاعر ادیب

از این شاعر در مسجد سید فقط یک ماده تاریخ نقل گردیده است که ظاهراً در مقطع قطعه ای بوده که نقل شده است:

رواج مذهب جعفر چو شد پیدا از این مسجد

بگو تاریخ او طغرل « رواج مذهب جعفر »

(سال 1310) این کتیبه در دو لوحه بخط نستعلیق سفید بر زمینه کاشی لاجوردی رنگ در زیر گلدان اسپر بالای کتیبه سر درب جنوب شرقی مسجد قرار دارد. (درب حمام دوقلو)

۳- حاج میرزا فتح الله سراینده اشعار عربی در ستایش مرحوم سید حجة الاسلام و مقبره و تاریخ کاشیکاری ایوان مقابل آن (ایوان شمال شرقی مقابل مقبره) مشتمل بر هشت بیت:

مطلع آن: هنا مصرع العلم والقدس والتقی

هنا مطلع الانوار من جهة العلی

مقطع: سنلت عن التاريخ قال كما بدا

« هنا مصرع العلم والقدس والتقی »

(1313)

4- گویندگانی ناشناس که نویسنده نام و نشان و تخلص آنان را نمیدانند. این اشعار که بحرایی و فارسی سروده شده عموماً در مدح بنا و بانی تعمیرات می باشد بدین شرح:

ص: 103

الف - چهار سطر شعر در داخل ایوان شمالی مسجد کاشیکاری در زمان مرحوم حاج سید جعفر

ماده تاریخ این است :

پا بنه اندر مقامان بهر تاریخش بگو

«صفه مسجد میامد قبله گاه خاص وعام»

(1307 مساوی 3 - 1310)

ب - نه سطر شعر کتیبه سر در جنوب شرقی (درب حمام دو قلو) از تزئینات زمان حاج سید محمد جعفر

ماده تاریخ این است :

در آن محفل یکی از اهل دل داخل شد و گفتا

بسوی ما گشود ابواب رحمت لطف یزدانی

(1311)

ج - شش سطر شعر کتیبه در اطراف حاشیه های اسپرهای طرفین همین سردر از آثار دوره تولیت مرحوم حاج سید محمد جعفر رحمة الله علیه

ماده تاریخ این است : هاتقی از پی تاریخ ندا داد زغیب

فتح الباب الی الجنة امنأ للناس

(1311)

د - سه سطر شعر کتیبه در دو اسپر طرفین سر در جنوب غربی (درب ملا علی میرزا)

از آثار دوره تولیت مرحوم حاج سید محمد جعفر علیه الرحمه .

ماده تاریخ آن چنین است:

ص: 104

یکی ز غیب بتاریخ آن در آمد و گفت

گشود باز خدا باب کعبه اجلال

(1311)

ه - هلال : آقا محمد حسین فرزند آقا محمد علی مذهب (صاحب تذکره یخچالیه و غیره) تخلص او هلال و همت بوده و ظاهراً اوایل قرن چهاردهم هجری را نیز درک نموده است

از آثار او در مسجد سید حجة الاسلام پنج بیت شعر است که در بالای اسپرهای در طرف ایوان جنوبی (ایوان مقصوره - ایوان زیر ساعت) بخط نستعلیق سفید بر زمینه لاجوری نوشته شده است .

ماده تاریخ آن چنین است :

چو شد معمور این معبد هلال از بهر تاریخش

بگفتا : « شد بنای کعبه ثانی باصفاهان »

(1255)

اسامی کارگران و هنرمندانی که نامشان در کتیبه های مسجد سید حجة الاسلام ذکر شده است

اسامی این دسته افراد را پاسبان خدمت آنان به مسجد یعنی پایگاه توحید و همچنین بخاطر هنرمندی آنان ذکر می کنیم

1- آقا جان کاشی پز سال 1299 .

2- محمد اسماعیل (ظاهراً حجار) .

3- حاجی اسماعیل حجار سال 1309 .

ص: 105

- 4 - حسن بن حسینعلی حجار سال 1309 .
- 5 - حسن بن استاد علی کاشیکار .
- 6 - حاجی سید حسین موسوی زاده کاشی ساز .
- 7 - مشهدی حسینعلی خادم سال 1308 .
- 8 - استاد محمود نجار .
- 9 - معصوم کاشی پز سال 1255 .
- 10 - میرزا هاشم نقاش بر حسب نقل نبیره ایشان کلیه نقاشیهای روی کاشی مسجد از مشار الیه می باشد .

ص: 106

(اعتکاف)

(تعریف) : اعتکاف عبارتست از توقف کردن و ساکن بودن بمدت سه روز یا بیشتر با شرایط خاص آن در مسجد جامع بقصد قربت و عبادت .

اعتکاف یکی از عبادات مستحبه و مؤکده است و برای آن از طرف رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه طاهرين عليهم السلام اجر و پاداش زیادی نقل گردیده است . از آنجمله :

عن النبي صلی الله علیه و آله و سلم : اعتکاف العشر الاواخر من شهر رمضان يعدل حجتيں و عمرتيں . یعنی (ثواب) اعتکاف ده روز آخر ماه رمضان برابر است با (ثواب) دو حج و دو عمره (ص 217 جلد دوم سفينة البحار)

اعتکاف را در هر وقتی میتوان انجام داد و بهترین اوقات آن ده روز آخر ماه مبارک رمضان است .

از حضرت امير المؤمنين عليه السلام روایت شده که فرمودند : رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در یک سال ده روز اول ماه رمضان

ص: 107

را اعتکاف میفرمود و در سال بعد ده روز وسط را در سال سوم جنگ بدر واقع شد و بمناسبتی سالهای بعد همیشه ده روز آخر ماه را معتکف بود (در سال بعد از جنگ بدر بیست روز اعتکاف نمود ده روز قضای سال قبل و ده روز برای همانسال)

اعتکاف از اعمال مستحبه است و ممکن است به نذر و عهد و قسم و علل دیگر واجب گردد و روزه از شرایط آنست و روزه روز سوم آن واجب است ، جهت آگهی از مسائل اعتکاف طالبین به کتب فقهیه مراجعه فرمایند .

(علت تعطیل موضوع اعتکاف) :

برای این موضوع میتوان علل زیادی نام برد لکن مهمتر از تمام آنها بسته شدن درهای مساجد بزرگ (و حتی مساجد کوچک) است در زمان حکومت سابق.

درب بسیاری از مساجد بزرگ را بعنوان : آثار ملی و باستانی بستند و حتی از نماز جماعت در آن جلوگیری نمودند و خویشان را مشمول آیه شریفه « و من اظلم ممن منع مساجد الله ان یذکر فیها اسمہ » نمودند.

تا قبل از آن تاریخ رفت و آمد در مساجد آزاد بود و مؤمنین و مقدسین بدون هیچگونه مانع میتوانستند گاه و بیگاه به مسجد رفته و عبادت مشغول شوند و وجود اطاقها در مسجد شاه و مسجد حکیم و مسجد سید علاوه بر آنکه محل سکونت طلاب و دانشجویان علوم دینی بود برای شب زنده داران و معتکفین نیز جایگاه مناسبی بود که در زمستان از سرما و در تابستان از گرما و در تمام دوره سال از دید بینندگان آنان را نگاه می داشت . خداوند متعال میفرماید :

فادعوا ربکم تضرعاً و خفیه

(مساجد جامع اصفهان) : علامه مجلسی رضوان الله علیه در زاد المعاد در بیان مکان اعتکاف پس از نقل اقوال مختلف می فرماید و ظاهراً در هر مسجد جامعی

اعتکاف توان کرد و مراد مسجد جامع مسجد بزرگی است در بلادی که در آنجا نماز جماعت می کنند و مخصوص محله نباشد و از اکثر محلات شهر به آنجا برای اقامت جمعه یا جماعت حاضر شوند مگر متعدد باشد مثل مسجد جامع عباسی و مسجد جامع قدیم در اصفهان و سایر آنها مثل مسجد آقا نور و مسجد عباس آباد محل تأمل است .

نویسنده گوید : مسجد عباس آبادی که علامه مجلسی علیه الرحمه ذکر میفرماید اکنون خراب شده و امروز اثری از آن باقی نیست .

مرحوم آقا محمد مهدی ارباب در کتاب : نصف جهان فی تعریف الاصفهان (ص 60) بخلاصه می نویسد :

در اصفهان چهار صد مسجد جامع بزرگ و یک مسجد قابل ذکر هست .

1 - مسجد جامع عتیق که مخصوصاً به مسجد جامع (جمعه) موسوم است

2 - مسجد جامع عباسی که به مسجد شاه معروفست (ص 62)

۳ - مسجد جامع سیم مسجد موسوم و مشهور به مسجد حکیم است (ص 64)

4 - مسجد جامع چهارم مسجدی است که مرحوم حاجی سید محمد باقر مجتهد رشتی رحمه الله در محله بید آباد ساخته است.

ص: 109

اشاره

(از مرحوم سید حجة الاسلام بیدآبادی)

مدیحه سرائی و ستایش از پادشاهان و وزراء و بزرگان بمناسبت شخصیت اجتماعی آنان یکی از روش های معمول شعرای زمان بوده و نام بسیاری از افرادی که بنحوی در اجتماع مؤثر بوده اند باقی مانده است.

اشعار مدیحه روزانه اول مربوط به پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم و خاندان عصمت و طهارت و اهل بیت بود - پادشاهان و وزراء صاحبان قدرت را نیز می ستودند حکام و فرمانروایان را مدح می گفتند و در این دو مورد اخیر (مدح سلاطین و وزراء و حکام و فرمانروایان) راه مبالغه و گزاف می پیمودند و اغلب آنان را بصفاتى بر خلاف صفات ذاتی آنان مدح میکردند .

از این مراحل گذشته علماء و دانشمندان را نیز بخاطر مقام علمی و خدمات دینی و فریاد رسی از مظلومین در برابر ستمگران وجود و بخشش و دیگر صفات

ممتازة مدح می گفتند شرح این موضوع خود کتابی مفصل است طالبین به مآخذ و مصادر لازم مراجعه فرمایند .

برخی از تذکره نویسان مجموعه ای از این مدایح و ستایش ها که جهت فردی گفته شده است را در کتابی گرد آورده اند از آنجمله در قرن سیزدهم یعنی در دوران زندگانی مرحوم حاج سید محمد باقر شفتی و بعد از آن چندین تذکره در همین موضوع گرد آمده که اینک بنام برخی از آنها اشاره می شود :

1 - تذکره ثمر تألیف سید حسن ثمر نائینی متوفی بسال 1282 و آن شرح حال چهل نفر از مداحین حاج محمد حسین خان صدر اعم اصفهانی است . نسخه خطی آن بشماره (898) در کتابخانه مجلس شورای ملی در طهران موجود است (ص 47 تذکره الاطیاب)

2 - تذکره لطایف المدایح و ظرائف المناقب تألیف میرزا محمد اشراق بروجردی در سال 1238 تألیف شده و حاوی احوالات و شرح حال 44 نفر شعرائی است که محمد تقی میرزا حسام السلطنه متخلص به شرکت فرزند فتح علیشاه و حاکم بروجرد را ستایش کرده اند (ص 59 تذکره الاطیاب تألیف فاضل محترم آقای محمد حسن رجائی زفره ای)

3- گنج شایگان تألیف میرزا طاهر شعری بید آبادی بچاپ رسیده است

4 - مآثر الباقریة تألیف میرزا محمد علی وفا زواره ای اصفهانی و در آن شرح حال و نمونه اشعار عده زیادی از شعراء و گویندگانست که بعربی و فارسی در مدح مرحوم حجة الاسلام شعر گفته اند .

5 - مدایح احتشامیه تألیف میرزا نصر الله شهاب لادی اصفهانی .

6 - مدایح امینیة تألیف سید عبد الباقی اصفهانی و در آن شرح حال بیشتر

از هفتاد نفر شاعر و نمونه اشعار آنها می باشد که حاج محمد حسین خان امین الدوله اصفهانی را مدح گفته اند تاریخ تألیف 1222 نسخه بخط مؤلف بشماره (2969) در کتابخانه دانشگاه و نسخه دیگری بشماره (5564) در کتابخانه مجلس شورای ملی در طهران موجود است. (ص 242 بیستم الذریعه) این کتاب بنام مدایح حسینییه و تذکره باقی نیز نامیده شده است.

7- مدایح حسامیه مجموعه قصائد شعرائی است که حسام السلطنه و الی فارس را مدح گفته اند نسخه آن بشماره (5387) در کتابخانه ملک در طهران موجود است (ص 243 بیستم الذریعه)

8- مدایح الخاقان تألیف محمد صادق همای مروزی و در آن اشعاری که در مدح فتح علیشاه قاجار گفته شده است را جمع آوری نموده کتاب بنام زینة المدایح نیز خوانده می شود (ص 95 دوازدهم و صفحه 243 بیستم الذریعه)

9- مدایح سعیدیه مجموعه سی و دو قصیده است که شعراء فارس و غیره در مدح سعید السلطنه امیر تومان و سردار کل عساکر سروده اند. نسخه بشماره (5103) در کتابخانه ملک در طهران موجود است (ص 243 بیستم الذریعه).

نویسنده گوید: فتح الله خان سعید السلطنه فرزند میرزا رفیع نظام العلماء تبریزی است در 1288 متولد و در 1345 در طهران وفات یافته در دز آشوب مدفون گردیده شرح حالش بطور اجمال در کتاب شرح حال رجال ایران در سه قرن اخیر مذکور است (ص 174 پنجم).

* مدایح السلطان (مثنوی مدایح السلطان از عوفی شاعر معروف (ص 290 نوزدهم و صفحه 243 بیستم الذریعه) از موضوع بحث ما خارج است.

10- مدایح معتمدیه از میرزا محمد علی بن ابیطالب مذهب اصفهانی متخلص به بهار و در آن شرح حال و نمونه اشعار هشتاد و هفت نفر شاعر که معتمد الدوله

منوچهر خان گرجی راستایش نموده اند جمع آوری کرده است و یرا کتاب دیگری است بنام: تذکره یخچالیه که بچاپ رسیده است. در نسخه دانشکده ادبیات تهران تعداد شعراء 99 نفر می باشد.

11 - مدایح المؤیدبه (تذکره) و آن اسامی شعراء و نمونه اشعار کسانی است که طهماست میرزا مؤید الدوله قاجار متخلص به سرور فرزند محمد علی میرزا دولتشاه را مدح گفته اند (ص 61 تذکره الاطیاب) فوت مؤید الدوله در سال 1297 بوده و او را « فقیه القاجار » لقب داده اند و کتاب فقه مؤیدی از تألیفات اوست برای شرح حالش به کتاب: شرح حال رجال ایران (ص 195 دوم) مراجعه شود.

بیان مؤلف قصص العلماء :

مرحوم تنکابنی علیه الرحمه در قصص العلماء (ص 145) می نویسد :

در مدایح او آنقدر از قصاید از عرب و عجم گفته اند که جمع کردند و آن دیوان بزرگی شد که یک مصرع از اشعار عربی که در مدح او ساخته اند :

أنا الذی احتاج ما یحتاجه (می باشد)

یعنی من به لفظ (الذی) می مانم چنانکه او احتیاج به صله دارد. من هم احتیاج بصله و انعام دارم .

اینک اسامی برخی از شعراء که آن مرحوم را مدح گفته اند :

۱- سید محمد ابراهیم موسوی

سراینده یازده بیت در تقریظ کتاب : مطالع الانوار و آنها را روی برگ اول جلد دوم مطالع الانوار نسخه شماره (1913) کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی نوشته است . (ص 285 پنجم فهرست کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی - قم).

2 - اختر

قصیده ای در مدح آن مرحوم سروده و آنرا در پشت کتاب : عدم

ص: 113

جواز شرب قلیان در ماه رمضان تألیف محمد صادق بن محمد حسن طهرانی از علماء قرن سیزدهم هجری نوشته است . نسخه به شماره (164) در کتابخانه آیت الله گلپایگانی در قم موجود است (ص 153 یکم فهرست کتابخانه آیت الله گلپایگانی).

نویسنده گوید : احتمالاً شاعر مذکور : احمد بیک (احمد) فرزند فر امرز بیک گرجی متخلص به اختر و مؤلف کتاب : تذکره اختر می باشد وی در سال 1232 قبل از آنکه تذکره خود را پایان رساند وفات یافته است کتاب تذکره اختر بچاپ رسیده است .

3- علامه فقیه زاهد مرحوم آقا میرزا محمد باقر چهارسوقی

مؤلف روضات الجنات شاگرد و مجاز از مرحوم سید حجة الاسلام دو قصیده عربی در مدح سید حجة الاسلام و مرثیه او و تاریخ وفات سروده که یکی از آنها را خود در روضات الجنات نقل فرموده و دیگری را دانشمند بزرگوار نویسنده محقق آقای حاج سید احمد روضاتی در مقدمه رساله النهریه و رساله میزان الانساب از بیاض آن مرحوم نقل نموده اند که بعداً در فصل مربوط به وفات مرحوم سید حجة الاسلام قسمتی از آنرا نقل خواهیم کرد .

4- بیدل :

ملا قربانعلی قزوینی شاعر ادیب .

5 - جوهری :

محمد ابراهیم بن محمد باقر قزوینی مؤلف کتاب معروف طوفان البكاء در مصیبت و مقتل بفارسی و متوفای سال 1253 هجری قمری در موقع تسطیح قبرستان خوشبختانه قبر وی در گوشه زمینی قرار گرفت که جهت ساختن مدرسه در اختیار تاجر دیندار مرحوم حاج ابوالقاسم تبریزی واگذار شده بود تاجر نامبرده قبر را همچنان محفوظ نگاهداشته و جهت او اطاقی ساخت که به کوچه مجاور راه دارد و این از اثر خلوص نیت مرحوم جوهری و دیانت

ص: 114

حاجی نامبرده است .

وفات مرحوم جوهری در سال 1253 رویداده و اعتقاد واحفادش تا کنون بهمین شهرت (جوهری) در اصفهان معروفند . ماده تاریخ وفات او را میرزا محمد باقر بهار گوید :

کلک سحر انگیز او بنوشت این مصرع تمام

« همره سلطان دین آید بمحشر جوهری »

6 - خلف :

مرحوم میرزا سلیمان خان فرزند محمد کاظم در سال 1254 در شیراز متولد گردیده و از سال 1281 تا آخر عمر در اصفهان ساکن و نایب الحکومه و پیشکار ظل السلطان حاکم اصفهان بوده خدماتی از قبیل ساختمان مسجد و تکیه و تعمیرات در مساجد و مدارس و چاپ قرآن و زاد المعاد و جامع عباسی و صحیفه مبار که سجادیه و غیره نموده سرانجام در سه شنبه 7 جمادی الاولی سال 1331 وفات یافته در اطافی مخصوص در طرف چپ وارد شونده به مسجد او در اول تخت فولاد مدفون گردید .

اشعار مرثیه و ماده تاریخ وفات مرحوم سید حجة الاسلام که بر لنگه چپ درب ضریح آن مرحوم بخط نستعلیق طلائی نوشته شده است از وی می باشد (اشعار در فصل مربوط به بقعه مرحوم سید حجة الاسلام نقل می شود).

7 - سروش : محمد علی فرزند قنبر علی سدهی اصفهانی ملقب به شمس الشعراء از نسل میر یار احمد نجم ثانی خوزانی در سال 1228 متولد شده و در 1285 وفات یافته است . دیوانش بچاپ رسیده است .

سروش مرحوم سید حجة الاسلام را در چندین قصیده مدح گفته است از آنجمله :

قصیده اول در هیجده بیت مطلع آن :

ص: 115

بر سپهر قدر دیدم گشته برج دین عیان
و اندر آن دیدم فروزان اختری خورشید سان
قصیده دوم سیزده بیت مطلع آن این است:
تا شکر آن شیرین سخن زان لعل گویا ریخته
دلها بدورش چون مگس بر گرد حلوا ریخته

قصیده سوم 26 بیت و قصیده چهارم سی بیت طالبین بدیوان مطبوع او مراجعه کنند .

8- عبد الکریم بن محمد اسماعیل (اصفهانی) شاعر - ادیب - خطاط نقاش از شاگردان مرحوم سید حجة الاسلام از آثارش ده بیت شعر در پشت جلد اول مطالع الانوار در تقریظ کتاب ومدح مؤلف نوشته شده است . در پشت جلد در اول کتاب نوشته است:

هست این کتاب مخزن اسرار کردگار)

انوار حق ز مطلع انوارش آشکار

از خازن ریاض هدی آسمان فیض

گلزار دین و روحیه اسلام را بهار

قطب سماء ملت و دین باقر العلوم

سالار موسوی نسب و سید کبار

فخر انام و قدوه ناس و پناه خلق

مهر سپهر شرع مبین عالم وقار

فرموده زان مطالع الانوار نام آن

کش شرق تا بغرب سپهریست نوربار

و در قسمت داخلی پشت جلد در آخر کتاب نوشته است :

رمزی نهاده و عدم آورده در وجود

نقشی کشیده و قلم صنع را نگار

عبد الکریم کاتب آن مخزن علوم

بر پای این خزانه اسرار جان نثار

خطی در آن نوشته که یا قوت از آن خجل

برده هم از طلای تجلی در آن بکار

ص: 116

جلدی بر آن صحیفه زده چون در بهشت

نقشی بر آن کشیده که مانی از آن فکار

رنجی کشیده زین همه صنعت بدست خویش

گنجی ر بوده زین همه همت پرورگار

9- عشرت فسائی

در فصل مربوط به وفات حجة الاسلام ذکر می شود .

10 - حاج میرزا فتح الله بن میرزا کوچک میر محمد صادقی حسینی

ادیب شاعر و گوینده ماهر بفارسی و عربی شعر می گفته و اشعار ماده تاریخ وفات مرحوم علامه فقیه آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی (1313) از مشار الیه می باشد .

از آثارش هشت بیت عربی است که در ایوان جلو بقعه مرحوم سید حجة الاسلام در شمال مسجد سید بخت نستعلیق سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی رنگ بخت مرحوم میرزا اسد الله رجالی خطاط معروف مورخ بسال 1318 کتیبه شده است . بدین شرح :

هنا مصرع الحلم والقدس والتقى

هنا مطلع الانوار من جهة العلى هنا بيت معمور وواد مقدس

وجنت عدن انزلت جانب الثرى

هنا معدن التقوى وكنز فتوة

هنا مخزن التوفيق والرشد والهدى

ايا قبة النور من فيك ضاجع

أباقر علم الله أم اية النهى

ايا قبره ان الذى قد صمته

لحجة الاسلام ومنتخب الورى

نضمنت بحر الجود والعلم والكرم

وواريت نور الله فى اظلم الدجى

وزينها بالنقش سيد ولده

ابو جعفر السامى مقتدى الورى

سئلت عن التاريخ قال كما بدا

هنا مصرع الحلم والقدس والتقى

(1313)

11- كفاش شاعر اصفهاني

ص: 117

از آثار او سه ماده تاریخ در اصفهان موجود است .

1- دو ماده تاریخ درباره بنای بقعه مرحوم سید حجة الاسلام و تاریخ وفات آن بزرگوار که در دو ضلع شمال و جنوب گوشواره غربی داخل بقعه مرحوم سید حجة الاسلام بخط نستعلیق طلایی رنگ بر زمینه سفید گچبری شده است (اشعار در فصل مربوط به بقعه مرحوم سید حجة الاسلام نوشته می شود) تاریخ آن 1260 ه.ق

2- تاریخ تعمیرات عمارت عالی قاپو مورخ بسال 1274 ه.ق

3- ماده تاریخ وفات ملا اسماعیل ثانی خواجه‌جوئی مورخ بسال 1282 ه.ق در تخت فولاد اصفهان .

نام و نشان مرحوم کفاش در تذکره های شعراء قرن سیزدهم دیده نمی شود لکن نسخه ای از دیوان اشعارش بشماره (85) در کتابخانه آیت الله گلپایگانی در قم موجود است (ص 89 یکم فهرست کتابخانه آیت الله گلپایگانی) این دیوان حاوی هفت هزار بیت شامل: مثنوی و ترجیع بند ، ترکیب بند ، مراثی، تضمین اشعار سعدی و حافظ و یغما و دیگران و قصاید در تاریخ می باشد در 256 برگ و هر برگ 14 سطر .

آغاز دیوان :

نخستین بنام خداوند پاک

که ما را بر انگیخت از آب و خاک

علیم و عظیم و قدیم وودود

نگارنده آسمان کبود

12- گوینده ای ناشناس

قصیده ای عبری در مدح سید حجة الاسلام شفتی سروده و خود نیز آنرا بفارسی شرح نموده است . نسخه بشماره (4860) در کتابخانه آستان رضوی موجود است .

آغاز : الحمد لله الباریء الرزاق و الصلوة والسلام علی محمد و آله ذوی الارتقاء و الاستباق .

ص: 118

انجام: الذینهم آل طه و یس آمین یا رب العالمین .

نسخه بخط نسخ و نستعلیق تحریری: علی اکبر بن محمد کریم سالیانی گیلانی مورخ 17 ربیع الثانی 1262 . نسخه در 19 برگ (ص 620 قسمت دوم مجلد هفتم فهرست کتابخانه آستان قدس رضوی).

13 - گوینده ای ناشناس

سراینده اشعاری بعربی در جزو کتیبه های مسجد ذکری از او شد.

14 - گوینده ای ناشناس

سراینده اشعاری بفارسی در جزو کتیبه های مسجد مذکور گردید .

15 - حاج ملا علی نوری حکیم معروف.

در قصص العلماء (ص 150) می نویسد: در وصف مسجد سید اشعاری گفت و برای سید حجة الاسلام فرستاد. مرحوم سید فرمود: من چیزی قابل برای جایزه این اشعار ندارم و اگر ما یملک خود را نثار این اشعار نمایم کم است .

16 - وفا زواره ای:

مرحوم میرزا محمد علی بن سید محمد بن میرزا احمد بزرگ بن میرزا رفیعا بن زین الدین (ضیاء الدین) ابن علی بن محمد بن کمال الدین حسین طباطبائی زواره ای در 29 صفر سال 1195 در اصفهان متولد گردیده و در این شهر تحصیلات خویش را بپایان رسانیده و بسرودن اشعار پرداخته و به ستایش شاه و صدر اعظم و دیگران اشتغال جسته و از اینرو مورد عنایت و توجه همگان قرار گرفته از آثار او غیر از دیوان اشعار کتاب: مآثر الباقریه که در آن مدایحی را که شعراء درباره مرحوم سید حجة الاسلام سروده اند را جمع آوری نموده است و آن خود تذکره ای از شعرای معاصر او یعنی شعرای قرن سیزدهم می باشد نسخه این تذکره در کتابخانه علامه مفضل و محقق ارجمند جناب آقا سید محمد محیط طباطبائی در طهران موجود است .

ص: 119

مرحوم وفای زواره ای در ماه صفر سال 1248 در اصفهان در مدرسه کاسه گران وفات یافته و در تخت فولاد در داخل بقعه میرزا رفیعیان نائینی مدفون گردید (ص 491 سوم آتشکده اردستان).

در آتشکده اردستان (ص 496 سوم) قصیده مشتمل بر 19 بیت در مدح مرحوم سید حجة الاسلام از او نقل می کند بدین مطلع :

این سال پنجه است که شد در جهان پیر

جان فکار زار به زندان تن اسیر

تا آنجا که گوید :

نه یک تن از ثواب دهر است پایمرد

نه یک کس از شداید چرخ است دستگیر

جز سروری که منکر و معروف دهر را

قهرش بود نذیر و بود لطف او بشیر

یعنی سمی قبله پنجم که از ازل

آمد معین ملت و اسلام را ظهیر

گیتی ز ملک عزت او کلبه ای حقیر

گردون ز کاخ رفعت او یله ای قصیر

در عرصه خیال نگنجد مدیح او

دریا چگونه جای توان داد در غدیر

17 - هلال :

آقا محمد حسین در فصل مربوط به مسجد سید نام او منکور گردید .

18 - هما شیرازی اصفهانی

مرحوم رضا قلی خان هما شاعر عارف معروف در مدح و مرثیه مرحوم سید حجة الاسلام قصایدی سروده که در دیوان او بچاپ رسیده و از آنجمله قصیده ای از آن در بقعه مرحوم حجة الاسلام کتیبه شده است.

قصیده مرقوم شامل 74 بیت و قصیده دیگر در 55 بیت - قصیده دیگر شامل 53 بیت قصیده چهارم شامل 42 بیت پنجمین قصیده شامل 27 بیت.

مطلع قصیده کتیبه شده در داخل بقعه :

قدم زروی ادب نه در این خجسته مقام

که جایگاه کرام است و قبله گاه انام

19 - میرزا مهدی یموت زواره ای

برادر مرحوم وفا زواره ای سابق الذکر از معاصرین سید حجة الاسلام بوده و در این شهر میزیسته و هم در اصفهان وفات

ص: 120

یافته در قبرستان آب بخشان که در دوره حکومت قبل تسطیح گردیده و اکنون به نام میدان شهداء معروفست مدفون گردید (ص 233 رجال اصفهان) در آتشکده اردستان (ص 515 سوم) ویرا عنوان نموده و نمونه ای از اشعارش در آنجا ذکر نمی کند.

واما از شعرای معاصر :

1 - صغیر اصفهانی

مرحوم آقا محمد حسین شاعر معروف دیوان اشعار و کتاب مراثی او بارها در اصفهان و تهران بچاپ رسیده است .

مرحوم صغیر در موقع تعمیرات داخل رواق بقعه مرحوم سید حجة الاسلام اشعاری سروده که بر دیواره درب ورودی بقعه کتیبه شده است بدین شرح : آنکه این مسجد زمین همتش بر پا بود

تا قیامت آستانش قبله دلها بود

زین بنا باشد صفای باطن بانی پدید

باطن جنت بلی از ظاهرش پیدا بود

کرد آباد این جهان و آن جهان را زین بنا

مسجد اینجا و بهشت جاودان آنجا بود

حوض آبش میدهد گوئی خبر از سلسبیل

صحن آن چون ساحت فردوس روح افزا بود

گنبد پر نقش و ایوان رفیعش بین چسان

از بلندی طعنه زن بر گنبد خضرا بود

گر گشائی گوش جان گلدسته اش روز و شبان

خلق را داعی بسوی خالق یکتا بود

همچو طرف گلشن از هر صنفه اش نقشی بدیع

می کند جلب نظر بس دلکش وزیبا بود

ص: 121

هر بنا باشد برای حق گر از حق نگذری

بهر بانی بهتر از دنیا وما فیها بود

جنه ابر همت این سید عالی نسب

کز شرافت افتخار دوده طاهها بود

نام نیکش باقر و کنز علوم دین و شرع

شرح احوالش رقم بر صفحه دنیا بود

تا قیامت گشت اندر مسجد خود معتکف

بندگی را باید اینسان بنده ها بر جا بود

جلوه حق کرده مدهوشش تو گوئی تا ابد

او بود موسی و این بیت الشرف سینا بود

مجری احکام جدش مصطفی بی خوف و بیم

پور موسی شبل حیدر زاده زهرا بود

گفت این تاریخ در تعمیر در گاهش صغیر

حکم سید نشر شرع سید بطحا بود

(1368)

2 - مرحوم حاج میرزا حبیب الله نیر

فرزند مرحوم حاج شیخ محمد باقر واثق فرماید :

لهفی لفقدان مولی اعطی النعما

العلم والمال والترویج والکرما

السید الحجة الاسلام فی الزمن

و باقر منه کان الشرع منتظما

یدعوا لاله ویبکی وتهجده

یجرى الحدود من الخوان منتقما

و مسجداً جامعاً في اصفهان بنى

يعد تالله في الغبراء منعدما

ميراث اولاد زهراء استرد لهم

من غاصبي فدك في طوفه الحرما

ص: 122

الموسوی الذی قد عاش حضرته
فی مذهب الجعفری شاخصاً علماً
راحت الی الروح روح منه ثاویة
و استوطن الخلد بالاجداد معتصماً
بدر المصنئ مضمی شمس العلما افلت
من موته صار جبل الدین منقصماً
بحر السخاجف عین الدهر باکیة
فقال بالفضل عند الله مستسماً
نجم الهدی غاب کنز المجد یستتر
و یعجز المدح عنه اللوح والقلم
و کوکب القدس والتوحید منتشر
فی فوته فتری الاسلام ملتطماً
یا نیر اکتبه للتاریخ من سنته
« من فقد سیدنا رکن التقی هداً ما »

(1260)

یا ایها الزائر انظر ذی البناء تجد
لدى التشریف فیها جنة ارما
لما انقضت مائة من عام رحلته
بالامر من سبطه تغییر ختما

اشعار فوق بر جبهه فوقانی سر در مقبره و دیوار جنوبی بخط نستعلیق سفید بر زمینه کاشی خشتی لاجوردی بخط مرحوم نیر سراینده اشعار کتیبه شده است و مراد از سبط مرحوم سید که در شعر آخر بآن اشاره شده است مرحوم حاج میرزا محمد علی ملاذ الاسلام جعفری متولی مسجد می باشد که شرح حالش در اولاد و اعقاب مرحوم حجة الاسلام مذکور خواهد شد.

مطلع اشعار که در کتاب معادن (ص 23 جلد یکم) ذکر نشده از اینقرار است :

روض قدسی ام هنا جنات عدن سرنا

قف لك البشرى وزر من فيه تلت المنى

ص: 123

فصل هفدهم: (وظائف - محل دفن)

اشاره

(ماده تاريخها ومرثيه ها)

ستل رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم :

كيف يتوفى ملك الموت المؤمن ؟ فقال :

ان ملك الموت ليقف من المؤمن عند موته موقف العبد الدليل من المولى فيقوم هو واصحابه لا يدنوا منه حتى يبداء بالتسليم ويبشره بالجنة .

(ص 218 مجموعه تاج نقل از بحار الانوار)

ص: 125

از حضرت صادق علیه السلام روایت شده است که فرمودند :

« اذا مات المؤمن الفقيه ثلم في الاسلام ثلثة لا يسدها شيء » .

چون مؤمن دانشمند و فقیهی بمیرد در اسلام سوراخ و شکستی پدید آید که هیچ چیز آنرا اصلاح و ترمیم نمی کند (اصول کافی - باب فقد العلماء حدیث 2)

و هم از آنحضرت روایت شده است که فرمودند :

« ما من أحد يموت من المؤمنين أحب الى ابليس من موت فقيه » .

مرگ هیچ مؤمنی نزد ابلیس خوشایندتر از مرگ دانشمند فقیه نمی باشد . (اصول کافی - باب فقد العلماء حدیث 1 و 4)

آری چرا چنین نباشد این علماء و دانشمندان دینی و روحانیون حقیقی و واقعی هستند که از اسلام حمایت نموده و با ادله علمی شبهات مخالفین و معاندین را جواب می گویند و چون بمیرند یکی از سنگرداران اسلام از دست رفته و در دیوار محکم اسلام سوراخی پدید آمده و از اینرو همه دشمنان اسلام برهبری شیطان و شیطان صفتان خوشنود می شوند. غافل از وعده حضرت حق جل و علا که میفرماید : ما نسخ من آية أو نساها نأت بخير منها أو مثلها (سورة بقره آیه 106) .

مرحوم سید حجة الاسلام اعلى الله مقامه الشريف در سه ساعت بغروب مانده روز یک شنبه سوم ماه ربیع الثانی سال 1260 در اصفهان به بیماری استسقاء وفات یافت و شب 4 شنبه ششم در مقبره مخصوص که خود قبلاً جهت دفن مهیا ساخته بود مدفون گردید .

در روز وفات و ماه آن همچنین سال فوت اختلاف است که برخی از آنها سهو القلم و عده ای غلط و اشتباه می باشد اینک

نقل اقوال :

1 - علامه صاحب روضات می نویسد :

حجة الاسلام به بیماری استسقاء مبتلا بود و عصر روز یک شنبه دوم ربیع الاول سال 1260 (غرس) رحلت کرد . در چاپ دوم روضات الجنات شرحی از علت اشتباه و تحقیق درباره وفات نوشته و آنرا به ربیع الثانی اصلاح نموده است تمام کتابهاییکه بعد از روضات الجنات بچاپ رسیده (یا تألیف شده) ماه وفات مأخوذ از همین مأخذ می باشد و احتیاج به ذکر اسامی آنها نیست .

در سال فوت هیچگونه شک و تردیدی نیست که فوت در سال 1260 رویداده و آنچه در منتظم ناصری وفات را بسال 1258 می نویسد یقیناً اشتباه بوده و هیچ

ص: 127

راهی جهت توجیه آن تا کنون نیافته ایم و کلیه کتابهاییکه فوت را در 1258 نوشته اند مأخوذ از همین کتاب می باشد .

رفع اشتباه :

در تعمیرات سالهای اخیر و کاشیکاری داخل مقصوره مقابل مقبره مرحوم سید حجة الاسلام در بالای سر در ورودی بخت ثلث سفید بر زمینه کاشی خشتی لاجوردی رنگ تاریخ وفات مرحوم سید حجة الاسلام باین گونه نوشته شده است :

تاریخ وفات آیت الله العظمی فقیه اهل بیت طه و یس و ملاذ الشیعه و حامی الشریعة الحاج سید محمد باقر الموسوی الرشتی حجة الاسلام اعلی الله له المقام دوم ربیع المولود سنه 1260.

اختلاف در روز و ماه :

بطوریکه قبلاً- گفته شد علامه صاحب روضات الجنات روز وفات را دوم ربیع الاول (و پس از اصلاح در چاپ دوم ربیع الثانی) می نویسد و در کشف الحجب روز سوم ماه ربیع الثانی میداند .

در کتابخانه مجلس شورای ملی (مجلس شورای اسلامی) نسخه ای از کتاب سؤال و جواب مرحوم سید حجة الاسلام می باشد بشماره (4924) در صفحه اول کتاب نامبرده این عبارات بخط سید دیده میشود .

اعلام برادران دینی میدارد که عالیجناب مقدس القاب آخوند ملا محمد زید توفیقه امین و معتمد میباشند . مسائلیکه از این خادم شریعت تبلیغ شماها نمایند از ایشان قبول خواهید نمود 23 ربیع الاول 1260- بعداً نوشته است.

فوت یک شنبه 24 ربیع الثانی 1260.

همچنین در پشت نسخه ای از کتاب سؤال و جواب مرحوم سید حجة الاسلام

متعلق به کتابخانه علامه مفضل جناب حاج سید محمد علی روضاتی عبارات زیر نوشته شده است :

وفات مرحمت و غفران پناه جنت و رضوان آرامگاه فخر المجتهدین و قدوة العارفين وزین المحققین و بدر السماء العلم والفضيلة و الفقاہة فخر دودمان شریعت سالک راه طریقت حجة الاسلام و نایب الامام مرحوم مغفور حاجی سید محمد باقر نور الله مرقدہ و مزجعه (کذا) بتاریخ یک شنبه سیم ربیع الثانی سنه 1260.

مراجعه به تقویم

در تقویم تطبیقی هزار و پانصد ساله در سال 1260 می نویسد :

غره ربیع الاول 5 شنبه بوده است .

بنابراین یک شنبه چهارم می شود و دوم نمی باشد .

و غره ربیع الثانی را روز شنبه می نویسد .

بنابر این یک شنبه دوم خواهد بود نه سوم مگر آنکه گفته شود عصر روز یک شنبه سوم ماه ربیع الثانی و همچنین یک شنبه 23 خواهد بود نه 24 .

علیهذا تاریخ صحیح فوت مرحوم سید حجة الاسلام عصر روز یک شنبه دوم ربیع الثانی 1260 بوده است و مؤید این قول ماده تاریخی است که مرحوم هما شیرازی اصفهانی در این باره گفته که بعداً نقل خواهد شد.

اشتباه بزرگ :

در کتاب معارف الرجال (ص 52 یکم) در ضمن بیان شرح حال میرزای قمی و ذکر اسامی شاگردان ایشان می نویسد :

و سید محمد باقر معروف به حجة الاسلام رشتی متوفی حدود سال 1202 در قم به محضر او وارد گردید . در غلطنامه نیز ذکری از این اشتباه نشده است.

(به حافظه نباید مطمئن شد) :

ص: 129

یکی از دوستان نقل کرده که :

کتابی تألیف کرده بودم و مطالبی از گوشه و کنار از کتابهای مختلف و نویسندگان متعدد و همچنین مسموعات و مشهودات خود در آن گرد آورده بودم.

کتابرا جهت مطالعه و اظهار نظر نزد مرحوم میرزا محمد خان قزوینی بردم و نظر ایشان را درباره آن جويا شدم .

مرحوم علامه قزوینی با لطف مخصوص که از سجایای اخلاقی ایشان بود از من و نوشته ام تعریف کرد و ضمناً مطالبی و انتقاداتی که بنظرش رسیده بودند تذکر داد . در بین سخن پرسید آنچه از کتابها نقل کرده اید خود دیده و نوشته اید و یا از جانی رو نویس کرده و یا قبلاً مطالعه نموده و در موقع تألیف از خاطر خود استفاده کرده اید . جواب ایشان را دادم . ایشان ضمن بند و اندرز فرمودند:

اکنون شما جوان هستید و حافظه شما قوی است ممکن است مطالبی را از چندین کتاب بخاطر بسپارید و پس از گذشت ماهها بلکه سالها آنها را بدون کم و کاست نقل کنید اما اگر خواستید همان مطالب را در جانی بنویسید حافظه خود را متهم کنید و بگوئید ممکن است فراموش کرده باشم و اکنون به طور دیگری بنظم آمده باشد و با آنکه مطلب بطور کلی اشتباه باشد و من آنرا صحیح بدانم سپس از باب تأکید گفتند :

فی المثل اگر خواستید سوره قل هو الله احد را که هر روز چندین بار در نماز میخوانید در جانی بنویسید قرآن را باز کرده و از روی آن بنویسید تا هرگز اشتباه نشود.

این یک نکته بسیار دقیق و صحیح است و باید سر مشق کلیه نویسندگان بوه باشد بسیار اتفاق افتاده است که انسان کتابی را از نویسنده ای دانشمند میخواند در ضمن قرائت متوجه میشود که مثلاً آیه ای از آیات قرآن مجید یا حدیثی از

ص: 130

بزرگان دین اشتباه نقل شده است و یا عبارات کم و زیاد و پیش و پس نقل گردیده فوراً متوجه میشود که نویسنده بحافظه خود قناعت نموده و حافظه او خطا کرده است

یکی از این موارد تاریخ فوت مرحوم سید حجة الاسلام می باشد .

علامه محقق متتبع صاحب روضات الجنات با آنهمه احاطه و تتبع و با وجودی که خود از شاگردان و مجازین از مرحوم سید حجة الاسلام می باشد و مورد توجه و عنایت آن استاد بزرگوار بوده و بقیناً در مراسم تشییع و دفن استاد شرکت داشته و در بیاض خود دقیقاً وقت و ساعت و روز آنرا تعیین نموده در موقع نوشتن کتاب روضات الجنات بعلت تراکم کار و اطمینان بحافظه ماه وفات را ربیع الاول (بجای ربیع الثانی) مرقوم فرموده است ، همچنین ممکن است این لغزش را سهو القلم بدانیم .

تذکر :

اول کسی که متوجه اشتباه وفات در ماه ربیع الاول گردیده است علامه طهرانی در الذریعة (جلد یکم) می باشد .

آخرین ملاقات :

مرحوم تنکابنی در قصص العلماء (ص 168) می نویسد:

مرحوم سید حجة الاسلام در آخر عمر او را از ارسوء القنیه عارض گردید اطباء به معالجه آن پرداختند مفید نیفتاد پس در روز پنج شنبه بمرض حبس البول گرفتار شد در نزدیک زوال حاجی کلباسی به عیادت آنجناب آمد زمانی نشست و در اول زوال آن جناب را وداع کرده مراجعت نمود. سید وضو ساخته نوافل ظهر و نماز ظهر را ایستاده بجای آورده پس بی طاقت شد در بالای جای نماز یک حب از تربت حضرت سید الشهداء علیه السلام تناول نمود و فی الفور طایر روحش بآشیان قدس پرواز نمود. حاجی کلباسی هنوز بخانه نرسیده (در مسجد حکیم نماز ظهر و عصر را به جماعت خوانده بود و قصد رفتن بمنزل داشت) در اثناء

ص: 131

راه به او خبر دادند که سید به نزد اشراف اجداد اطهار شتافت .

حاجی از این خبر وحشت اثر بیهوش گردید پس از آنکه بهوش آمد بخانه سید آمد و بر او گریه وزاری نمود .

تذکر : مرحوم تنکابنی به روز فوت و ماه و سال آن اشاره ای ننموده است.

مراسم تغسیل و تکفین و نماز

بنا بنوشته مرحوم تنکابنی مرحوم آخوند ملا علی اکبر خونساری مرحوم سید حجة الاسلام را غسل داده و از آن پس دستهای مبارک آنجناب را بوسیده و کفن نمود .

علامه صاحب روضات الجنات می نویسد :

حجة الاسلام را در منزلش غسل دادند سپس او را به مسجد آوردند و فرزند افضلش سید اسد الله بر او نماز کرد.

روز وفات :

در روضات الجنات می نویسد :

روز رحلت حجة الاسلام روز عظیمی بود به مجردیکه مردم از رحلت او باخبر شدند تعطیل عمومی اعلام شد تمام کوچه ها مملو از زن و مرد و چنان در مصیبت مرگ او می گریستند که گوئیا پدر مهربانی فرزند جوانش را که بی اندازه مورد علاقه اش بوده از دست داد.

همهمه مردم که بگریه و ناله بلند بود از پشت دیوارهای شهر بگوش میرسید

پس از شرحی که درباره مرحوم حاج سیداسدالله می نویسد مطلب بدینگونه ادامه می دهد روز وفاتش تعطیل عمومی بود و دکانها تا چند روز متوالی بسته بودند بعد از آن خبر رحلتش بسایر شهرها رسید و در همه جا مخصوصاً مشاهد مشرفه بمنظور تجلیل از مقام محترم او مجالس ترحیم برپا کردند حتی در سرزمین

ص: 132

هند و شهرهای ترکستان و ما وراء النهر مراتب عزاداری و سوگواری او را رعایت نموده و مجالس شکوهمندی از جهت ترویج روح او بر پا داشتند و تا یک سال مجالس عزاداری بنام او منعقد بود .

استجاب دعا و طلب مرگ نمودن مرحوم سید :

تنکابنی در قصص العلماء (ص 167) در ضمن شرح حال آن مرحوم و مخالفتهای محمد شاه و حاج میرزا آقاسی با آن بزرگوار می نویسد :

وقتی سلطان (یعنی محمد شاه) بدیدن آن زبدهٔ علماء عیان با نقاره تا بدر سرای آن جناب آمد. سید برای استقبال سلطان خواست تا بدر سرای آید در میان (راه) صدای نقاره بگوشش رسید . دستها را باسماں برداشت و عرض کرد :

خداوندا ذلت اولاد زهرا علیها سلام را بیش از این مخواه پس بخانه بازگشت از کرامت آن جناب در همان چند روز دار دنیا را بدرود و بمحاسبه با حضرت معبود نشست .

(نکته تاریخی) :

مسافرت محمد شاه باصفهان در ذی حجه سال 1255 و مراجعت او در 1256 بوده است بنابراین فوت مرحوم سید حجة الاسلام در حدود چهار سال و نیم پس از مسافرت شاه بوده است نه در همان چند روز .

تاریخ دفن :

علامه صاحب روضات الجنات (ص 295 دوم ترجمه روضات) می نویسد:

پس از سه روز که از رحلت او گذشته (بود) او را در آن بقعه منور (که خود در جنب مسجد جهت مدفن خود ساخته بود) مدفون ساختند و آن بقعه

ص: 133

اکنون بمنزله مشهدی و زیارتگاهی از زیارتگاههای انبیاء و ائمه طاهرین علیهم السلام بشمار می آید و مردم در پنج وقت از نماز زیارت او میروند و مرقد او را مطاف دل‌های خود میدانند بلکه مردم از راههای دور بعزم زیارت او بار سفر می‌بندند .

(نکته ای مجهول) :

خوانندگان محترم توجه دارند که نوشتیم مرحوم سید حجة الاسلام در عصر روز یکشنبه وفات یافته و جسد مبارکش را در روز چهارشنبه دفن نموده اند . لکن علامه صاحب روضات علت تأخیر در دفن را ذکر نمی‌کند فرض کنیم که روز دوشنبه مراسم تشییع و عزاداری انجام یافته باشد چرا در همان روز دفن نکردند و این تأخیر سه روزه به چه علت و دلیل بوده است . این نکته مجهول است که تا کنون جواب آنرا نمیدانیم .

در مقدمه منهاج المعارف (ص 225) می‌نویسد :

جسد آقا میرزا زین العابدین خونساری سه روز روی زمین ماند . باز هم در این جا عالم بزرگوار آقای حاج میر سید احمد روضاتی نویسنده مقدمه علت تأخیر را ذکر نمی‌نماید .

فائده :

در پاورقی صفحه 53 یکم فهرست کتابخانه آیت الله گلپایگانی می‌نویسد:

روی برگ 136 مجموعه شماره (42) کتابخانه بخط حسین بن محمد ابراهیم قزوینی مؤلف رساله « بطلان القول بتأثیر الكواكب » مؤلف از دوست دانشمندش ملا علی میرزا زنجانی یاد می‌کند و می‌گوید :

در زنجان در فتنه اکراد یزیدیه بتاريخ اواخر شعبان 1136 شهید شد و جنازه اش سه روز بروی زمین بود تا در قریه قیجقی دفن شد.

مرحوم علامه امینی رحمة الله علیه ویرا در کتاب: شهداء الفضیله پانزدهمین

نفر از شهداء قرن دوازدهم ذکر نموده و عده ای از علماء بزرگوار از اولاد و اعقاب او را نام برده است طالبین مراجعه نمایند .

همچنین مرحوم حاج ملا علی کنی در 27 ذی حجه وفات یافت و در غره محرم بخاک رفت علت تأخیر سه روزه چه بوده نمیدانیم . اینها مطالبی است که باید تحقیق و بررسی شود.

مدفن مرحوم سید حجة الاسلام

مرحوم حجة الاسلام در موقع ساختن مسجد در گوشه شمال شرقی محلی را برای دفن خود ساخته بود که پس از فوت در همانجا بخاک رفت .

این مقبره عبارتست از :

۱- بقعه 2 - رواق مقابل آن

یکی از درهای چهارگانه مسجد سید که در ضلع شمالی قرار دارد به در مقبره شهرت دارد . از این در که وارد شونداول رواق مسقف است که در ضلع جنوبی آن بقعه مرحوم سید حجة الاسلام قرار دارد از دو طرف بقعه دو در به مسجد باز می شود .

داخل بقعه در وسط ضریح فولادی روی قبر قرار گرفته و خود بقعه با تزئینات کاشیکاری و گچ بری و نقاشی آراسته گردیده است .

اصل بقعه و رواق از آثار مرحوم سید حجة الاسلام بوده و پس از فوت ایشان بوسیله اولاد و اخلافش تعمیرات اساسی در آن انجام یافته است .

تزئینات اطراف بقعه و کتیبه ها از آثار مرحوم حاج سید اسد الله و نصب ضریح فولادین از آثار مرحوم حاج سید محمد باقر ثانی و کاشیکاری رواق مربوط به مرحوم

ص: 135

حاج میرزا محمد علی ملاذ الاسلام و کاشیکاری سردرب بقعه بوسیله مرحوم حاج سید محمد رضا شفتی انجام یافته است . در زمان مرحوم حاج سید جعفر و مرحوم حاج میرزا محمد حسین جعفری نیز تعمیراتی در این قسمت مسجد انجام یافته است .

دانشمند محترم جناب آقای دکتر لطف الله هنر فر در کتاب بسیار نفیس و ارزشمند : گنجینه آثار تاریخی اصفهان (از صفحه 764 تا صفحه 788) شرح آثار مسجد سید و آنچه از نظر علمی و فنی و دینی قابل ذکر بوده بیان نموده اند طالبین مراجعه کنند. همچنین دانشمند بزرگوار آقای ابوالقاسم رفیعی مهر آبادی از نویسندگان محقق و متتبع در کتاب : آثار ملی اصفهان (ص 728) شرح مبسوطی راجع به مسجد سید و آثار تاریخی آن مأخوذ از کتاب آقای دکتر هنر فر مرقوم داشته اند . کتاب بوسیله انجمن آثار ملی ایران بچاپ رسیده است طالبین مراجعه نمایند .

مرثیه ها و ماده تاریخی :

در فوت مرحوم سید حجة الاسلام عده زیادی از شعراء بزبان فارسی و عربی مرثیه و ماده تاریخ گفته اند از آنجمله :

الف : مرثیه های فارسی

۱- مرحوم عشرت فسائی

(حاج میرزا عبد الرحیم بن میرزا مهدی متولد در 1210 و متوفی بسال 1263) در مرثیه و تاریخ وفات مرحوم سید حجة الاسلام می گوید:

کھف عالم حجة الاسلام عهد

باقر علم واهم خاص و عام

هم افاضت را مفیضی در حدیث

هم افادت را مفیدی در کلام

شخص دانش معنی خلق کریم

کف جودش معنی کأس کرم

گر نه ممکن تحت واجب آمدی

در تمامی گفتمش فوق التمام

ص: 136

قاب قوسین وجودش کرد جمع

هم سعادت هم سیادت والسلام

طاقدیس عالم تقدیس بود

از علایق خواستی تجرید تام

بود : من خاف مقام ربه

جنت المأوی از آتش شد مقام

سال تاریخ وفاتش خواستم

گفت عشرت «حجت دین شد تمام»

(نقل از دانشمندان و سخن سرایان فارس صفحه 641 جلد سوم)

2- کفاش (شاعر گمنام اصفهانی)

که خوشبختانه دیوان اشعارش نسخه ای در کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی در مشهد بشماره (152) که تاریخ تحریر آن 3 شنبه ششم ربیع الاول 1293 قمری می باشد و نسخه بشماره (85) در کتابخانه آیت الله گلپایگانی در قم موجود است ظاهراً نام دیوان : «زینة الانجمن» باشد (ص 89) جلد یکم فهرست کتابخانه آیت الله گلپایگانی و نسخه ای در کتابخانه حجة الاسلام اقا سید محمد جزائری (ص 912 نهم الذریعه) موجود است . در کتاب : گنجینه آثار تاریخی اصفهان (ص 784) می نویسد :

بر دو ضلع شمال و جنوب گوشواره غربی داخل بقعه بخط نستعلیق طلائی رنگ بر زمینه سفید اشعار ذیل از اثر طبع شاعر اصفهانی (کفاش) گچ بری شده است :

دلانجله برین خواهی ار گذاری کام

قدم گذار بدرگاه حجة الاسلام

کجا بلند تراز بارگاه رفعت اوست

ز بعد قبه شاهنشهان عرش مقام

هزار قرن کند مرغ دهم اگر پرواز

بشرط آنکه نگیرد به یک نفس آرام

هنوز مانده باول مقام رفعت او

دو صد هزار حجاب و دو صد هزار مقام

بظل پرچم امرش قلمرو خورشید

که از سفیده صبح است یا بظلمت شام

برای مژده شهان تخت و تاج میدادند

که آورند ز خدام در گهش پیغام

ص: 137

چو آن همای بلند آشیان پاک سرشت

بعزم سیر بهشت برین پرید از لام

نوشت از پی تاریخ رحلتش کفاش

که درج در کرم « جنان نمود مقام »

۳- ماده تاریخ و مرثیه دیگری از کفاش از دیوار بقعه

ولا قدم چو گذاری در این بلند مقام

بکن سلام نخستین به حجة الاسلام

سمی قبله پنجم محیط علم و عمل

طراز مسند اکرام حجة الاسلام

کجاست چشم حقیقت که بیندش در خلد

بصدر بزم تقرب نشسته با اکرام

چشیده از لب یاقوت نام حورا قوت

کشیده از کف گوهر فشان حیدر جام

کسیکه جد کبارش حبیب حضرت حق

کسیکه جده او دختر رسول انام

روا بود که برو بند حوریان بهشت

غبار بارگهش را ز زلف عنبر فام

غرض رسید چو آن گلین ریاض رسول

خزان بگلشن عمرش ز گردش ایام

خرد سرود بتاریخ او کدای کفاش

« مقام را بجنان کرده حجت اسلام »

4 - ماده تاریخی از گوینده ای نامعلوم که برلنگه راست در ضریح مرحوم سید حجة الاسلام نوشته شده است :

مر برج ایمان که در گاه اوست

سپهر برین از هجوم نجوم

زبعدش برفت از حقیقت نشان

زفقدش نماند از شریعت رسوم

فلک تیره گردیده و تاریخ گشت

«شد اندر سحاب افتاب علوم»

5- مرحوم رضا قلیخان هما قصیده ای در 74 بیت در توصیف بقعه متبرکه مرحوم سید حجة الاسلام و تاریخ وفات ایشان سروده که در دیوانش بطبع رسیده است در آنجا گوید:

قدم زروری ادب نه در این خجسته مقام

که جایگاه کرام است و قبله گاه انام

صفای کعبه و پاکی زمزم ار خواهی

مقیم باش دلا اندر این خجسته مقام

***

ص: 138

حریم کیست که آمدی زیارت او
ز چرخ روح قدس با فرشتگان عظام
مکان کیست کزو لامکان گرفت شرف
مقام کیست که از وی فزود کعبه مقام
حریم حجة الاسلام باقر ثانی
که هست حرمت او همچو کعبه اسلام

****

ز مدحت علماء چشم میشود روشن
ز صحبت فضلا قلب میشود آرام
مدادشان چو بود افضل از دم شهداء
مدیحشان نبود در خور ذوی الافهام

****

از آن خجسته شد این بقعه شریف که هست
خجسته مدفن نوباوه رسول انام
ابو الفضایل والمجد باقر ثانی
که همچو عقل نخستین ستوده بود تمام

****

برفت آنکه از او تازه بود شاخ کرم
بمرد آنکه از او زبده بود نام کرام
ز گلستان نبی نوگلی فتاد بخاک
که همچو لاله بود داغدار او ایام
بداغ آن خلف نامور عجب نبود
که خون بگرید آبی سبعه تا بقیام

چنان فسرده بلاغش جهان که پنداری
گسسته رشته پیوند روح از اجسام
برفت شوکت اسلام و رونق علماء
که رونق علماء بود و شوکت اسلام
دریغ و درد که بنهفت رخ بخاک سیاه
مهی که بود چو خورشید فیض بخش انام
بخاک تیره نهان گشت همچو گنج گهر
شهی که گنج گهر بود در کنش چور خام
نگشت تیره چرا آفتاب و چهره ماه
که آفتاب شریعت نهفت رخ بغمام
کسی نکرد در ایام او ز معن حدیث
کسی نبرد بدوران او ز حاتم نام

***

در این سرای پستی نیست دل آری
کجا به جیفه کند میل مرغ عرش مقام
پیام ارجعی آمد بگوش او چوز دوست
پرید طایر روحش ز شوق آن پیغام

چو بود تشنه تسنیم و قرب کوثر وصل

گرفت از کف ساقی باغ رضوان جام

چو بود روضه فردوس منزلش ز آغاز

بسوی اصل خود آهنگ کرد در انجام

***

کجاشد آنکه از او کاخ شرک شد ویران

کجا شد آنکه از او دین حق گرفت قوام

سمی قبله پنجم ز نسل هفتم ماه

که هفته ای جهان بود و حجت الاسلام

زدامگاه جهان شد چو در ریاض جنان

ز سر گرفت جهان ماتم رسول انام

ز شهر نبد فنا شد بدار ملک بقاء

ندیم بزم خواص و قرین کأس کرام

در اول حمل و دوم ربیع دوم

زدامگاه جهان شد بسوی دار سلام

بلفظ تازی تاریخ رحلتش گفتم

چو بشمیری مأتین است و الف وستین عام

خجسته مرقد او باد مطلع انوار

چنانکه پاک دلش بود مهبط الهام

(قابل توجه) : مرحوم معلم حبیب آبادی در مکارم الآثار (ص 1614 پنجم) می نویسد :

روز اول برج حمل در سال 1223 شمسی مطابق با پنج شنبه غره ربیع المولود سال 1260 بوده بنابراین دوم ربیع الثانی مصادف با روز اول حمل که در اشعار هما به آن تصریح شده نبوده است و ممکن است شعر مرحوم همارا بدینگونه اصلاح نمود (در آخر حمل) اگر چه آنهم یک روز اختلاف دارد. و یا بگوئیم (اواخر حمل).

نکته دیگر اینکه مقداری از اشعار این قصیده در اطراف بقعه مرحوم سید حجة الاسلام کتیبه شده است و نویسندگان کتابهای : آثار ملی اصفهان و گنجینه

آثار تاریخی اصفهان به آن اشاره نموده اند .

ب: مرثیه های عربی .

عده ای از بزرگان علماء و ادبا و شعراء در مرثیه و ماده تاریخ فوت مرحوم سید حجة الاسلام اشعاری

سروده اند از آن جمله :

ص: 140

1 - علامه فقیه محقق صاحب روضات الجنات در مدیحه و مرثیه استاد بزرگوار خود دو قصیده بعربی سروده اولی در حدود 80 بیت و چند بیت آنرا در روضات الجنات (ص 126) نقل نموده و دومی شامل 49 بیت و آنرا حفید جلیل او حجة الاسلام حاج میر سید احمد روضاتی در مقدمه کتاب میزان الانساب (ص 6) وهم در مقدمه رساله النهریه (ص 19) از تألیفات علامه صاحب روضات که بسعی و اهتمام ایشان در سال 1377 در اصفهان بچاپ رسیده است .

قصیده اول قصیده رائیه با این مطلع :

لمن الغراء وهذه الزفرات ماهی فی الزمر
تبکی السماء له وفي الارض الفساد به ظهر
وجرت عیون الدمع من صم الجبال وحاوالت
لتزول وانشقت حبیب الصبر واشتمل الضرر
واغبرت الافاق و اختل السياق باسره
و تغیرت شمس المشارق منه و انخسف القمر
ما اکثر الحزن الجدید واکبر الهول الشدید
واعظم الرزء المفخم فی الخلائق للبشر
من فقد سیدنا الامام الباقر العلم الذی
جلت عن المعد المحامد منه و الکرامات الکبر
بکاء جوف اللیل من خوف الاله و مقتدی
طول النهار علی مانیابنه الامام المنتظر
تا آخر قصیده که اشاره به تاریخ می کند و میفرماید :
وسألت طبع القمر عن تاریخ رحلته فجر
ذیلا وقال الله « انزله کریم المستقر »

دوم قصیده عینہ کہ در بیاض خود مرقوم نموده است با این مطلع :

عظم البلاء بلا رجاء المدفع

و بدت کریهه ماله من مطلع

و بدت بلاد المسلمین بصر صر

عصفت بهن من الجهات الاربع

فرمت بمکرمة الخلائق جانباً

و بمجدهم و بهائهم فی موضع

***

و کان من افق الخلائق ناعياً

ینعاهم بأشد ما اذن تعی

ینعاهم بفجیع رزء سانح

ینعاهم ببدیع امر مفجع

تخریب دین الله والدنیا معاً

و تباب مامع ذی قرار او معی

ینعاهم بوفاه مولی کامل

بر جواد واسع متوسع

جرئیل جامع متبحر

ندس خبیر بارع متورع

یدل جلیل صالح متعبد

عدل حمید خاضع متخشع

العالم العلم الامام الاقدم

العالی المقامة بعد عشر واربع

و خلیفة الرحمن طول حیاته

عن ذى الزمان الغائب المتبرقع

ختم الافاضل باقر العلم الذى

اسرى بخاتم ما على فى اصبع

الهاشمى الفاطمى الموسوى

اللوذعى الاحوزى الالمهمى

تا آخر قصيده و در اين قصيده تاريخ فوت ذكر نشده است .

2- در كتاب گنجينه آثار تاريخى اصفهان (ص 787) مى نويسد :

بر لنگه راست در نفيس ضريح بخط نستعليق طلائى بر زمينه مشكى اشعار ذيل نوشته شده است :

بحر الندى باب الهدى شرعته

ما وافق السنة والكتابا

لما دعاه ربه مبادراً

الى جنان خلداه اجابا

فعطلت كل الورى لفقده المسجد والمنبر و الحرايا

ص: 142

وقد توارى نوره مستتراً

عن الوری ارخت « نور غابا »

و باقر العلم الذی علومه

قد فتحت الی الهدی ابوابا

و نوره ان اشکلت عویضه

یرفع عنه الستر والحجابا

لو شجر البر غدت رافمة

والانس والجن معاً کتابا

یدها البحر لحصر فضله

لما رأو لفضله حسایا

گوینده اشعار نامی از خود نبرده و در جانی نیز ذکری از او نشده است .

3- در نخبه المقال می نویسد :

سیدنا السید محمد باقر

کهف الانام وله مفاخر

مفخر الناس بلا التباس

مقبضه یا غیاب کهف الناس

در حاشیه نخبه المقال نوشته است توطن در اصفهان حدود 1217.

4 - مرحوم حاج میرزا حبیب الله نیر

از دانشمندان و فضلاء و ادباء معاصر اصفهان در سال 1360 که تعمیراتی در رواق بقعه مرحوم سید حجة الاسلام انجام یافته اشعاری در مدح و مرثیه آن مرحوم بدین شرح سروده که بر جبهه فوقانی سر در مقبره و دیوار جنوبی رواق بقعه به خط نستعلیق سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی رنگ بخط خود مرحوم نیز نوشته و نصب گردیده است . اشعار ذکر شده بدین گونه است (ص 780 گنجینه آثار تاریخی اصفهان) :

روض قدس ام هنا جنات عدن سرنا

قف لک البشری وزرمن فیه قد نلت المنی

لهفی لفقدان مولی اعطی النعما

السيد الحجة الاسلام في الزمن من (1)

وباقر منه كان الشرع منتظماً

يدعو الاله ويبكى في تهجده

يجرى الحدود من الخوان منتقماً

و مسجداً جامعاً في اصفهان بنى

يعد تاليه في الغبراء منعدماً

ميراث اولاد الزاء استرد لهم

من غاصبي فدك في طوفه الحرماً

الموسوى الذى قد عاش حضرته

في مذهب الجعفرى شاخصاً علماً

راحت الى الروح روح مند ثاوية

واستوطن الخلد بالاجداد معتصماً

بدر المصنئى مضى شمس العلى افلت

من موته صار جبل الدين منفصماً

بحر السخاجف عين الدهر باكية

فنال بالفضل عند الله مبتسماً

نجم الهدى غاب كنز المجد يستتر

و يعجز المدح منه اللوح والقلماً

ص: 144

1- (صفحة 23 جلد يكم معادن الجواهر تأليف مرحوم نير) خود مرحوم نير در صفحه 14 جلد سوم كتاب معادن اين مصرع را بدينگونه اصلاح نموده است: من سيد حجة الاسلام في الزمن .

و کو کب القدس والتوحید منتشر

فی قوته فتری الاسلام ملئطما

یا نیر اکتب للتاریخ من سنته

« من فقد سیدنا رکن التقی هدا »

یا ایها الزائر انظر ذی البناء تجد

لدى التشرف فیها جنة ارما

لما انقضت مائة من عام رحلته

بالامر من سبطه تمیرها ختما

تذکر :

اصل بنای بقعه و رواق از خود مرحوم سید حجة الاسلام می باشد و تزئینات داخلی و کتیبه های آن مربوط به زمان مرحوم حاج سید اسدالله می باشد.

در سال 1322 مرحوم حاج سید محمد باقر ثانی نجل جلیل مرحوم حاج سید اسد الله برای مرقد جد خود

ضریحی فولادی

ساخته و بر روی قبر نصب نموده است و این ضریح خود یکی از آثار هنری و نفیس می باشد و بر آن چندین کتیبه نوشته شده است . اکنون شرح آن کتیبه ها نقل از کتاب گنجینه آثار تاریخی اصفهان (ص 785):

در اطراف ضریح فولادی نفیس آرامگاه بخط ثلث طلائی بر زمینه مشکی (آية الكرسي) و سوره اخلاص نوشته شده در آخر آن نام کاتب (کاظم شریف) و سال ساختن (1322) را بدین گونه نوشته است: من يعظم شعائر الله فانها من تقوى القلوب . کتبه سلطان الکتاب کاظم شریف (1322) .

کتیبه دیگر ضریح بخط نستعلیق طلائی بر زمینه مشکی شجره نامه سید حجة الاسلام می باشد در آخر آن : 1322 کتبه الاثم فتح الله .

بر اضلاع عمودی ضریح بخط نستعلیق طلائی رنگ بر زمینه مشکی اشعار

ص: 145

زیر نوشته شده بدین شرح ؛

هذا ضريح الثريا سما

وشأنه فاق ضراح السما

الحجة الاسلام اعنى به

العالم العلامة العيلما

باقر علم الله مستودع

امين سر الغيب حامى الحمى

ناب عن الحجة فى عصره

فكان عنه النائب الاعظما

عمل كمترين حاجى اسد الله

سپس هفت سطر دیگر و در آخر تاریخ آن بدین شرح

وقد تعالى شأنه رفعة

ارخه « فاق ضراح السما»

(1322)

این ضریح دارای دری بسیار نفیس می باشد :

عمل استاد رمضان طلاکوب بر لنگه راست آن هشت سطر شعر عربی و سه سطر شعر فارسی نوشته شده (اشعار قبلا نوشته شده است) و بر لنگه چپ در ضریح بخط نستعلیق طلائى اشعار زیر از مرحوم میرزا سلیمان خان رکن الملک شیرازی نایب الحکومه اصفهان متخلص به خلف بشرح زیر نوشته شده است :

این بقعه که خلق را شب و روز

از بهر زیارتش هجوم است

محشر ز توجه نفوس است

غوغا ز تراکم نجوم است

هر کس که دعا کند باخلاص

این جا به اجابتش لزوم است

از باقر علم مصطفی آنک

معروف جهان بروس وروم است

مشکوة هدی نبیره او

باقر که امام بر عموم است

آراست ضریح او ز پولاد

کش علم بکف بسان مومست

پرسید خلف که این کرامات

ظاهر ز کدام مرز و بومست

ص: 146

دانائی گفت بهر تاریخ

زاین مرقد باقر علوم است

(1322)

باقر علم آسمان حلم که خورشید

پرتورایش بود بچرخ مقونس

ساخت ضریحی ز بهر مرقد جدش

کامده محمود نه رواق مسدس

فرد وجود است و عقل گفت بتاریخ

کلما ابجدی ای ضریح مقدس

(1322)

بر دماغه در ضریح بخط نستعلیق طلائی بر زمینه مشکی اسامی هنرمندانی که در ساختن ضریح شرکت داشته اند بشرح زیر نوشته شده است :

عمل استاد رمضان طلاکوب اصفهانی - مباشر عبد الباقی - عمل حاج غلامعلی کارخانه اعلا - عمل استاد ید الله .

آخرین کتیبه : بر یک لوح کوچک کاشیکاری بخط خوش نسخ که در قسمت فوقانی سر در ورودی رواق شرقی مشرف به صحن نصب شده دو سطر شعر بشرح زیر نوشته شده است

بنده اهل حقیقت خادم اهل یقین

صانع نقش علما نام اقل المؤمنین

هفت بر اعداد تا در ریخس بیفزود و بگفت

دار امن فادخلوها بسلام آمین

(1322 مساوی 7 باضافه 1315)

مدفونین در بقعه

پس از وفات مرحوم سید حجة الاسلام و دفن در این بقعه عده ای از اولاد

ص: 147

و اعقاب آن مرحوم که وفات یافتند در آنجا بخاک سپرده شدند در صحن رواق و راهروها و دو مقبره دیگر یکی در شمال و دیگری در مشرق راهرو شرقی نیز عده ای از علماء و بزرگان و بنی اعمام مرحوم سید حجة الاسلام دفن شده اند . اینک اسامی مدفونین در بقعه .

۱- میرزا ابو الفضل فرزند میرزا زین العابدین .

۲- سید ابو القاسم بن حاج سید محمد علی

۳- حاج سید محمد باقر ثانی بید آبادی .

۴- حاج میرزا محمد حسین جعفری .

۵- حاج سید محمد رضا شفتی .

۶- آقا میرزا زین العابدین .

۷- حاج سید محمد علی فرزند سید حجة الاسلام .

۸- حاج میرزا محمد علی ملاذ الاسلام جعفری .

۹- آقا سید مؤمن .

۱۰- میر محمد مهدی.

و احتمالاً جمعی دیگر که اسامی آنان فعلاً بر نویسنده مجهول است . تعداد قبور قریب ۲۵ قبر می باشد که ظاهراً همه پسران مرحوم سید (غیر از حاج سید

اسد الله و حاج سید جعفر) در بقعه می باشند

سؤالی از مرحوم حاجی کلباسی و جواب ایشان

مرحوم انصاری در تاریخ اصفهان وری (ص ۲۸۸) می نویسد :

از حاجی کلباسی که احتیاط و زهد و علمش بیان سخنوران جهان را عاجز مینمود پرسیدند : در اصفهان کدام یک از امامزاده ها بالاتر است ؟ در جواب

من خود دیدم سید را بخاک سپردند .

نویسنده گوید من خود از یکی از علمای اصفهان که عالمی بزرگوار و محقق و از شاگردان مرحوم آخوند خراسانی بود و کمتر به این گونه مطالب معتقد بود (زیارت امامزاده هائیکه نسبشان مجهول است) پرسیدم :

بنظر شما در اصفهان کدامیک از امامزادهها من جمیع الجهات از دیگران برتر است و خود شما زیارت کدامیک از امامزاده های مدفون در اصفهان میروید در جواب سه مرتبه گفت : مرحوم حاج سید محمد باقر بید آبادی - حاج سید محمد باقر شفتی - سید حجة الاسلام .

(ذکر حدیثی در باره زیارت قبور مؤمنین) : محدث جلیل شیخ ابن قولویه (ابی القاسم جعفر بن محمد بن قولویه قمی متوفی بسال 367 مدفون در قم) در کتاب کامل الزیارات (ص 319) از حضرت رضا علیه السلام نقل می کند که :

« من لم یقدره ان یزورنا فلیر صالحی موالینا یکتب له ثواب زیارتنا ومن لم یقدر علی صلتنا فلیصل علی صالحی موالینا یکتب له ثواب صلتنا »

ذکر یک حدیث:

و در حدیث دیگر از همین راوی (عمرو بن عثمان رازی) با تقدم صله بر زیارت : حضرت رضا علیه السلام در این حدیث ثواب زیارت قبر صلحای مؤمنین و شیعیان را برابر با ثواب زیارت قبور ائمه اطهار علیهم السلام دانسته است بنابراین مؤمنین نباید از این فیض عظمی غفلت نمایند و زیارت قبور علماء بزرگوار که فرد اکمل و اتم صلحای مؤمنین و شیعیان بشمار میروند را ترک نمایند .

مدفونین در بقعه کوچک و حوالی مقبره مرحوم سید حجة الاسلام

پس از وفات مرحوم سید حجة الاسلام و اولاد و اعقاب ایشان و مدفون گردیدن

آنها در این بقعه این محل یکی از مزارات مورد توجه مؤمنین و مقدسین قرار گرفت و عده زیادی از علماء و طلاب و تجار و بستگان و متعلقان این سلسله در حوالی آن مدفون گردیدند اینک بذکر اسامی چند نفر اشاره می شود :

- 1- آقا سید ابراهیم موسوی کابلی از بنی اعمام مرحوم سید حجة الاسلام
- 2- حاج میرزا بهاء الدین فرزند آقا سید محمد علی صدر معروف به آقا مجتهد
- 3- میرزا محمد تقی موسوی کابلی از بنی اعمام مرحوم سید حجة الاسلام مدفون در رواق مسقف جلو بقعه
- 4- ملا محمد تقی بن ملا محمد شفیع خوئی مدفون در مقبره کوچک در دالان بیسجل
- 5- شیخ محمد حسن بن شیخ عباس بن شیخ جعفر کاشف الغطاء نجفی متوفی بسال 1323 مدفون در مقبره کوچک .
- 6- آخوند ملا محمد حسین بن مولی علی اکبر خونساری مدفون در مقبره کوچک .
- 7- حاج میرزا محمد حسین زواره ای فرزند میر سید محمد طباطبائی
- 8- ملا محمد شفیع خوئی فوت 1265 مدفون در مقبره کوچک .
- 9- آقا عبد الحسین امین العلماء فرزند ملا محمد شفیع متوفی بسال 1293 مدفون در جنب پدر
- 10 - ملا علی محمد گلپایگانی
- 11- آقا لطفعلی زاینانی از شاگردان سید حجة الاسلام متوفی بسال 1262
- 12- آقا وجه الله فرزند حاج میرزا بهاء صدر .

مرحوم تنکابنی در قصص العلماء (ص 10) بخلاصه می نویسد :

پس از مرحوم حجة الاسلام رساله مرحوم استاد (آقا سید ابراهیم قزوینی فرزند آقا سید محمد باقر موسوی) را در قزوین چاپ کردند کفایت همان شهر نکرد دوباره همان رساله را بچاپ رساندند در میان چاپ آن جناب وفات یافت (فوت 1262) پس از وفات آن بزرگوار مرحوم حاج شیخ محمد حسن نجفی اعلی الله مقامه علم اشتهار بر افراخت (و از آن پس نوبت به مرحوم حاج شیخ مرتضی انصاری رسید).

مرحوم آقا سید ابراهیم قبل از فوت مرحوم حجة الاسلام در نجف مرجعیت علمی و تدریسی داشت و قریب هزار نفر از بزرگان علماء و مجتهدین بدرس ایشان حاضر می شدند و در مجلس درس شیخ محمد حسن صاحب جواهر الکلام شصت یا هفتاد نفر می نشستند و در مجلس درس شیخ مرتضی اعلی الله مقامه تا بیست نفر تقریباً جمع می شدند .

ص: 151

ذکر یک حدیث:

در عیون اخبار الرضا علیه السلام روایت شده است که حضرت فرمودند :

« النظر الى ذریتنا عباده » نگاه کردن به اولاد و ذریه ما عبادت است

راوی گفت : النظر الى الائمة منكم أو النظر الى ذرية النبی صلی الله علیه و آله و سلم ؟ فقال علیه السلام : بل النظر الى جمیع ذرية النبی صلی الله علیه و آله و سلم عبادة مالم یفارقوا منهاجه ولم یتلوثوا بالمعاصی .

حسین بن خالد (راوی حدیث) پرسید که آیا دیدار امامان عبادت است یا دیدار همه اولاد پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم ؟ حضرت در جواب فرمودند : بلکه نگرستن به تمام اولاد رسول خدا علیه السلام عبادت است تا زمانیکه از راه

خارج نشده باشد (از راه امامت یعنی شیعه باشد) و خود را الوده به گناه ننموده باشد.

***

در این فصل نام اولاد پسر و دختر مرحوم سید حجة الاسلام و اجمالی از شرح حال هر یک از آنان و برخی از اعقاب و اخلافشان ذکر می شود .

از اعقاب مرحوم سید بنام کسانی اشاره می شود که اهل علم و دانش بوده و حتی المقدور از زنده ها بمناسباتی که ذکر آن لزومی ندارد نام برده نمیشود .

شاید عده ای این فصل را زائد بدانند و ممکن است بعضی از فضلاء نیز همین عقیده را داشته باشند و آنرا غیر ضروری قلمداد کنند اما بنظر نویسنده و همچنین بسیاری از صاحبان کتب تراجم بیان این فصل و شرح و توضیح هر چه بیشتر درباره آن نه تنها لازم است بلکه شرط کمال زندگینامه و ضروری است .

تعداد اولاد مرحوم سید حجة الاسلامی

آنچه از کتابها و مطلعین از خاندان مرحوم سید حجة الاسلام بدست می آید مرحوم سید حجة الاسلام جمعاً سیزده نفر اولاد از پسر و دختر بدین شرح داشته است

1- آقا سید ابوالقاسم

2- حاج سید اسد الله

3- حاج سید جعفر

4- آقا سید زین العابدین

5- آقا سید عبد الله

6- حاج سید محمد علی

7- آقا سید مؤمن

ص: 153

8- آقا میر محمد مهدی

9 - آقا سید هاشم

10- آقا سید هاشم

و اما دختران مرحوم حاج سید محمد باقر حجة الاسلام

1- زوجه آقا سید محمد صادق کتابفروش حسینی . بنام گوهر سلطان . 2- زوجه آقا سید محمد علی عاملی معروف به آقا مجتهد . بنام زینب بیگم .

۳- زوجه آقا محمد مهدی کلباسی (کرباسی)

اینک شرح حال هر یک از آنان

۱- سید ابو القاسم

علامه طهرانی در الکرام البرره (صفحه 51) می نویسد :

از علماء بارع و پس از وفات پدر مرجع امور در اصفهان بوده و سالها قبل از فوت برادرش مرحوم حاج سید اسد الله (سال 1290) وفات یافته است .

مرحوم معلم حبیب آبادی در مکارم الاثار (ص 1619 پنجم) می نویسد : در حاشیه « هدایة الانام : 44 » وفاتش را در 28 صفر سنه 1262 نوشته

حجة الاسلام حاج شیخ علی نمازی شاهرودی در کتاب : مستدرک سفینة البحار (ص 205 پنجم) در ضمن وقایع سال 1262 وفات مشار الیه را نوشته است و گوید : وفیه فی 28 صفر توفی السید الجلیل ابو القاسم بن حجة الاسلام الرشتی . انتهى

حجة الاسلام نمازی در روز 2 ذی حجه سال 1405 در مشهد مقدس بمرض سرطان وفات یافته در یکی از اطاقهای صحن نو مدفون گردید رحمة الله علیه

ص: 154

شرح حال آن مرحوم در خاتمه این کتاب مفصلاً بیان خواهد شد .

مرحوم حاج سید اسد الله از دختر علامه فقیه حاج ملا علی بن حاج میرزا خلیل طهرانی و زوجه ای دیگر پنج فرزند (یک پسر و چهار دختر) یافت بدین شرح

1- حاج سید محمد باقر دوم معروف به حاج آقا

2- زوجه آقا محمد ابراهیم قزوینی .

3- زوجه آقا سید محمد باقر معروف به آقا محمد عماد الاسلام فرزند حاج سید جعفر

4- زوجه آقا شیخ عبد الجواد فرزند آقا محمد مهدی کلباسی (کرباسی)

5- زوجه مرحوم آقا سید ابو جعفر صدر بطوریکه علامه طهرانی در الکرام البرره می نویسد و ظاهراً اشتباه باشد بطوریکه فرزندان مرحوم آقا سید ابو جعفر اظهار بی اطلاعی می کنند .

شرح حال آنان بعداً نوشته میشود .

3- حاج سید جعفر

از رؤساء علماء اصفهان در محله بید آباد پس از فوت آقا سید مؤمن ریاست و عنوان کلی یافته و در مسجد سید تعمیراتی اساسی و قسمت عمده کاشیکاری در زمان تولیت ایشان بوده است

در عاشوراء سال 1320 در مسافرت عتبات در کربلا وفات یافته در نجف اشرف در جنب برادر مدفون گردید.

مرحوم حاج سید محمد جعفر فرزند مرحوم سید بزرگ
مرحوم حاج سید جعفر دارای ۳ فرزند پسر و ۹ دختر از زنه‌های متعدد بوده
بدین شرح :

۱ - آقا میرزا هاشم که در زمان حیات پدر وفات یافته و در نجف در جنب
حاج سید اسدالله مدفون گردید .

۲ - حاج آقا حسن ملاذالاسلام .

- ۱۵۶ -

مرحوم حاج سیاد محمد جعفر فرزند مرحوم سید بزرگ

مرحوم حاج سید جعفر دارای ۳ فرزند پسر و ۹ دختر از زنه‌های متعدد بوده بدین شرح:

1- آقا میرزا هاشم که در زمان حیات پدر وفات یافته و در نجف در جنب حاج سید اسدالله مدفون گردید .

2- حاج آقا حسن ملاذالاسلام.

3- سید محمد باقر معروف به آقا محمد عماد الاسلام.

و اما دختران :

1- زوجه آقا میر سید محمد طباطبائی زواره ای مادر مرحوم حاج میرزا محمد حسین زواره ای .

2- زوجه مرحوم حاج میرزا عبدالرزاق رشتی .

3- زوجه مرحوم آقا شیخ محمد حسین جویباره ای .

4- زوجه مرحوم آقا سید محمد تقی کتایی .

5- زوجه مرحوم آقا میرزا علیرضا کتایی .

6- زوجه مرحوم ( ) مادر آقای حاج میرزا علی آقا جعفری .

7- زوجه مرحوم ( ) مادر مرحوم آقا میرزا محمد تقی کابلی از عموزادگان مرحوم حجة الاسلام .

8 و 9- دو دختر که شوهر انتخاب نکردند.

4- آقا سید زین العابدین

عالم و فاضل بوده و در شورش مردم اصفهان در سال 1265 هجری که مردم بی پناه بدو پناه بردند از دستگاه حکومت ظلم ها کشیده و ستمها دیده است .

علامه طهرانی در الکرام البرره (ص 589 دوم) در باره او می نویسد :

از اهل فضل و براعت و علم و کمال و شهرت و وجاهت و اعتبار بوده و قبل از برادرش حاج سید اسدالله (1290) وفات یافته است .

در تذکرة القبور (ص 146 رجال اصفهان) می گوید : قبر میرزا زین العابدین جلوقبر سید حجة الاسلام رو به دم ارسی قرار دارد . در المآثر والاثار (ص) می گوید از علماء معتبر اصفهان بود و این

ص: 157

مطلب را صاحب تکمله نجوم السماء (ص 368 یکم) عیناً نقل نموده است .

مرحوم آقا سید زین العابدین صاحب سه فرزند بوده بدین شرح :

1- میرزا ابوالفضل معروف به آقا جان .

2- زوجه آقا میرزا ابوالمعالی کلباسی (کرباسی).

3- زوجه آقا سید ابو جعفر بن سید صدرالدین عاملی . مادر آقا میر سید علی خادم الشریعه .

مرحوم آقا میرزا ابو الفضل در موقع شورش مردم اصفهان علیه حاکم ستمگر و پناه آنان به اولاد مرحوم سید حجة الاسلام به احتمال دینداری شاه و وزیر (محمد شاه - حاج میرزا آقاسی) و بست نشستن آنها در مسجد سید که شرح آن اجمالاً در فصل مربوطه نوشته شد از مأمورین دولت اهانت دید و اذیتها کشید که بیان آن موجب ملالت خاطر خوانندگان دیندار خواهد شد.

وی پس از وفات در بقعه مرحوم سید حجة الاسلام پشت سر پدر مدفون گردید.

5- آقا حاج سید عبدالله

مؤلف تکمله نجوم السماء (ص 128 یکم) در ضمن شرح حال سید اسماعیل طباطبائی اصفهانی می نویسد:

خواهرش در حباله عقد حجة الاسلام آقا سید محمد باقر رشتی بوده و حاج سید عبدالله فرزند آقا سید محمد باقر خواهر زاده آنجناب بوده

مرحوم حاج سید اسد الله دستور چاپ کتاب حقایق الاصول تألیف حاج ملا عبدالرحیم نجف آبادی را داده و پس از طبع مرحوم آقا سید عبدالله طبق وصیت مرحوم نجف آبادی مؤلف سیصد مجلد آنرا وقف بر طلبه علوم نموده تاریخ

ص: 158

بنا بر این مؤلف کتاب بین سالهای 1286 و 1289 وفات یافته و مرحوم حاج سید عبدالله تا این تاریخ در قید حیات بوده و ظاهراً بدستور مرحوم حاج سید اسد الله کتابها را وقف نموده است .

مرحوم حاج ملا عبدالرحیم بن علی نجف آبادی از رؤساء علماء و فقهاء و از شاگردان شریف العلماء بوده در سال 1279 جهت مرحوم حاج شیخ عبد النبی تویسرکانی مؤلف لثالی الاخبار اجازه مرقوم داشته که در آخر آن کتاب با اجازه حاج محمد جعفر آبادهای جهت همو بیچاپ رسیده است .

6- حاج سید محمد علی

در تذکرة القبور (ص 148 رجال اصفهان) می نویسد :

از اهل علم و فضل بوده و صبح مسجدسید را امامت داشته نقل عبادت و تقوی از او می شود . قبرش در جنب قبر آقا میر محمد مهدی است .

مرحوم حاج سید محمد علی دارای پنج فرزند پسر بشرح زیر بوده است .

1- آقا سید ابو الحسن پدر آقا سید حسین شفتی ساکن طهران و آقا سید فرج الله ساکن قم و مدفون در آنجا .

2- آقا سید ابو القاسم پدر آقا حسین موسوی بید آبادی معروف به پدرجان

3- آقا سید علی

4- آقا سید مهدی مؤلف کتاب غرقاب

5- آقا سید محمد

در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی در قم مجموعه ای بشماره (1995) می باشد شامل چهار رساله از تألیفات مرحوم حاج سید محمد علی صاحب عنوان بدین شرح:

ص: 159

1- اتلاف العبد مال المولى و جنایته علیه

2- الصلاة فى مكان المغصوب

3- شرح شرایع الاسلام محقق اول

4- شرح لمعه دمشقیه

در ضمن این مجموعه صورت اجازه مرحوم آقا شیخ محمد حسن صاحب جواهر الکلام جهت مرحوم حاج سید محمد علی نقل گردیده و از رساله شرح لمعه مستفاد میشود که آنها تقریرات استادش مرحوم صاحب جواهر می باشد و دو رساله دوم و سوم در سال 1263 در نجف اشرف نوشته شده است . (ص 366 پنجم فهرست کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی - قم)

7- آقا سید مؤمن

در تذکرة القبور (ص 148 رجال اصفهان) گوید :

از اهل علم و فضل بوده است و بعد از مرحوم حاج سید اسد الله مرجع ریاست بید آباد و امام مسجد و پناه خلق و با علم و فضل بوده و تدریس هم داشت بعد از مرحوم حاج سید اسد الله او اعلم از سایر اولاد سید بوده است.

قبرش طرف پائین پای سید است قدری رو بجلو و سنگ و نشانی کمی بالاتر قرار گرفته است .

مرحوم انصاری در تاریخ اصفهان وری (ص 117) درباره او می نویسد :

بزرگواری در علم و تقوی مشهور و بصلابت در دین مذکور چون مادر آن حضرت حبشیه بوده رنگ بشره ایشان بسواد دیده و سویدای قلب مینمود .

روزی ظل السلطان تعریضاً بحضرتش اظهار نمود که : چه شد که حجة الاسلام بتاریکی تیر انداختند فوراً (در جواب) فرمود تا عالمی را روشن سازد

ص: 160

در المآثر والاثار (ص 184) گوید: از عظماء علماء اصفهان بود و مؤلف تکمله نجوم السماء (ص 400 یکم) نیز عین عبارت المآثر والاثار را نقل نموده است.

مرحوم آقا سید مؤمن دو فرزند پسر داشته است:

1- آقا سید عبد الرحیم دارای 3 فرزند پسر اول مرحوم آقا جمال الدین داماد مرحوم حاج آقا مجلسی فرزند سید ابو جعفر صدر دوم - آقا سید حسن از علماء ساکن مورچه خورت سوم - آقا محمد پدر آقا سید محمد باقر موسوی

2- آقا سید عبد الله پدر مرحوم آقا سید عبد الحسین و دختری که زوجه مرحوم آقا کمال الدین خونساری فرزند ملا حسین بن ملا علی اکبر بن ملا ابراهیم خونساری بود.

8- میر محمد مهدی

در تذکرة القبور (ص 146 رجال اصفهان) می نویسد:

پسر بزرگ مرحوم سید حجة الاسلام و از اهل علم و فضل بوده.

قبرش دم ارسی رو بمسجد که قدری بلند بسته است واقع شده است.

وی دارای یک فرزند پسر بنام: سید عبدالوهاب

و یک دختر بوده که زوجه مرحوم آقا سید ابو جعفر صدر دومین فرزند مرحوم آقا سید صدرالدین محمد عاملی بوده است (ص 1619 پنجم مکارم الاثار)

9- آقا سید هاشم

مرحوم تنکابنی در قصص العلماء (ص 138) می نویسد:

سید حجة الاسلام هیچگاه در نماز دچار شک و سهو نشد مگر در روز وفات

ص: 161

فرزندش سید هاشم عین عبارت او چنین است :

گویند که حجة الاسلام در این مدت که بمسجد نماز جماعت میگذارد هرگز در نماز سهو نکرد مگر یک روز که فرزندش سید هاشم وفات کرده بود در آن روز در وقت ظهر در نماز سهو کرد (انتهی)

بیشتر از این از حالات این فرزند آگهی نداریم و بطور احتمال مشار الیه در سنین کودکی یا جوانی وفات یافته و در اصفهان مدفون گردیده است .

فوت او قبل از سالهائی است که مرحوم تنکابنی در اصفهان تحصیل مینموده است و آن سالهای آخر عمر مرحوم سید حجة الاسلام بوده است (مرحوم تنکابنی در سال 1260 یعنی سال وفات مرحوم سید حجة الاسلام در اصفهان بوده است)

10- آقا سید هاشم

مؤلف دانشمند و بزرگوار کتاب نفیس و ارزشمند : آثار ملی اصفهان آقای ابو القاسم رفیعی مهر آبادی در کتاب نامبرده (ص 193) بنقل از کتاب : جغرافیای اصفهان (ص 96) می نویسد :

آقا سید هاشم بن حجة الاسلام حاج سید محمد باقر شفتی بید آبادی متوفی پیش از (1293 ه. ق) از مجتهدان عصر خود بوده است .

تا کنون بیشتر از این از حالات مشار الیه آگهی نداریم و به احتمال قوی او نیز یکی از مدفونین در بقعه مرحوم سید حجة الاسلام می باشد و بطن قوی مرحوم حاج سید جعفر برای احیاء نام این برادر دانشمند خود نام اولین فرزند خود را « هاشم » قرار داد و العلم عند الله تبارک و تعالی

و باز میتوان از روی قرائن حدس زد که تولد او پس از وفات فرزند دیگر

ص: 162

مرحوم سید حجة الاسلام « سید هاشم » بوده است و اینها احتمالات است و تا دلیلی قاطع بر صحت آن بدست نیاید نمیتوان درباره درستی و نادرستی آن قضاوت نمود .

***

و اما دختران مرحوم سید حجة الاسلام علیه الرحمة والرضوان :

11- گوهر بیگم (سلطان)

زوجه مرحوم آقا سید محمد صادق حسینی معروف به کتابفروشی زنی فاضله و عابده بوده و فی الجمله تحصیلاتی نموده شرح حال شوهرش در ضمن اسامی شاگردان و مجازین از مرحوم سید حجة الاسلام ذکر گردید .

مرحومه گوهر سلطان از این شوهر سه فرزند برومند بهم رسانید :

1- میرزا علیرضا

عالم فاضل داماد مرحوم حاج سید جعفر شفتی پدر مرحوم حاج آقا هلال الدین کتابی پدر دانشمند بزرگوار آقای حاج آقا

بدر الدین

کتابی از فضلاء معروف اصفهان متولد در 1330 قمری و مؤلف کتب عدیده از آنجمله 1- ترجمه آداب المتعلمین منسوب به خواجه طوسی

2- ترجمه اخلاق تألیف پیرزانه 3- ترجمه بسوی اصفهان نوشته پیرلوتی 4- ترجمه پیرامون سیره نبوی نوشته دکتر طه حسین سه مجلد 5- ترجمه فروغ خاور در زندگانی و آئین بودا نوشته هرمان الدنبرک 3 مجلد 6- مقالات زیادی در مجلات اصفهان و غیره

2- حاج سید محمد تقی

عالم فاضل داماد مرحوم حاج سید جعفر بیدآبادی (دائی خود) سه فرزند پسر از این مخدره یافته : 1- حاج میرزا ابوالفضل کتابی داماد مرحوم حاج آقا حسن ملاذ الاسلام 2- حاج میرزا محمد صادق کتابی داماد مرحوم حاج شیخ محمد علی ثقة الاسلام مسجد شاهی

مرحوم حاج میرزا ابوالفضل دارای دو فرزند پسر بنامهای : مهندس علیرضا

ص: 163

کتابی و دکتر محمد کتابی می باشد و اما مرحوم حاج میرزا محمد صادق دارای چهار فرزند پسر بنامهای: مرحوم آقا میرزا محمد علی - دکتر محمد باقر محمد تقی - محمد حسین می باشد

3- آقا علاء الدین که فرزند پسر نداشته و فقط یک دختر از او مانده است .

۳- حاج سید محمد جواد

کتابی متوفی بسال 1338 دارای سه فرزند پسر بنامهای: آقا میرزا ابو الحسن کتابی 2- آقا میرزا محمد حسین 3- آقا میرزا محمود رحمة الله عليهم اجمعين

خاندان کتابی از قدیم الایام تاکنون بفضل و دانش و زهد و تقوی شهرت داشته و دارند .

12 - زینب بیگم

زوجه آقا سید محمد علی اقامجتهد فرزند آقا سید صدر الدین محمد موسوی عاملی

مادر مرحوم آقا مجتهد دختر شیخ جعفر کبیر کاشف الغطاء نجفی و موسوم به جان جان خاتون بوده است

شرح حال آقا مجتهد در ضمن شاگردان و مجازین از مرحوم سید حجة الاسلام ذکر گردید.

مرحومه زینب بیگم زنی عاقله و عالمه و فاضله بوده و از مرحوم آقا مجتهد به فرزند بنامهای :

1- آقا میرزا بهاء الدین 2- رباب سلطان بیگم 3- فاطمه سلطان بیگم آورد

و اما مرحوم آقا میرزا بهاء الدین سید جلیل و فاضلی کامل و شاعر و ادیب

ص: 164

بوده و در شعبان سال 1321 بمرض سکه وفات یافته در مقبره مسجد سید مدفون گردید فرزند او مرحوم آقا وجه الله نیز سیدی ساده لوح وفاضل بود و بعد از سال 1345 بلا عقب وفات یافته در مقبره مسجد سید مدفون شد رحمة الله علیهما .

دختر مرحوم آقا میرزا بهاء الدین عیال آقا میرزا سید حسن مدرس فرزند آقا میر محمد تقی مدرس میر محمد صادقی بود،

واما رباب سلطان مشار الیها زوجه مرحوم حاج شیخ محمد حسین فرزند حاج شیخ محمد باقر نجفی مسجد شاهی بوده و مرحوم علامه فقیه آقا شیخ محمد رضا مسجد شاهی از او متولد گردیده است . (و دو دختر)

و دومین دختر مرحوم آقا مجتهد فاطمه سلطان (جان) بیگم زوجه مرحوم شیخ محمد حسین طریحی حلی بوده است و فرزندش مرحوم آقا نجم الدین طریحی که فاضلی ادیب بود و در مدرسه میرزا مهدی حجره داشت و درس نیز می گفت عالمی ساده لوح وصادق (ساده) بود و بعد از سال 1350 وفات یافته در تخت فولاد مدفون گردید . فرزندانش در اصفهان ساکن و به مشاغل گوناگون گرفتارند.

13- مرحوم کلباسی

زوجه مرحوم آقا محمد مهدی

کلباسی (کرباسی) فرزند حاجی کلباسی اعلی الله مقامهما

مشار الیها نیز چون دو خواهر خود زنی عالمه وفاضله و عابده بوده و از مرحوم کلباسی چهار پسر و دختر یافت بشرح زیر : (ص 77 یکم نقباء البشر)

1- مرحوم آقا شیخ ابو القاسم شیخ العراقین کلباسی نجفی

2- مرحوم میرزا محمد حسین .

ص: 165

3- مرحوم آقا میرزا عبد الجواد .

4 - مرحوم آقا میرزا محمود .

شرح حال هر یک از آنان بعداً نوشته خواهد شد .

زوجات مرحوم سید حجة الاسلام

بطور یقین از تعداد زوجات مرحوم سید حجة الاسلام و تعداد و اسامی اولادان هر یک از آنها آگاهی نداریم اما آنچه از روی قرائن و شواهد و اطلاعات متفرقه بدست می آید آنست که :

مرحوم سید حجة الاسلام از سه عیال دارای فرزند بوده است بدین شرح :

۱- خواهر آقا سید اسماعیل زواره ای مادر آقا سید عبدالله که مؤلف تکمله نجوم السماء در کتاب نامبرده (ص 128 یکم) در ضمن شرح حال آقا سید اسماعیل اشاره بآن می کند.

2- دختر میرزا کاظم بن سید رضا طباطبائی زواره ای اصفهانی مدفون در مقبره آب بخشان در جنب قبر مرحوم سید زاهد آقا سید ابراهیم حسینی ساوجی اصفهانی معروف به مقدس .

۳- عیالی حبشیه ای مادر مرحوم آقا سید مؤمن علیه الرحمة ،

مرحوم سید حجة الاسلام جمعاً از این سه عیال (و شاید عیالاتی دیگر) سیزده فرزند یافته ده نفر پسر و سه دختر اسامی آنان بشرحی است که قبلاً نقل گردید و غیره از آقا سید عبد الله و آقا سید مؤمن مادر هیچ یک را نمی شناسیم .

ص: 166

(در متسین به مرحوم سید حجة الاسلام)

(نوادگان - دامادها - بنی اعمام)

آقا محمد ابراهیم قزوینی

از علماء و فضلاء ساکن اصفهان و داماد مرحوم حاج سید اسد الله بیدآبادی بوده و بعد از سال 1290 یعنی سال وفات مرحوم سید ثانی بلا عقب وفات یافته احتمالاً در قبرستان آب بخشان مدفون گردید از شرح حال و نسب او فعلاً هیچگونه اطلاعی نداریم جز آنکه :

مرحوم معلم حبیب آبادی در ضمن شرح حال مرحوم حاج محمد ابراهیم قزوینی عالم معروف در مکارم الآثار (ص 1640 پنجم) بنقل از مرحوم حجة الاسلام حاج آقا کمال الدین قزوینی می نویسد :

مرحوم قزوینی دارای یک فرزند پسر بنام حاج آقا محمد و یک دختر بوده . مرحوم حاج آقا محمد دارای سه فرزند پسر بنامهای : 1- آقا محمد ابراهیم

2- آقا محمد جواد 3- آقا محمد خلیل بوده که آقا محمد جواد دارای دو فرزند پسر بنامهای: 1- حاج آقا باقر 2- حاج آقا کمال الدین بوده است.

نویسنده گوید: محتمل است که آقا محمد ابراهیم قزوینی صاحب عنوان فرزند حاج آقا محمد بوده باشد

موضوع قابل تحقیق و بررسی است که باید مورد مطالعه و دقت قرار گیرد.

آقا محمد ابراهیم و آقا محمد خلیل هر دو بدون اولاد بوده اند.

سید ابراهیم کابلی

فرزند سید ابوالحسن موسوی عالم فاضل از بنی اعمام مرحوم سید حجة الاسلام و مورد توجه و عنایت مخصوص آن مرحوم و از طرف ایشان سرپرست و ناظر قسمتی از بنائی مسجد سید بوده است.

در اشعاریکه میرزا محمد حسین هلال شاعر در ماده تاریخ اتمام بنای ساختمان مسجد سید گفته و در بالای اسپرهای طرفین ایوان جنوبی مسجد کتیبه شده در شعر چهارم که گوید:

سزد گر کعبه اش خوانی که شد سر کار اتمامش

سمی زاده آزر سلیل خواجه کیهان

مراد از «سمی زاده آزر» همین آقا سید ابراهیم می باشد.

مشار الیه تا سالهای پس از وفات مرحوم حجة الاسلام حیات داشته و پس از فوت در مقبره کوچک در انتهای دالان شمال شرقی مدفون گردید. ظاهراً وفات او در سال 1274 می باشد.

مرحوم آقا محمد (سید محمد باقر معروف به آقا محمد) عماد الاسلام فرزند مرحوم حاج سید جعفر در آخر نسخه ای از کتاب: هدایة السالکین فی

احادیث الاثمة الطاهرین سلام الله علیهم اجمعین (ص 198 نسخه خطی کتابخانه نویسنده سطور) که بخط مرحوم آقا میرزا محمد علی کابلی است و در سال 1316 تألیف و کتابت آن بپایان رسیده شرحی در علت شهرت او به کابلی مرقوم داشته است .

شرح آن در ضمن بیان حالات مرحوم آقا میرزا محمد علی موسوی کابلی نوشته میشود .

مرحوم آقا سید ابراهیم دارای دو فرزند پسر بنامهای : 1- سید ابو الحسن مدفون در قریه هاردنگ از بلوک لنجان در دامنه کوه جنب امامزاده هادی 2 - سید عبدالرحیم بوده است.

شیخ محمد ابراهیم کلباسی (کرباسی)

فرزند شیخ علی بن میرزا محمد حسین بن آقا محمد مهدی بن علامه حاج محمد ابراهیم کلباسی (از اسباط سید حجة الاسلام)

علامه طهرانی در تقیة البشر (ص 18 یکم) می فرماید :

در سال 1322 در نجف متولد گردیده و از محضر درس میرزای نائینی و آقا ضیاء الدین عراقی بهره مند شده و تقریرات اصولی مرحوم نائینی و تقریرات قفهی مرحوم عراقی رانوشته و آنرا هدایة المسترشدين نام نهاده و همچنین ویرا کتابی است بنام : درر المقال در شرح درایه ورجال .

علامه طهرانی در الذریعة (ص 135 هشتم) می نویسد :

درر المقال فی علمی الدراية و الرجال تألیف شیخ محمد ابراهیم کلباسی نجفی و آن تقریرات درس استادش سید ابی تراب خونساری متوفی در 9 جمادی الاولی 1346 می باشد

فرزند علامه فقیه رجالی مرحوم آقا سید صدر الدین محمد عاملی .

مادرش جان جان خاتون دختر شیخ کاشف الغطاء بوده و خود در حدود سال 1245 در اصفهان متولد گردیده و در نزد پدر دانشمندی خود و مرحوم حاج سید اسدالله بیدآبادی و جمعی دیگر از بزرگان تلمذ نموده و بطوریکه علامه طهرانی در نقباء البشر (ص 31 یکم) می نویسد بعضی از تألیفات خود را بنظر سید استاد رسانیده و آن مرحوم تقریظی بر آن نوشته و از صاحب عنوان مدح و ثنای زیادی نموده است .

مرحوم آقا سید ابو جعفر از علماء محترم اصفهان بوده و در محله چهارسوق درب شیخ از متفرعات محله بید آباد سکونت داشته و در 14 صفر سال 1324 در این شهر وفات یافته در تخت فولاد مدفون گردید و بعداً فرزندش مرحوم حاج آقا مجلسی برای او تکیه و بقعه بنا نهاد و جمعی از فرزندان و اعقابش در بقعه و خارج آن مدفون می باشند .

وی دو دختر از اعقاب سید حجة الاسلام را (یکی پس از وفات دیگری) در حباله نکاح در آورده :

1- دختر مرحوم حاج سید اسد الله بید آبادی بنابر آنچه علامه طهرانی در نقباء البشر (ص 31 یکم) می نویسد :

2 - دختر مرحوم آقا سید زین العابدین بید آبادی

و از این دو وزنانی دیگر جمعاً هشت فرزند پسر و چندین دختر یافته

1

1- آقا نور الدین داماد حاج شیخ محمد حسین نجفی شوهر رباب بیگم دختر آقا مجتهد موسوم به خانم آقا

ص: 170

2- آقا صدر الدین داماد حاج شیخ محمد حسین نجفی شوهر رباب بیگم دختر آقا مجتهد موسوم به آغا بی بی

3- آقا سید علی از دختر مرحوم آقا سید زین العابدین بید آبادی

4 - حاج آقا حسن

5 - حاج آقا شمس الدین

6- حاج آقا حسین

مادر ایندو (حاج اقا شمس الدین و حاج اقا حسین) دختر مرحوم صدر الاسلام نصیری بوده است .

7- (@@)

8- (@@)

سید ابو الحسن موسوی

فرزند حاج سید محمد علی فرزند سید حجة الاسلام شفتی

از علماء و فضلاء بوده و در اصفهان خدمت جمعی از دانشمندان این شهر تلمذ نموده سر انجام در سال 1320 وفات یافته است

فرزند آقا سید محمد حسین از علمای ساکن طهران و به شفتی معروفست اولادش در طهران ساکن می باشند

فرزند دیگرش آقا فرج الله در اواخر عمر در قم ساکن بوده و هم در آنجا بدون اولاد وفات یافت .

میرزا ابو الفضل بید آبادی

فرزند حاج میرزایین العابدین فرزند مرحوم سید حجة الاسلام شفتی معروف

ص: 171

به آقا جان بوده و در قضایای شورش مردم اصفهان در سال 1265 گرفتار مصائب زیادی شده ورنجها کشیده و شرح اجمالی آن را در خاتمه کتاب در ضمن شرح حال مرحوم سید حجة الاسلام ثانی حاج سید اسد الله بیان خواهیم نمود.

در این جا بطور اجمال گوئیم آنچه بنی امیه لعنهم الله اجمعین نسبت به اسراء اهل بیت علیهم السلام پس از وقعه کربلا انجام دادند مأمورین حکومت محمد شاه و حاج میرزا آقاسی نسبت به حاج سید اسدالله و آقاسید زین العابدین و میرزا ابوالفضل و دیگران از اصحاب و یاران حاج سید اسدالله انجام دادند.

در تذکرة القبور (ص 146 رجال اصفهان) گوید: قبرش دم در ارسی رو بمسجد جنب قبر عمومی خود آقا میر محمد مهدی است.

حاج میرزا ابوالقاسم کلباسی

معروف به: شیخ العراقین فرزند آقا محمد مهدی بن علامه حاج محمد ابراهیم کلباسی (کرباسی) در اصفهان از دختر سید حجة الاسلام بدنیا آمده و مقدمات علوم را در این شهر نزد علماء و فضلاء فرا گرفته سپس جهت تکمیل مراتب علمی به اعتاب مقدسه رهسپار شده و در آنجا خدمت علامه انصاری حاج شیخ مرتضی و پس از وفات او خدمت علامه شیخ محمد حسن کاظمینی تلمذ نموده تا بمقامات عالیه علم و فقاهاست رسید.

مرحوم شیخ العراقین عالمی بزرگوار و صاحب اخلاق حسنه و مورد قبول و توجه علماء نجف اشرف بوده و در آن ارض مقدس در سال 1308 یعنی سال وفات استادش مرحوم کاظمینی وفات یافته و مدفون گردید فرزندش مرحوم میرزا اسماعیل نیز از فضلاء بوده است.

ویرا آثار علمیه ای است از آنجمله: 1- شرح بر اصول پدرش در چندین

مجلد 2 - کتاب الصلوة و آن کتابی بزرگ است و در آن از استاد خود مرحوم شیخ انصاری زیاد نقل می کند . (نقباء البشر ص 76 یکم و صفحه 182 شخصیت و زندگانی شیخ انصاری)

حاج میرزا ابوالمعالی کلباسی (محمد)

کوچکترین اولادان مرحوم حاجی کلباسی (کرباسی) اعلی الله مقامهما . عالم عامل و فقیه کامل عابد زاهد متقی در شب چهارشنبه 7 شعبان سال 1247 متولد و در چهارشنبه 27 ماه صفر سال 1315 در اصفهان وفات یافته در تخت فولاد در تکیه ای مخصوص مدفون گردید که بنام خود انجناب شهرت دارد .

شرح حال آن بزرگوار در بسیاری از کتب تراجم رجال بطور تفصیل و یا اجمال نوشته شده و عموماً مراتب علم و فضل و تقوای او را ستوده اند . مرحوم مولی عبد الکریم جزئی در تذکرة القبور (ص @@) می نویسد :

مراتب زهد و تقوی و اخلاق کامله و گوشه نشینی و کثرت اشتغال بفکر در علوم و نوشتن کتب علمیه از وی بیش از آنست که در این مختصر گنجد . مجلس آن مرحوم مصداق حدیث حواریین و حضرت عیسی علی نبینا و آله و علیه السلام بود که عرض کردند: من نجالس ؟

حضرت عیسی علیه السلام در جواب فرمود: من یذکر کم الله رؤیته و یزیدکم فی العلم منطقہ و یرغبکم فی الآخرة عمله .

مرحوم کلباسی تألیفات زیادی (متجاوز از پنجاه کتاب و رساله) در موضوعهای مختلف دارد که از آنجمله است : 1- رساله ای در استخاره 2- شرح زیارت عاشوراء 3- رساله در شرح احوال شیخ بهائی 4- رساله در شرح حال آقا حسین خونساری و غیره .

ص: 173

اساتید عمده او عبارتند از: آقا میر سید حسن مدرس میر محمد صادقی 2- آقا میر سید محمد شهشهانی .

وی دختر مرحوم آقا میرزایزین العابدین فرزند سید حجة الاسلام را بزوجیت داشته و از آن سه فرزند بشرح زیر یافته است :

1 - حاج میرزا جمال الدین .

2- حاج میرزا کمال الدین معروف به ابوالهدی داماد آقا میر سید علی بن سید ابوجعفر .

3- دختری که زوجه مرحوم حاج میرزا احمد ملباشی فرزند میرزا سید محمد حسن بن محمد علی بن عبد الله حسینی تفرشی شیرازی اصفهانی متوفی در روز پنج شنبه 11 ربیع الثانی سال 1331 بوده .

(تذکرة القبور - رجال اصفهان - مکارم الاثار - المآثر والاثار - نقباء البشر دانشمندان و بزرگان اصفهان - البدر التمام و برخی کتب دیگر).

حاج میرزا احمد ملا باشی (منجم باشی اصفهانی)

فرزند مرحوم میرزا محمد حسن (فوت 1298) فرزند میرزا محمد علی (فوت 1282) فرزند حاج میرزا عبد الله حسینی تفرشی اصفهانی .

در کتاب المآثر والاثار (ص 211) شرحی راجع به پدران او و مهارت و استادی آنان در نجوم و انتسابشان بخاندان خاتون آبادی نوشته و درباره صاحب عنوان گوید : پس از وفات پدر منصب ولقب منجم باشیگری یافته است (انتهی)

مرحوم حاج میرزا احمد عالم و فاضل ادیب و فقیه و منجم و در اصفهان مصدر امور شرعیه و عرفیه بوده و در نزد جمعی از بزرگان از فحول علماء همچون پدر خود و دیگران تلمذ نموده و بمصاهرت مرحوم آقا میرزا ابوالمعالی کلباسی مفتخر

ص: 174

گردیده و سرانجام در روز 5 شنبه 11 ربیع الثانی سال 1331 در اصفهان وفات یافته در داخل بقعه مرحوم آقا میرزا ابوالمعالی در تخت فولاد مدفون گردیده سپس به اعتاب مقدسه حمل گردید .

از آثار مرحوم حاج میرزا احمد ساختمان بقعه تکیه مرحوم آقا میرزا ابوالمعالی کلباسی (کرباسی) در تخت فولاد اصفهانست

میرزا اسماعیل موسوی

از بنی اعمام مرحوم سید حجة الاسلام و ساکن در اصفهان بوده است

نسخه ای از کتاب : تحریر اقلیدس از کتابهای مرحوم سید حجة الاسلام در نزد او امانت بوده و مشار الیه در پشت صفحه اول کتاب یادداشت نموده که :

امانت از عموزاده سید محمد باقر رشتی .

بنابر این مرحوم آقا سید اسماعیل از علماء ریاضی بوده است . نسخه تحریر اقلیدس در کتابخانه نویسنده سطور می باشد .

آگهی بیشتری از صاحب عنوان تاکنون نداریم .

حاج سید محمد باقر ثانی بید آبادی

فرزند مرحوم حاج سید اسدالله بیدآبادی و معروف به « حاج آقا » .

عالم فاضل از جمله ادباء و شعراء و فضلاء بوده پس از وفات پدر (سال 1290) باتفاق مادرش که دختر علامه فقیه زاهد حاج ملا علی بن حاج میرزا خلیل طهرانی بود به نجف اشرف مهاجرت نموده و در آنجا در حدیث جمعی از بزرگان اهل علم به تکمیل فضائل و معلومات خود پرداخته که از آنجمله است مرحوم آقا شیخ محمد حرز الدین (1273 - 1365) مؤلف کتاب : معارف الرجال (ص

ص: 175

آیت الله حاج سید محمد باقر شفتی

98 یکم معارف الرجال) و در فقه و اصول و کلام صاحب نظر گردیده و از علماء مورد توجه گردیده خانه او مجمع علماء و ادباء و شعراء گردیده و خود بفارسی و عربی در نهایت خوبی و روانی شعر میسروده و با جمعی از ادباء زمان همچون سید جعفر حلی و دیگران در مجلس انس خود مقطعاتی میسروده اند.

مرحوم حاج سید محمد باقر پس از فوت عموی خود مرحوم حاج سید جعفر بیدآبادی (1320) در اوایل مشروطیت به ایران مهاجرت نموده و مورد توجه و عنایت عموم طبقات بالاخص علماء و بزرگان واقع شده و در محله بیدآباد مرجعیت کلی یافته و منشأ خدماتی در مسجد سید از قبیل تعمیرات و تزئینات در داخل مسجد - نصب ضریح جهت قبر مرحوم سید حجة الاسلام و نصب ساعت برای مسجد و غیره گردیده در موقع استبداد صغیر و انقلاب ایران و اختلاف مستبدین و مشروطه خواهان مجدداً به نجف مهاجرت فرموده در سال 1333 بر حسب خواهش و اصرار مردم به ایران و اصفهان معاودت فرموده لکن پس از شش ماه (روز) که از ورود او گذشته در روز سوم ماه مبارک رمضان بمرض سکتہ وفات یافته در مقبره مسجد سید مدفون گردید . رحمة الله علیه .

مرحوم حاج سید محمد باقر دوم دارای چهار فرزند پسر از زنهاى متعدد و یک دختر داشته باینقرار :

۱- مرحوم آقا سید محمد جعفر علم الهدی شفتی که پس از پدر مدتی در مسجد امامت نموده و بعداً ترک آن گفته در سال 1404 در طهران وفات یافت .

۲- حاج سید محمدرضا شفتی عالم فاضل متولی موقوفات مسجد سید و امام جماعت (شرح حالش بعداً نوشته میشود).

۳- سید محمد علی فرزندانش در مشاغل حساس دولتی انجام وظیفه می کنند وفقهم الله تبارک و تعالی .

۴- سید کریم .

۵- دختری که زوجه مرحوم حاج آقا جلال الدین حسینی کلشادی گردید.

(کتابخانه حاج سید محمد باقر)

(ثانی بیدآبادی در نجف اشرف) : دانشمند محترم آقای جعفر خلیلی در کتاب موسوعة العتبات المقدسه : قسم النجف (ج

ص: 177

2 ص (292) در ضمن بیان کتابخانه های خصوصی در شهر نجف به خلاصه می نویسد :

کتابخانه سید محمد باقر اصفهانی رشتی فرزند زعیب روحانی مرحوم حاج سید اسد الله ... پدرش ویرا جهت تحصیل به نجف فرستاد و او از علماء آن شهر گردید و بجمع کتاب میل و رغبت زیاد داشت و همه نوع وسائل نیز برای او فراهم بود بخصوص پس از فوت پدرش که کلیه عواید املاک موروثی او را جهت وی میفرستادند و او کتابهای نفیس و نادر الوجود زیادی فراهم آورد.

خانه او در جنب خانه شیخ جواهری کبیر (حاج شیخ محمد حسن صاحب جواهر الکلام) و در پشت خانه آل زینی قرار داشت و خانه ای وسیع و بزرگ بود . روزها در آنجا مجمعی علمی و ادبی از علماء و شعراء زیر و جمعی دیگر تشکیل میشد :

سید جعفر حلی - شیخ جواد شیبی . شیخ عبد الکریم جزائری - شیخ هادی (بن) شیخ عباس وقتی که مرحوم حاج سید محمد باقر عازم معاودت بایران گردید باندازه بار چند قاطر از آنها را همراه خود به اصفهان آورده و بقیه را در سردابی در منزل قرار داد و برای آن پنجره ها درست کرده و جهت حفظ از آسیب موریانه آنها را با ماده ای بیالود .

پس از فوت مرحوم حاج سید محمد باقر کتابها را از سرداب خارج نموده و فروختند و در خانه فضلاء نجف متفرق گردید. تعداد کتابها را چندین هزار مجلد گفتند که بیشتر آنها از کتب خطی و نفیس و کمیاب میبود .

نمونه اشعار

نمونه ای از اشعار مرحوم حاج سید محمد باقر ثانی بید آبادی :

در مدح حضرت امیر المؤمنین علیه السلام گوید :

ص: 178

یا ابن عم النبی ای معال
لک فی أرفع المدائح تذکر
بعد ما أنزل الاله کتاباً
فیک لا یستطاع للقوم تنکر
و ثناء النبی فیک فابدی
یوم خم ثنی اناب و بکر
هو فی مطعم المعادین صاب
وهو فی مطعم الموالین سکر
أی فضل یزویه عنک معاد
أو تزوی شمس الضحی لوتفکر
کذب العاذلون فیک وقالوا
قول زور بهم یحاط ویمکر
قد اتوا منکراً فحسبهم الله
تعالی یوم المعاد و منکر
(ص 138 اول معارف الرجال)

سید محمد باقر عماد الاسلام

معروف به آقا محمد فرزند مرحوم حاج سید جعفر بید آبادی عالم فاضل ادیب شاعر .

در حدود سال 1295 در اصفهان متولد گردیده و در نزد فضلالی این شهر تلمذ نموده و از ابتدای جوانی به تألیف کتب پرداخته از آنجمله : 1- فصول العلیه در آداب نماز شب در سال 1323 قمری بچاپ رسیده است 2- هدایة السالکین در اخبار ائمه طاهرین و آن شرح چهل حدیث است که صاحب عنوان آنها را ترجمه و شرح نموده و تألیف آن در جمعه 13 شهر محرم الحرام سال 1316 بیابان رسیده است نسخه ای از آن بخط مرحوم آقا میرزا محمد علی کابلی در نزد نویسنده موجود است .

مرحوم عماد الاسلام گاهی شعری گفته و فخر تخلص مینموده و خویشتن را بفخر الشعراء وصف و ملقب نموده است .

مرحوم عماد الاسلام در سال 1340 قمری در شیراز وفات یافته و در شاه

چراغ حضرت احمد بن موسی الکاظم علیه السلام مدفون گردید .

از آن مرحوم یک فرزند پسر بنام : آقا سید جعفر عمادی و سه دختر بجای ماند.

1- مرحوم آقا سید جعفر در سال @@13 در قم وفات یافت .

2- زوجه مرحوم حاج میرزا قوام الدین رشتی فرزند مرحوم حاج میرزا عبد الرزاق .

3- زوجه مرحوم آقا مهدی طباطبائی در میانی .

4- زوجه مرحوم آقا میرزا علی محمد بن میرزا عبد الجواد کلباسی .

(نکته) :

مرحوم عماد الاسلام در آخر هدایة السالکین درباره وجه شهرت آقا سید ابراهیم کابلی به (کابلی) مطالبی مرقوم فرموده و در آنجا خویشتن بدینگونه نام برده است :

وانا العبد الذلیل الفاجر ابن محمد جعفر محمد باقر الموسوی الشفتی الرشتی المحلاتی الاصفهانی فی شهر رجب المرجب سنه 1316 .

وجه انتساب به محلات را تاکنون ندانسته ایم .

سید محمد باقر موسوی

فرزند آقا سید محمد بن سید عبد الرحیم بن سید مؤمن بن سید محمد باقر حجة الاسلام

مرحوم صدر هاشمی در تاریخ جرائد و مجلات (ص 10 چهارم) می نویسد: (با اندکی تصرف)

روزنامه عراق در شهر اراک بمدیری و مؤسسی آقای باقر موسوی تأسیس شده و شماره اول آن در اول اسفند سال 1312 شمسی منتشر شده است . روزنامه در

ص: 180

چاپخانه ای که خود ایشان تهیه و تأسیس نموده و بنام (چاپخانه موسوی) دایر نموده بود چاپ میشده است .

مشار الیه پس از وقایع شهریور 1320 خورشیدی چاپخانه را بطهران منتقل نموده و روزنامه را در آن شهر منتشر میساخت

مرحوم صدر هاشمی درباره آقای سید محمد باقر موسوی می نویسد :

آقای موسوی جوانی است فعال و در امور چاپ و مطبعه کمال بصیرت را دار است .

حاج آقا حسن ملاذ الاسلام

فرزند مرحوم حاج سید جعفر بید آبادی عالم فاضل . مشار الیه از علماء صاحب نفوذ و معتبر اصفهان و در محله بید آباد مرجعیت و ریاست کلی داشته و داماد مرحوم حاج شیخ محمد تقی مسجد شاهی معروف به ؛ آقا نجفی بوده و قبل از 1290 متولد گردیده و در 17 شعبان سال 1336 در سفر زیارت در مشهد مقدس وفات یافته در دارالحفاظ مدفون گردید (ص 183 دانشمندان و بزرگان اصفهان - تاریخ علمای خراسان صفحه 254)

مرحوم ملاذ الاسلام از دو دختر مرحوم آقا نجفی (پس از فوت زوجه @@ خود دختر دیگری از مرحوم آقا نجفی اختیار نمود) دو پسر و دو دختر پیدا کرد .

1- حاج میرزا محمد مهدی جعفری .

2- حاج میرزا محمد جعفری متوفای سال 1404 .

3- زوجه مرحوم حاج میرزا ابو الفضل بن میر محمد تقی کتابفروش (کتابی)

ص: 181

(تذکر):

دانشمند محترم حجة الاسلام حاج سید محمد باقر ساعدی خراسانی در ضمیمه تاریخ خراسان (254) ویرا تحت عنوان : اصفهان ملاذالانام ذکر نموده که صحیح آن ملاذ الاسلام می باشد.

فایده 1 و 2

(فائده 1) : در جمادی الاولی سال 1324 جمعی از علماء اصفهان قراردادی بین خود منعقد ساختند و در آن استعمال امتعه خارجی و منسوجات آنان را منع کردند یکی از این علماء مرحوم حاج آقا حسن ملاذ الاسلام بیدآبادی می باشد

(فائده 2): مرحوم میرزا سلیمان خان رکن الملک (1254-1331) نایب الحکومه اصفهان که مردی ادیب و شاعر و مسلمان ووطن خواه و روشنفکر و ترقیخواه بود بیشتر از دیگران متوجه نقشه شوم استعمارگران در زیر پوشش تجارت و اقتصاد و زیانهای ناشی از این راه به مردم و مملکت و اسلام گردید او تاریخ هندوستان و دیگر مستعمرات ممالک خارجی و استعمارگر را خوانده و شنیده بود که راه نفوذ بیگانگان در داخله ممالک تجارت است و بعداً اسارت ب فکر چاره افتاد و برای بریدن یکی از دستاویزهای آنان به ایجاد و تأسیس شرکت اسلامی همت گماشت (شرح این شرکت ووظائف آن و کارهای انجام شده بوسیله آن خارج از حوصله کتاب و بحث ما می باشد) تاریخ افتتاح شرکت روز ششم شوال 1316 بوده در این روز عده ای از علماء و تجار و محترمین شهر در منزل رکن الملک حضور یافته و پس از مطالبی که آن مرحوم درباره اوضاع دنیا و تجارت خارجیها و آثار مترتبه آن بیاد داشت اعلام داشت که شرکتی بنام شرکت اسلامی ه جهت تهیه پارچه های داخلی در شرف تأسیس است و از حاضرین استمداد کرد مرحوم ثقة الاسلام حاج اقا نور الله مسجد شاهی با بیانات خود و سپس با خریدن تعداد زیادی از سهام

شرکت در این امر پیشقدم گردید سپس علماء و تجار و محترمین علی قدر مراتبهم از سهام شرکت خریدند .

از کارهای مرحوم رکن الملک یکی آن بود که درباره استعمال پارچه های وطنی در برابر پارچه های خارجی از علماء و مراجع تقلید نجف و کربلا و سایر اماکن و بلاد سؤالاتی نمود که عموماً جواب مساعد داده و فرمودند که با بودن هر چه مشابه داخلی استعمال منسوجات خارجی ممنوع بلکه حرام است برخی از این علماء عبارتند از : 1- آخوند خراسانی 2- شیخ الشریعه اصفهانی 3- حاج میرزا حسین نوری 4- حاج شیخ عبد الله مازندرانی 5- ملا محمد علی خونساری 6- ملا علی نهانندی 7- حاج سید عبدالحسین لاری و غیره .

دنباله اقدامات فوق در سال 1324 عده ای از علماء اصفهان انجمنی تشکیل داده و قراردادی در چندین ماده امضاء کردند که یکی از مواد آن مربوط به استعمال پارچه های بافت داخلی در برابر منسوجات خارجی و ترغیب و تحریم مردم در استعمال آن و منع استعمال امتعه خارجی بود اسامی این علماء برحسب حروف تهجی عبارت است از :

1- سید ابوالقاسم دهکردی 2- حاج میرزا ابوالقاسم زنجانی 3- میرزا محمد باقر بروجردی 4- شیخ محمد تقی اقا نجفی 5- میرزا محمد تقی مدرس میر محمد صادقی 6- اقا محمد جواد قزوینی 7- حاج اقا حسن بید آبادی (ملاذ الاسلام) 8- آخوند ملا حسین (ابن جعفر فشارکی) 9- سید محمد رضا مسجد شاهی معروف به اقا میرزا 10- میرزا سلیمان خان رکن الملک 11- میرزا علی محمد (اژه ای) 12- شیخ مرتضی 13- حاج میرزا مهدی جویباره ای 14- حاج اقا نورالله (ثقة الاسلام) تاریخ ورقه 17 جمادی الاولی 1324 هجری قمری .

فرزند مرحوم آقا محمد مهدی بن علامه حاج محمد ابراهیم کلباسی (کرباسی)

علامه طهرانی در نقباء البشر ص 662 (دوم) می نویسد : عالم جلیل و ورع صالح در مشهد حضرت رضا علیه السلام بوده و در سال 1285 به نجف مهاجرت فرموده و در آنجا دختر علامه فقیه آقا شیخ محمد حسن صاحب جواهر الکلام را بزوجیت اختیار نموده و نزد جمعی از بزرگان علماء زمان همچون مرحوم شیخ محمد حسین کاظمینی تلمذ نموده در سال 1336 به مشهد مقدس مراجعت نموده و ریاستی و مرجعیتی کامل یافته در سال 1340 وفات یافته و در دار السیاده مبارکه مدفون گردید .

فرزندش مرحوم آقا شیخ علی نیز از علماء بود و در سال 1354 وفات یافته است .

آقا سید حسین موسوی بیدآبادی

فرزند مرحوم آقا سید ابوالقاسم بن حاج سید محمد علی بن حاج سید محمد باقر حجة الاسلام شفتی بید آبادی علیهم الرحمة .

مرحوم آقا سید ابوالقاسم از فضلاء و علماء اصفهان بوده و ظاهراً در خدمت پدر بزرگوار و عم عالیقدر خود مرحوم حاج سید اسدالله و دیگر بزرگان اصفهان تلمذ نموده و احتمالاً پس از وفات در بقعه مرحوم سید حجة الاسلام مدفون گردیده است. مشارالیه داماد مرحوم حاج میرزا ابوالفضل فرزند حاج میرزا زین العابدین فرزند مرحوم سید حجة الاسلام بوده است .

مرحوم آقا حسین در قبل از 1300 در اصفهان متولد گردیده و در نزد علماء اصفهان تحصیل نموده و اساتید ایشان مرحوم آقا سید ابوالقاسم دهکردی و آقا سید محمد باقر در چه ای و آقا شیخ محمد رضا نجفی مسجد شاهی و جمعی دیگر از بزرگان می باشند .

مرحوم آقا حسین عالم فاضل ظهرها در مسجد سید امامت میفرموده و در صبح و مغرب در مساجد محله لرها (مسجد حاج جمال) اقامه جماعت مینموده و مورد احترام و وثوق عموم اهل محل بود. و با همه سختیها که در دوره رضا خانی به اهل علم و روحانیون وارد میشد تحمل نموده و ترک مسجد و محراب نرمود و در شبهای 19 ماه مبارک رمضان در مسجد سید مراسم احیا پیا میداشت .

سرانجام در سال 1356 بسن قریب به هفتاد وفات یافته در تخت فولاد در تکیه مرحوم بروجردی در خارج بقعه سمت جنوب مدفون گردید .

فرزند ایشان و وارث بالاستحقاق انجناب آقای حاج سید محمد تقی موسوی یکی از ائمه جماعت فعلی مسجد سید میباشند ایده الله تبارک و تعالی .

زوجه ایشان (مرحوم آقا حسین) دختر مرحوم آقا سید مهدی بن حاج سید محمد علی بن سید حجة الاسلام شفقتی بوده است.

شیخ محمد حسین جویباره ای

فرزند مولی محمد صالح بن مولی محسن بن مولی عبد الفتاح مازندرانی اصفهانی .

پدرش مولی محمد صالح از علماء و بزرگان اصفهان بوده و کتابهای : 1- اصول الفقه 2 - کواشف الحجب در اصول فقه در چندین مجلد از تألیفات اوست و در غره محرم 1285 بسن متجاوز از هشتاد سال در اصفهان وفات یافته در بقعه تکیه

مادر شاهزاده در تخت فولاد مدفون گردید . مشار الیه داماد علامه فقیه رجالی اقا سید صدر الدین محمد عاملی بوده و از عیال خود (زینب بیگم) دو فرزند پسر یافته که او این صاحب عنوان یعنی اقا شیخ محمد حسین می باشد که بمناسبت سکونت در محله جویباره به جویباره ای معروف شد.

مرحوم اقا شیخ محمد حسین عالم فاضل زاهد محقق در اصفهان و نجف تحصیل نموده پس از مراجعت به اصفهان در مسجد معروف به شیریه پزها و مسجد شیشه گری امامت میفرموده و مورد وثوق مؤمنین و مقدسین بوده است و دختر مرحوم حاج سید جعفر بید آبادی را بزوجیت اختیار نموده است .

فرزندش مرحوم عالم فاضل زاهد

حاج شیخ محمد رضا صالحی

جویباره ای از علماء اخیر و در استخاره و تقادل از قرآن شهرت کامل داشت و الحق استخارات او عموماً قرین صواب و مطابق واقع بود در شب غره ماه رجب سال 1386 بسن متجاوز از نود و پنج سالگی در اصفهان وفات یافته جنازه با تشییع عظیم و حضور هزاران نفر از مؤمنین و مقدسین و علماء و طلاب به تخت فولاد نقل شده در مقبره خانوادگی در جنب اباء و اجداد مدفون گردید . رحمة الله علیه .

(تذکر) :

آنچه معروفست و در کتب اهل فن مضبوط خاندان معروف به جویباره ای (صالحی جویباره ای) از اعقاب علامه فقیه مولی محمد بن عبدالفتاح تنکابنی معروف بفاضل سراب می باشند لکن در جایی اتصال نسب آنان به فاضل سراب دیده نشده است بظن نویسنده (فقط احتمالی بیش نیست و باید درباره آن تحقیق شود) مولی عبدالفتاح جداین سلسله مذکور در نسب نامه فوق فرزند مرحوم فاضل سراب می باشد بنابراین نسب مرحوم رضا جویباره ای چنین است:

حاج شیخ محمد رضا بن شیخ محمد حسین بن مولی محمد صالح بن مولی

محسن بن مولى عبدالفتاح بن مولى محمد معروف به فاضل سراب فرزند عبدالفتاح تنكابنى اصفهانى رحمة الله عليهم اجمعين .

تصوير

حاج ميرزا محمد حسين جعفرى

فرزند آقا ميرزا هاشم فرزند حاج سيد جعفر رحمة الله عليهم اجمعين .

عالم فاضل از انمه جماعت مسجد سید و مسجد علی قلی آقا در اصفهان در خدمت جمعی از بزرگان همچون اقا سید ابوالقاسم دهکردی و اقا سید محمد باقر در چه ای و اقا میر محمد تقی مدرس و آخوند ملا محمد کاشانی درس خوانده و در مدرسه میرزا حسین با جمعی از افاضل حوزه مباحثه داشت .

در حدود سال 1303 متولد و در 10 ربیع الثانی سال 1369 در اصفهان وفات یافته در بقعه سید حجة الاسلام مدفون گردید .

مرحوم حاج میرزا حبیب الله نیر در تاریخ وفات او گوید :

انما الدهر سراب و غدور فان

فاحذروا الفتنة والغفلة يا اخواني

انظروا كيف مضى اول عشر السبعين

من هو الطائف للبيت عظيم الشأن

سید ناصر شرع و ملاذ الاسلام

يحفظ الدين ويستأنس بالرحمن

وهو للباقر سبط وحسين في الاسم

جعفری النسب الكامل في الايمان

ارخ النیر للعام وشهر والیوم

تنقص العشرة من «شهر ربیع الثانی»

(ص 21 جلد سوم معادن العلوم تألیف مرحوم نیر)

مرحوم حاج میرزا محمد حسین دو فرزند پسر بنامهای: 1- علیرضا 2- محمد باقر داشت که هر دو بلاعقب در اوایل جوانی وفات یافته و در تکیه گلزار در تخت فولاد مدفون شدند و دو دختر 1- زوجه فاضل محترم مرحوم حاج اقا میرزا منیر صادقی متوفی در شعبان 1404 فرزند مرحوم عالم جلیل حاج سید محمد باقر میر محمد صادقی احمد آبادی 2- زوجه آقای حاج میرزا علی اکبر زواره ای فرزند مرحوم حاج میرزا محمد حسین زواره ای طباطبائی .

حاج سید محمد رضا شفتی

فرزند عالم فاضل ادیب شاعر حاج سید محمد باقر دوم شفتی بید آبادی رحمة الله علیهما .

مرحوم حجة الاسلام حاج سيد محمد رضا شفتی

از فضلاء خاندان شفتی در حدود سال 1320 در اصفهان متولد گردیده و در این شهر در نزد عده ای از فضلاء همچون آخوند ملا تقی دهقی و حاج آخوند زفره ای و اقا شیخ علی مدرس یزدی و اقا سید میرزا اردستانی مقدمات و سطوح را فرا گرفته سپس جهت تکمیل تحصیلات به نجف اشرف مهاجرت نموده و پس از آنکه برادر بزرگ ایشان مرحوم علم الهدی بعللی ترک جماعت در مسجد سید نموده ایشان را از نجف دعوت باصفهان کرده قبل از سال 1346 مراجعت نموده و تا هنگام وفات در مسجد سید به اقامه جماعت پرداخته و پس از فوت مرحوم ملاذ الاسلام امر تولیت موقوفات مسجد معوض بایشان گردیده و به بهترین صورت بوظیفه شرعی خود با وجود تمام مشکلات و موانعیکه اداره اوقاف زمان برای ایشان ایجاد میکرد انجام وظیفه نمود.

اساتید ایشان پس از مراجعت از اعتبار مقدسه در اصفهان عبارتند از: آقا میرزا احمد مدرس - آقاشیخ محمد رضا مسجد شاهی - مرحوم حاج میر سید علی مجتهد نجف آبادی و با لخصوص مرحوم آقا سید مهدی در چه ای و غیره

مرحوم حاج سید محمد رضا شفتی عالمی جلیل و فاضلی خلیق بود در سالهائیکه مرحوم آیت الله حاج سید علی بهبهانی اعلی الله مقامه الشریف مدت شش ماه باصفهان تشریف میآوردند مشار الیه در همان ساعات اول ورود خدمت ایشان شرفیاب شده و ضمن عرض تبریک ورود از ایشان دعوت مینمود که شبها جهت اقامه جماعت به مسجد سید تشریف فرما شوند. این ایثار و گذشت سبب محبوبیت بیشتر ایشان شده و اهمیت و اعتبار ویرا نزد عموم طبقات بالاخص مقدسین و متدینین بدرجات زیاد بالا برد .

مرحوم شفتی در نیمه شب 5 شنبه 3 ذی الحجه 1396 پس از یک عمل جراحی در بیمارستان وفات یافته جنازه با کمال احترام و تشییع شایسته به مسجد سید منتقل و در بقعه مرحوم سید حجة الاسلام مدفون گردید. رحمة الله علیه .

از مرحوم شفتی از دو نفر عیال سه فرزند پسر بنامهای: حاج سید محمد جواد - حاج آقا مهدی - احمد اقا و چندین دختر باقیمانده است .

فاضل محترم آقای

حاج آقا مهدی شفتی

جوان مؤدب و آراسته و از مشتغلین و طلاب علوم دینیه اصفهان است که پس از فوت پدر بزرگوار به افتخار تلبس به لباس روحانیت نائل گردیده و تحصیلات علوم قدیم راضمیه علوم جدید نموده و در ظهر و عصر و مغرب و عشاء در مسجد سید بجای پدر اقامه جماعت می نماید و مورد توجه و عنایت مردم بید آباد می باشد و تاکنون موفق بطبع چهار مجلد از مجلدات شش گانه مطالع الانوار گردیده و کتاب حاضر نیز بر حسب خواهش ایشان تألیف شده است .

ص: 190

حاج آقا مهدی شفتی

اقای شفتی نامبرده داماد حجة الاسلام آقای حاج سید حسن فقیه امامی می باشند و ایشان داماد ثقة الاسلام واعظ محترم و شفیق مکرم جناب آقای حاج آقا رضا مظاہری و آقای منہاہری صہر جلیل عالم فاضل مرحوم آقا شیخ اسماعیل بن حاج آقا منیر الدین بروجردی و مرحوم آقا شیخ اسماعیل نیز داماد عالم فاضل

- ۱۹۱ -

حاج آقا مهدی شفتی

اقای شفتی نامبرده داماد حجة الاسلام آقای حاج سید حسن فقیه امامی می باشند و ایشان داماد ثقة الاسلام واعظ محترم و شفیق مکرم جناب آقای حاج آقا رضا مظاہری و آقای مظاہری صہر جلیل عالم فاضل مرحوم آقا شیخ اسماعیل بن حاج آقا منیر الدین بروجردی و مرحوم آقا شیخ اسماعیل نیز داماد عالم فاضل

ص: 191

زاهد حجة الاسلام و المسلمین مرحوم آقای حاج میرزا حبیب الله روضاتی فرزند علامه جلیل اقا میرزا هدایة الله ابن علامه فقیه زاهد اقا میرزا محمد باقر چهارسوقی صاحب کتاب روضات الجنات می باشند .

زاهد حجة الاسلام و المسلمین مرحوم آقای حاج میرزا حبیب الله روضاتی فرزند
علامه جلیل اقا میرزا هدایة الله ابن علامه فقیه زاهد اقا میرزا محمد باقر چهارسوقی
صاحب کتاب روضات الجنات می باشند .

حاج سید محمد منجم باشی

- ۱۹۲ -

حاج سید محمد منجم باشی

ص: 192

واما آقای حاج سید محمد جواد شفتی عالم فاضل از فضلاء اصفهان بشمار میرفت و اکنون سالهاست که در طهران ساکن و بوظائف دینی و اجتماعی اشتغال دارند . مشار الیه داماد عالم فاضل مرحوم حاج اقا محمد آل رسول فرزند عالم فاضل کامل اقا میرزا ابراهیم شمس آبادی می باشند و مرحوم آل رسول نیز خود داماد علامه جلیل عالم فاضل محقق مرحوم حاج شیخ جمال الدین نجفی مسجد شاهی اصفهانی بودند رحمة الله علیهم اجمعین .

مادر مرحوم شفتی صاحب عنوان دختر فاضل محترم مرحوم حاج سید محمد منجم باشی (فرزند میرزا سید محمد حسن بن سید محمد علی بن سید عبد الله حسینی تفرشی شیرازی اصفهانی) بوده و زوجه اول ایشان دختر مرحوم حاج اقا فضل الله نجومی فرزند حاج سید محمد منجم می باشد .

حاج میرزا عبد الجواد کلباسی

فرزند مرحوم آقا محمد مهدی کلباسی (کرباسی) از دختر مرحوم سید حجة الاسلام شفتی

عالم فاضل جلیل در اصفهان متولد گردیده و در این شهر در نزد پدر و جمعی دیگر از فحول علماء تلمذ نموده و پس از وفات پدر در مسجد حکیم امامت مینموده و در ایام تحصیل نزد پدر کتاب : تذهیب الاصول در شرح تهذیب الاصول علامه حلی تألیف نموده تاریخ فراغت از تألیف 19 شعبان 1278 می باشد

مرحوم

آقا میرزا عبد الجواد شفتی

در سال 1314 در اصفهان وفات یافته و در مقبره جد بزرگوار خود مرحوم حاجی کلباسی اعلی الله مقامه مدفون گردید .

وی دارای چندین فرزند بوده بدین شرح :

1- مرحوم آقا میرزا علی محمد امام مسجد حکیم مدفون در بقعه تکیه اقا

ص: 193

2- مرحوم آقا میرزا محمد علی از علماء صاحب نفوذ اصفهان متوفی در شب 2 شنبه 12 صفر المظفر سال 1342 مدفون در مقبره حاجی کلباسی

3- مرحوم آقای حاج میرزا هاشم عالم فاضل زاهد امام مسجد حکیم متوفی بسال 1358 مدفون در بقعه تکیه کازرونی در تخت فولاد .

فرزندش مرحوم حاج میرزا عبد الجواد از علماء اصفهان و امام مسجد حکیم عالمی خلیق و مهربان و خدمتگزار مردم بود در روز شنبه 19 جمادی الاولی سال 1387 در جاده تهران بقم در اثر تصادف وفات یافته و در روز 2 شنبه 21 جمادی الاولی در قم مدفون گردید .

مرحوم کلباسی (حاج میرزا عبد الجواد بن حاج میرزا هاشم) مؤلف کتابی است بنام : منهاج السالکین در آداب حج و زیارات مدینه منوره که بچاپ رسیده است .

حاج میرزا عبدالرزاق رشتی

فرزند حاج میرزا محمد کاظم .

از علماء و فضلاء و اجلاء بوده در خدمت جمعی از فضلاء و علماء اصفهان همچون مرحوم حاج سید اسد الله و اقا شیخ محمد باقر نجفی تلمذ نموده و بشرف مصاهرت مرحوم حاج سید جعفر بید آبادی مفتخر گردیده است .

مرحوم رشتی از علماء صاحب مکنت و ثروت بوده و ظاهراً تولیت مدرسه در کوشک (مدرسه باقریه) از طرف مرحوم سید ثانی بایشان محول گردیده است .

مرحوم رشتی دارای دو فرزند فاضل و متقی بنامهای 1 - حاج اقا مرتضی 2- حاج میرزا قوام الدین از خود بجای گذاشت .

داماد عالم جلیل و رئیس مطاع مرحوم حاج آقا جمال الدین نجفی مسجد شاهی بود و مرحوم حاج میرزا قوام الدین متوفی در ماه صفر 1365 در طهران و مدفون در قم داماد مرحوم آقا محمد عماد الاسلام دانی خود گردید و مرحوم

آقا میرزا محمد مهدی

ادیب و فاضل متوفی در 4 شنبه 29 ربیع الثانی سال 1377 مدفون در تکیه گلزار داماد علامه فقیه مرحوم آقا میرزا احمد مدرس 2- دانشمند محترم آقای حاج میرزا محمد حسین رشتی از فضلاء معاصر اصفهان .

مرحوم حاج میرزا عبد الرزاق صاحب عنوان در سال 1319 در مسافرت عتبات مقدسه در نجف اشرف وفات یافته در وادی السلام مدفون گردید .

حاج ملا علی خلیلی طهرانی

فرزند حاج میرزا خلیل طبیب طهرانی نجفی فرزند علی بن ابراهیم بن علی رازی

مرحوم حاج میرزا خلیل (1180 - 1280) طبیب زاهد شرح حالش در کتاب ادباء الاطباء (ص 144 یکم)

مرحوم حاج ملا علی خلیلی

عالم فاضل فقیه مجتهد محدث رجالی زاهد در 28 جمادی الاولی سال 1226 متولد و در 25 ماه صفر سال 1297 وفات یافته در وادی السلام مدفون گردید .

مرحوم خلیلی در نزد عده کثیری از فحول علماء تلمذ نموده و برخی از بزرگان از علماء نیز در خدمت او درس خوانده اند تألیفات او عبارتست از :

1- تعلیقاتی بر بسیاری از کتب

2- خزائن الاحکام در شرح کتاب : تلخیص المرام در معرفت احکام تألیف

ص: 195

۳- کتابی در رجال

4 - سبیل الهدایه در علم درایه

5 - غصون الاریکه الغریه در اصول فقه

ویرا فرزندان چندی از پسر و دختر بوده از آنجمله :

۱- دختری که زوجه مرحوم حاج سید اسدالله بیدآبادی و مادر حاج سید محمد باقر ثانی بیدآبادی بوده است .

2- دختری که زوجه مرحوم آقا شیخ محمد علی شاه عبد العظیمی (1258 - 1334) بوده است

(ادباء الاطباء - معارف الرجال - الذریعه - مکارم الاثار - معجم رجال الفكر و الادب - ماضی النجف و حاضرها - اعیان الشیعه - الکرام البرره)

میرزا محمد علی موسوی کابلی

فرزند سید عبدالحفیظ موسوی کابلی از بنی اعمام مرحوم سید حجة الاسلام .

ادیب و فاضل و خطاط از شاگردان مرحوم حاج سید اسد الله و از مخصوصین مرحوم حاج سید جعفر بیدآبادی بوده و بامر او چندین کتاب و رساله کتابت نموده است که ذیلا بنام دو کتاب اشاره می شود :

1- جلد دهم بحار الانوار است که بدستود مرحوم حاج سید جعفر بیدآبادی بخط نسخ و شکسته از روی نسخه ای که در سال 1132 نوشته بوده استتساخ کرده است. کتاب به شماره (5265) در کتابخانه عمومی اصفهان موجود است (ص 189 یکم فهرست نسخه های خطی کتابخانه عمومی اصفهان).

ص: 196

فائده: در کتابخانه عمومی اصفهان چندین مجلد از کتاب بحار الانوار بخط نسخ محمد تقی بن محمد حسن خونساری موجود است که در یکی از آنها تصریح شده است که بر حسب دستور مرحوم حاج سید محمد جعفر مجتهد نوشته شده و احتمالاً بقیه مجلدات نیز بدستور ایشانست و آنها عبارتست از:

- 1- جزء اول (کتاب العقل و العلم) و جزء دوم (کتاب التوحید) بشماره (5187) تاریخ 1301 و 1302 .
  - 2- مجلد سوم (عدل و معاد) بشماره (5175) بدون تاریخ .
  - 3- مجلد پنجم (قصص انبیاء) بشماره (5230) بسال 1308 بدستور حاج سید محمد جعفر .
  - 4- مجلد ششم جزء سوم (حالات رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم از غزوه بدر کبری تا آخر) بشماره (5185) تاریخ 1300 .
  - 5- مجلد نهم حالات امیر المؤمنین علیه السلام بشماره (5270) تاریخ 1303 .
  - 6- مجلد هفدهم: کتاب الروضة بشماره (5188) تاریخ 1297 .
  - 7- مجلد نوزدهم جزء ثانی بشماره (5132) تاریخ غره جمادی الاولی 1298
  - 8- مجلد بیستم اعمال سنین و شهور و ایام بشماره (5266) تاریخ صفر 1292
  - 9- مجلد بیست و دوم کتاب المزار بشماره (5268) تاریخ 01300
- 2- کتاب: هداية السالکین فی احادیث الائمة الطاهرین سلام الله علیهم اجمعین از تألیفات مرحوم آقا محمد (سید محمد باقر) عماد الاسلام .
- آغاز: بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام

علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین الطاهرین المعصومین و بعد چنین گوید محمد باقر بن محمد جعفر بن محمد باقر... (سپس نسب نامه خود را تا حضرت آدم علیه السلام نقل نموده است) که چون روایت شده است از حضرت رسول صلی الله علیه و آله که فرموده است: من حفظ اربعین حدیثاً وجبت له الجنة ..

انجام: تمت الرسالة فی 21 شهر محرم الحرام 1316.

بسم الله الرحمن الرحيم برادران خود را زحمت افزا میشود که این نسخه بسیار مختلف بود با نسخه اصل و با زحمات چندی خود این داعی مقابله کردم انرا با نسخه اصل و نویسنده این نسخه عالیجناب سلاله السادات العظام اقا میرزا محمد علی زید مجده میباشد ولد ارجمند مرحوم مغفور جنت مکان اقا سید عبد الحفیظ رحمة الله علیه خلف مرحوم جنت مکان اقا سید ابراهیم اصفهانی المعروف بکابلی غفر له است و جهت منسوب بکابلی شدن آن مرحوم بجهت این میباشد که مرحوم آیت الله فی الارضین حجة الاسلام و المسلمین جدایی این داعی المسمى بالحاج السيد محمد باقر اعلى الله مقامه در صدد این بودند که کتاب مدینه العلم مرحوم صدوق رحمة الله علیه را بدست آورده و گویا مفقود بود در این ولایات خدمت آن بزرگوار عرض شد که کتاب مزبور در کابل قندهار در خزانه سلاطین آنجاها یافت میشود و آن بزرگوار اقا سید ابراهیم مرحوم را بکابل روانه فرمودند و زمانی هم در صدد بود آن سید مرحوم و سفر آن مرحوم هم بطول انجامید و عاقبت پیدا نشده بود و خیال بر قرار گرفت که حرکت باصفهان نماید و محض آنکه هر گاه مشرف خدمت سید حجة الاسلام اعلى الله مقامه شود دست خالی نباشد تفسیر امام فخر رازی را از کابل در همراهی خود آورد و در وقت ورود او را بر تخت گذارد و سید حجة الاسلام اعلى الله مقامه بسیار خرج فرمود

ص: 198

بجهت یافت شدن کتاب مذکور و بسیار بسیار در صدد بود عاقبت امر آن کتاب مستطاب یافت نگردید و علی الاتصال آن بزرگوار در خیال وجدان آن کتاب مستطاب والامقام بود اخر الامر مایوس از وجود آن شد. اللهم اغفر له اللهم لاتویسنا من کل امر بمحمد وعترته الطیبین الطاهرین المعصومین و انا العبد الذلیل الفاجر ابن محمد جعفر ابن محمد باقر الموسوی الشفتی الرشتی المحلاتی الاصفهانی فی شهر رجب المرجب سنه 1316 .

توضیحاً: عین عبارات مرحوم عماد الاسلام نقل گردید .

حاج میرزا محمد علی ملاذ الاسلام

فرزند اقا میرزا هاشم فرزند حاج سید جعفر بید آبادی داماد عموی خود مرحوم حاج اقا حسن ملاذ الاسلام بوده و پس از فوت مشار الیه به لقب او ملاذ الاسلام شهرت یافت

قبل از سال 1305 در اصفهان متولد گردیده و در این شهر نزد فضلاء و علماء فی الجملة تحصیلاتی نموده از علماء مورد توجه مردم و خدمتگزاران به دین و اجتماع بشمار میرفت. طبع شعری داشت و در اشعار عاصی تخلص مینمود. دیوان مختصری قریب یکهزار و سیصد بیت دارد در 21 ربیع الاول سال 1372 در اصفهان وفات یافته در بقعه مرحوم سید حجة الاسلام مدفون گردید .

مرحوم حاج میرزا حبیب الله نیر در ماده تاریخ وفات او گوید :

غدر الدهر بنا صب علینا الالام

و ابتلانا بشجی سود منا الایام

حیث قد اخرتنا الایام بفقد العالم

ناصر المذهب و الشیعه فی کل مقام

سید کان علیا هو للباقر سبط

جعفری نسباً مشتهر فی الاعلام

طائف الکعبة و المشهدعون الضعفا

وملاذ لهم استقبلهم بالاکرام

ص: 199

حائز الفضل بمجد و علو و شرف
قلما يتفق المثل له فى الاعوام
فانم الليل يناجى بخضوع و خشوع
ويكاء و ركوع و سجود و قيام
يذكر الله ويستغفره بالاسحار
فى صلوة و دعاء و اذان بدوام
نير نقص الاثنين فصار التاريخ
«جعل القدس مكاناً لملاذ الاسلام»

(ص 22 سوم معادن العلوم) صاحب عنوان پس از فوت برادرش مرحوم آقا حاج میرزا محمد حسین جعفری صبح ها در مسجد سید امامت مینمود . وی دارای دو فرزند پسر و دو دختر بود بدین شرح

1 - میرزا محمد حسن که در اوائل جوانی وفات یافت

۲ - میرزا محمد هاشم

۳- زوجه عالم جلیل مرحوم حاج آقا حسین خادمی فرزند آقا سید ابو جعفر خادم الشریعه

4 - زوجه مرحوم آقا سید ریحان الدین مهدوی (139 - 1313)

دکتر عیسی صدیق

ملقب به صدیق اعظم فرزند (@@) صدیق التجار اصفهانی .

در سال 1273 خورشیدی متولد گردیده در ایران و فرانسه تحصیلات خود را بپایان رسانیده و پس از مراجعت به ایران مشاغل مختلفی را دارا بوده که مهمترین آنها ریاست دانشسرای عالی بوده است . مشار الیه در سال 1398 قمری وفات یافت . مادر دکتر صدیق دختر آقا سید ابراهیم کابلی بوده است .

دکتر عیسی صدیق دارای تألیفات عدیده است : 1 - تاریخ فرهنگ ایران 2 - تاریخ مختصر آموزش و پرورش 3- حقوق بین الملل 4 - روش نوین در تعلیم و تربیت 5 - سیر فرهنگ در ایران و مغرب زمین 6 - یادگار عمر یا خاطراتی از گذشته 7 - یکسال در آمریکا و متجاوز از ده کتاب دیگر (ص 650 چهارم مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی تألیف مرحوم خانبابا مشار با اندکی تصرف و اضافه).

ص: 201

فرزند سید عبدالکریم ، فاضل و دانشمند بوده و در خدمت جمعی از علماء و فضلاء اصفهان از آنجمله مرحوم حاج سید اسد الله بیدآبادی تحصیل نموده و مورد وثوق و اطمینان مرحوم سید بوده بالاخره بدامادی مرحوم حاج سید جعفر مفتخر گردیده است. پس از فوت در بقعه آقا محمد بید آبادی در تخت فولاد مدفون گردید .

فرزندش فاضل محترم مرحوم حاج میرزا محمد حسین زواره ای از مخصوصین خاندان سید حجة الاسلام بوده و سالها در کمال عزت و احترام نزد عموم طبقات بالاخص علماء و بزرگان زندگانی نموده و سرانجام در (شبه 23 صفر 1378) وفات یافته در تخت فولاد نزدیک بقعه آقا محمد بید آبادی مدفون شده و پس از تعریض خیابان و احداث فرودگاه و متفرعات آن استخوانها به مسجد سید منتقل و جنب مقبره کوچک مدفون گردید . رحمة الله علیه .

مرحوم زواره ای سیدی بزرگوار دارای ملکات نفسانی از حسن معاشرت و صدق بهجت و زهد و عبادت بود .

آقا سید محمد

فرزند مرحوم حاج سید محمد علی فرزند سید حجة الاسلام . از فضلی سلسله اعقاب مرحوم سید شفتی بوده و دارای چهار فرزند بشرح زیر می باشد :

1 - آقا منیرالدین

2 - آقا صدر الدین

ص: 202

هر یک از این دو برادر دارای اولاد و اعقابی هستند که همگان به موسوی شهرت داشته و در اصفهان و طهران به کارهای دولتی و مشاغل آزاد روزگار می گذرانند و عموماً مردمانی نیک بیئت و سلیم و متواضع و دوستدار اهل فضل و تقوی و خود نیز متدین و متعهد می باشند .

۳- جهان اقا زوجه مرحوم اقا نصیر الدین موسوی

4- زهرا بیگم

حاج میرزا محمود کلباسی

فرزند علامه مرحوم آقا محمد مهدی کلباسی (کرباسی) از دختر مرحوم سید حجة الاسلام شفتی .

مرحوم مولی عبدالکریم جزی در تذکرة القبور (ص 102) در باره او می نویسد:

چندی در نجف درس خوانده و به اصفهان معاودت نموده مورد توجه و عنایت خاص عموم طبقات قرار گرفته و مردم اخلاص تامی به او داشته و در نماز جماعت او در مسجد حکیم عده زیادی به او اقتداء مینموده اند .

در جوانی وفات یافته و در مقبره پدر بزرگوار خود در جلوروی قبر حاجی طرف بالا سر متصل بدیوار دفن شده قبر او بلند بسته است .

سید محمد مهدی موسوی

فرزند حاج سید محمد علی فرزند حاج سید محمد باقر حجة الاسلام شفتی عالم فاضل محقق . در سال 1278 متولد گردیده و در 12 شوال سال 1326

ص: 203

وفات یافته در بقعه تکیه آقا سید ابو جعفر در تخت فولاد مدفون گردید.

صاحب عنوان در مسجد سید امامت داشته و مورد توجه مقدسین و مؤمنین بوده و مؤلف کتابی است به نام غرقاب در رجال که در سال 1303 شروع به تألیف آن نموده و تا سال 1309 تألیف آن بطول انجامیده است و آنرا در سن 25 سالگی تألیف نموده است .

علامه طهرانی در الذریعه (ص 44 شانزدهم) می نویسد :

کتاب مشتمل است بر یک مقدمه و دو مرحله و یک خاتمه .

مرحله اول در ذکر علماء قرن یازدهم و مرحله دوم در ذکر علماء متأخر از آنان

آغاز : الحمد لله واجب الوجود المتفرد بالازلیة و الابد ...

نسخه آنرا علامه طهرانی نزد عباس اقبال آشتیانی دیده و نسخه آن در کتابخانه دانشگاه حقوق است که احتمالاً همان نسخه مرحوم اقبال آشتیانی می باشد.

(ص 69 و 197 دانشمندان و بزرگان اصفهان)

حجة الاسلام حاج سید محمد تقی موسوی نواده برادر صاحب عنوان فرمودند عمده تحصیلات مرحوم آقا سید محمد مهدی نزد مرحوم آقا میرزا محمد هاشم چهار سوقی بوده است .

آقا نصیر الدین موسوی

مرحوم حاج سید نصیر الدین فرزند اقا میرزا محمد علی بن سید عبد الحفیظ موسوی کابلی عالم فاضل ادیب از شاگردان مرحوم آقا نجفی و حاج میرزا بدیع درب امامی و جمعی دیگر از بزرگان بوده .

مردی فصیح البیان و شیرین زبان و خوش محاوره و نیکو کلام بود معاشرین او هیچگاه از مؤانست با او خسته نمی شدند وی آنان را با مواعظ و حکایات

ص: 204

و داستانهای عبرت انگیز سرگرم مینمودگاهی منبر رفته و موعظه میفرمود در اواخر عمر در مدارس جدید بکار تدریس مشغول بوده و در سال 1360 و اندی در سفر مکه معظمه وفات یافت .

مشار الیه داماد مرحوم آقا سید محمد فرزند حاج سید محمد علی فرزند سید حجة الاسلام بوده و از این مخدیره (دختر اقا جهان اقا) چندین پسر و دختر یافت که از آنجمله است فاضل محترم آقای حاج میرزا محمد علی موسوی رئیس اسبق دانشسرای مقدماتی اصفهان و مرحوم هدایت اله موسوی مدیر کل اسبق آموزش و پرورش استان اصفهان . علیه الرحمة و الرضوان که هر دو برادر از خدمتگزاران صدیق فرهنگ و مورد احترام عموم طبقات مردم اصفهان از علماء و تجار و غیره می باشند .

مرحوم اقا نصیر الدین خاطرات روزانه و پیش آمدها و وقایع را هر روز مرتباً در دفتر می نوشت و این کار شاید متجاوز از چهل سال ادامه داشت که وقایع و خاطرات را یاد داشت مینمود و خود چندین دفتر و کتاب شده بود و دارای فوائد و اطلاعات ذی قیمتی است اکنون نزد ورثه مرحوم آقا سید هدایت اله فرزند ایشان می باشد رحمة الله علیهما .

میرزا یحیی مدرس بید آبادی

فرزند مرحوم میرزا اسماعیل (محمد اسماعیل) ارعقاب علامه مولی محمد باقر سبزواری

عالم فاضل ادیب بارع شاعر فصیح از معاریف علماء و فضلاء و ادباء اصفهان در حدود سال 1254 در اصفهان متولد گردیده و در اصفهان و نجف از محضر عده زیادی از بزرگان و فحول مجتهدین همچون شیخ انصاری و حاج سید اسدالله بید آبادی و حاج

شیخ محمد باقر مسجد شاهی و آقا شیخ محمد باقر واثق همدانی اصفهانی و آقا میرزا محمدباقر چهارسوقی و برادر ایشان آقا میرزا محمد هاشم و آخوند ملا محمد کاشانی و علوم غربیه را از ملا هادی سدهی فروشانی فرا گرفته سالهای زیادی در مدرسه میرزا حسین و در اواخر عمر که بواسطه ی ضعف پیری و کسالت از منزل خارج نمیشد عده زیادی در خدمتش ادبیات و مقدمات علوم از صرف و نحو و فقه و اصول فرا می گرفتند که از آن جمله است مرحوم وحید دستگردی (حسن بن قاسم) مدیر مجله ادبی ارمغان .

از آثار مرحوم مدرس 1 - دیوان اشعار 2- مرآت المصنف در شرح حال مرحوم حاج میرزا رضا کلباسی بچاپ رسیده است وی در شب 4 شنبه 15 ذی القعدة الحرام 1349 در اصفهان وفات یافته در تخت فولاد در تکیه میرزا رفیعا مدفون گردید بعداً که تکیه را بغیر از گنبد آن خراب کرده و قبور آنجا را از بین برده و جزو اراضی فرودگاه شد قبر از بین رفت

مرحوم مدرس داماد مرحوم آقا سید ابو الحسن بن آقا سید محمد علی بن سید حجة الاسلام بوده و پنج فرزند بدین شرح از او یافت

1- مرحوم آقا حسین مدرس زاده فاضل محترم از وکلای دادگستری مدفون در تکیه میرزا رفیعا

2- (@@)

3- زوجه مرحوم آقا سید ابراهیم موسوی بوده این شاعر متخلص به سری (1311 - 1369)

4- زوجه کازرونی

5 - دختری دیگر که شوهر اختیار ننمود .

ص: 206

(بید آباد)

یکی از محلات قدیمی اصفهان که در طول تاریخ همچون دیگر محلات این شهر تاریخچه ای مجهول و تاریک دارد محله بید آباد است. این محله در شمال غربی اصفهان واقع و در حال فعلی از محلات پر جمعیت و آباد اصفهان محسوب می گردد.

مسجد سید حجة الاسلام و بقعه آن مرحوم در این محله قرار گرفته و در حقیقت تجدید این محله را باید از مرحوم سید حجة الاسلام دانست.

مرحوم انصاری در تاریخ اصفهان وری (ص 285) ضمن بنای مسجد سید میفرماید:

قسمت بید آباد و شهسار را که جزو مار بین و باغات حومه شهر می‌شمرند جزو شهر آورده و محله بزرگی را تشکیل کرد و بر دایره شهر افزود چو مغرب شهر پس از جلوس شاه عباس از طرف در دشت و چملاں وسعت یافته دروازه نو و پشت بارو و محله جدید و بباب جدید عباسی شهیر شده و بنهر بابا حسن منتهی

ص: 207

گشته اوج آفتاب سید و ساختن آن مسجد بید آباد را بر حد شهر افزود .

بید آباد در قرن پنجم

از تاریخ این محله (یا دهکده) در قبل از اسلام اطلاع صحیحی نداریم همینقدر میدانیم که در قرن دوم و سوم هجری دهکده ای بنام (وید آباد) در مجاورت اصفهان قرار داشته و اهمیت و عظمت زیاد داشته و در قرن چهارم عده ای از بزرگان محدثین در آنجا می زیسته اند.

در موقعیکه علاء الدوله دیلمی باروئی گرد شهر اصفهان کشید قسمتی از آن را داخل بارو و نیمی از آن را در خارج بارو قرارداد که با روی او تقریباً در وسط این ناحیه قرار گرفت

از آثار باروی علاء الدوله تا این اواخر قسمتی باقی بود و کوچه پشت بارو در محله بید آباد که تا کنون معروفست ظاهراً مربوط بهمین باروی علاء الدوله می باشد .

کوچه پشت بارو

این کوچه از لب جوی بابا حسن شروع شده و به بازارچه دروازه نو ختم می شود و در سال 1314 شمسی که خیابان چهار باغ پائین احداث گردید آنرا بدو قسمت نمود اکنون نیمه اول آن که کوچه ای است شرقی غربی تقریباً بمحاذات خیابان مسجد سید بهمین نام شهرت دارد (اگر نام آنرا همچون بسیاری از نامهای قدیمی که بدون دلیل و از روی عدم اطلاع عوض نمودند و تاریخچه گویای شهر را از بین بردند تا کنون عوض نکرده باشند).

ص: 208

ظاهراً نام دروازه تو نیز مربوط بهمین زمان است و کوچه تل عاشقان که همان تل اشکهان است و بمرور زمان تصحیف شده و بدین صورت در آمده است و باب همایون که بعدها بصورت باغ همایون و باغ حاجی (حاج آقا محمد رنانی حاکم اصفهان در زمان زندیه) و اخیراً باغ تختی نیز مربوط بهمین زمان و باروی علاء الدوله می باشد .

نام پیدآباد در کتاب محاسن اصفهان

مافروخی (مفضل بن ابو الفضل سعد بن حسین مافروخی اصفهانی از شعراء و ادباء و نویسندگان قرن پنجم) در کتاب محاسن اصفهان (ص 81) در ضمن بیان بارو نیکه علاء الدوله در اطراف اصفهان کشیده نامی از ویدآباد میبرد و گوید از محلات خارج از بارو می باشد و این محلات عبارتند از : کمان - بران - سنبلان - خرجان - فرسان - باغ عبدالعزیز - جروآن اشکهان - لنبان - ویدآباد.

باروی علاء الدوله

امیر علاء الدین (حسام الدین - عضد الدین) علاء الدوله ابو جعفر محمد بن دشمن زیار دیلمی معروف به کاکویه و یا ابن کاکویه از سال 398 تا سال 433 یعنی تقریباً مدت سی و شش سال حکومت اصفهان را داشته و با کمال قدرت در آنجا حکمرانی مینموده است در سال 429 بر گرد شهر جهت محافظت آن از حمله دشمنان باروئی کشید و قسمتی از اصفهان را داخل بارو و قسمتی از آن را خارج بارو قرار داد محیط این بارو را پانزده هزار گام نوشته اند .

(رفع اشتباه) : در کتاب : آثار ملی اصفهان (ص 183) در ضمن بیان نام محلات اصفهان می نویسد :

ص: 209

محلّه اشکهان همان محلّه شئیش است که در ابتداء ماه برو اسفیش واسفیش و شئیش و شهیش گفته شده و محل آن در بید آباد کنونی بوده است.

نویسنده گوید: همانگونه که تذکر دادیم محلّه اشکهان همان تل عاشقان فعلی است که از دروازه نو شروع و به خیابان جمال الدین عبد الرزاق منتهی میشود و از کوچه های شمالی جنوبی می باشد .

جمعیت و ثروت مردم بید آباد

در کتاب محاسن اصفهان (ص 89) و در ترجمه کتاب محاسن اصفهان (ص 75) بخلاصه می نویسد :

خبر داد مرا مردی ثقه و مورد اطمینان و همچنین روایات دیگری مؤید آن است که :

روز عیدی در منظر گاهی نشسته بودم از محلّه بید آباد شمردم فریب دو هزار نفر مرد با لباسهای فاخر و عمامه های قصب و ... به نماز گاه میرفتند .

در باره محلّه بید اباد (وید آباد) می نویسد: اکنون بعضی از آن خارج حصار و برخی دیگر قبرستان شده و باقی همچون دیگر شهر خراب و ویران .

قبرستان بید آباد

بطوریکه معروف و آثار آن تا این اواخر مشهود بود ، باغ مقابل مسجد ذکر الله که اکنون بصورت خانه در آمده و همچنین قسمت غربی جوی بابا حسن و قسمتی از کوچه لژکیها منشعب از کوچه علی قلی آقا و کوچه میرزا آقای چهارسو (کوچه تابش) و... قبرستان بوده و آثار قبرها تا زمان حاضر در برخی از خانه ها ظاهر است همچنین قبرستان در کوشک که در همین اواخر آنرا از

ص: 210

بین بردند و آثار قبرستان تا حدود مدرسه ترکها در این محله در لوله کشی آب مشاهده گردید.

موقعیت جغرافیائی محله بید آباد

آنچه از کتاب : ذکر اخبار اصفهان و دیگر مآخذ و همچنین آثار موجود در این ناحیه استفاده میشود آنست که محله بید آباد از چهار طرف تقریباً باین مجلات رنری محدود بوده است :

مشرق : سنبلان - اشکهان - جورجیر

جنوب : جورجیر - باب کوشک .

مغرب : جوزدان - رباط - طهران

شمال : طهران - مردبان (مورنان فعلی)

توضیح : سنبلان همین سنبلستان فعلی و اشکهان عبارت از تل عاشقان و جورجیر محله حکیم می باشد.

باب کوشک را در قرون بعد باب القصر و در زمان فعلی در کوشک می نامند .

جوزدان ورباط بهمین نام شهرت دارند و طهران همان تیران است (تیران و آهنگران در قسمت شمال غربی خیابان فروغی و میدان جمهوری اسلامی (دروازه طهران)

ومردبان همان مورنان است که در شمال غربی میدان شهداء یعنی آب بخشان قرار دارد و مقبره مردبان همان قبرستان آب بخشان است که در زمان ما از بین رفت .

این حدودی که جهت بید آباد (ویذ آباد) گفته شد تقریبی است و باید درباره آن تحقیق بیشتری بشود.

معلوم نیست که این محلات و قرانی که نام بردیم بهمدیگر پیوسته بوده و یا از یکدیگر مجزا بوده است و فاصله بین آنها مزارع و باغات بوده و یا قبرستان.

آثار علاء الدوله کاکویه

در زبان دیلمی دائی یعنی خالو را کاکو یا کاکویه می گویند و محتمل است که لفظ «کاکو» تصحیف خالو باشد و چون پدر علاء الدوله یعنی دشمن زیار دائی سیده مادر مجدالدوله دیلمی بوده و بدین سبب اوراکاکویه و ابن کاکویه می گفتند . و برخی می نویسند علاء الدوله رائی مجد الدوله و یا پسر خاله مجد الدوله بوده است .

ابن سینا حکیم و فیلسوف وطیب معروف (373 - 427) متوفی در اصفهان (تاریخ ابن اثیر) دو کتاب 1 1 - رسالة النبض 2 - دانشنامه علانی را بنام او تألیف نموده و همچنین ابن مسکویه حکیم و فیلسوف و معلم اخلاق (فوت 421) قبرش در نزدیکی امامزاده باقر در محله خواجه قرار داشته است کتاب نزهت نامه علانی را بنام او نوشت .

در زمان او عده زیادی از بزرگان محدثین و علماء و شعراء و ادباء در اصفهان میزیستند که نام آنها در کتب مربوطه ثبت و ضبط گردیده از آنجمله در کتاب ذکر اخبار اصفهان تألیف حافظ ابو نعیم (بضم نون) متوفی بسال 430مدفون در قبرستان آب بخشان که در زمان صفویه میر لوحی سبزواری از روی دشمنی که با علامه مجلسی علیه الرحمه داشت آنرا خراب کرد و ظاهراً در نزدیکی مسجد آب بخشان قرار داشته و فعلا اثری از آن موجود نیست .

این قبرستان در اثر احداث خیابان چهارباغ پائین از بین رفت و بقیه آنرا

نیز شهرداری تصرف نموده و به اشخاص متفرقه فروخت و اکنون تمام آن بصورت خانه و مغازه و مدرسه در آمده است .

بید آباد در زمان صفویه

از قرن پنجم تا قرن یازدهم اطلاع زیادی از این محله نداریم بطول اجمال و حدس می دانیم که این قسمت از شهر اصفهان چون دیگر قسمت ها دچار سختیها در اثر بروز امراض گوناگون و همچنین قحط سالیها و از همه بدتر کشت و کشتارهای سلاطین واقع شده است لکن در عهد سلاطین صفویه به خصوص در عهد شاه عباس کبیر و بعد از آن رو به آبادی نهاده است بطوریکه شاردن فرانسوی در سفرنامه خود (ص 118 جلد هشتم ترجمه آقای محمد عباسی) می نویسد :

این محله دارای 822 باب خانه

8 باب مسجد

11 باب کاروانسرا

5بازار

4 باب حمام می باشد

بید آباد در زمان قاجاریه

مرحوم آقا محمد مهدی ارباب در کتاب : نصف جهان در تاریخ اصفهان (ص 25) می نویسد :

آنچه در کتب قدیمه دیده شد و معلوم گشته در زمان سلف تمام این شهر مشتمل و منقسم برشش محله بزرگ بوده : 1- لبنان 2- باغ کاران اکنون آنرا خاجو

ص: 213

(خواجو) می نامند 3- کران 4- جنبلان 5- جویباره 6- در دشت @@

در زمانهای بعد شانزده محله گردیده از آنجمله : 1- محله گلبار (گلبهار) 2- محله قلعه طبرک 3- محله در کوشک (باب القصر) 4- محله بید آباد (وید آباد)

در زمان مؤلف کتاب نصف جهان یعنی اواخر قرن 13 چهل محله بزرگ و یا زیاده بوده است .

در طول چهارده قرن تاریخ اسلامی شهر اصفهان بمناسبت بروز حوادث از فتنه ها و آشوب ها و جنگهای دیالمه و قریویان جانشینان ملک شاه سلجوقی و سپس اختلاف شافعیان و خجندیان و بعداً قتل و غارت های دوران مغول هلاکو و تیمور و سپس فتنه افغان و بعداً جنگ های زندیه و جانشینان کریم خان و ... و در تمام این دوره ها قحط و غلاها و بروز بیماریها بالاخص وبا (برای مثال می نویسند در وبای سال 423 در شهر اصفهان چهل هزار نفر مردند و در قتل عام سال 789 به امر تیمور تعداد هفتاد هزار نفر را کشتند) سبب میشده که عده زیادی از مردم این شهر تلف گردیده و در نتیجه محلات خالی و بدون سکنه و در اثر آن خراب میشده است .

دروازه بید آباد :

مرحوم آقا محمد مهدی ارباب در کتاب نصف جهان فی تعریف الاصفهان در ضمن بیان دروازه های شهر اصفهان (ص 23) می نویسد :

اصفهان دارای چهارده دروازه است (سپس یک یک آنها را ذکر نموده و گوید)

پنجم : دروازه بید آباد با چهار دروازه دیگر در سمت مغرب قرار داشته اند.

انتهی

نویسنده گوید: در زمانهای قدیم که شهرها دارای بارو و حصار بود دروازه ها و محل و کیفیت ساختمان آن جهت دفاع شهر در مقابل تهاجم دشمنان قابل اهمیت

ص: 214

بوده است لکن در زمان حاضر موضوع دروازه برای شهرها از بین رفته است .

محلّه بیدآباد در قبل از قاجاریه

بطوریکه بیان شد این محلّه جزو محلات خارج شهر بوده و چندان توجهی بآن نشده است و از آثار قبل از صفویه فقط مسجد در کوشک و مدرسه ترکها و از دوران صفویه مسجد جنب باغ حاجی و مسجد میرزا باقر و مسجد علی قلی آقا و مدرسه میرزا حسین را می شناسیم .

بید آباد در پنجاه سال قبل

مرحوم جناب در کتاب الاصفهان (ص 176) می نویسد :

بید آباد در سال تألیف کتاب دارای 1055 باب خانه بوده و جمعیت آن 8185 نفر می باشد (البته این مطلب مربوط بزمانی است که محلّه بید آباد خود به چندین محلّه کوچک تقسیم شده است)

بید آباد در عهد قاجاریه

از آثاری که میتوان در این محلّه در دوران سلطنت قاجاریه نام برد مدرسه میرزا مهدی در کنار جوی بابا حسن و مسجد سید حجة الاسلام می باشد .

خیابان مسجد سید

در سالهای اخیر در محلّه بید آباد و شیش خیابانی شرقی غربی احداث گردید که از جنوب مسجد سید می گذرد و بزرگترین درب مسجد که به درب زنجیر معروفست در آن باز می شود.

ص: 215

این خیابان از نظر موقعیت اجتماعی و محلی یکی از مهمترین خیابانهای اصفهان می باشد و از چهار راه @@ محرم (چهار راه وفائی) شروع و به چهار راه تختی (چهار راه باب همایون یا باغ همایون) محل تقاطع این خیابان و خیابان چهار باغ پائین منتهی می گردد .

مسجد حاج عباسعلی و مسجد محمدی و مسجد سید و مدرسه میرزا مهدی در کنار این خیابان قرار داشته و مسجد میرزا باقر و حمام آن نیز تقریباً در جنب آن قرار دارد .

مدارس دینی محله بید آباد

سابقاً از قول شاردن فرانسوی تعداد مساجد و حمامها و بازارها و کاروانسراهای محله بید آباد را نقل نمودیم وی برای این محل مدرسه ای ذکر نمی کند

در اواخر عهد صفوی دو مدرسه دینی در این محله ایجاد گردید :

1 - مدرسه میرزا حسین در بازار بید آباد از آثار باستانی اصفهان

2- مدرسه میرزا مهدی در کنار جوی باباحسن در بازار چه بید آباد

3- مرحوم علی قلی آقا در ساختمان مسجد علی قلی آقا جهت سکونت طلاب اطاقهایی ساخته و همچنین جهت آنها در وقفنامه حقوقی معین نموده است .

4 - مرحوم سید حجة الاسلام نیز در ساختمان مسجد سید جهت سکونت طلاب حجراتی در طاق شبستانها بنا فرموده است

5 - مدرسه باقریه یا مدرسه در کوشک

6 - مدرسه ترکها در محله در کوشک هر دو از آثار قبل از عهد صفوی را نیز میتوان از مدارس محله بید آباد محسوب داشت

ص: 216

شاردن مساجد محله بید آباد را 8 عدد می نویسد . فعلا مساجد این ناحیه عبارتست از :

- 1 - مسجد باروت کوبها واقع در کوچه باروت کویها .
  - 2- مسجد پشت بارو که در سالهای اخیر آنجا را تغییر ساختمان دادند
  - ۳- مسجد پشت باغ حاجی (خواجه روح الله) سال بنا 1023.
  - 4 - مسجد حاج عباسعلی از مساجد جدید البناء .
  - 5 - مسجد سید حجة الاسلام .
  - 6 - مسجد شیش . واقع در اول محله شیش
  - 7 - مسجد طیب از مساجد جدید که در مسیر خیابان مسجد سید بکلی خراب شد .
  - 8 - مسجد علی قلی آقا از آثار باستانی و از مساجد عهد صفوی
  - 9 - مسجد کوچک بازار چه علی قلی آقا مقابل تیمچه عبابفی .
  - 10 - مسجد کوچک اقا محمد ربیع جواهری در کوچه علی قلی آقا اخیراً بصورت کتابخانه در آمد.
  - 11 - مسجد محمدی از مساجد جدید البناء
  - 12 - مسجد ملا کاظم واقع در سر جوی بابا حسن .
  - 13 - مسجد میرزا باقر از مساجد عهد صفوی .
- مساجد زیر را نیز میتوان جزو مساجد این محله محسوب داشت (بطوریکه شاردن نیز جزو مساجد بید آباد بحساب آورده است)
- 14 - مسجد در کوشک (پاشیر کوشک - مسجد حاج میرزا ابو الحسن

15 - مسجد ذکر الله .

16 - مسجد کوچک بازارچه در کوچک که در سالهای اخیر در آن تعمیرات اساسی و کلی انجام گرفته است .

غیر از مساجد نامبرده در خود محله بید آباد و محلات منشعب از این محله متجاوز از بیست مسجد بزرگ و کوچک دیگر نیز وجود دارد که عموماً در دو وقت ظهر و شب اقامه جماعت در آنها میشود.

قدمگاه :

در بازارچه میرزا باقر به ستون یکی از دکالین سنگی نصب شده است و بر روی آن جای پائی است و معروفست که جای قدم یکی از بزرگان دین می باشد در صحت و سقم آن در انتساب هیچگونه اظهار نظری نمیتوانم نمود توضیحاً آنکه در مسجد آقا نور در محله دردشت در زیر گنبد نیز سنگی بدیوار نصب است و آنهم اثر پائی دارد و به قدمگاه شهرت دارد و حال او همچون دیگر قدم گاه ها می باشد (غیر از قدمگاهیکه در راه مشهد حضرت رضا علیه السلام است که بطوریکه در مطلع الشمس (ص 30 ج 1) نوشته است انتساب و صحت آن بدون تردید می باشد) و الله العالم

اسامی کوچه های محله بید آباد

محله بید آباد از نظر تقسیمات شهری جزو ناحیه 2 شهربانی (کلاتری 2) و ناحیه 2 شهرداری و ناحیه پنج آموزش و پرورش محسوب میشود و به محلات و کوچه های کوچکی تقسیم میشود لکن به مجموعه آن بید آباد گفته میشود و ذیلاً بجهت اطلاع خوانندگان محترم و همچنین ثبت در تاریخ اسامی کوچه های آن که هر آن ممکن است گرفتاری بیماری تغییر نام گردد اقدام می شود 1- کوچه آهنی

ص: 218

2- کوچه آسیاب اشتها ردیها 3 - کوچه اره کشها 4 - باروت کوبها 5 - باغ حاجی یا باب همایون یا اخیراً باغ تختی 6 - باغ کوره 7 - پشت بارو 8 - پشت مسجد سید 9 - تاریکی در مسیر خیابان مسجد سید قرار گرفته و از بین رفت 10 - ترکها 11 - حبیبیان یا اعتماد الدوله مقابل در بزرگ مسجد سید قرار داشت و در مسیر خیابان قرار گرفت 12 - ساغری چیها 13 - سنگ بست 14 - سوزنرها 15 - شش انگشتی ها در مسیر خیابان چهارباغ پائین قرار گرفته و از بین رفت 16 - شیش (به کسر شین و سکون یاء و نون) 17 - علی قلی آقا از کوچه های اصلی این محله 18 - قاضی عسکریها 19 - قبله دعا 20 - قمیها 21 - کله پزها 22 - لرها 23 - لکزیها 24 - مشایخ بید آباد (شیخ ها) 20 - مقدس ها 26 - منبر گلی 27 - میرزا باقر 28 - میرزاها (تابش ها - کوچه ملاذ الاسلام نیز گفته میشود) 29 - حاج میرزا یحیی مستوفی (کوچه سرجوی نیز گفته میشود) و غیره

برخی از بازارچه های محله بید آباد

در این محله دو بازار بزرگ و چندین بازار چه قرار دارد از اینقرار :

1- بازار بید آباد 2 - بازار علی قلی آقا 3 - بازار چه باغ حاجی در مسیر خیابان چهارباغ قرار گرفت و خراب

شد و کوچه پشت باغ حاجی و کوچه شش انگشتی ها در جنوب شمال آن قرار داشت و کوچه باغ حاجی و کوچه سینی پائینی یا کوچه شیخ الاسلام در مغرب و مشرق آن بود 4 - بازار چه چوب بست شیس 5 - بازار چه حبیب الله خان - بازار ریسمان 7 - بازار چه میرزا باقر 8 - بازار چه شاطر باشی و غیره خیابان مسجد سید قسمتی از بازار بید آباد و چهار سوی آنرا خراب کرد لکن هنوز بازار بید آباد از اهمیت شایسته ای برخوردار است .

ص: 219

در زمانهای قدیم که گاراژ و مسافربریها و همچنین مسافرخانه و مهمانسراها وجود نداشت مسافرین اینگونه نیازهای خود را بوسیله کاروانسراها و تیمچه ها بر آورده می نمودند .

کاروانسراها و تیمچه ها بر دو گونه بود:

1- کاروانسراها و تیمچه های تجارتي که محل کسب و تجارت و مال التجاره و داد و ستد امتعه بود

2- کاروانسراها و تیمچه ها مسافرتي که قوافل در آن وارد می شدند و مسافرین در آنها منزل می نمودند .

در محله بید آباد و اطراف آن چندین کاروانسرا وجود داشت که عموماً در سالهای اخیر یا بطور کلی از بین رفته و یا تغییر صورت یافته است و آنها بقرار زیر می باشد :

1- کاروانسرای آفتابگاه (کاروانسرای محمد یوشنی) قسمت عمدۀ آن در مسیر خیابان مسجد قرار گرفت و قسمتی از آن بصورت مغازه و گاراژ در آمد

2- کاروانسرای کوچک آفتابگاه که در این اواخر بصورت کالسکه خانه در آمده بود و در مسیر خیابان قرار گرفت

3- کاروانسرای مقابل مدرسه میرزا حسین از موقوفات مدرسه نامبرده

4- کاروانسرای ماست بندی

5- کاروانسرای اول چهار سوق علی قلی آقا

6- تیمچه عبا بافی و احرامی بافی در بازارچه علی قلی آقا

مرحوم حاج میر سید علی جناب در کتاب الاصفهان (ص 58) طول و عرض

ص: 220

هر یک از این کاروانسراها را معین نموده طالبین مراجعه نمایند

حمامهای محله بید آباد

در محله بید آباد چندین حمام وجود دارد که اسامی آنها بدینترتیب است

1 - حمام چوبی

2- حمام حاج کاظم

3- حمام دوقلی زنانه و مردانه

4 - حمام علی قلی آقا زنانه و مردانه از آثار باستانی مربوط به اواخر عهد صفوی

5 - حمام قاسم خان واقع در کوچه سادات قاضی عسکر در سالهای اخیر آنرا خراب کردند

6 - حمام محمد رضا خان زنانه و مردانه

7- حمام میرزا باقر جنب مسجد و بازار چه میرزا باقر این حمام در سالهای اخیر گرفتار بیماری تغییر نام گرد

ید و اخیراً بنام حمام گلستان خوانده میشود .

چهار راه هفتم محرم

در روز هفتم محرم سال 1397 در این محل مأمورین حکومت سابق جلو تظاهرات مردم حق جو و مسلمان این شهر که قصد راه پیمائی و عزاداری ایام محرم را داشته را گرفته و با کشتن و مجروح کردن عده ای از مردم بی پناه جمعیت را متفرق کردند . بهمین جهت نام این چهار راه را چهار راه هفتم محرم گذاردند که این خاطره فراموش نشود .

ص: 221

از نظر روانشناسی دانشمندان و روان شناسان می گویند :

طرز گفتار و طریقه رفتار و روش راه رفتن و نشستن و خلاصه کلیه اعمال و اطوار اشخاص معرف روحیه آنها می باشد بخیل و سخاوتمند - متکبر و متواضع و... را میتوان در اولین برخورد با آنها شناخت آنها که به چیزهای کوچک نامهای بزرگ می گذارند یعنی بزرگ را کوچک می بینند نشانه روحیه خودنگری و کوچک بینی آنهاست بطور مثال وقتی به یک کوچه تنگ و تاریک و یا خیابان پیچ در پیچ نام ملا صدرا می گذارند و یا صاحب دکان جگرک فروشی نام مغازه خود را ابن سینا می گذارد معرف جهل و نادانی نام گذاران و کوچک بینی بزرگان است این طرز تسمیه از مقام والای آن بزرگان چیزی نمی کاهد لکن کوتاه فکری و عدم آشنایی بمقام شامخ و شخصیت علمی و اجتماعی اینان را میرساند .

از این طرز نام گذاری بدتر و رسواتر تغییر نام و عوض کردن اسامی است.

مسلم است که باید نام مردم نیکو کار و علماء و دانشمندان زنده بماند و یکی از راههای زنده نگاه داشتن همین نام گذاریها می باشد اما اگر قرار باشد نام کوچه یا خیابانی را که بمناسبتی شهرت یافته برداریم و نام دیگری بگذاریم چند صباحی بیش طول نمی کشد که مجدداً این نام به نام دیگری تغییر می یابد و این عمل بطور مداوم تکرار می شود .

(داستانی شنیدنی) :

نقل است که بعد از آنکه شاه عباس کبیر صفوی مسجد شاه اصفهان را ساخت جهت @@ آن نیاز به سنگ مرمر داشت بعضی از اطرافیان کوته نظر پیشنهاد کردند که سنگهای مسجد جامع را کنده و در این مسجد بکار برده شود. مرحوم شیخ بهائی رحمة الله علیه با این پیشنهاد مخالف

نموده و گفت: اگر چنین کاری انجام دادید این طرز عمل سنتی می شود و بعد از این دیگران نیز سنگهای مسجدی را که شما بنا کرده اید را از محل خودکنده جای دیگر بکار میبرند .

بنابراین مقتضی است اگر قرار شود نام بزرگی و خدمتگذاری و یا عالم و دانشمندی باقی بماند این نام را روی خیابانها و کوچه های جدید و بی نام بگذارند و اسامی را مرتب تغییر ندهند .

در هر حال نام این خیابان که از جلو مسجد سید عبور میکرد بنام طاغوت زمان بود آنرا بنام خیابان مسجد سید تغییر دادند.

بزرگان محله بیدآباد در دوره اول

ذیلا جهت مزید فایده به ذکر اسامی چندین نفر از بزرگان علماء و محدثین که در این محله سکونت داشته اند اشاره می شود:

- 1- حافظ ابو نعیم احمد بن عبد الله مدفون در آب بخشان (مقبره مردبان).
- 2- ابو مسعود احمد بن فرات رازی اقا شیخ ابو مسعود رازی (مقبره او هنوز باقیست).
- 3- ابو عبد الله احمد بن محمد وید آبادی . متوفی بسال 422 هـ . ق (ص 192- آثار ملی اصفهان)
- 4- ابو محمد جابر بن منصور وید آبادی . (آثار ملی اصفهان ص 192)
- 5- عبد الله بن احمد بن اسحق پدر حافظ ابو نعیم (365 - 231) .
- 6- ابو محمد عبد الله بن اسحق خیاط وید آبادی (ص 192 آثار ملی اصفهان).
- 7- ابو عبد الله محمد بن حسن متوفی بعد از سال 350 هـ . ق (ذکر اخبار اصفهان صفحه 293 دوم) .

بزرگان محله بید آباد از قرن پنجم تا قرن دوازدهم

در این هفت قرن محله بید آباد بعلت خارج بودن از شهر از اهمیت و موقعیت اولیه خود افتاده بود و مردم بخصوص بزرگان بیشتر در داخل شهر سکونت داشتند در عهد ترکمانان آق قویونلو و سپس در عهد صفویه که جمعیت شهر رویتزاید گذاشته بود و در اثر کفایت و لیاقت و حسن تدبیر و سیاست پادشاهان صفوی امنیتی برای مردم فراهم شده بود این ناحیه و محله نیز همچون دیگر محلات رو به آبادانی نهاد از آثار قبل از صفویه باید سر درب در کوشک و مدرسه ترکها و احتمالاً مدرسه در کوشک را نام برده ضمناً چون محله بید آباد ابتدای ماربین و جانی خوش آب و هوا بود عده ای از بزرگان در آنجا باغ و خانه تهیه نموده و اینک بنام عده ای از علماء و بزرگان این ناحیه اشاره می کنیم :

1- شیخ ابوطالب زاهدی فرزند ملاعبدالله بن علی بن عطاء الله لاهیجانی از اعقاب شیخ زاهد گیلانی عارف معروف و مراد و مربی شیخ صفی الدین اردبیلی جد سلاطین صفویه . از علماء معروف و صاحب تألیفات متوفی بسالی 1127 (ص 79 بزرگان و دانشمندان اصفهان) کوچه شیخ ها یا مشایخ مقابل حمام دوقلی جنب مسجد سید منسوب به خاندان شیخ زاهد گیلانی می باشد .

2- اعتماد الدوله فتح علیخان لکزی (فرزند الخاص میرزا از نسل بنی عباس) وزیر با کفایت شاه سلطان حسین که در اثر سعایت مخالفین او را کور کردند . منزل اعتماد الدوله مقابل مسجد سید (در بزرگ مسجد) قرار داشت و در مسیر خیابان مسجد سید قرار گرفت . ظاهراً کوچه باغ که از کوچه های مجاور این

قسمت قرار دارد نیز مربوط به باغ اعتماد الدوله بوده است . وی غیر از فتح علی خان قبه است که او نیز از حکام عهد شاه سلطان حسین صفوی بوده و ظاهراً خانه او در محله قبله دعا نزدیک باغچه چی بوده است .

3- میرزا محمد باقر : بازارچه و حمام و مسجد او هنوز باقی و بنامش معروفست.

4- حبیب الله خان : بازارچه ای جنب بازارچه میرزا باقر بنام او مشهور و معروفست.

5- محمد رضا خان از بزرگان عهد صفوی حمام او جنب بازارچه شاطر باشی که احتمالاً او نیز مربوط بعهد صفوی است باقی و دایر است .

6- چهار سلسله از سادات بزرگوار و صحیح النسب حسینی و در این محله سکونت داشته اند که تاکنون اولاد و اعقابشان ساکن می باشند، سادات خاتون آبادی اولاد آقای تکمه حسین- سادات خلیفه سلطانی - قاضی عسکر - سادات میر محمد صادقی .

7- سید محمد سعید موسوی بحرینی عالم فاضل متقی در فتنه افغان وفات یافته و در منزل خود مدفون سپس قبر در داخل چهلستون مسجد سید قرار گرفت که تا کنون معروف و معین است .

8- شیخ محمد علی حزین فرزند شیخ ابوطالب زاهدی سابق الذکر صاحب تألیفات کثیر . (1103-1181).

9- قاسم خان از معاریف عهد صفویه و از آثارش حمام قاسم خان در کوچه سادات قاضی عسکر در جنب باغ همایون (باب همایون) تا این اواخر موجود بود در سالهای اخیر آنرا خراب کردند.

10- لطفعلی خان لکزی سردار معروف زمان شاه سلطان حسین صفوی شوهر

خواهر اعتماد الدوله فتح علیخان لکزی .

یکی از علل ظاهری شکست ایران در برابر افغانه و انقراض سلسله صفوی برکنار نمودن این سردار دلیر و شجاع و کار آمد از فرماندهی قشون ایران وزندانی ساختن او بود . شرح آنرا باید در کتابهای تاریخ مربوط به آن زمان مطالعه کرد .

ظاهراً خانه لطفعلی خان لکزی در محله قبله دعا در نزدیکی های حمام چوبی و باغچه چی بوده است.

بزرگان و معاریف محله بیدآباد در عهد قاجاریه و بعد از آن

در این زمان بمناسبت وجود مرحوم سید حجة الاسلام این محله آباد و هر روز بر آبادیش افزوده شده و علماء و بزرگان گرد وجود پر خیر و برکت او جمع شدند و تا کنون هر چه هست از آثار وجود ایشانست .

در این قسمت در صدد آن نیستیم که کلیه علماء و بزرگان و شعراء و نویسندگان این محله را نام ببریم فقط بعنوان تیمن و تبرک بذکر اسامی چند نفر اشاره می کنیم .

1- سید ابو الحسن طیب حسینی از پزشکان معروف فرزندانش بنام بصیر در طهران و خارج ایران مشهورند.

2- حاج میرزا ابوالقاسم بن علی اکبر بید آبادی شاعر - ادیب، متوفی بسال 1301 هجری مؤلف : 1- حقایق ناضری منظوم و مطبوع 2- حقایق النبویه والعلوم منظوم 3 - دیوان اشعار 4 - علاج الامراض 5 - همیان مثنوی موش گربه در نقد اجتماعی بصورت فکاهی و غیره (الذریعه ص 102 دانشمندان اصفهان).

ص: 226

3- آقا احمد مازندرانی بید آبادی استاد اقا جعفر لاهیجانی گیلانی (ص 515 سوم فهرست کتابخانه دانشگاه).

4- آقا شیخ احمد بن علامه مولی محمد جواد بن محمد حسن حسین آبادی سرجوئی (سرجوی بید آباد) اصفهانی عالم عامل فقیه محقق زاهد عابد متولد در حدود سال 1279 و متوفی در روز چهارشنبه 21 جمادی الاولی 1357 مدفون در بقعه تکیه مرحوم بروجردی (مرحوم در کوشکی در تخت فولاد) مجاز از پدر دانشمند خود و مرحوم اقا میرزا محمد باقر میرزا محمد هاشم چهارسوقی (ص 116 دانشمندان و بزرگان اصفهان - ص 92 یکم نقباء البشر - ص @@ یکم خلد برین)

5- مرحوم آقا شیخ احمد بن اقا شیخ محمد حسین واعظ خونساری اصفهانی از وعاظ معروف متوفی در روز 19 جمادی الاولی 1345 درخونسار داماد فاضل مقدس زاهد اقا شیخ ابو تراب زاهدی از سلسله مشایخ بید آباد (فوت 1363).

6- امام جمعه بید آباد: مرحوم میرزا حیدر علی مجلسی در رساله تذکره الانساب (ص 101) بخلاصه گوید:

علامه مجلسی از عتیقه معقوده دو پسر و دو دختر داشته بدین شرح:

1- میرزا عبدالله

2- میرزا محمد جعفر

3- زوجه میر زین العابدین بن میر محمد صالح.

4- زوجه * دارای شش دختر (نام شوهرش مذکور نیست)

دو دختر از میرزا عبدالله در بیدآباد بشوهر رفته بودند:

1- زوجه میرزا عبدالله بن میر سید محمد ملا باشی بن میر محمد صالح.

2- زوجه میرزا محسن بن میر زین العابدین بن میر محمد صالح.

واما امام جمعه بید آباد و او میرزا محمد علی بن میر سید رضا بن میر زین

ص: 227

العابدین بن میر محمد صالح می باشد .

(معنی امام جمعه بید آباد بر نویسنده روشن نیست شاید امام جماعت بوده است).

7- آقا سید محمد باقر طبیب (ص 465 تاریخ و جغرافیای چهار محال جلد اول) از اطباء معروف ساکن محله بید آباد :

8- حاج میرزا محمد باقر حکیمباشی فرزند آخوند ملا عبدالجواد حکیم (فوت شب غره صفر 1281) فرزند ملا محمد علی بن ملا احمد توتی خراسانی طبیب فقیه ادیب در زمان او تدریس طب قدیم باو اختصاص داشته و خود در آن مهارتی داشته است در 6 جمادی الاولی سال 1327 وفات یافته در یکی از اطاقهای جنوبی تکیه مرحوم آقا سید ابوجعفر صدر مدفون گردید و بعداً اولاد و اعقاب و نزدیکانش در آنجا بخاک رفتند.

از آثارش رساله در وبا و طرز معالجه آن بچاپ رسیده و نسخه ای از چهل حدیث از فرمایشات بزرگان دین مورخ به غروب 5 شنبه 7 جمادی الثانیه 1285 بخط و امضاء محمد باقر بن عبد الجواد در نزد نویسنده موجود است که احتمالاً از صاحب ترجمه می باشد.

در محله بید آباد و متفرعات آن چندتن از اطباء قدیم سکونت داشتند که عموماً بخلافت و مهارت در فن طب شهرت و عنوانی داشتند .

9- میرزا جعفر بید آبادی . مرحوم انصاری در تاریخ اصفهان وری (ص 360) در ذکر اسامی باغهای اصفهان می نویسد :

باغ قورچی باشی علیا که در خیابان چهار باغ بالا قرار داشت و از آثار قورچی باشی شاه عباس دوم بود و مساحت آن حدود بیست و شش هزار ذرع میشد را میرزا جعفر بید آبادی زمان صادر کرد و خراب نمود و این باغ غیر از باغ

ص: 228

قورچی باشی سفلی است که میرزا تقی اشراقی با سه باغ دیگر (1- با ایشیک آقاسی 2- باغ قورچقای خان 3- باغ توشمال باشی) فرمال گرفته و همه را خراب نمود .

(فائده) : قورچی باشی رئیس مسئول سلاح داران و داروغه اسلحه خانه را گویند. را گویند .

نام قورچی باشی ظاهراً میرزا تقی است . نصرآبادی در تذکره (ص 83) گوید : وزارت لاهیجان یافته و معزول گشته سپس استیفاء قورچیان باو محول گردیده و در آن منصب فوت شده از اشعار اوست :

حق را زدل خالی از اندیشه طلب کن

زین شیشه بی @ بی شیشه طلب کن

10 - شیخ محمد جعفر بن مولی محمد رفیع بن محمد رفیع گیلانی رشتی اصفهانی بیدابادی عالم فاضل برادر عالم فاضل واعظ جلیل آقا شیخ محسن رشتی از شاگردان سید حجة الاسلام . صاحب عنوان نیز احتمالاً از شاگردان مرحوم سید حجة الاسلام و خود از فضلاء و علماء اصفهان می باشد .

11 - حاج محمد جواد عارف سرجوئی (بمناسبت سکونت او در سرجوی بابا حسن در محله بید آباد) فرزند حاج محمد حسین بن شیخ زین الدین از سلسله مشایخ ذهبیه در اصفهان . پدرش نیز از عرفاء و سالکین بوده و در ذی القعدة سال 1293 وفات یافته در ضمن مقبره سر قبر آقا در محله خوابجون (در جنوب شرقی صحن نامبرده) مدفون گردید . صاحب عنوان در دهم ماه صفر سال 1345 بسن قریب به نود سالگی در کربلا وفات یافته در همان ارض مقدس مدفون گردید.

12- خاندانهای : امامی از سلسله سادات حسینی از اعقاب امامزاده و اجب التعظیم والتکریم جناب ابو الحسن زین العابدین علی معروف به درب امام فرزند

جناب نظام الدین احمد بن شمس الدین عیسیٰ ملقب به رومی فرزند جمال الدین محمد بن جناب علی العریضی فرزند حضرت جعفر بن محمد الصادق علیهما السلام از معروفترین امامزادگان اصفهان می باشد وی در محله چملان (چنبلان - جمبلان @ @ سنبلان سنبلستان) ساکن بوده است و پس از فوت در جنب مسجد سعید بن جبیر مدفون گردیده مقبره او از آثار باستانی اصفهان و قبر او از مزارات متبرکه این شهر می باشد .

اعقاب او جمعی در همین محله سکونت دارند و به سادات امامی درب امامی شهرت دارند و عده ای در محله بیدآباد سکونت دارند که معروفترین آنها در این اواخر

عالم فاضل فقیه حکیم حاج میرزا محمد باقر بن اقا سید احمد متوفی در قبل از ظهر چهارشنبه صفر 1364 و مرحوم حاج میرزا آقا فرزند سید محمد حسین بن میرزا جان نقاش از اساتید فن مینیاتور می باشد .

13 - خاندان مرحوم سید حجة الاسلام رشتی .

14- خاندان مرحوم خونساری اولاد و اعقاب مرحوم مولی علی اکبر خونساری علیه الرحمه .

15- خاندان در میانی از اعقاب علامه فقیه حکیم فیلسوف میرزا رفیع الدین محمد بن حیدر طباطبائی نائینی معروف به میرزا رفیعا و از معاریف این سلسله در این اواخر مرحومین حاج سید محمد باقر و حاج میرزا حسن در میانی می باشند که از فضلاء اصفهان و در جنب مسجد سید سکونت داشته اند .

16- خاندان سادات شهشهانی حسینی از اعقاب مرحوم میرزا جعفر شهشهانی

17 - سادات مقدس از اعقاب مرحوم سید ابراهیم حسینی ساوجی سبزواری مختاری .

18- سادات نحوی از اولاد و اعقاب مرحوم آقا سید محمد حسن مجتهد موسوی : مرحوم حاج سید مهدی فرزند ارشد و اعلم آن مرحوم از علماء اخیار و فضلاء ابرار و مدرسین سطوح فقه و ادبیات در اصفهان بوده و بعلمت تخصص در تدریس کتب نحو به نحوی شهرت یافته است و او غیر از نحویهای مرندی است که در حدود مسجد جامع سکونت داشته اند مرحوم حاج سید مهدی در حدود سال 1240 و کمی قبل از آن متولد و در 1307 در اصفهان وفات یافته در جنب پدر و آباء کرام خویش در تخت فولاد مدفون گردید رحمة الله علیهم اجمعین .

19- سید رحیم بن محمد شفیع حسینی تنکابنی اصفهانی بیدآبادی از شاگردان مرحوم حاج سید یوسف بن محمد حسینی قاینی اصفهانی (متوفی در 1424 سال 1246) (ص 539 دوم الکرام البرره) .

20- شیخ عزیز الله بیدآبادی از سلسله مشایخ بید آباد . در علم رمل و جفر و اعداد استاد بوده و علاوه بر آنها فقیهی عالیقدر بشمار میرفته در اواخر قرن سیزدهم وفات یافته است (ص 193 - آثار ملی اصفهان نقل از جغرافیای اصفهان)

21 - شیخ علی شیشی یزدی عالم فاضل رساله در احکام : رشد و سفاقت تاریخ فراغت از تألیف 1270 - علامه طهرانی در الکرام البرره (ص 829 دوم) می نویسد : رساله مزبور را دیدم که دلالت بر تبجر او در فقه مینمود و هم در آن رساله گفته بود که وطنم شیشه و مسکنم یزد است .

بظن نویسنده شیشه و شیش همان محله شیش (بکسر اول و سکون دوم و سوم) از محلات فرعی بید آباد است اگر این احتمال درست باشد مشار الیه نیز بید آبادی خواهد بود .

22- سید علی نقی بن اسماعیل موسوی اصفهانی بیدآبادی در سال 1231 مجموعه ای از چهار کتاب بشرح زیر :

ص: 231

1 - معارج تألیف علامه حلی 2- مبادی تألیف علامه حلی 3 - تهذیب تألیف علامه حلی 4 - شرح بدایه شهید دوم ترتیب داد - و آنرا بخط نسخ کتابت نموده نسخه بشماره (119) در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی در قم موجود است (ص 133 یکم فهرست کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی).

23 - حاج فاضل بید آبادی مرحوم حاج ملا اسد الله بن حاج ملامحمد باقر بن ملا محمد رضا عالم فاضل زاهد از شاگردان مرحوم حاج میرزا بدیع درب امامی و اقا سید محمد باقر در چه ای و اقا نجفی و دیگران بوده و در خدمت آقایان مسجد شاه به امور شرعی و رسیدگی به اختلافات مردم میپرداخته در 4 شنبه 21 ذی القعدة سال 1363 وفات یافته در خارج بقعه مرحوم بروجردی در تخت فولاد مدفون گردید .

24 - قاضیها - خاندان قاضی . دو خانواده در این محله سکونت داشته و دارند که منصب قضاوت اصفهان از بعد از سلاطین صفویه تا قبل از دوران مشروطه و ایجاد عدلیه (دادگستری) در بین آنان بورااث و لیاقت برقرار بوده است .

1- اعقاب شیخ زاهد ثانی گیلانی یعنی سلسله مشایخ بید آباد .

2 - اعقاب محقق سبزواری علامه مولی محمد باقر که عموماً در محله چهار سوی درب شیخ (شیخ ابو مسعود رازی) سکونت داشته و ظاهراً اعقاب دختری قاضی محمد ابراهیم بن غیاث الدین محمد خورانی متوفی بسال 1160 می باشند

25 - میرزا قیصر بید آبادی شاعر لطیفه گوی و ادیب نکته سنج در قرن سیزدهم میزیسته است

این دو سطر شعر از اوست . (ص 464 دانشمندان و بزرگان اصفهان)

هنگام صبح چائی و شیر خوش است

در وقت نهار قند و سرشیر خوش است

چون عصر شود دوباره چائی نیکوست

در آخر شب صدای کفگیر خوش است

ص: 232

ملاصداق ذاکری سدهی در جواب او گوید :

اندر دل شب ناله شبگیر خوش است

در وقت سحر توبه زتقصیر خوش است

مطلوب سحرگهان بود استغفار

چون فجر دهد صدای تکبیر خوش است

26 - آخوند ملا کاظم بن مشهدی نصر الله مروج بید آبادی عالم فاضل مقدس ادیب شاعر مؤلف متوفی در سال 1363

27 - حکیم فقیه عابد زاهد فیلسوف مرحوم آقا محمد بن محمد رفیع گیلانی معروف به آقا محمد بید آبادی از سلسله مشایخ بید آباد .

مشایخ بیدآباد

سلسله مشایخ بید آباد که بنام عده ای از آنها اشاره شد و میشود عموماً از اعقاب عارف مشهور شیخ زاهد گیلانی اول (شیخ ابراهیم بن روشن امیر) و شیخ زاهد گیلانی دوم که هر دو از بزرگان مشایخ واقطاب عرفاء و صوفیه بوده اند می باشند

اعقاب این دو که در اصفهان و گیلان ساکن بوده و می باشند عموماً از اهل فضل و ادب و شعر و از فقهاء و حکماء محسوب می شوند و جمعی از آنان در علم و زهد و تقوی بمقامات عالییه رسیده اند و نامشان در کتب شرح حال رجال علمی مذکور است.

ذیلا بنام عده ای از آنان اشاره می شود (از اصفهانیاها):

۱ - مرحوم آقا شیخ ابو تراب بن محمد علی زاهدی از معاصرین .

2- مرحوم آقا شیخ ابو جعفر مازندرانی قاضی اصفهان از علماء قرن دوازدهم

ص: 233

3- مرحوم آقا شیخ احمد به ایی تراب بن محمد حسن مدفون در قبرستان آب بخشان (ص 54 دانشمندان و بزرگان اصفهان)

4 - مرحوم آقا میرزا اسد الله طبیب از اطباء قدیمی از معاصرین .

5 - مرحوم آقا شیخ محمد حسن بن ملا عبد الله قاضی اصفهان مدفون در قبرستان آب بخشان ص 53 دانشمندان و بزرگان اصفهان)

اولین فرد این خاندان است که بمنصب قضاوت این شهر نائل گردیده است (ص 566 گنج شایگان)

6 - شیخ زاهد ثانی گیلانی متوفی بسال 1222 عالم فاضل عارف کامل (ص 750 سوم مکارم الاثار)

مرحوم معلم حبیب آبادی در ذیل ترجمه شیخ زاهد می نویسد :

۱- ابوالفتح خان بختیاری فرزند قاسم خان حاکم اصفهان در عهد رضاقلی میرزا فرزند نادر شاه و

۲- میرزا حسین تحویل دار از اولاد شیخ زاهد گیلانی می باشند (غیر از میرزا حسین خان سر رشته دار فرزند میرزا مرتضی و متوفی در غره شب سال 1320 می باشد)

7 - شیخ محمد صالح بن شیخ زین العابدین عالم فاضل ادیب شاعر معلم و امام جماعت مدرسه دارالفنون و مختصر کننده تذکره الخطاطین تألیف میرزا سنگلاخ خراسانی (ص 486 گنج شایگان)

8- شیخ محمد طاهر (میرزا محمد طاهر) معروف به دیباچه نگار فرزند شیخ زین العابدین مؤلف کتاب: تذکره گنج شایگان متولد در 10 ذی الحجه سال 1224 در اصفهان (ص 566 گنج شایگان) و متوفی بسال 1275 در تهران (ص 780 سوم مکارم الاثار) شاعر متخلص به شعری

9 - شیخ عبد الله قاضی متوفی در محرم سال 1291 مدفون در رواق حرم کربلا-جنب ضریح حبیب بن مظاهر اسدی (ص 54 دانشمندان و بزرگان اصفهان)

10 - مرحوم آقا شیخ عبد الوهاب زاهدی عالم فاضل ادیب از معلمین مدرسه علمیه و مدرس سطوح ادبیات از معاصرین

11- شیخ عبدالوهاب بن محمد قاضی متوفی بسال 1206 مدفون در پشت بقعه آقا محمد بیدآبادی در تخت فولاد اصفهان (ص 54 دانشمندان و بزرگان اصفهان)

12- شیخ عبد الهادی قاضی داماد علامه فقیه اقا سید صدر الدین محمد عاملی . در گنج شایگان (ص 567) گوید : وی پنجمین نبیره شیخ محمد حسن قاضی است و تا سال 1273 حیات داشته است (ص 54 دانشمندان و بزرگان اصفهان)

13 - مرحوم آقا شیخ علی بن شیخ مفید عالم فاضل جلیل از مدرسین مدرسه صدر اصفهان متوفی بسال 1345 مدفون در تخت فولاد نزدیک مقبره آقا محمد بید آبادی (ص 496 دانشمندان و بزرگان اصفهان)

28 - مرحوم ملا علی بن محمد حسین محله نوی بید آبادی عالم فاضل از علماء ریاضی و از مفاخر علمی معروف به جمشید ثانی متولد در 1215 در 3 شنبه 17 صفر سال 1293 در طهران وفات یافت دو فرزند دانشمند و منجم و ریاضی دان:

1 - میرزا عبد الوهاب منجم باشی (1289 - 1350) 2 - حاج نجم الدوله میرزا عبد الغفار (1326 - 1259) و یک دختر که عیال شیخ عبدالجلیل اصفهانی و مادر دکتر میرزا علی خان ناصر الحکماء و اعلم الممالک (تولد 1284) می باشد مرحوم ملا علی محمد مؤلف کتابی است بنام تکمله العیون و او ظاهراً اولین فردی است که موفق به کشف لگارتیم شده است لکن عنوان و شهرت آنرا اروپائیان بردند .

ص: 235

29- مرحوم شیخ محمد قاضی متوفی در جمادی الثانیه 1227 مدفون در ایوان علماء در صحن مقدس نجف اشرف (ص 54 دانشمندان و بزرگان اصفهان)

30- مرحوم آقا میرزا محمد طبیب محله نوی از اطباء و پزشکان معروف معاصر

فائده: اصفهان در حال حاضر دارای سه ناحیه بنام محله نو می باشد:

1- محله نو بید آباد 2- محله نو چهار سو شیرازیها 3- محله نو خواجو.

31- مرحوم حاج شیخ محمود بن شیخ مفید حکیم فقیه زاهد از مدرسین حکمت و فلسفه در مدرسه صدر بازار و مدرسه چهار باغ و از مفاخر علمی اصفهان در اصفهان و طهران و مشهد تحصیل نموده و در حدود سال 1297 متولد و در بعد از ظهر روز جمعه 11 شوال المکرم 1382 وفات یافته جنازه در روز شنبه با تشییع عظیم و حضور عموم علماء و روحانیون و مدرسین و طلاب علوم دینی و مؤمنین و مقدسین در داخل بقعه آقا محمد بید آبادی بخاک سپرده شد رحمة الله علیه عالمی بزرگوار و حکیمی خلیق و مهربان و عابد و زاهد بود

32- مظاهری کرونی - در قریه تهران مرکز بلوک کرون عده کثیری خویشان را از اعقاب جناب حبیب بن مظاهر اسدی شهید کربلا میدانند و عده زیادی عالم و فاضل و ادیب در بین آنها بوده و می باشد که از آنجمله است:

مرحوم آخوند ملا حسین کرونی فرزند محمد فرزند ملا میرزا عالم فاضل زاهد از شاگردان حاج میرزا بدیع درب امامی و جمعی دیگر از بزرگان فقهاء و مدرسین اصفهان بوده قبل از 1295 متولد و در شب 12 ربیع الثانی سال 1375 در اصفهان وفات یافته در خارج بقعه مرحوم حاج میرزا ابوالحسن بروجردی (در کوشک) در تخت فولاد مدفون گردید دو نفر از فرزندانش بحمد الله از وعاظ

ص: 236

وخطباء و محدثین معاصر اصفهان می باشند . سلمهما الله و ابقاهما .

33 - مرحوم آقا میرزا مهدی فرزند شیخ اسماعیل بن شیخ علی محمد اصفهانی مشهدی عالم فاضل محقق مدقق حکیم عارف فیلسوف مجتهد از مدرسین آستان قدس رضوی متوفی در روز 5 شنبه 19 ذی الحجه الحرام سال 1365 مدفون در زیر گنبد اللهوردینخان در آستانه مقدسه رضویه مؤلف کتب عدیده

34 - حاج میرزا نصر الله بن محسن ملک المتکلمین بهشتی از خطباء و گویندگان و از بنیانگزاران مشروطه ایران و از ادیخواهان صدر اول مقتول در سال 1326 در زندان باغشاه طهران .

35 - میرزا یحیی (کاشی پز) مدرس بید آبادی فرزند شیخ اسماعیل عالم فاضل ادیب شاعر صاحب دیوان اشعار مطبوع از اعقاب محقق سبزواری در حدود 1254 متولد و در شب 4 شنبه 5 ذی القعدة الحرام سال 1349 وفات یافته در تخت فولاد در تکیه میرزا رفیعا مدفون گردید بعداً جزو فرودگاه قرار گرفته و کلیه قبور آن از بین رفت.

36 - حاج میرزا یحیی فرزند حاج میرزا شفیع مستوفی بید آبادی از سلسله میرزاهای بید آباد که نسب آنان به میرزا مهدی اشتهاردی میرسد عالم فاضل ادیب محقق مدقق صاحب تألیفات نافعه از چهره های ناشناخته علمی اصفهان چه در زمان حیاتش و چه پس از وفات مقامات علمی و تحقیقات او همچنان مجهول مانده و حتی اهل فضل و دانش نیز از آن کمتر آگهی دارند کتابها و تألیفاتش از تصرف وارثین خارج شده و در گوشه های کتابخانه ها گرد غربت بر آنها نشست تا چه وقت خداوند قادر متعال اراده فرماید که آنها بچاپ برسد و اهل فضل و دانش از آن بهره مند شوند . در سال 1250 متولد و در روز جمعه دوم جمادی الاولی سال 1325 وفات یافته در یکی از اطاقهای شمالی تکیه مرحوم آقا سید ابو جعفر

ص: 237

37 - میرزاهای چهارسوق علی قلی آقا معروف به تابش از اعقاب میرزامهدی اشتهاوردی باقی مدرسه میرزا مهدی واقع در سر جوی بابا حسن عموماً اهل فضل و ادب بوده و در عهد قاجاریه و بعد در دستگاه حکومتی و ادارات دولتی مشغول خدمت بوده اند .

بید آباد اصفهان - بید آباد شاهرود

علاوه بر محله بید آباد اصفهان در شهرستان شاهرود نیز محله ای بنام بید آباد میباشد .

فائده لغوی): کلمه شاه در زبان فارسی در معانی: دانا - اصل - خداوند - رئیس و بزرگ و داماد و چندین معنی دیگر استعمال گردیده است و کلمات شاهرگ - شاهرگ - شاهکار و غیره همه در معنی بزرگ استعمال گردیده است و از همین قبیل است کلمه شاهرود.

کلمه شاهرود صفت مرکب است که بجای موصوف استعمال گردیده و اسم خاص و علم شده است و آن نام رودخانه بزرگی بوده که از طالقان سرچشمه میگرفته و شهری که در کنار آن قرار داشته است را نیز بهمین نام « شاهرود » نامیده اند .

در مطلع الشمس که بسال 1303 قمری تألیف گردیده گوید :

شهر شاهرود دارای :

1 - کاروانسرا 3 عدد

2 - حمام 6 عدد

3 - مسجد 5 عدد

ص: 238

4- مدرسه 3 عدد

5- محله 4 عدد

- دروازه 5 عدد می باشد

اسامی مدارس آنجا عبارت است از :

1- مدرسه محمد زمان خان قاجار

2- مدرسه حاجی اسماعیل

3- مدرسه حاجی ابراهیم یا مدرسه بید آباد

اسامی محلات شهر شاهرود عبارت بوده است از :

۱- محله قلعه ولوا

2- محله بید آباد

۳- محله دو

4- محله عمارت (صفحه 252 سوم مطلع الشمس)

برای اطلاع از وضع فعلی شهر شاهرود و تاریخ علماء آنجا بکتاب مربوطه باید مراجعه شود .

ص: 239

فصل بیست و یکم: (تاریخچه مختصری از شفت)

(تاریخچه مختصری از شفت)

شفت بروزن نفت از قصبات رشت است .

در تاریخ علماء و شعرای گیلان (ص 27) در باره شفت می نویسد :

قصبه کوچک و بد آب وهوا مناظر طبیعی آن بسیار است و مولد اکثر بزرگان اهل علم در آنجاست

در گنجینه دانشمندان (ص 380 پنجم) در باره شفت می نویسد :

شفت جزو استان گیلان و از مصافات و حومه رشت محسوب میشود . گرچه خودش جای کوچکی میباشد دانشمندان بزرگی بانجا منسوب هستند .

مولد مرحوم سید حجة الاسلام همانگونه که قبلا متذکر شدیم در قریه (چرزه) در ده فرسنگی شفت واقع گردیده است .

شفت در قرن دهم

بطوریکه از فرمان شاه طهماست صفوی که بر سنگ منقور و بر دیوار

ص: 240

دالان مسجد جامع اصفهان منصوبست مستفاد میشود .

عموم نواحی گیلان بالاخص شفت از مراکز تربیت کرم ابریشم و تهیه ابریشم بوده و محصول آنها به اصفهان و دیگر شهرهای ایران حمل می شده است .

در کتاب گنجینه آثار تاریخی اصفهان (ص 145) و بنقل از آنجا در کتاب آثار ملی اصفهان (ص 585) کتیبه مزبور نقل شده و مفاد آن چنین است که :

شاه طهماسب دستور داده است کلیه وجوه راهداری از خوراکیها اعم از غله و برنج و میوه و روغن و امثال آنراکه جهت فروش به اصفهان وارد می کنند و یا به محال دیگر میبرند از پرداخت راه داری معاف باشد ولی شکر و اجناس ابریشمی و ریسمانی و ابریشم که از گیلان و شفت می آورند از این معافیت مستثنی باشد (از آنها مالیات و ورودیه گرفته شود)

وضعیت کنونی شفت

شفت دارای چهل و شش قریه که دوازده تای آنها در کوهستان و بقیه در جلگه واقع شده می باشد و از آثار قدیمه آن :

1- بقعه امام زاده ابراهیم که درب های آن منبت کاری است در قریه طالقان

2- بقعه امامزاده اسحق در قریه سالک معلم

در کتاب شرح حال شیخ زاهد گیلانی بقلم آقای محمد علی گیلک (ص 113) پس از شرح فوق اسامی قراء شفت را بر حسب حروف تهجی بنقل از کتاب اسامی دهات کشور نشریه فروردین 1329 - اداره آمار و سرشماری نام برده است .

اکنون بذکر اسامی چندتن از بزرگان منسوب به شفت میپردازیم .

ص: 241

1- شیخ ابوطالب شفتی از مدرسین ساکن رشت و استاد حاج شیخ محمد لاکانی عالم معاصر (ص 189 پنجم گنجینه دانشمندان)

2- علامه فقیه میرزا ابوالقاسم بن ملامحمد حسن شفتی معروف به میرزای قمی

3- حاج میرزا محمد باقر شفتی . در ذیل تاریخ علمای خراسان (ص 242) دانشمند محترم آقای حاج شیخ محمد باقر ساعدی خراسانی در ضمن اساتید مرحوم حکیم بزرگوار آقا بزرگ حکیم و فیلسوف مشهدی متوفی در 29 جمادی الثانیه سال 1315 ویرا نام برده است .

4- حاج ملا محمد تقی شفتی جیلانی . در کتاب تاریخ علماء و شعرای گیلان (ص 131) در باره مشار الیه می نویسد :

از علماء متبحر در کلام و تفسیر و حدیث بود و سالها در کاظمین در صحن حضرت موسی بن جعفر علیهما السلام مجاور و ساکن بوده و شرحی بر خطبه حضرت صدیقه طاهره علیها السلام در مسجد نوشته و حواشی بر تفسیر صافی و حاشیه بر شرح تجرید علامه دارد در سال 1300 وفات یافته است . (نمونه مختصر المکارم) .

5- حاجی حافظ بن یوسف الدین اسحق شفتی گیلانی ظاهراً از دانشمندان قرن یازدهم هجری و مؤلف رساله ای در تجوید بنام : « دستور تجوید » بزبان فارسی نسخه ای از آن مورخ بسال 1118 بشماره (5249/5) در کتابخانه مدرسه عالی سپهسالار طهران (ص 72 یکم فهرست کتب خطی منزوی) و نسخه ای مورخ به ربیع الاول سال 1090 در الذریعه (ص 152 هشتم) معرفی شده است .

6- ملا حسن شفتی پدر علامه فقیه میرزای قمی (ص 47 تاریخ علماء

ص: 242

7- سید حسن بن نور الدین حسینی شفتی شیخ روایت سید حسین بن روح الله طبسی مشهور به صدرجهان . مرحوم آقا سید حسن در این اجازه می گوید که از شیخ حسین بن عبد الصمد روایت می کند .

8- رجبعلی بن اقا محمد شفتی ساکن اصفهان در سال 1238 در محله در کوشک (از توابع محله بید آباد) از کتابت نسخه ای از کتاب : ترجمة الصلوة تألیف مولی محسن فیض کاشانی فراغت حاصل نموده است . نسخه کتاب بشماره (1276) در کتابخانه آیت الله گلپایگانی در قم موجود است (ص 32 دوم فهرست کتابخانه آیت الله گلپایگانی).

9- شیخ محمد شفتی در تاریخ علماء و شعراء گیلان (ص 117) درباره او می نویسد :

انجناب مردی فقیه و زاهد و عابد و فاضل و مورد توجه گیلانیان و محل وثوق خواص و عوام شهر رشت است از زمانیکه از نجف اشرف عودت نموده مشغول بترویج احکام الهی ... و مدرس سطوح در گیلان است .

معروفترین فرد منسوب به شفت علامه فقیه نایب الامام حجة الاسلام علی الاطلاق مرحوم حاج سید محمد باقر شفتی رشتی می باشد که این کتاب بنام نامی انجناب تألیف یافته است.

در بیان شرح حال و گزارش

زندگانی

مرحوم حاج سید اسد الله حجة الاسلام

ثانی بید آبادی

و اسد الله ابن باقر اجل

سیدنا ذورع و مبتجل

(نخبة المقال)

ص: 244

بخش پنجم : (شرح حال)

فصل اول : (مصادر شرح حال و گفته ها)

(مصادر شرح حال و گفته ها)

شرح حال این عالم جلیل و فقیه زاهد بی بدیل در عموم کتب تراجم رجال و تواریخ بطور خلاصه و یا تفصیل مستقلا و یا در ضمن احوالات پدر بزرگوارش نقل گردیده است از آنجمله در کتابهای :

1- آگهی شهان از کار جهان - مرحوم حاج میرزا حسن خان جابری انصاری (صفحه 42 سوم)

2- آثار ملی اصفهان - آقای ابوالقاسم رفیعی مهر آبادی (ص 192)

3- احسن الودیعہ - مرحوم آقا سید محمد مهدی اصفهانی کاظمینی (می 78 یکم)

4 - اعیان الشیعہ - علامه آقا سید محسن امین عاملی (ص 109 یازدهم)

5 - تاریخ اصفهان - مرحوم جابری انصاری

6 - تاریخ اصفهان وری - مرحوم جابری انصاری (ص 262 - 279)

7- تاریخ زنجان - آقا سید ابراهیم موسوی زنجانی (ص 277)

ص: 245

- 8- تاریخ علماء و شعراء گیلان - فاضل محترم آقا شیخ حسن شمس گیلانی (ص 74)
- 9- تذکرة القبور - علامه ملا عبد الکریم گزی
- 10- تکمله امل الامل - مرحوم آقا سید حسن صدر کاظمینی
- 11 - تکمله نجوم السماء - میرزا محمد مهدی لکهنوی (ص 332 یکم)
- 12 - دانشمندان و بزرگان اصفهان - سید مصلح الدین مهدوی (ص @@)
- 13 - الذریعه - علامه حاج شیخ آقا بزرگ طهرانی (مجلدات مختلف)
- 14 - رجال اصفهان - سید مصلح الدین مهدوی (صفحه 148)
- 15 - روضات الجنات - علامه آقا میرزا محمد باقر چهارسوقی (ص 126)
- 16 روضة البهية - مرحوم حاج سید شفیع چاپلقی (ص 22)
- 17- روضة الصفا - رضاقلی خان هدایت (ص 458 دهم)
- 18- ریحانة الادب - مرحوم آقا میرزا محمد علی مدرس تبریزی
- 19 - زندگانی و شخصیت شیخ انصاری (ص 190)
- 20- شرح حال رجال ایران - مهدی با مداد (ص 115 یکم)
- 21- علمای معاصرین - مرحوم ملا علی خیابانی تبریزی (ص 331)
- 22 - فوائد الرضویه - مرحوم محدث قمی (ص 2 یکم)
- 23 - قصص العلماء - مرحوم میرزا محمد تنکابنی (ص 122)
- 24 - الکرام البرره - علامه حاج شیخ آقا بزرگ طهرانی (ص 124 - یکم)
- 25 - لباب الالقباب - مرحوم ملا حبیب الله کاشانی (ص 71)
- 26 - المآثر والاثار - محمد حسن خان اعتماد السلطنه (ص 139)
- 27 - ماضی النجف وحاضرها - مرحوم شیخ جعفر آل محبوبه (ص 133 یکم)

28 - معارف الرجال - شیخ محمد حرز الدین (ص 94 یکم)

29 - مکارم الاثار - مرحوم معلم حبیب آبادی (صفحه 836 سوم)

30 - منتخب التواریخ - مرحوم حاج ملاهاشم خراسانی (ص 718 چاپ اصفهان)

31 - منتهی الامال - محدث قمی (ص 159 دوم چاپ گراوری اسلامی)

32 - موسوعة عتبات عالیات

33 - ناسخ التواریخ - محمد تقی سپهر کاشانی (صفحه 103 سوم قاجاریه)

34 - نخبة المقال - سید حسین بن سید رضا بروجردی (صفحه 17)

35 - هدیه الاحباب - محدث قمی (صفحه 123)

36 - الیتیمه - سید محمد علی صدر عاملی (بنقل مکارم الاثار)

وعموم فهرستهای کتابخانه ها و فهرست مؤلفین مرحوم خانابا مشار و شاید ده ها کتاب و رساله دیگر .

آنچه از مجموع این کتابها و هم از مسموعات از بزرگان و اهل مطالعه و تحقیق بدست می آید آنکه وی :

عالمی جلیل و فقیهی بی بدیل عابد و زاهد و متقی و صاحب نفس قدسی و دارای صفات ملکی فرشته خوی و آدمی صورت اهل ذکر و فکر و عبادت بوده و در اصفهان بلکه در ایران و عراق مقبولیت عامه و مرجعیت تامه داشته و عموم طبقات بالاخص علماء و اشراف و اهل فضل و مقدسین باو ارادت میورزیده اند .

تولد:

در عموم کتابها تولد آنجناب را بدون ذکر روز هفته و ماه در سال 1227 قمری نوشته اند .

ص: 247

مرحوم معلم حبیب آبادی در مکارم الاثار در ضمن شرح حال حاج ملاعلی خلیلی و همچنین در حواشی کتاب المآثر والاثار تولد ویرا در سال 1228 می نویسد لکن در مکارم الاثار در ضمن شرح حال آن بزرگوار به استناد نوشته علامه طهرانی در الکرام البرره سال 1227 را ترجیح میدهد

پدر و مادر - پدر مرحوم سید ثانی مرحوم حاج سید محمد باقر حجة الاسلام شفتی است اما مادر آنجناب ظاهراً از سادات محترم زواره و طباطبائی میباشد و به احتمال قوی مشار الیه میرزا محمد کاظم طباطبائی زواره ای مدفون در قبرستان قبله دعا جنب خانه های سید حجة الاسلام میباشد

اقوال بزرگان درباره او

عموم نویسندگان کتب تراجم رجال ویرا بعظمت و بزرگی یاد نموده : و مقامات علمی و ملکات نفسانی و زهد و تقوای او را ستوده اند اینکه بعنوان نمونه بذکر چند جمله از آن کتابها میپردازیم .

۱- مرحوم علامه فقیه زاهد اقا میرزا محمد باقر چهار سوقی در روضات الجنات در ضمن شرح حال پدر بزرگوارش (صفحه 126) می نویسد :

جنازه مرحوم سید حجة الاسلام را پس از تغسیل بمسجد آوردند و : فصلی علیه ولده الافضل وخلفه الاسعد الارشد و الفقیه الاوحد والحبر المؤید و البذر المجرد و العمامه الاعمد النفس القدسی والملک الانسی الجلیل الاواه ومحبوب الافئدة و ممدوح الافواه مولینا وسیدنا السید اسد الله ...

در دنباله سخن پس از ذکر استادش اقا شیخ محمد حسن و تصریح استاد

ص: 248

بفقاہت و اجتهاد او و امر بمردم در مراجعه باو میفرماید:

حجة الاسلام این بزرگوار را بسیار دوست میداشت و مردم را بمتابعت و تجلیل او امر میفرمود و او را از جهت فوة نظر و قدرت استنباط بر فخر المحققین فرزند علامه حلی ترجیح میداد و این مطلب را در جواب کسیکه از احوال او از ایشان میپرسید میفرمود .

مردم اصفهان همگان او را بجدالت می ستودند و برای درک نماز جماعتش ازدحام میکردند و ارادتمند او بوده و ویرا ستایش مینمودند و در بسیاری از مکارم اخلاق و صفات حسنه بر پدر بزرگوارش برتر میشمردند ...

2- مرحوم حاج سید شفیع چابلقی در روضة البهية (ص 22) می نویسد :

الامام الاعظم و الولی المکرم الفاضل العالم العامل الزاهد الورع التقی المجتهد البصیر و العام الخبیر الحاج میرزا اسد الله دام عمره الشریف و اطال الله بقائه لم یرمثله فی الزهد والورع والتقوی . بلغ مبلغ والده فی الزهد والمقبولية عند العامة .

3- مرحوم ملا حبیب الله شریف کاشانی در لباب الالقب (ص 71) در باره او می نویسد :

كان بالفقه و الزهد موصوفاً و بجلالة الشأن معروفاً .... وهو مع كونه فاضلاً متبحراً لم يكن يدرس الاصول والمعاملات من الفقه بل كان در سه منحصرأ فی العبادات و كان يقول : ان والدي اوصاني بذلك ومع كون اسباب الرياسة مجتمعة له كان منقطعاً عن الرياسة و تحمل المرافعات و تكلف التجملات .

4 - مرحوم علامه شیخ محمد حزر الدین در کتاب : معارف الرجال (ص 94 یکم) می نویسد :

هو سید معظم وعالم جلیل مقدم صاحب مناقب و مآثر و مکارمه لا تحصی و آثاره

ص: 249

التاریخیه لاتنحصر عالی الهمة مروج بین طبقات الناس . از نشانه های علوهمت او آنکه :

وی از قول یکی از خاندان علامه میرزا خلیل طهرانی (دختر مرحوم حاج ملا علی بن میرزا خلیل طهرانی زوجه مرحوم حاج سید اسد الله بوده است) نقل می کند که :

پس از وفات پدر بزرگوارش مرحوم سید حجة الاسلام بید آبادی و تقسیم میراث آن مرحوم در بین ورثه ، آن جناب بابت سهم الارث خود پرداخت دیون پدر را که مبلغ گزافی میشد بعهده گرفت (و چیزی از میراث پدر بر نگرفت)

5 - مهدی بامداد در کتاب : شرح حال بزرگان ایران (ص 115 یکم) بخلاصه می نویسد :

مرحوم حاج سید اسد الله از ارثیه پدر که بحساب در نمی آمد فقط بتملك کتابخانه او که در آن عصر پنجاه هزار تومان (3500000 تومان پول حالیه بنا به قول مهدی بامداد) ارزش داشت قناعت ورزید .

هم او می نویسد : حاج سید اسدالله فرزند ارشد - اتقی - اعلم - اکمل حاج سید محمد باقر بوده و او را در بعضی جهات حتی بر پدرش ترجیح میداده اند و هنگام مرگ پدر در عتبات بود بعداً به ایران و اصفهان آمده مقام پدر را اشغال کرد و بر مسند پیشوائی نشست .

نویسنده گوید : مرحوم حاج سید اسدالله در موقع وفات مرحوم سید حجة الاسلام در اصفهان بوده یعنی قبلاً از نجف مراجعت نموده است و بنا بگفته علامه صاحب روضات الجنات و دیگران بر جنازه پدر نماز خوانده و ثانیاً همانگونه که قبلاً گفته شد کتابخانه بین تمام اولاد مرحوم سید حجة الاسلام کما فرض الله تبارک و تعالی تقسیم گردیده است و اما قیمت آن را مرحوم تنکابنی در قصص

ص: 250

العلماء هنگام تشرف مرحوم حجة الاسلام به مکه معظمه یعنی حدود سال 1331 مبلغ پنجاه هزار تومان می نویسد و آنهم گزاره ای بیش نیست.

6 - محمد حسن خان اعتماد السلطنه در کتاب المآثر و الآثار (ص 139 ستون اول) می نویسد:

حاج سید اسد الله حجة الاسلام بن الحاج سید محمد باقر مجتهد شفتی رشتی حجة الاسلام در فقاہت و اجتهاد و ورع و زهد و تقوی مسلم مسلمین بود بنظم شعر نیز قدرتی داشت آب فرات را این بزرگوار در نجف اشرف جاری ساخت .

(تذکر و توضیح): همانگونه که قبلاً از کتاب روضات الجنات (و به پیروی از ایشان در بسیاری از کتب دیگر) نقل گردید.

مرحوم حاج سید اسدالله را در بسیاری از مکارم اخلاق و صفات حسنه بر پدر بزرگوارش ترجیح میدادند . انتهى . لکن در هیچ یک از این کتابها گفته نشده است که موجبات ترجیح و وجوه ارجحیت او بر پدرش چه چیزها بوده است .

نویسنده گوید : آنچه بنظر میرسد توجه علامه صاحب روضات الجنات و دیگران به ریاضات و مجاهدات نفسانی و زهد و تقوای سید ثانی بوده که در این قسمت بر پدر بزرگوار خود مقدم بوده و ازهد و اتقای از ایشان بوده است و همچنین نقل کرامات و مکاشفات و حتی تشرف به محضر مبارک حضرت بقیة الله الاعظم روحی و ارواح العالمین له الفداء بوده است . شرح خرید باغ حاج ملا باقر دهدشتی و برخی از کرامات آن بزرگوار بعداً نقل خواهد شد.

2 - مرحوم معلم حبیب آبادی در ضمن بیان شرح حال مرحوم حاج سید اسدالله گوید :

« وی گرد ریاستهای باطله نگردید » (ص @@)

ای کاش آن مرحوم توضیح میداد که مقصود از ریاست باطله چیست . آیا

ص: 251

اجرای حدود الهی مقصود است که نعوذاً بالله چگونه ممکن است مسلمانی راست عالمی را که مجری احکام خداوند تبارک و تعالی باشد و قاتل و دزد و زنا کار را طبق موازین شرعی حد الهی را درباره آنان جاری سازد ریاست باطله بداند .

یا آنکه مرحوم معلم معتقد بوده است که این اعمال جزو وظائف مجتهدین نبوده و مجتهد و عالم فقط باید در گوشه ای بنشینند و مشغول عبادت باشد و یا حداکثر کتاب بنویسد و شاگرد تربیت کند و این حکام جوړو سلاطین هستند که باید بر جان و مال و اعراض و نفوس مردم مسلط بوده هر چند خواستند انجام دهند و هیچ کس در برابر آنها از لا و نعم دم نزند.

و یا آنکه مانند بسیاری دیگر از علماء بزرگوار فقط به دعاوی مردم رسیدگی کنند و حکم صادر کنند و اجرای آنرا به حکام و سلاطین واگذارند که آنان طبق مصالح خود آنرا اجرا بکنند یا نکنند . در هر حال مقصود آن مرحوم بر ما مجهول است هر چه هست خداوند او را غریق رحمت بی منتهای خود سازد که حقوق بسیاری بر نویسنده دارد که از عهده شکر آن بر نمی آیم .

عده زیادی از نویسندگان و غیر آنها از مسلمانان و غیر مسلمان صریحاً و کنایه به اجرای حدود از طرف مرحوم سید حجة الاسلام ایراد گرفته اند لکن وقتی عالمی بزرگوار و فقیهی پرهیزکار و مجتهدی عادل و زاهد و متقی همچون حاجی کلباسی معاصر و معاشر با مرحوم سید اعمال او را می بیند و اعتراض نمی کند بلکه تأیید نیز می کند دیگران را حق هیچگونه سخن و ایرادی نیست .

(اساتید و مشایخ اجازات)

مرحوم حاج سید اسدالله همانگونه که ذکر شد در سال 1227 (1228) در اصفهان متولد گردید و پس از رسیدن بسن تمیز و تربیت در دامان پدر بزرگواری همچون سید حجة الاسلام و آموختن مقدمات علوم در نزد علماء این شهر پدرش برای وی مدرسینی معین فرموده که اسامی آنها تا کنون بنظر نرسیده لکن به احتمال قوی یکی از آنان مرحوم ملا علی اکبر خونساری بوده است .

وی پس از آنکه از تحصیل علوم مقدماتی از صرف و نحو و منطق و غیره به مجلس درس پدر دانشمند خود و جمعی دیگر از فحول علماء که اسامی آنان نیز مجهول است و احتمالاً حاجی کلباسی در عداد آنانست درس خواند .

سپس جهت ادامه و تکمیل علوم خویش به نجف اشرف مهاجرت فرمود و در آنجا خدمت جمعی از اساتید بزرگ تحصیل نموده تا بمقامات عالیہ علم و اجتهاد نائل شده و مقامات علمی وزهد و تقوای او مورد گواهی و تصدیق علماء و اساتید خود واقع گردید .

در سال 1260 با پدر به اصفهان مراجعت نموده و هم در این سال پدرش وفات یافته خود مرجع امور شرعی و مورد وثوق و قبول قاطبه اهالی اصفهان بالاخص علماء و بزرگان واقع گردید و بدرس و بحث و اقامه جماعت و رسیدگی بامور و حوائج مردم و نشر احکام و خدمت به مسلمین مشغول گردید . جمعی از بزرگان این شهر در خدمتش تلمذ نموده و از او کسب اجازه نمودند .

اینک اسامی برخی از اساتید و مشایخ روایت او بترتیب حروف تهجی :

1 - عالم فاضل جلیل محقق مدقق مرحوم آقا سیدابراهیم بن سید محمد باقر موسوی قزوینی حائری مؤلف :

1 - رساله در حجیت ظن 2 - دلائل الاحکام در شرح شرایع الاسلام 3 - ضوابط الاصول معروفترین تألیفات صاحب عنوان 4 - رساله در غیبت 5 - کتابی در قضا 6 - نتایج الافکار در اصول 7 - رساله در نماز جمعه و غیره .

در ذی الحجه سال 1214 متولد و در اول و بای عام سال 1264 در کربلا وفات یافته (ص 17 قصص العلماء) در جنب در صحن مقدس حسینی مدفون گردید (ص 18 یکم معارف الرجال) در تکمله نجوم السماء (ص 85 یکم) وفات ویرا در صبح پنج شنبه 17 شوال سال 1262 و ماده تاریخ وفات را « اعد لابراهیم فی الخلد منزل » می نویسد که مطابق سال مزبور نمی باشد .

2- مولی احمد بن علی اکبر تربتی (اصفهانی)

از شاگردان سید حجة الاسلام از مشایخ اجازه مرحوم حاج سید اسدالله بید آبادی تاریخ اجازه بیست و سوم شوال 1273 .

نسخه آن بشماره (83) در کتابخانه آیت الله گلپایگانی در قم موجود است . در فهرست نامبرده درباره آن می نویسد :

اجازه مفصلی است (در پانزده برگ) دارای فوائد تاریخی بسیار و نقل

ص: 254

پاره ای از احادیث و مقداری از حالات و بیوگرافی حجة الاسلام شفتی و اجازه وی به مجیز (تربتی) ...

آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم يا رحمن يا رحيم اعذنا من شر الشيطان الرجيم .... الحمد لله على كل نعمة من نعمائه حمداً دائماً بدوام كبريائه ..

انجام : ختم الله لنا بالخير والعافية وحشرنا مع خاتم النبيين وعترته الطاهرين صلى الله عليهم صلاة كثيرة دائمة .

(ص 88 يكم فهرست كتابخانه آيت الله گلپایگانی)

۳ - حاج سيد محمد باقر حجة الاسلام شفتی .

استاد و شيخ روايت (ص 838 سوم مكارم الاثار) .

4 - علامه فقيه اقا شيخ محمد حسن اصفهانی .

شرح حال آن بزرگوار در عموم كتب تراجم رجال مذکور است و كتاب جواهر الكلام در شرح شرايع الاسلام تأليف او مشهور است و باين مناسبت ويرا به صاحب جواهر الكلام تعريف و توصيف می کنند و اولاد و اعقابش را آل صاحب جواهری و جواهر الكلام می نامند .

در حدود سال 1200 متولد و در ظهر روز چهارشنبه غره شعبان سال 1266 در نجف وفات یافته مرقد مبارکش معروف است در تکمله نجوم السماء (ص 74 يكم) ماده تاريخ وفاتش را از قول مفتی مير محمد عباس شوشتری «بانث جواهر علمه اتياما » می نويسد و آنچه در مآثر والاثر (ص 135) می نويسد در 1268 وفات یافته اشتباه است .

كتب زير از تأليفات اوست : 1- احكام اموات 2- جواهر الكلام مشهورترين تأليفات آنجناب 3- رساله در خمس 4- رساله در دماء ثلثه 5 - رساله در زكوة 6 - شرح لمعه 7 - رساله در صلوة 8- رساله در صوم 9- رساله در عدالت 10 -

ص: 255

فرخ الجواهر و آن رساله عملیه ایشانست در مسائل عبادت بطوریکه در تکمله نجوم السماء (ص 74 یکم) می نویسد 11 - رساله در فرائض 12 - رساله در مباحث اصول 13 - رساله در موارد و این آخرین تألیف ایشانست تاریخ فراغت 1264 سال طاعون 14 - رساله میزانیه (ص 74 دوم تکمله نجوم السماء) 15 - رساله نجات العباد و آن رساله عملیه ایشانست 16 - هداية الناسکین در مناسک حج و غیره .

در تکمله نجوم السماء (ص 74 دوم) می نویسد : سن شریفش بغایت پیری رسیده و با توجه بسال تولد و وفات سن شریف ایشان قریب شصت و پنج سال میشود.

درباره عظمت و شخصیت علمی و همچنین ارزش کتاب جواهر الکلام و اهمیت او بکتابهای رجال از آنجمله : روضات الجنات (ص 181) روضة البهیة (ص @@) ریحانة الادب (ص 419 دوم) فوائد الرضویه (ص 452 دوم) قصص العلماء والکرام البرره (ص 310 یکم) ماضی النجف وحاضرها (دوم) معارف الرجال (ص 225 دوم) و غیره باید مراجعه نمود.

از آثار او غیر از کتب مؤلفه و اولاد امجاد که عموماً اهل علم و فضل وسوادند (کری شیخ) است و دیگر سنت شب چهارشنبه در مسجد سهله بیتوته نمودن بقصد تشرف به محضر مقدس حضرت بقية الله الاعظم صاحب العصر والزمان عجل الله تعالی فرجه الشریف (ص 228 دوم معارف الرجال) می باشد .

5 - شیخ مرتضی انصاری فرزند شیخ محمد امین دزفولی نجفی .

علامه رجالی آقای حاج شیخ مرتضی انصاری از علماء معاصر کتابی جامع در موضوع زندگانی شخصیت مرحوم حاج شیخ مرتضی انصاری مرقوم فرموده و تاکنون دو بار بچاپ رسانیده و ما را از شرح و بسط درباره زندگانی این فقیه

ص: 256

عالمقدر بی نیاز ساخته اند جزاه الله عنا خیر الجزاء .

اجمالاً این علامه جلیل زاهد عابد در سال 1214 در دزفول متولد و در نیمه شب شنبه 18 جمادی الثانیه سال 1281 در نجف در منزل خود واقع در محله حویش وفات یافته و در حجره واقعه در دالان در قبلی صحن مطهر نجف اشرف طرف راست خارج شونده مدفون گردید و در این حجره است قبر شیخ حسین نجف (1159 - 1251) و شیخ محسن خنفر (حدود 1176 فوت 29 ج 2/1271) شب شنبه آخر ربیع الاول 1270 (ص 178 دوم معارف الرجال) .

6 - شیخ نوح بن قاسم بن محمد بن مسعود قرشی جعفری نجفی .

عالم فاضل محقق ادیب از شاگردان محضر شیخ علی و شیخ حسن اولاد شیخ جعفر کاشف الغطاء و همچنین شیخ محمد حسن اصفهانی بوده و استاد ویرا اجازه داده و تصریح به اجتهادش فرموده و مردم را به رجوع بوی در مسائل و تقلید امر فرموده است .

ویرا تألیفاتی است از آنجمله : 1- کتابی در امامت تاریخ تألیف 1293 ه. ق 2 - شرح شرایع در فقه در چندین مجلد ناتمام و غیره .

در حدود سال 1213 متولد گردیده در سال 1260 جهت زیارت حضرت رضا علیه السلام به ایران مهاجرت فرموده و در اصفهان به منزل سید حجة الاسلام شفتی وارد گردیده و از طرف مرحوم حاج سید اسد الله نهایت احترام و تجلیل نسبت به ایشان رعایت شده است . مشار الیه از ائمه جماعت در رواق قبلی روضه مطهره حضرت مولی الموالی امیر المؤمنین علیه السلام بوده و جماعت زیادی از مقدسین و متدینین نجف باو اقتداء مینموده اند . سرانجام در سال 1300 پس از انجام مراسم حج خانه خدا در برگشتن در بین راه وفات یافته جنازه به نجف حمل و در خانه خود مدفون گردید (ص 210 سوم معارف الرجال) .

ص: 257

از سال 1260 که مرحوم سید حجة الاسلام ثانی یعنی حاج سید اسدالله پس از نیل بمقام اجتهاد و دریافت اجازات از اساتید خود و جمعی دیگر از فحول علمای اعیان مقدسه ائمه عراق علیهم السلام بامر پدر بزرگوارش به ایران معاودت فرمود و هم در این سال مرحوم حجة الاسلام رحلت فرمود تا سال 1290 یعنی قریب مدت سی سال ریاست علمی و دینی اصفهان بالارث والاستحقاق بایشان رسید و این علامه جلیل به تدریس و مباحثه علوم و تربیت شاگردان همچین اقامه جماعت و رسیدگی بامور اجتماعی و دینی مردم و قضای حوائج مسلمین پرداخت و تا آخر عمر از رسیدگی بامور طلاب و سرپرستی فقراء و ایتام و درماندگان غفلت نفرمود و منزل او مضاف علماء و اردین باصفهان و خود ملجاء و ملاذ مردم این شهر بود.

در این مدت جمعی کثیر از علماء و فضلاء اصفهان و دیگر شهرهای ایران جهت استفاده علمی از محضر ایشان و کسب اجازه روایتی و اجتهاد و درک فیوضات

معنوی خدمتش مشرف می شدند .

در این زمان اصفهان یکی از مراکز عمده تحصیل علوم دینی بود مدرسینی بزرگ همچون مرحوم آقا میر سید حسن مدرس میر محمد صادقی و آقا میر سید محمد شهشهبانی و حاج ملا حسینعلی تویسرکانی و آقا محمد مهدی کلباسی و حاج محمد جعفر آباچه ای و جمعی دیگر از بزرگان هر کدام حوزه درس و مباحثه در فقه و اصول و تفسیر و حدیث و علوم ادبی و غیره داشتند لکن حوزه مرحوم حاج سید اسدالله از جهاتی از دیگر حوزه ها ممتاز بود زیرا مشار الیه علاوه بر مقام علمی در زهد و تقوی و اعراض از ریاستهای دنیائی و فضائل و ملکات انسانی بر عموم علماء تفوق و برتری داشت بدین مناسبت حوزه درس ایشان علاوه از جنبه علمی از ویژگیهای اخلاقی و عملی نیز برخوردار بود .

کیفیت تدریس :

مرحوم ملا حبیب الله کاشانی در لباب الالقب (ص 71) می نویسد :

باوجودیکه فاضل و متبحر بود درس اصول نمی گفت و از کتب فقه معاملات را تدریس نمیفرمود بلکه درس او منحصر در عبادات بود و میفرمود که پدرم مرا اینگونه وصیت فرموده است .

اینک

اسامی عده ای از شاگردان

و مجازین از ایشان بر حسب آنچه تا کنون از نام آنان آگهی یافته ایم بر حسب حروف تهجی :

1 - مرحوم سید آقا بزرگ حسینی قاضی عسکری از شاگردان مرحوم حجة الاسلام شفقی .

2- علامه فقیه زاهد آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی مجاز از ایشان (ص 240 مقدمه مناهج المعارف).

3- حاج سید محمد جعفر بیدآبادی فرزند مرحوم سید حجة الاسلام برادر مرحوم

ص: 259

مشار الیه در هنگام وفات پدر در اوائل جوانی بود . پس از فراغت از تحصیل مقدمات علوم در نزد برادر و جمعی دیگر از علماء این شهر و همچنین علمای نجف اشرف تلمذ نمود . وی از رؤسای علماء اصفهان بشمار میرفته شرح حالش در فصل مربوط به اولاد و اعقاب مرحوم سید حجة الاسلام ذکر گردید .

4 - مرحوم آقا سید محمد جواد فرزند آقا سید محمد صادق حسینی معروف به کتابفروش خواهرزاده مرحوم حاج سید اسدالله بید آبادی متوفی بسال 01338

مشار الیه دو برادر خود مرحومین آقا سید محمد تقی و آقا میرزا علیرضا در نزد مرحوم سید ثانی تلمذ نموده اند .

5 - آقا میرزا حسن سادات فرزند آقا میرزا محمد حسینی خاتون آبادی معروف به آقای تکمه دوز و سادات تکمه چین عالم فاضل زاهد از علماء معروف اصفهان و ناظر بر موقوفات علی قلی آقا و امام مسجد علی قلی آقا بوده در اواخر جمادی الثانیه سال 1340 در اصفهان وفات یافت .

6 - علامه فقیه مرحوم حاج میرزا حسین بن حاج میرزا خلیل طهرانی فرزند علی بن ابراهیم بن محمد علی .

از مراجع بزرگ پدرش (1180 - 1280) از اطباء معروف و پزشکان مشهور بوده و خود از عوامل مهم مشروطیت ایران است (1230 - 1326) مشار الیه از مجازین از مرحوم حاج سید اسدالله می باشد (ص 183 یکم الذریعه)

7 - مرحوم آقا سید محمد رضا قوچانی .

عالم فاضل مجاز از مرحوم حاج سید اسدالله تاریخ اجازه بیستم ذی القعدة سال 1272 مرحوم سید در این اجازه که پشت یکی از کتب فقهی از تألیفات صاحب عنوان مرقوم فرموده گواهی به اجتهاد او نموده است (ص 544 دوم

8 - حاج سید محمد رضا نائینی از خواص و ندیمان مرحوم سید ثانی (ص 189 یکم تاریخ نائین).

9 - مرحوم سید محمد رضا بن سید محمد علی حسینی کاشانی معروف به : گلهری (گلهر از محال کاشانست).

عالم فاضل تاریخ اجازه سال 1272 در پشت کتاب : مصباح الاصول در شرح معراج الشریعه و آن شرح کتاب منهاج الهدایه تألیف حاجی کلباسی (کرباسی) می باشد و کتاب مصباح از تألیفات صاحب عنوانست (ص 562 دوم الکرام البرره)

10 - مرحوم حاج میرزا زین العابدین بن محمد علی بن ابراهیم بن مرتضی بن عبدالمطلب بن میرزا رحیم اول فرزند میرزا محمد جعفر بن علامه مولی محمد باقر سبزواری اصفهانی .

عالم فاضل ادیب از دانایان علوم قرآنی و تجوید .

میرزا مرتضی شیخ الاسلام اصفهانی متوفی بسال 1226 فرزند شیخ عبدالمطلب فوت 1160 فرزند حاج میرزا عبدالرحیم (محمد رحیم شیخ الاسلام) فوت 1181 فرزند میرزا محمد جعفر عالم فاضل زاهد متقی .

ویرا تألیفاتی است از انجمله: 1 - التکبیرات السبع 2- رویة الهلال قبل الزوال 3 - الوتیره این سه رساله ضمن مجموعه شماره (478) کتابخانه ایت الله مرعشی نجفی در قم موجود است (ص 82 دوم فهرست کتابخانه ایت الله مرعشی) قبر مرحوم میرزا جعفر در برف انداز جنوبی مسجد حکیم اصفهان هنوز باقی و برقرار است .

واقا صاحب عنوان یعنی : اقا میرزا زین العابدین عالم فاضل ادیب مفسر از علماء فن قرائت و تجوید در اصفهان بوده و نزد جمعی کثیر از فحول دانشمندان

همچون میرزا عبدالعلی هرنندی و میرزا محمد مهدی نایب الصدر و میرزا محمد علی حسینی و میرزا محمد اسماعیل طباطبائی زواره ای در علوم تجوید و علامه حاج سید اسدالله و دیگران تحصیل نموده و در نزد مرحوم سید حسینی معزز و محترم و مقبول القول بوده کتب زیر از تألیفات اوست : 1- اعراب شش سوره از سوره های قرآن 2- تذکرة القراء تاریخ فراغت از تألیف 1422 سال 1267 ه. ق 3- الشجیرات 4 و 5- شجره طیبه دو کتاب یکی بعربی و دیگری ترجمه آن بفارسی که بامر مرحوم حاج سید اسد الله ترجمه شده 6- قواعد در طرز ادای آیات قرآن (ص 140 یکم فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران) 7- لحمۃ الالبان فی رضاع الصبیان فقه فارسی نسخه آن بشماره (1627) در کتابخانه ایت الله گلپایگانی در قم موجود است (ص 155 دوم فهرست کتابخانه مزبور) تولد او در حدود 1250 فوت 1318 مدفون در امامزاده سه تن .

11- مرحوم آقا سید شهاب الدین نحوی فرزند علامه فقیه اقا سید محمد حسن موسوی معروف به مجتهد رحمة الله علیه .

مرحوم آقا سید محمد حسن از شاگردان مرحوم سید حجة الاسلام بوده و هنگام وفات مرحوم حاج سید اسد الله بیدابادی را وصی و قیم فرزندان صغیر خود مرحومین آقا سید محمد و حاج سید مهدی نحوی معین نموده و تقریباً دو ماه بعد از فوتش سومین فرزند ذکور او یعنی مرحوم آقا سید شهاب الدین در شب غره رجب سال 1263 در اصفهان در محله خواجه متولد گردید.

نام این مولود را محمد تقی (همنام جدش سید محمد تقی مستجاب الدعوه پدر آقا سید محمد حسن) و لقب او را شهاب الدین قرار دادند و بعدها به لقب مشهور گردیده و نامش تقریباً مهجور ماند وی پس از رسیدن بسن تمیز در خدمت معلمین بکسب مقدمات علوم از صرف و نحو و غیره پرداخت و پس از فراغت از تحصیل

ص: 262

مقدمات در خدمت علماء بزرگوار اصفهان زیر نظر مستقیم مرحوم سید ثانی به تحصیل پرداخت تا خودعالمی عامل و دانشمندی کامل و ادیبی جامع گردید سر انجام در نیمه شب چهارشنبه غره رجب المرجب سال 1340 در اصفهان وفات یافته در قبرستان تخت فولاد در جنب پدر و جد خود مدفون گردید (مشار الیه پدر نویسنده این رساله است).

12- حاج سید عبدالحمید بن اقا سید محمد حسین بن سید محمد تقی مستجاب الدعوه موسوی خواجویی .

فاضل کامل . در اصفهان متولد و خدمت جمعی از بزرگان از آن جمله مرحوم حاج سید اسدالله تلمذ نموده در سال 1316 در اصفهان وفات یافته در تخت فولاد مقابل تکیه اقا میرزا ابوالمعالی کلباسی (کرباسی) مدفون گردید . مشار الیه عموزاده پدر نویسنده سطور است .

13- سید عبد الرحیم حسینی قاضی عسکری اصفهانی .

فاضل کامل از شاگردان محضر مرحوم حاج سید اسد الله بیدآبادی بوده است مشار الیه شوهر عمه نویسنده می باشد.

14 - حاج میرزا عبدالرزاق بن حاج میرزا کاظم بن علامه فیلسوف حکیم حاج محمد جعفر بن حاج محمد صادق لنگرودی رشتی اصفهانی .

عالم فاضل، از شاگردان اقا امیر سید محمدشهبهانی و حاج سید اسد الله بیدآبادی بوده و داماد مرحوم حاج سید جعفر فرزند مرحوم سید حجة الاسلام شفتی بوده و فرزندانش مرحومین حاج آقا مرتضی و حاج میرزا قوام الدین رشتی که هر دو از فضلاء و اخیار اصفهان بودند از این مخدره می باشند صاحب عنوان در سال 1319 در سفر عتبات عالیات در نجف اشرف وفات یافته و در آن ارض مقدس مدفون گردید .

دی غیر از میرزا عبدالرزاق بن ملا علی محمد لنگرودی رشتی اصفهانی امام جماعت مسجد پای گلدسته در محله در دشت می باشد که در سال 1320 وفات یافته و در قبرستان سر قبر آقا مدفون گردید و پس از خرابی قبرستان مزبور بوسیله شهرداری استخوانها به تخت فولاد منتقل گردیده و نرسیده به تکیه ملک در جنب آب انباری که مرحوم حاج ملا حسین سمائیان از تجار محترم و متدین اصفهان بنا نمود مدفون گردید .

15- سید علی در زمان حیات استاد رساله عملیه او را خلاصه نموده و در الذریعه به نام: منتخب رساله عملیه ذکر شده است (ص 407 بیست و دوم) الذریعه .

16- مرحوم حاج میر سید علی بن عبدالکریم بن علی بن میر سید محمد بن عبدالکریم بن سید مراد طباطبائی اصفهانی سید مراد جد سادات طباطبائی اصفهان و بروجرد و نجف می باشد .

مرحوم حاج میر سید علی صاحب عنوان از علماء اخبار و فضلاء ابرار امام جماعت مسجد در کوشک بوده و در خدمت حاجی آقاده ای و آقا محمد مهدی کلباسی و حاج سید اسدالله بیدآبادی و جمعی دیگر تلمذ نموده کتابی در اصول فقه 2- و شرح هدایه نسخ حر عاملی از تألیفات اوست در شب 5 شنبه 10 ربیع الاول 1306 در اصفهان وفات یافته در تخت فولاد در بقعه آقا حسین خونساری مدفون گردید وی پدر محرومین حاج میرزا ابوالحسن بروجردی معروف به در کوشکی و حاج میرزا محمد باقر بروجردی می باشد .

17- علامه فقیه رجالی حاج ملا علی کنی فرزند قربانعلی بن قاسم بن محمد علی آملی طهرانی از رؤساء علماء طهران .

عالم فاضل محقق مدقق در سال 1220 در قریه کن از قرای تهران متولد گردیده و در بامداد روز پنج شنبه 27 محرم الحرام سال 1306 در طهران وفات

یافته در حضرت عبدالعظیم در مسجد عتیق بین الحرمین (حرم حضرت عبدالعظیم و حرم جناب حمزة بن الامام موسی الكاظم علیه السلام) مدفون گردید و بعداً جمعی از علماء و همچنین پس از کشته شدن ناصرالدین شاه قاجار را در آنجا بخاک سپردند و در تعمیرات اخیر قبر ناصر الدینشاه را از بین بردند و آثار آنرا محو نمودند .

کتب زیر از تألیفات صاحب عنوانست: 1- رساله در استصحاب 2- رساله در اصول 3- الاوامر والنواهی 4- ایضاح المشتبهات 5 - البیع 6- تحقیق الدلائل در سال 1259 تألیف فرموده 7- تلخیص المسائل بنام کتات قضاء وشهادات بچاپ رسیده است 8- توضیح المقال در علم رجال معروفترین تألیفات ایشانست دو بار بچاپ رسیده است 9 - اجزائی در رجال 10- الصلوة 11- اجزائی در فقه 12 - قضا وشهادات وغیره.

اساتید و مشایخ اجازه او را : 1- آقا سید ابراهیم قزوینی صاحب ضوابط 2- حاج سید اسدالله بید آبادی 3- آقا شیخ محمد حسن اصفهانی صاحب جواهر الکلام 4 - شیخ حسن فرزند کاشف الغطاء 5 - شیخ مشکور حولادی نجفی متوفی بسال 1272 می نویسند . برای اطلاع از حالات او به کتابهای : 1 - احسن الودیعه ص 101 یکم 2- اعیان الشیعه ص 14 چهل و دوم 3- الذریعه مواضع مختلفه 4 - ریحانة الادب ص 392 سوم 5- مآثر والاثار (ص 138) 6 - مصفی المقال ص 332 7 - معارف الرجال ص 111 دوم 8- مکارم الاثار ص 696 سوم وغیره .

نکته :

در المآثر والاثار می نویسد در 27 محرم در طهران فوت شده و جنازه درغره ماه صفر سال مذکور حمل و در آنجا مدفون گردید معلوم نیست که در فاصله این چند روز چرا جنازه را دفن نکرده اند . ماده تاریخ وفاتش اینست :

سرود مرتجلا مجد بهر تاریخش

علی بنزد محمد نجله کرد مقام

18 - علامه فقیه مجاهد حاج میرزا فتح الله بن محمد جواد نمازی شیرازی

ص: 265

اصفهانى معروف به شيخ الشريعة و اقاى شريعت اصفهانى .

عالم محقق جليل از مراجع بزرگ تقليد و از فائدين ثوره عراقيه در 12 ربيع الثانى 1266 متولد و در شب يك شنبه 8 ربيع الثانى 1339 در نجف وفات يافت اساتيد و مشايخ اجازه او عبارتند از : 1- حاج سيد اسدالله بيدآبادى 2- اقا ميرزا محمد باقر چهار سوقى 3- حاج ميرزا حبيب الله رشتى 4- شيخ محمد حسين كاظمينى 5- شيخ محمد طه نجف 6- اقا سيد مهدى قزوينى 7- اقا ميرزا محمد هاشم چهار سوقى و غيره .

كتب زير از تأليفات اوست : 1- ابانة المختار در ارث زوجه از ثمن عقار 2- ابرام القضاء فى وسع القضاء 3 رساله در اصالة الصحة 4 - افاضة التقدير فى حل العصير 5 - انارة الحالک در قرائت ملک و مالک 6 - تفصيل در پوستهاى درندگان و غيره 7 - حاشيه بر فصول 8 - زاد المتقين 9 - صيانة الابانه 10- رساله در قاعده : الواحد البسيط لا يصدر عنه الا الواحد 11- رساله در غسله 12- رساله در قاعده لاضرر 13 - رساله در قاعده طهارت 14 - القول الصراح در احوال صحاح سته اهل سنت يا القول الصحيح فى... درباره صحاح علامه طهرانى ميفرمايد اين کتاب حدود سه هزار بيت مى باشد و مؤلف براى آن نامى ننهاد و من آنرا بدین اسم ناميدم 15- رساله در کعب 16 - رساله در لباس مشکوک 17 - رساله در لفظ جلاله که آيا آن اسم علم است يا صفت و غيره ، علامه طهرانى در الذريعه (ص 261 يکم) ميفرمايد که مرحوم شيخ الشريعة اصفهانى از حاج سيد اسدالله بيد آبادى اجازه داشته است .

19- مرحوم آقا سيد محمد فرزند سيد محمد حسن مجتهد موسوى .

پدرش از شاگردان مرحوم حجة الاسلام شفتى و خود از تربيت يافتگان محضر حاج سيد اسدالله بيد آبادى و ديگران بوده است فاضل و اديب و زاهد بوده است.

مشار اليه در جوانى بسال 1289 در اصفهان بدون اولار وفات يافته در جنب

ص: 266

پدر و جد خود در تخت فولاد مدفون گردید .

20- شیخ محمد بن طعمه زریجاوی نجفی (زریجاوی وزریجی منسوب به یکی از قبائل کنار فرات است).

عالم فاضل مجتهد در معارف الرجال (ص 346 دوم) بنا بنقل از سید محمد شرموطی موسوی (1252-1308) می نویسد که شیخ محمد بن عبد الله حرز الدین و حاج سید اسد الله بفضیل و اجتهاد شیخ محمد و قوه نظر و عمق فقاہت او گواهی میدادند و باین جهت وی در نجف عنوان و شهرتی یافت.

صاحب عنوان راتالیفاتی در فقه و اصول بوده و در حدود سال 1283 در نجف وفات یافته است .

21- میرزا محمد بن عبدالوهاب بن داود همدانی کاظمینی .

عالم فاضل ادیب شاعر معروف به امام الحرمین از عده زیادی از علماء بزرگوار اجازه روایت داشته که از آنجمله است مرحوم حاج سید اسد الله بید آبادی .

وی در سال 1303 وفات یافته کتابهای زیر از تألیفات اوست : 1-الاجازات و آن مجموعه اجازاتی است که علماء برای او نوشته اند و بیشتر آنها از علماء اصفهان و در تاریخ 1282 می باشد 2- البشری 3- درة لارسلاک 4- الشجرة المورقة 5- شرح قصیده ازریه 6- عجائب الاسرار 7- عصمة الاذهان منظومه در منطق 8- عطر العروس 9- فصوص الیواقیت معروف ترین تألیفات مشارالیه 10- المشکوة در مسائل خمس و زکوة 11- ملوک الکلام 12- المواعظ البالغة در فقه و تفسیر 13- الموجز در شرح لغزشیخ بهائی 14- نزهة القلوب وغیره (ص 103 یکم ریحانة الادب صفحه 354 دوم معارف الرجال مواضع مختلفه الذریعه).

ص: 267

22- حاج سید مهدی نحوی موسوی فرزند علامه فقیه آقا سید محمد حسن مجتهد .

عالم فاضل ادیب ، در شوال سال 1248 در اصفهان متولد گردیده و در خدمت عده ای از بزرگان اهل علم همچون اقا میر سیدحسن مدرس میر محمد صادقی و حاج سید اسدالله بیدآبادی تلمذ نموده و در مدرسه شاهزاده ها در نزدیکی مسجد حکیم که در زمان حکومت سابق آنجا را خراب کرده و مدرسه جدید بنا کردند سطوح فقه و ادبیات عرب تدریس مینموده و بعلت مهارت و استادی در علوم ادب به نحوی شهرت یافته سرانجام در روز 2 شنبه 15 ذی الحجه سال 1307 در اصفهان وفات یافته در تخت فولاد در مجاورت پدر و جد مدفون گردید رحمة الله علیه .

(توضیح): در این زمان یعنی اواخر قرن سیزدهم و اوایل قرن چهاردهم عده ای از فضلاء اصفهان از اهالی هرنند نیز به نحوی شهرت داشته اند و به نحویهای هرنندی معروفند . به کتاب دانشمندان و بزرگان اصفهان (ص 232 مراجعه شود) .

23 - میرزا آقا نهانندی عالم فاضل در اصفهان خدمت حاج سید اسدالله بید آبادی و در بروجرد نزد حاج سید شفیع چاپلاقی تلمذ نموده است در المآثر والاثار (ص 175) در باره او می نویسد:

فقیهی نبیه و مجتهدی محقق بود و در بروجرد می نشست و تکمیل اصول را نزد حاج سید شفیع اسناد اصول کربلائیة کرده بود و از اقبال دنیوی هیچ بهره نبرده در نقباء البشر (ص 173 یکم) می نویسد: که از دنیا و مردم آن اعراض داشت و دوستدار عزلت و انزوا بود در حدود سال 1325 وفات یافت .

(تذکر):

مرحوم سید عبدالعظیم (احتمالاً کابلی) و ملا علی میرزا که نسخه ای از شرح شرایع مرحوم حاج سید اسدالله را مقابله و تصحیح نموده اند نیز از شاگردان ایشان می باشند .

ص: 268

فصل چهارم : (تألیفات مرحوم حاج سید اسدالله بیدآبادی)

(تألیفات مرحوم حاج سید اسدالله بیدآبادی)

مرحوم حجة الاسلام ثانی را تألیفات و تصنیفاتی چند در فقه و ادب و اصول عقاید می باشد که ذیلا به نام آنها اشاره می شود .

1 - اجازة الامامه لصلاة الجمعة (الجماعة)

و آن اجازة ای است که مرحوم حاج سید اسدالله جهت سید ضمیر عباس بن سید عابد حسین نوشته است.

نسخه ای از این اجازة که بخط سید محمد حسن موسوی اصفهانی و مورخ بسال 1335 و در حیدر آباد نوشته شده است در کتابخانه جامع گوهرشاد در مشهد مقدس موجود است (ص 205 فهرست کتابخانه گوهرشاد).

* اجازات :

هر گاه اجازة هائی که مرحوم حاج سید اسدالله جهت برخی از شاگردان خود و همچنین برای عده ای از علماء بزرگوار زمان خویش مرقوم فرموده است

ص: 269

مجمع آوری گردد خود کتابی بزرگ خواهد شد .

2- کتابی در امامت :

ظاهراً در دو مجلد نسخه آن در نزد حجة الاسلام زاده شفتی موجود است .

آغاز جلد یکم : بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين . کتاب فی الامامه وفيه مقدمة و ابواب و خاتمه .

المقدمة فی بیان امور فی ضمن فصول .

انفصل الاول فی معنى الامامه هي مصدر بالتاء كالعادلة و الكتابة وقد يطلق اسماً للوصف و الام كما فی الكشف ...

انجام : هذا الكلام بتمامه ساقط عن هذا المقام ينبغي اسقاط اذليس الكلام فی افضلتيه و الخبردال على توليته كما بنى الكلام على التسليم لذلك و اما مايرد على هذه الكلمات بتفصيلها له مقام آخر وقال صاحب المغنى ..

کاتب نسخه محمداسماعيل بن احمد الخونساری در سال 1293 مقابله و تصحيح عبد العظيم اصفهانی فی شهر رجب 1293 .

آغاز جلد دوم : بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين و الصلوة والسلام على محمد و آله الطاهرين ، کتاب فی الامامه .

الثاني عشر : القائم المهدي عليه الصلوة والسلام وفيه ابواب .

الباب الاول فی اثبات امامته وفيه فصول ...

انجام : اقول كذا وجدت في النسخه من البحار التي لا تأمن من الغلط و لعل الصحيح الحسن مكان الحسين عليه السلام في جميع ما تقدم .

مقابله و تصحيح نسخه در سال 1294 بوده است.

3- رساله در احكام وضعيه .

بخط مؤلف در نزد حجة الاسلام زاده شفتی موجود است .

ص: 270

4 - رساله در ارث زوجه بخط مؤلف .

5 - رساله در تجوید (ص 125 یکم الکرام البرره) .

6 - رساله در تقدیر .

بخط مؤلف در نزد حجة الاسلام زاده شفقی موجود است .

7 - رساله در تقلید .

آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والشكر له صلى الله على محمد وآله الطيبين الطاهرين رب يسر ولا تعسر علينا ووفقنا للاثمام و استفادتنا فيه . اعلم ان مسائل التقليد كثيرة و المقصود في المقام عديدة منه و الاولى ان تقدم مقدمة في بيان معناه ..

انجام : وايضاً المجتهد بالموت يخرج عن قابلية التكليف و المجتهد الخارج عنها ليس قوله حجة اصلاً فلا يمكن القياس من هذه الجهة .

8 - حاشیه بر سیوطی .

مرحوم تنکابنی در قصص العلماء (ص 136) در ضمن شرح حال مرحوم سید حجة الاسلام می نویسد:

مسموع شد که مرحوم حاج سید اسد الله حاشیه سیوطی که پدر بزرگوارش تألیف فرموده بود و ناقص بوده به امر آنجناب تکمیل فرموده است .

9 - رساله در حیوه .

بخط مؤلف در نزد حجة الاسلام زاده شفقی در اصفهان موجود است .

10 - حواشی بر تحفة الابرار تألیف پدر بزرگوارش .

نسخه ای از آن در نزد اقا میرزا محمد علی اصفهانی بارمز (ا.س.د) موجود بوده است (ص 407 بیست و دوم الذریعه) .

11 - حواشی بر نخبه .

ص: 271

رساله عملیه تألیف حاج محمد ابراهیم کلباسی (کرباسی)

12 - کتابی در رجال (ص 125 یکم الکرام البرره) .

علامه طهرانی در الذریعه (ص 95 دهم) از قول فرزندش حاج سید محمد باقر گوید : بخط مؤلف در کتابخانه ام در اصفهان موجود است .

13 - رساله ای در رخصت و عزیمت .

نسخه بخط مؤلف بزرگوار نزد حجة الاسلام زاده شفتی در اصفهان موجود است .

14 - رساله ای در سبب و مانع .

نسخه بخط مؤلف در نزد حجة الاسلام زاده شفتی .

15 - رساله ای در شبهة محصوره و غیر محصوره .

نسخه بخط مؤلف در نزد حجة الاسلام زاده شفتی .

16 - شرح زیارت عاشوراء .

مرحوم علامه طهرانی در الذریعه (ص 307 سیزدهم) می نویسد :

مرحوم حاج سید محمد باقر ثانی بید آبادی فرمود که نسخه در اصفهان در کتابخانه من موجود است. نویسنده گوید ظاهراً پس از وفات مشار الیه و تقسیم و فروش کتابها و کتابخانه این کتاب و صدها کتاب نفیس دیگر که در آن کتابخانه بوده از تصرف آنان خارج گردیده و اکنون سرنوشت آن معلوم نیست.

17 - شرح شرایع الاسلام.

کتاب «شرایع الاسلام» از کتب بسیار معتبر فقهی شیعه و از تألیفات مرحوم شیخ ابو القاسم نجم الدین جعفر بن الحسن معروف به محقق حلی و محقق اول متوفی بسال 676 هجری می باشد و از هنگام تألیف تاکنون مورد نظر و توجه علماء و مجتهدین بزرگوار بوده و بر آن حواشی و شروح بسیاری نوشته اند که از آنجمله

ص: 272

است شرح مرحوم حاج سيد اسد الله در چندین مجلد بشرح زیر می باشد :

۱- کتاب الطهارة

آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والسلام على سيد الاولين والآخرين محمد وآله الطاهرين وعلى الله التوكل وبه الاعتصام . قوله : كتاب الطهارة . الكتاب اما مصدر او اسم مصدر ..... .

انجام : و الحمد لله على ما وفقنى بكرمه و احسانه با تمام هذا المجلد الحقيق من العبد الذليل فى يوم الخميس الثالث والعشرين من شهر ربيع الاول سنة 1258 فله الحمد اولا و آخراً و ظاهراً و باطناً و صلى الله على محمد و آله اجمعين .

2- در احكام نجاسات .

آغاز: قال (ره) الركن الرابع فى النجاسات واحكامها. القول فى النجاسات وهى عشرة انواع الاول و الثانى: البول والغائط مما لا يؤكل لحمه اذا كان ذانفس سائله مما لا خلاف فيه بل عليه الاجماع محققه و محكيه ...

انجام : قال (ره) ويكره بول البغال و الحمير والدواب قد تقدم الكلام فيه فلا حاجة الى الاعادة اليه وقد وقع الفراغ منه فى الساعة الرابعة من ليلة الثالث والعشرين من شهر جمادى الثانية سنة 1287 حامداً مصلياً على محمد و آله الطاهرين .

3- در احكام وضو .

آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين و صلى الله على محمد و آله سادات الخلق اجمعين . قوله (ره) الثالث فى كيفية الوضوء وفروضة خمسة . الفرض فى اللغه بمعنى التقدير قال الله تعالى : « فنصف ما فرضتم » اى قدرتم وفى الاصطلاح بمعنى الواجب والمحتوم كما صرح به فى المدارك ...

انجام: ونأتى بغير ذلك مما يتعلق بالمقام فان خاطر حشوش و القلب ملول حتى ان من العجب اشتغالى بالفقہ او الاصول والحمد لله على ما وفقنى بكرمه

و احسانه با تمام هذا المجلد الحقيق من العبد الدليل الفقير فى يوم الخميس الثالث والعشرين من شهر ربيع الاول سنته 1258 فله الحمد اولاً و آخرأ و
ظاهراً و باطناً و صلى الله على محمد و آله اجمعين .

نسخه بخط محمد حسن بن محمد تقى خونسارى مى باشد .

4 - در احكام شك و سهو .

آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم و به ثقنى و رجائى الحمد لله رب العالمين و الصلوة على محمد و آله اجمعين قوله (ره) الركن الرابع فى التوابع و فيه فصول
الفصل الاول فى الخلل الواقع فى الصلوة و هو اما من عمد او سهو او شك . اعلم ان العمدا تيان الشىء او تركه مع القصد و التذكر و الالتفات ...

انجام : و الظاهر انه عين القول باعتبار سهوه و الصلوة على محمد و آله و الحمد لله على مننه و افضاله و قد وقع الفراغ منه عند يوم السبت الخامس او السادس
من شهر رجب الاصح سنة 1256 .

5 - در احكام جماعت .

آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم و الصلوة و السلام على محمد و آله الطاهرين قال رحمه الله الفصل الثالث فى الجماعة و النظر فى اطراف . الاول الجماعة
مستحبة فى الفرائض كلها و تتأكد فى الصلوة المرتبه و لا يجب الا فى الجمعة و العيدين و لا يجوز فى شىء من النوافل عدا الاستسقاء و العيدين مع اختلاف
شرايط الوجوب اعلم انه تنقسم الجماعة باختلاف موارد الى الاقسام الاربعه او الخمسه من حيث الحكم الشرعى فقد تكون واجبة و قد تكون محرمة و قد
تكون مستحبة و قد تكون مكروهة و مباحه ...

انجام : و لنتقطع الكلام من هذا المقام حامداً مصلياً مسلماً فى ليلة الثلاثاء و قد تعدى منها خمس ساعات الرابع من شهر رجب المرجب سنة اثنين و سبعين
بعد

ص: 274

در آخر نسخه نوشته شده است كه : لقد حصل الفراغ من مقابلته مع نسخة الاصل التي كانت بخط المصنف اعلى الله مقامه وانا الراجى الى عفوره به اقل الطلبة عباس بن احمد الخونسارى فى شهر ذى الحجة الحرام 1292 سجع مهر: الراجى عباس بن احمد

كاتب نسخه : محمد حسن بن محمد تقى الخونسارى فى يوم السبت التاسع من شهر رجب المرجب فى سنة 1292

6- در احكام حج

آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم قال رحمه الله كتاب الحج وهو يعتمد على ثلاثة اركان : الاول فى المقدمات وى اربعة المقدمة الاولى و ان كان فى اللغة كل القصد فقد صار فى الشرع اسماً لمجموع...

انجام: ولتقطع الكلام فى المقام و الحمد لله على فضله واحسانه و الصلوة على محمد خير خلقه و آله فى خامس شهر شوال المكرم من سنة تسع وستين ومأتين بعد الالف فى جوار امير المؤمنين عليه السلام 1269 .

رساله فوق بخط مصنف مرحوم حاج سيد اسد الله مى باشد

7- كتاب الميراث .

نسخه در كتابخانه آيت الله گلپايگانى در قم بشماره (126)

نويسنده فهرست دانشمند بزرگوار محقق متتبع اقاى حاج سيد احمد حسيني اشكورى درباره اين كتاب مى نويسد : (فقه - عربى)

شرح استدلالى مفصلى است بعنوان «قال - قال» و نام مؤلف از يادداشتى است كه روى برگ اول آمده است . اين نسخه داراى كتاب الفرائض (ارث) مى باشد در پاورقى مى نويسد شايد مؤلف فرزند سيد محمد باقر حجة الاسلام شفتى باشد.

بر آن بطوریکه سید محمد باقر معروف به حاج آقا سبط سید حجة الاسلام اصفهانی ذکر نمود و میفرمود که در کتابخانه ما در اصفهان موجود است .

از حالات این ملاعلی میرزا تاکنون بیشتر از این اطلاع نداریم و احتمال اینکه وی مرحوم ملاعلی میرزا کتابفروش و مؤذن مسجد سید باشد و تا بعد از سال 1327 زنده بوده بعید بنظر میرسد و الله اعلم بحقایق الامور .

8- در امر بمعروف و نهی از منکر .

آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على محمد وآله الطاهرين . كتاب الامر بالمعروف والنهي عن المنكر قال (ره) المعروف هو كل فعل حسن اختص بوصف زايد على حسنه اذا عرف فاعله ذلك اودل عليه والمنكر كل فعل قبيح عرف فاعله قبحه او دل عليه المراد بالفعل الحسن في تعريف المعروف كما صرح في المسالك الجائز بالمعنى الاعم

انجام : و لكن الكلام هنا في امور محلوا كتاب المكاسب وقد تعرضوا لها هناك .

از این هشت کتاب بغیر از کتاب هفتم (کتاب المیراث) بقیه در سه مجلد بزرگ و در کتابخانه حجة الاسلام زاده محترم آقای حاج آقا مهدی شفتی موجود است .

تا این جا راجع به شرح کتاب شرایع بود 18

18 - رساله عصیریه

رساله در حرمت عصیر زیبایی پس از جوشیدن (زیبی یعنی مویز و انجیر)

نسخه اصلی این رساله بخط مؤلف بزرگوار در کتابخانه علامه مفضل آقای حاج سید محمدعلی روضاتی در اصفهان موجود است

ص: 278

در این رساله مؤلف از وظایف قلبی و اعتقادی یاد کرده است تاریخ تألیف 1273: نسخه ای از آن با حواشی منه در کتابخانه جامع گوهرشاد در مشهد مقدس موجود است (ص 303 فهرست کتابخانه مسجد گوهر شاد).

20- کتاب الغیبه فی حکم الاغتیاب

ص 70 شانزدهم الذریعه) علامه طهرانی میفرماید که نسخه ای در کتابخانه فرزندش حاج سید محمد باقر دوم موجود بوده است

21- کتاب الفقه الاستدلالی

در چندین مجلد (ص 283 شانزدهم الذریعه) علامه طهرانی می نویسد نسخه ای از آن بشماره (3603) در کتابخانه دانشگاه تهران موجود است (ص 2910 دوازدهم) مرحوم حاج سید اسد الله کتاب را در شب 28 ذی الحجه سال 1297 تألیفه فرموده و تاریخ نسخه موجود 3 شنبه 10 رمضان المبار 1273 در روستای

امریکا در سال اهر می باشد

22- مستخرجات الطرائف .

آغاز : الباب الأول فی المستخرجات من الطرائف وفیه ثمانیه وعشیرین عنوانا

بسم الله الرحمن الرحيم فی الأخبار الداله علی أن الائمة اثنی عشر باسمائهم فی الطرائف فمن ذلك روی البخاری فی صحیحه فی الجزء الثالث من اجزاء ثمانیه ...

انجام : قال عثمان فی المسجد بعد الفراغ من صلوته الجماعة مقبلا علی الناس أن هاتین مشیراً بها الی عایشه و حفصه لفتانتان یحل فی سبهما وانا باصلهما عالم

ص: 279

نویسنده گوید این کتاب جزئی است از کتاب مناقب الائمه که بعداً بآن اشاره خواهیم کرد.

23 - رساله فی معرفة التكاليف

از کتب فقهی شامل مباحث طهارت - قبله صلوة بر راحله صلوة در سفینه - لباس نماز گزار - زکوة - صوم

آغاز: بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين والصلوة والسلام على اشرف خلقه وآله الطاهرين تفكر ايها العبد المخلوق في خلقك ...

انجام: و منها انه لا يجوز لمن عليه قضاء شهر رمضان أن يتطوع بالصوم حتى يقضى شهر رمضان تاريخ كتابت (يا تأليف) سنة 1273 .

26 - مناسک حج

رساله مختصری است در اعمال حج بفارسی (ص 200 بیست و دوم الذریعه) I

نسخه ای از این رساله در نزد نویسنده موجود است که در بالای صفحه اول قبل از شروع کتاب در لوحه ای نوشته شده است:

هو العلی الأكبر. مناسک حج من تألیفات مولانا وسیدنا الأعظم الاکرم الافنخ العالم العامل الفاضل الکامل وحید عصره وفرید دهره حجة الاسلام الحاج سید اسد الله الموسوی دام ظله العالی

آغاز: بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلوة على محمد وآله الطاهرين وبعد چنین گوید بنده خاطی راجی اسد الله الموسوی که این مختصریست در واجبات حج تمتع ...

انجام: و چون از اعمال حج فارغ شد عمره مفرده بعمل آورد. در زیر این قسمت مرحوم حاج سید جعفر بیدآبادی فرزند مرحوم سید

ص: 280

حجة الاسلام (برادر کوچک مؤلف) نوشته اند انشاء الله صحيح خواهد بود والتماس چنین است این مقصر درگاه خداوند را از دعا فراموش نکرده باشد .
صاحب این کتاب مستطاب فی 13 شهر جمادی الأولى سنه 1286

0 مهر : عبده محمد جعفر بن محمد باقر الموسوی

20 - مناقب الائمه عليهم السلام

و آنرا کتاب « امامت » و « منتخب المناقب » نیز گفته اند (ص 649 بیست و دوم الذریعه) . علامه طهرانی میفرماید : کتاب بزرگی است در حدود دوازده هزار بیت و آنرا مؤلف بزرگوار از کتب چندی انتخاب فرموده است مانند :

کتاب طرائف تألیف ابن طاووس و شرح نهج البلاغه تألیف ابن ابی الحدید و صواعق تألیف ابن حجر عسقلانی و صحیحین یعنی صحیح مسلم و صحیح بخاری و غیرها

آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي خلق الافلاك والأبراج وقدر فيها الشمس والقمر كالسراج در میان کار پ ر

ستاری نسخه ای از این کتاب که در سال 1290 یعنی سال وفات مؤلف از روی نسخه خط مصنف نوشته شده است در قم در کتابخانه شیخ رجبعلی نیشابوری بوده است (ص 321 بیست و دوم الذریعه)

(تذکر) : علامه طهرانی نوشته اند که مناقب الائمه نام دیگر کتاب امامت است باید تذکر داده شود که کتاب امامت که قبلاً نام بردیم غیر از کتاب مناقب الائمه یا منتخب المناقب می باشد .

26 - منتخب رساله عملیه

از طهارت تا صوم بطور اختصار و آنرا یکی از شاگردانش بنام سید علی در زمان حیات آن مرحوم انتخاب نموده و نوشته است و از مرحوم حاج سید اسدالله

ص: 281

به شیخنا وسیدنا ومولانا دام ظلّه تعبیر می کند. نسخه آن در نزد اقا میرزا محمد علی اصفهانی در نجف موجود بوده است (ص 07 بیست و دوم الذریعه)

27 - رساله در میراث .

آغاز : بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين كتاب الميراث وهو لغة اسم بمعنى الارث كما يتصرح من الصحاح والقاموس والمجمع فسر منها الأثر بالميراث ومقتضاه ذلك ...

انجام : والصور الاثنى عشرى تاتى تمامها فى هذا القلم وامثلتها سهلة بعد مراجعة ما ذكرناه من القواعد والأمثلة و كذلك لو كانت الأعداد بعد مراعاة النسبة مختلفة

(تذكرو) :

آقای حاج اقا مهدی شفتی حجة الاسلام زاده محترم در پایان فهرست تألیفات مرحوم حاج سید اسد الله می نویسند :

رساله های مخالفی در موضوعات زیر بخط مؤلف میباشد (غیر از آنچه سابقا ذکر نمودیم) رات اور میرا این

رساله در احکام تکلیفیه - صحت و بطلان - لوادعت المرأة على الزوج النفقة وادعى هو عليها النشوز - فى المحرمات و اسبابها النسب والرضاع و ... . فى بعض مسائل الوکاله - ملاقى متنجس نجاست ميته ذى النفس - الواجبات المالىة تؤخذ من أصل المال بخلاف ... ولایت پدر و جد در بخشیدن مدت عقد منقطع رساله فى الهبة و چندین رساله دیگر در موضوعات مختلف که ممکن است همه آنها جزو کتاب : الفقه الاستدلالی باشند . والله تعالى اعلم

دو نظریه مختلف در باره دو کتاب

علامه طهرانی در الکرام البرره (ص 129 بکم) در ضمن شرح حال مرحوم حاج سید اسد الله بید آبادی می نویسد :

محدث نوری مرحوم حاج میرزا حسین نوری (1320 - 1256) نورالله

ص: 282

مرقدہ میفرمود کہ :

سید حجۃ الاسلام بہ رجال ابو علی وحدائق شیخ یوسف بحرانی اعتنائی نداشته است اما فرزند ارجمندش مرحوم حاج سید اسد اللہ در تصانیف فقہیہ خود از حدائق گاہی بقدر نصف صفحہ و گاہی کمتر و یا بیشتر از این مقدار نقل می کند . می کند .

از این بیان بنظر میرسد کہ حاجی نوری تألیفات سید ثانی را دیدہ است (انتہی) وهمچنین معلوم میشود کہ کتب فقہی مرحوم سید حجۃ الاسلام را نیز دیدہ و یا مطلب فوق یعنی عدم توجہ و عنایت آن مرحوم را نسبت بہ آندو کتاب از شاگردان آن بزرگوار شنیدہ است و اللہ اعلم .

قبلا نیز در ضمن بیان شرح حال مرحوم حجۃ الاسلام گفتیم کہ :

مرحوم حجۃ الاسلام مناجات خمسہ عشر را در حفظ داشت و بقراءت او مداومت میفرمود لکن فرزند ارجمندش بدلیل کافی نبودن سند این مناجات بأن عنایتی نداشت.

ص: 283

فصل پنجم: (آثار مرحوم حاج سید اسدالله بیدآبادی)

(آثار مرحوم حاج سید اسدالله بیدآبادی)

از مرحوم حاج سید اسدالله معروف به حجة الاسلام ثانی آثار و باقیات الصالحات چندی بجای مانده است که از آن جمله است :

- اجرای آب فرات در نجف اشرف ساری

2- بنای غسلخانه در شهر نجف (ص 136 ماضی النجف وحاضرها جلد یکم)

3- تألیف کتب علمی که شرح آن قبلا گفته شد . 4- تعمیر مسجد سهله (ص 43 یکم فوائد الرضویة) - تعمیرات مدرسه باقریه اصفهان معروف به مدرسه در کوشک .

- تعلیم شاگردان که قبلا به نام عده ای از آنها اشاره گردید . 7- وقف نمودن مسجد سید 8 - تکمیل بنا و ساختمان مسجد سید و غیره الف :

آب نجف

ص: 285

یکی از عواملی که در تمام ادوار موجب ناراحتی ساکنین شهر مقدس نجف اشرف بوده است موضوع نبودن و کم بودن آب شیرین و قابل شرب در این شهر بوده که همیشه مردم آنجا از این بابت رنج میبردهاند

در طول تاریخ چندین مرتبه از طرف بزرگان و سلاطین و علماء و تجار شیعه و اعیان از طرف حکام عراق اقدام به حفر قنات و نهر جهت آوردن آب از شط فرات بداخل نجف گردیده و موفقیت هائی نیز نصیب آنان شده است لکن این اقدامات بععلل چندی که از آن جمله است :

۱- مجاری تهیه شده عموماً بر اساس اصول علمی و قواعد ریاضی مهندسی نقشه کشی نشده است .

۲- بلند بودن شهر نجف از کوفه و بالاخره از نهر فرات (شهر نجف تقریباً 35 متر از کوفه مرتفعتر است . در بسیاری

۳- مراقبت و مواظبت نمودن از مجاری و انهار تهیه شده که گاهی عمدتاً بوسیله دشمنان و یا افراد بی اطلاع عمداً آنها را خراب و پر کرده اند . .

۴- بارندگی ها و جریان سیل ها و همچنین وزش بادهای شدید نیز موجب شده که مجاری از شن و گل و لای پر شود و چون دیگران خود را موظف در ترمیم خرابیها و تنقیه قنات و لای رویی انهار نمیدانسته اند خواه و ناخواه پس از مدت زمانی که گاهی اند یعنی در فاصله چند سال از حفر قنات و نهر گذشته مجری پر شده و آب قطع میشده است .

اینک جهت آگاهی خوانندگان فهرست اجمالی از تاریخ مجاری آب و بانیان آن در طول تاریخ را بنا بنقل : اعیان الشیعه (ص 113 یازدهم) تاریخ الکوفه

(ص 171) عنوان الشرف (ص 14) ماضی النجف وحاضرها (ص 123 یکم) میپردازیم . .

1 - نهر حیره - نهر خورنق بوسیله حارث بن عمرو در قبل از اسلام . 2 - سلیمان بن اعین برادر جناب زرارة بن اعین متوفی بسال 250 هجری .

3- عضد الدوله دیلمی در سال 399 (به قنات آل بویه و یا نهر عضدالدوله شهرت یافته) ،

4 - سلطان سنجر فرزند ملکشاه سلجوقی (501 - 479) لکن توفیق اتمام آنرا نیافت .

* در تاریخ بیهق ص 58 گوید : اول کسیکه نهری از فرات جهت شهر کوفه (نجف اشرف) حفر نمود جناب ابو القاسم علی بن زید حسینی از آل زبارة (بقاء موحده) متوفی بسال 23 میباشد .

پدرش ابو یعلی زید بن علی از سادات بنی الأخطس و از آل زبارة در ساله 447 در اصفهان وفات یافته و احتمالا مقبره معروف به شاه زید در مشرق خیابان بزرگمهر منسوب بدانجناب است و العلم عند الله تبارک و تعالی .

و - خواجه علاء الدین عطا ملک صاحب دیوان جوینی (183 - 123) تاریخ اتمام آن رجب 979 مشهورترین قناتهای نجف و در این راه صد هزار دینار طلا خرج نمود . چون متصدی امور حفر نهر مزبور خواجه تاج الدین علی بن امین الدین معروف به « دلقندی » از سادات بزرگوار و اعتبار حضرت سجاد علیه السلام بوده بنهر تاجیه شهرت یافته و نهر تا مسجد کوفه میرسید . دیگر از آثار او برادرش خواجه شمس الدین ساختن ضریح جهت مرقد حضرت مسلم بن عقیل علیه السلام در سال 981 می باشد (ص 177 تاریخ الکوفه).

- شاه اسماعیل صفوی (930 - 892) در سال 996 دستور حفر آنرا داد

ص: 287

(نهر شاه) در زمان محاصره نجف بوسیله عثمانیها این شهر پر شد با پر کردند

در زمان شاه سلطان سلیم عثمانی . . 7- شاه طهماسب صفوی (فوت 984) در زمان وی حفر نهر با تمام نرسید این نهر به طهماسبیه و یا طهمازیه معروف است. تاریخ حفر نهر 980 هجری .

8- شاه عباس کبیر صفوی (1027 - 979) در سال 1032 حفر نهر با تمام رسید و آب به قسمت شرقی نجف رسید این نهر به « نهر المکره » شهرت دارد و آنرا نهر شاه گفته اند .

9- شاه صفی صفوی (فوت 1052) در سال 1062 موفق به زیارت مراقد مقدسه ائمه عراق علیهم السلام گردیده و دستود به تجدید قبه منوره و توسیع حرم مطهر و همچنین امر به احداث نهر عمیقی از حوالی حله تا مسجد کوفه و از آنجا به خورنق نمود و آنرا به بحر نجف بوسیله قنات متصل گردانیدند .

10- یحیی خان آصف الدوله نیشابوری لکهنوی هندی متوفی بسال 1220 وزیر محمد شاه هندی در سال 1208 با مخارج زیاد نهری از مسیب از شط فرات منشعب نموده و تا نجف آنرا امتداد دارد و هر کجا به نقطه مرتفعی میرسد از وسط آن نهر را میگذرانید تا آنکه آب به نهر رسید . این نهر زیر نظر علامه مرحوم آقا سید علی طباطبائی مؤلف ریاض المسائل حفر گردید و به نهر هندیه شهرت دارد . ماده تاریخ آن : صدقه جاریه 1208 می باشد .

11- امین الدوله مرحوم عبدالله خان فرزند حاج محمد حسین خان صدر اعظم اصفهانی خرج کردن معادل پنجاه هزار تومان قنات نجف را (شاید قنات آصف الدوله باشد) اصلاح و لایروبی کرد لکن بعلت باران و سیل مجرای آن مجددا خواب گردید .

12- علامه مرحوم آقا شیخ محمد حسن اصفهان مؤلف جواهر الکلام (متوفی

در غره شعبان 1266) اقدام به تعمیر و اصلاح قنات آصف الدوله نموده و معادل هشتاد هزار تومان در آن صرف نمود که بوسیله محمد امجد علیشاه هندی (فوت 1293) بوسیله علامه سید حسین بن سید دلدار علی نقوی لکهنوی هندوی معروف به سید العلماء (1273 - 1211) پرداخت گردید و قبل از اتمام عمل علامه مرقوم وفات یافت این نهر انشعابی به : کری (چری) الشیخ معروف گردید .

13 - مرحوم حاج سید اسدالله بیدآبادی (شرح آن بعدا نوشته میشود).

14 - نهر عبد الغنی در سال 1305 در زمان حکومت علیرضا پاشا و دستور مشار الیه و نظارت عبدالغنی افندی حاکم شهر و سعی و کوشش سید جلیل سید هادی بن سید محمد آل زوین در مدت چهل و شش روز احداث گردید ماده تاریخ آن را شیخ عباس اعسم ضمن قطعه ای (شرب العذب 1305) گفته است . این نهر به نهر عبدالغنی شهرت داشته است و تا سال 1308 باقی بوده است.

10 - نهر حمیدیه در زمان سلطنت سلطان عبدالحمید نیز بحکم او نهری احداث گردید و تاریخ وصول آب به نجف دهه اول شعبان سال 1310 بوده و به نهر حیدریه نیز معروف و مشهور می باشد .

16 - در عنوان الشرف (ص 67) پس از ذکر نهر عبد الغنی می گوید :

وشق اخرأ علی بن الحسن بجنبه فجاء یجری فی سنن فاستعذبوا السقیبا به واشربوا وارخوا (جاء الفرات عذبة)

(1312)

17 - در سال 1319 علامه مرحوم حاج میرزا حسین فرزند حاج میرزا خلیل طهرانی اقدام به اصلاح ولای رویی قنات نجف نموده و در سال 1327 فراغت حاصل نموده لکن آبهای این مجری بعللی قابل شرب نبود (ص 115 یازدهم اعیان الشیعه) .

ص: 289

18- در سال 1362 حاج محمد علی شوشتری معروف به رئیس التجار جهت آب آشامیدنی شهر نجف اقداماتی نمود (در زمان ملک فیصل پادشاه عراق)

19- در سال 1369 حاج اقا محمد بوشهری معروف به معین التجار جهت آب و روشنائی شهر مقدس نجف اقدامات اساسی انجام داد . ماده تاریخ آنرا مرحوم سید مهدی اعرجی نجفی چنین گوید :

ارخ « فیا بشری لك اليوم قد جاءك بالماء المعين المعين »

(1981)

و در عنوان الشرف (ص 98) تاریخ آنرا: « بالماء ساغری » می نویسد:

20- در زمان ولایت عهدی ملک غازی پادشاه عراق در سال 1350 نیز جهت آب شهر نجف اقداماتی انجام گردیده است ماده تاریخ آنرا در عنوان الشرف حی الامیر غار با» می نویسد. وسید مهدی اعرجی شاعر و ادیب معروف نجفی گوید: لئن طغت میاهه فبالندی ا

رخست « مدها الأمير غازی » 21- از سال 1357 شهرداری نجف در امر آب این شهر مستقیماً دخالت نموده و اقداماتی انجام داده است .

نهر احدائی حاج سید اسدالله بید آبادی :

اکنون که بطور اجمال از تاریخچه آب در نهر نجف آگهی یافتیم بذكر اقدامات حاج سید اسدالله شفتی میپردازیم.

در سالیکه مرحوم حاج سید اسدالله پس از وفات استاد بزرگوارش مرحوم اقا شیخ محمد حسن اصفهانی به نجف اشرف مشرف گردیده و عده ای از علماء و ساکنین آن شهر مقدس از کمبود آب و ناراحتی مردم از این بابت به ایشان شکایت نمودند مرحوم حاج سید اسدالله تصمیم به اقدام اساسی در این کار گرفتند و پس از برگشت به اصفهان عده ای مهندس و کارگرفنی به نجف گسیل فرمودند.

ص: 290

در مرحله اول تصمیم گرفتند دنباله دار مرحوم اقا شیخ محمد حسن را بگیرند بعد از این اندیشه منصرف گردیده و بر آن شدند که از وسط نهری که مرحوم شیخ احداث نمود هاند مجرای زیرزمینی (قناتی مستقیم تا شهر نجف تهیه کنند و در سال 1282 شروع به این عمل فرموده و تا سال 1288 مشغول بودند و در این سال آب به نجف رسید و مردم شهر بدین جهت خوشحال و مسرور شدند .

مخارج احداث این قنات و رسانیدن آب به شهر نجف را معادل سی هزار تومان و از ثلث تر که مرحوم سردار محمد اسماعیل خان نوری وکیل الملک نوشته اند (شرح حال سردار محمد اسماعیل خان وکیل الملک نوری حکمران کرمان در کتاب : شرح حال رجال ایران صفحه 297 سوم بطور اجمال مذکور است مشار الیه در 19 جمادی الثانیه سال 1286 در کرمان وفات یافته است).

علامه ادیب شاعر شیخ محمد بن شیخ کاظم جزائری نجفی متوفی بسال 1302 قصیده ای در

ماده تاریخ

احداث این نهر سروده است مطلع آن : الوکیل الملک اید طوقتنا بالهبات رسان

وقد سرت فی الناس أمثال النجوم السائرات و جرت كالبحر الا انها عذب فرات

فهو بالشکر حقیق فی الملا و الخلوات تا آنجا که می گوید : شربوا الماء زلالا بعد شرب الاجنات

فاشرب الماء و ارخ : لا اشرب الماء الفرات» و میرزا محمد بن عبدالوهاب بن داود همدانی معروف به امام الحرمین مؤلف نصوص البیواقیت متوفی بسال 1304 در تاریخ احداث این نهر گوید :

مد اسد الله الهمام السری سلیل ساقی الناس من کوثر

ص: 291

اجری الی الغری ماء مری قد اخوه « جاء ماء الغری » 1288 ب :

غسالخانه در نجف اشرف :

یکی دیگر از آثار مرحوم حاج سید اسدالله بیدآبادی ساختمان غسالخانه موجود در شهر مقدس نجف اشرف می باشد .

مرحوم آقا شیخ جعفر آل محبوبه نجفی در ماضی النجف وحاضرها (ص 136) در ضمن بیان شرح قنات آب احدائی بوسیله مرحوم سیدحجة الاسلام ثانی می نویسد :

در سال 1307 تگرگ شدیدی بارید که در اثر آن زراعتها از بین رفت و در اثر این بارندگی مجرای قنات خراب گردید و متصدیان امر در اصلاح آن اقدام نکردند و شهر مقدس نجف دیگر باره گرفتار کم آبی گردید.

این قنات تاکنون موجود است و آب شور در آن جریان دارد که بمصرف آبیاری در برخی از باغات نزدیک میرسد .

و بر روی این قنات غسالخانه موجود ساخته شده که آنهم از آثار مرحوم حاج سید اسدالله بیدآبادی میباشد .

ج : تعمیرات مسجد سهله :

محدث قمی رضوان الله علیه در فوائد الرضویه (ص 43 بکم) در ضمن بیان شرح حال مرحوم حاج سید اسد الله بیدآبادی به تعمیرات در مسجد سهله بوسیله ایشان اشاره میفرماید .

بی مناسبت نیست برای آگاهی خوانندگان محترم و اطلاع از عظمت و اهمیت مسجد سهله چند جمله بطور اختصار از مآخذ معتبره نقل کنیم .

(اهمیت مسجد سهله) :

یکی از مساجد متبرکه و شریفه کوفه مسجد سهله است بزرگان محدثین در کتب خود در فضیلت این مسجد و نماز و دعای در آن

ص: 292

و اینکه بعد از مسجد بزرگ کوفه در این شهر هیچ مسجدی شریفتر از آن نیست روایات و احادیث زیادی نقل فرموده اند و مورخ محقق جلیل مرحوم سید حسین بن سید احمد حسنی براقی نجفی (1322 - 1391) در کتاب تاریخ الکوفه بسیاری از آنها را (ص) نقل نموده است همچنین محدث قمی در مفاتیح الجنان و علامه مجلسی در بحار الانوار و دیگران در کتابهای خود بآن اشاره نموده اند.

سید حسون براقی) در تاریخ الکوفه بحذف اسناد می نویسد :

خصوصیات مسجد سهله:

1- مسجد سهله و در آن است خانه حضرت ادریس علیه السلام که خیاطی

مینموده است

2- در مسجد سهله خانه حضرت ابراهیم علیه السلام است که از آنجا به جنگ عمالقه رفت.

3- مسجد سهله جایگاه حضرت خضر علیه السلام است در احادیث انحضرت را (راکب) خوانده اند . اس دوران بارداری ساری 4 - از مسجد سهله حضرت داود به جنگ طالوت رفت .

و خداوند متعال هیچ پیغمبری را برسالت نفرستاده است مگر آنکه آن پیغمبر در این مسجد نماز خوانده .

- حضرت صادق علیه السلام در ضمن حدیثی فرمودند : اگر عمویم زید در موقع خروج به این مسجد آمده بود و در آن نماز خوانده بود و از خداوند امان خواسته بود خداوند تبارک و تعالی و پرا بیست سال امان میداد .

- حضرت صادق علیه السلام به ابوبصیر فرمودند : اگر من نزدیک شما بودم (یعنی در کوفه ساکن بودم) تمام نمازهایم را در این مسجد میخواندم .

(برای شرح حال سید حسون براقی به نقباء البشر صفحه 23ه دوم مراجعه شود .

ص: 293

- امام ششم علیه السلام فرمودند: ما این مسجد را: « مسجد البری »

می نامیم.

- در این مسجد سنگ سبزی است که بر آن صورت تمام انبیاء و اوصیاء علیهم السلام نقش بسته است . 10 - از زیر این سنگ گل و طینت همه پیغمبران گرفته شده است .

11 - حضرت صادق علیه السلام فرمودند: می بینم که قائم ما (عجل الله تعالی فرجه الشریف) با عیال و فرزندان در این مسجد فرود آمدند . راوی پرسید که منزل حضرت مهدی علیه السلام در این مسجد است فرمودند: آری.

12- کسیکه در این مسجد ساکن باشد همچون کسی است که در خیمه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم ساکن باشد .

13- هیچ مؤمن و مؤمنه ای نیست مگر آنکه قلبش متوجه این مسجد است.

14- چون حضرت مهدی علیه السلام قیام کند بخاطر رضای خدا و پیغمبر و ما (از دشمنان ما) انتقام خواهد کشید . بازی

10- در هیچ شب و روزی نیست مگر آنکه فرشتگان رحمت در این مسجد نزول کنند و به نماز و عبادت مشغول شوند.

19- کسی که در بین نماز مغرب و عشاء در این مسجد نماز بخواند و دعا کند خداوند متعال باو گشایش عنایت فرماید .

17- کسیکه در این مسجد (از روی حقیقت و اخلاص) نماز بخواند و بهر چه دلخواه اوست دعا کند خداوند تبارک و تعالی دعایش را مستجاب گرداند و در روز رستاخیز مقام او را بلند گرداند و بدرجه حضرت ادریس علیه السلام رساند و او را از ناراحتیهای دنیا و کید و مکر دشمنان در امان دارد.

18 جناب سید بن طاووس علیه الرحمه در مصباح الزائر فرموده که بهترین

ص: 294

وقت برای نماز و دعا در مسجد سهله فاصله بین مغرب و عشاء شب چهارشنبه است

19- در بین علماء و مقدسین نجف اشرف بتواتر رسیده و به تجربه رسیده است که :

هر کس چهل شب چهارشنبه در مسجد سهله به نماز و عبادت پیتوته کند بزرگترین تویعات حضرت حق جل وعلایعنی شرفیابی به محضر مقدس حضرت ولی الله الاعظم امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف نصیب وی گردد .

به کتاب نجم الثاقب تألیف محدث نوری و دار السلام تألیف آقاشیخ محمود میثمی عراقی و کتابهای دیگر در این موضوع مراجعه شود. اللهم أرنا الطلعة الرشيدة والغرة الحميدة وعجل فی فرجه و ظهوره بحقه و بحق آبائه علیهم الصلوة والسلام.

د:

تعمیرات مدرسه با قره

یکی از مدارس دینی اصفهان که اساسی برای آن ظاهره مربوط به قبل از دوران صفویه بوده و احتمالاً- در انوقت تکیه و مقبره بوده است و در قرن دهم بصورت مدرسه در آمده است مدرسه باقریه یا مدرسه در کوشک (بمناسبت وقوع آن در محله در کوشک) می باشد این مدرسه گاهی مدرسه باب القصر وزمانی مدرسه پای شیر در کوشک نیز خوانده اند . بانی و مؤسس این مدرسه و شاید یکی از مدرسین بنام آنجا میرزا باقر نام داشته و بهمین مناسبت مدرسه بنام باقریه شهرت یافته است و احتمال اینکه میرزا باقر نامبرده همان بانی مسجد و حمام و بازارچه میرزا باقر معروف واقع در محله بیدآباد باشد بعلمی بعید بنظر میرسد .

این مدرسه دارای تزئیناتی از نوع کاشی معرق بوده(ص 308 گنجینه آثار تاریخی اصفهان) لکن در طول زمان از بین رفته است و در حال حاضر هیچگونه تزئیناتی و کاشیکاری ندارد تنها نشانه قدمت آن بقعه ای است در قسمت شمال غربی مدرسه در دالان سر چاه آب که ظاهراً قبر یکی از بزرگان قرن هشتم یا نهم بوده و فعلاً

ص: 295

قبر از بین رفته لکن داخل بقعه قسمتهائی از کاشیکاری هنوز موجود و نام صاحب قبر غیر معلوم است و در موقعیکه مقبره بصورت مدرسه در آمده است برای سر در آن کتیبه‌های تهیه کرده اند که متأسفانه از بین رفته و احتمالاً آنها را جهت تعمیرات برچیده اند و بعداً بجای خود گذاشته نشده است .

قدیمی ترین تاریخی که فعلاً از این مدرسه در دست می باشد مربوط به قرن یازدهم هجری و بشرح زیر می باشد :

۱- در کتابخانه فرهنگ اصفهان نسخه ای از کتاب کافی است بشماره ( ) که آنرا علی مازندرانی در سال 1018 وقف بر کتابخانه مدرسه باقریه نموده و تولیت آنرا به آقا سید کاظم بن سید سلطان حسین حسینی واگذار نموده است . این موضوع میرساند که در قرن یازدهم مدرسه باقریه معمور و دارای کتابخانه بوده و احتمالاً مرحوم آقا سید کاظم حسینی متولی و یا مدرس مدرسه نامبرده بوده است کار در ساری

2- در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نسخه ای از کتاب : اتولوجیا بشماره (1921) می باشد که کتابت آنرا محمد جعفر بن مختار مازندرانی در روز شنبه صفر 1088 در این مدرسه بپایان رسانیده است (ص 33 ه نهم فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران) .

۳- همچنین در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نسخه ای از کتاب : سفینه النجاة تألیف فاضل سراب موجود است که کتابت آنرا أبو الحسن بن میر یحیی سکری در روز چهارشنبه 29 ربیع الثانی سال 1103 در این مدرسه بپایان رسانیده است (ص 1091 هدم فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه) ... 4- در کتابخانه مدرسه فیضیه قم مجموعه ای است بشماره (1107) که

عماد بن میر حیدر حسینی در شوال سال 1911 و یک شنبه 4 ذی حجه 1911 بخط نستعلیق دو مدرسه باب القصر نوشته است

این مجموعه شامل کتاب : 1- رساله در جفر 2- حاشیه بیرجندی بر شرح الملخص قاضی زاده رومی 3- تشریح الأفلاک تألیف شیخ بهائی 4- شرح بر شرح چغمینی می باشد (ص 61 بخش سوم جلد دوم) .

- علامه طهرانی در الکرام البرره (ص 130 دوم) و در شرح حال شیخ محمد صادق بن ابی الفتح اصفهانی می نویسد که وی کتاب مغنی اللیب را در سال 1309 در مدرسه باقریه نوشته است .

- علامه طهرانی در نقباء البشر (ص 379) در ضمن شرح حال مولی محمد حسین بن اسماعیل بسطامی گوید : مشار الیه در سال 1217 کتاب مبدأ و معاد تألیف آخوند ملا صدرا را در مدرسه باب القصر کتابت نموده است .

مدرسه در کوشک (باقریه) در زمان مرحوم حاج سید اسد الله احتیاج به تعمیراتی داشته که بوسیله ایشان کلیه تعمیرات لازمه به بهترین صورت انجام می شود و چون متولی منصوب (ظاهرة) نداشته بر حسب نظریه ایشان امور مربوط به مدرسه و نظارت در موقوفات و غیره به مرحوم حاج میرزا عبد الرزاق رشتی واگذار میشود که تاکنون امور تولیت و نظارت در اعقاب آن مرحوم است .

در سالهاییکه از طرف حکومت بعنوان قانون اتحاد شکل لباس برای علماء و طلاب مشکلاتی ایجاد کرده بودند و از هر جهت مزاحم آنان بودند مدرسه از طلبه خالی شد و مدت چندین سال عده ای افغانی را که ظاهراً تبعیدی بودند در آنجا منزل داده بودند بعد از قضایای شهریور 1320 مدرسه مجدداً بتصرف وقف در آمده و اکنون بحمد الله طلبه نشین و جزو مدارس معمول می باشد.

در سالهای اخیر مدرسه احتیاج به تعمیرات اساسی و کلی داشت که بوسیله

دانشمند محترم حجة الاسلام آقای حاج میرزا محمد حسین رشتی نجل جلیل مرحوم حاج میرزا قوام الدین بن حاج میرزا عبد الرزاق رشتی متولی مدرسه به بهترین صورت انجام گردید

مرحوم حاج میر سید علی جناب در کتاب : الأصفهان می نویسد طول مدرسه دو متر و عرض آن 20 متر و دارای 18 حجره و تعداد طلبه آن در زمان تألیف کتاب 20 نفر بوده است .

(وقف کردن مسجد سید):

یکی از کارهای اساسی که بوسیله مرحوم حاج سید اسد الله انجام گردیده است وقف کردن مسجد سید می باشد .

چون ساختمان مسجد سید در زمان مرحوم حجة الاسلام به اتمام نرسیده بود (البته آنچه از ساختمان باقیمانده بود تزئینات و کاشیکاری بود و الاصول ساختمان تمام بوده است) آن مرحوم شخصا اقدام به وقف نمودن و اجرای صیغه وقف نگردید . پس از وفات ایشان و ریاست مرحوم حاج سید اسد الله این کار بوسیله ایشان انجام گرفت بدین کیفیت :

1- قسمت جنوبی مسجد (چهلستون وزیر گنبد) و شبستانها و مهتابیها و قسمت زیر گلدسته و ایران مقابل بقعه را بعنوان مسجد بودن وقف نمود .

(حسن سلیقه):

2- چون مسجد دارای درهای متعدد بود و مردم از آنها عبور و مرور مینمودند و ممکن بود بعضی از آنها دارای عذر شرعی باشند که عبور و یا توقف آنها در مسجد کراهت داشته و یا حرام باشد علیهذا راهروهای مسجد و صحن مسجد

غیر از مهتابیها) را وقف بر مسجد نمودند نه بعنوان مسجد بودن که احکام مسجد از جنبه طهارت و غیره در آن جاری باشد .

ص: 298

۳- از زمان مرحوم سید حجة الاسلام تا این اواخر در دالان مسجد (درب زنجیر) و فضای مقابل مقبره عده ای از بزازها دکان داشتند و روزها بکار و کسب مشغول بودند و هنگام شب اجناس خود را در قسمتی از آخر شبستان کوچک مسجد (بنام شله) می گذاردند این قسمت را نیز وقفه بر مسجد کردند و جزو مسجد نبود که احکام مسجد در آن جاری باشد .

{ . قسمتی از برف انداز جنوب شرقی مسجد جنب دالان دری که بسمت کوچه حمام دوقلی و کوچه مشایخ بید آباد باز میشود (دومین در مسجد) و قسمتی از داخل مسجد واقع در زاویه شمال غربی نیز جزو مسجد نبوده و وقف بر مسجد بود و در آنجاها قهوه خانه دار بود که تا سالهای اخیر این دو قهوه خانه با یک قهوه خانه دیگر واقع در زاویه شمال شرقی جنب در مقبره برقرار بود که از نار شرعی چون از زمان واقف اولیه دایر بوده هیچگونه اشکال شرعی نداشت لکن از نظر عرفی در این اواخر آنها را تعطیل کردند همچنانکه روزها در قبل ظهر در مسجد را بستند و حال آنکه در خانه خدا در تمام مواقع باید بروی بندگان خدا باز باشد

و در روی طاق شبستانها اطاقهایی جهت سکونت طلاب و دانشجویان ساختند که در این اواخر در برخی از آنها مکتب خانه دار بود و عده زیادی اطفال و جوانهای کم سن جهت تحصیل در نزد اساتید مجرب و آزموده مشغول تحصیل بودند .

در زمان حکومت سابق به عناوین مختلف طلبه ها را از حجرات اخراج نموده و مکتب خانه ها را تعطیل کرده و قهوه خانه ها را بستند و کسبه داخل مسجد و رواق مقابل مقبره را بیرون نمودند این عمل گر چه از نظر ظاهر کاری عوام پسند بود و عده ای از مردم نا آگاه آنرا کاری شایسته و حتی خدا پسند تعریف نمودند. منطق ابنان آن بود که بک عده بیکار در قهوه خانه جمع میشوند و حرف

دنیا میزنند اما اینها کسانی را که در گوشه و کنار مسجد و در چهلستون به نماز و دعا و زیارت و قراءت قرآن اشتغال داشتند را نمی دیدند . در مکتب خانه ها که قرآن و دعا و خواندن و نوشتن می آموختند را ملاحظه نمی کردند. درست است که در مسجد نباید حرف دنیا زد اما مثلی است معروف که : بخاطر یک بی نماز که در مسجد را نمی بندند . بهتر آنست که دنباله این سخن را رها کنیم و گرنه گفتنی بسیار است.

(فائده)

: موقوفه زینبیه اصفهان) : مرحوم انصاری در تاریخ اصفهان وری (ص 329) در ضمن بیان امامزاده زینبیه منسوب به علیاجناب زینب دختر حضرت امام موسی بن جعفر علیهما السلام واقع در ارزنان یک فرسنگی اصفهان از بلوک جی می نویسد :

این ایام سواد مرقومه ای از مرحوم آقای حاج میرزا حسن امام جمعه اصفهان مدفون در مقبره سر قبر آقا (متوفی در دوم محرم سال 1268) با امضای مرحوم آقای حاج سید اسد الله به بنده نمایانند که دو محل قلعه زینبی کر ارج و سوراچی را وقف بر بقعه بی بی زینب دانسته اند از اوایل عهد صفویه و بعد ..

نویسنده گوید : متأسفانه مرحوم انصاری در کتاب خود نوشته اند که این سواد مرقومه در نزد چه کسی بوده که بتوان به آن مراجعه نموده شاید اطلاعات ذی قیمتی از آن بدست آید. و آنچه از این مرقومه مستفاد میشود آنکه این مقبره در اوایل عهد صفویه بهمین نام و شهرت موجود بوده است و قدمت آن مسلم می شود.

ص: 300

۱) (وقیام آنان علیه دستگاه حکومت در سالهای 1265 - 1266)

یکی از پیش آمدهای مهم تاریخی در ابتدای سلطنت ناصر الدین شاه قاجار و صدارت میرزا تقی خان امیر کبیر موضوع شورش و قیام مردم غیور اصفهانست علیه دستگاه حکومت جبار و ستمگر قاجار

مؤلفین کتب تاریخ هر کدام آن را بگونه ای شرح کرده اند. لکن هیچکدام نخواستند و یا نتوانسته اند علت واقعی آنرا بیان کنند بدین جهت اصل موضوع با همه اهمیت آن تا کنون مجهول و تاریک مانده است. نویسندگان تاریخ در همه زمانها اگر مردمانی متملق و چاپلوس نبودند لاقلاً افرادی ترسو و محتاط و با

ظاهر بین بودند و آنان که در زمانهای بعد میخواستند در موضوعی بررسی کنند مأخذی جز همین نوشته های چاپلوسانه و یا محتاطانه نداشتند. یکی از آن موارد همین شورش اصفهانیانست که در تواریخ عهد قاجار به بخلایه می نویسنده:

مابین دو نفر از کارگردانان دستگاه حکومت بر سر مقام وزارت اصفهان

اختلاف شد این اختلاف موجب گردید که تقریباً مدت دو سال شهری به آتش و خون کشیده شد و جمعی کثیر از مردم بی گناه کشته و خانه ها خراب گردید سرانجام دو لتیان بر آنها غلبه کرده و آنان را از بین بردند .

آیا حقیقت قضایا همین بوده و بس یا در پس این پرده غم انگیز و محنتزا مطالب دیگری نیز بوده است که بر ما مجهول است خداوند تبارک و تعالی دانای بهمه امور است.

اینک با مراجعه به روضه الصفای ناصری و ناسخ التواریخ و تواریخ سه گانه مرحوم حاج میرزا حسن خان شیخ جابری انصاری (1- اگهی شهان از کار جهان 2- تاریخ اصفهان 3- تاریخ اصفهان وری وهمه جهان) بشرح قضایا بطور اجمال میپردازیم .

مقدمه :

ما

با

محمد شاه در شب 3 شنبه ششم شوال المکرام سال 1266 مرد و سلطنت ایران به ناصر الدینشاه رسید در دو سه سال اول سلطنت او در بیشتر از شهرهای ایران اختلافات و شورشهایی بوقوع پیوست که موجب خونریزیها و کشت و کشتارها و غارتها و خرابیهای زیاد گردید . علت اصلی این جنگ و جدالها چند امر بود :

1- صدارت و وزارت چندین ساله حاج میرزا آقاسی و نارضایتی عموم طبقات مردم از شخص صدر اعظم و از تمام حکام دست نشانده او

2- ارادت و ایمان زائد از حد شخص محمد شاه به صدر اعظم و واگذار کردن کلیه امور مملکت بنظر به او .

3- استبداد رأی و عدم توجه صدر اعظم به شکایات مردم و رسیدگی نکردن به ظلم و بیداد حکام .

ص: 302

سے آشنا نبودن صدر اعلم بر موز مملکت داری و خود خواهی و خود پسندی او .

و - داعیه های برخی از شاهزادگان و رؤسای قبائل که بخیال واهی اندیشه سلطنت در مغز خود میپروراندند .

این فهرست برخی از این سوانح بدون رعایت ترتیب وقوع آنها :

- اختلاف درباریان در طهران و مخالفت با حاج میرزا آقاسی .

2- مخالفت سیف الملوک میرزا پسر ظل السلطان (علیشاه بن فتح علیشاه) در قزوین .

3- شورش مردم بروجرد • 4 - شورش مردم کرمانشاه . و اختلاف داخلی کردستان .

- شورش مردم شیراز و

کار ایران سانگ

7- جنگ و نزاع در کرمان . 8- آشفستگی شهر یزد و طغیان مردم آنجا 9- جنگ و خونریزیهای خراسان که تقریباً بمدت دو سال بطول انجامید . 10 -

ابتدای قضایای اصفهان در سال 1296 . را به فتنه قره العین . 12 - قضایای بروجرد و الوار ، 13 - شورش افواج دولتی علیه میرزا تقی خان امیر کبیر . 14 -

قضایای مازندران و قلعه شیخ طبرسی در سال 19 01290 - قضایای زنجان در سال 1290 .

ص: 303

19 - قضایای تبریز و اختلاف بر سر موضوع تکفیر شیخ احمد احسانی در سال 1290.

17 - منتهای شورش و انقلاب مردم اصفهان در سال 1290 18 - یاغیگری خوانین بختیاری در سال 1290. 191 - فتنه و آشوب در بندر بوشهر در سالهای 1290 و 1291 - 20 - قضایای تبریز و سید یحیی دارابی در سال 1299

شرح این فتنه و آشوبها و جنگ و خونریزیها را سپهر در ناسخ التواریخ و هدایت در روضة الصفای ناصری و دیگران بطور تفصیل و اجمال در کتابهای خود نوشته اند طالبین بدان کتابها مراجعه نمایند .

واما

قضایای اصفهان

دو نفر از کارگردانان دستگاه حکومتی اصفهان در زمان حکومت محمدنبی خان بنامهای : سید عبدالوهاب گلستانه شهشهرانی پیشکار و میرزا عبدالحسین فرزند میرزا محمد علی شمس آبادی وزیر اصفهان هر کدام بر سر وزارت اصفهان با یکدیگر رقابت داشتند. سرانجام این رقابت به عداوت و دشمنی کشیده شد و هر یک از اندو در محلات خود به سنگر بندی و جمع آوری قشون و طرفدار پرداختند .

سید عبد الوهاب مسجد جامع را مرکز خود قرار داده و میرزا عبد الحسین محله شمس آباد را سنگر بندی نموده مردم شهر نیز از کلیه طبقات از عوام و خواص سه تاجر و کاسب - کشاورز و کارگر و حتی علماء و اعیان شهر بدو دسته تقسیم شدند نیمی بطرفداری گلستانه و نیم دیگر بهواخواهی شمس آبادی برخاستند اقا میر سید محمد امام جمعه از طرفداران سید عبد الوهاب و نوابان صفوی از اعیان و متنفذین اصفهان جزو باران میرزا عبدالحسین بودند . جنگ و جدال در شهر

ص: 304

شروع گردید مردم دهات نیز بطرفداری اندو بشهر آمدند. بازارها بسته شد و کارها تعطیل گشت و مقدمات فتنه و آشوب کلی از هر جهت مهیا گردید .

در سال 1290 حکومت اصفهان را به سلیمان خان معروف به خان خانان دانی ناصر الدینشاه واگذار کردند در زمان حکومت او کار اختلاف اندو نفر شدت یافت.

اولین اشتباه و توضیح:

اولین اشتباه :

خان خانان حاکم اصفهان جزو طرفداران میرزا عبد الحسین شمس آبادی بود و از او جانب داری میکرد و در مقابل آقا میر سید محمد امام جمعه مقتدر و متنفذ اصفهان نیز از سید عبد الوهاب طرفداری میکرد شاید علت موافقت حاکم با میرزا عبد الحسین علاوه بر کاردانی و کفایت شخص اور مخالفت با امام جمعه و شکستن قدرت او بوده است. این اولین اشتباه دستگاه حاکمه بود که نمی بایست خود موجب تشدید اختلاف و زیادتی ماده عناد و دشمنی گردد . با این کیفیت اختلاف نیشکار وزارت و وزیر به اختلاف ما بین حکمران اصفهان و امام جمعه تبدیل گردید . سلیمان خان در کلیه امور با میرزا عبد الحسین مشورت میکرد و او گرچه حکم وزارت نداشت لکن در تمام کارها دخالت مینمود .

(توضیح) : بعد از جنگ ایران و روس و فتوای تاریخی مرحوم آقا سید محمد مجاهد جهت جهاد با روسیه گرچه ظاهراً جنگ بضرر ایران تمام شد اما یک نکته بر دستگاه حکومت و خارجیان مسلم گردید و آن قدرت معنوی روحانیون و نفوذ آنان در بین مردم شیعه میباشد از این رو سیاست کلی آنان مبارزه با این قدرت و از بین بردن آن بود بهر صورت که ممکن شود . در زمان سلطنت فتح علیشاه این سیاست خیلی با احتیاط وزیر کی انجام میشد ولی پس از مرگ او

ص: 305

و روی کار آمدن محمد شاه و وزیر صوفی او این سیاست بشدت اجرا میشد . در عهد ناصر الدینشاه و وزیر تازه کار او میرزا تقی خان امیر همین روش به سخت ترین کیفیت مورد عمل قرار میگرفت و برای آن نمونه های زیادی در تاریخ سراغ داریم .

(خطای دیگر) :

وقتی خبر مخالفت دو نویسنده و دبیر دستگاه حکومتی اصفهان و دسته بندی کردن آنها بطهران رسید جهت رسیدگی باین کار چراغعلی

خان کرمانشاهی مأمور رسیدگی و رفع اختلاف میشود بدینگونه که : سید عبد الوهاب را در مقام وزارت ثابت نموده و میرزا عبد الحسین را بطهران بیرد لکن چون وی باصفهان می آید روی مصالحی بر عکس عمل نموده و می گوید که :

مأمورم سید عبدالوهاب را بطهران برده و میرزا عبد الحسین را در مقام خود مستقل گردانم و بدین ترتیب ظاهراً فتنه آرام میشود و بازارهای بسته باز میگردد و بقول هدایت در روضه الصفا (ص 490 دهم) اجماع عام بتفرقه تبدیل می یابد و اهالی بلوکات بمواطن خود باز می گردند و میرزا عبد الوهاب با چراغعلی خان بطهران روانه شده در آنجا ساکن می شود . د

نتیجه این تدبیر مخالفت با امام جمعه طرفدار گلستانه و تقویت سلیمان خان حاکم مخالف امام جمعه بود .

حکومت یافتن سپهدار

بعد از این جریان خان خانان بطهران احضار شده و بجای او غلامحسین خان فرزند یوسف خان سپهدار مأمور حکمرانی اصفهان می شود. وی درغره ماه رمضان المبارک سال 1396 وار اصفهان گردید، مردم اصفهان عموماً و کارمندان دستگاه حکومتی بخصوص با سپهدار مخالف بودند امام جمعه نیز طرفدار مردم و مخالف

ص: 306

حاکم بود میرزا عبدالحسین همچنان در مقام وزارت باقی بود و در کارها دخالت میکرد . میکرد.

اختلاف ما بین گلستانه و شمس آبادی ظاهراً خاتمه یافته بود و طرفدارانشان پراکنده شده بودند لکن ماده و اساسی اختلاف همچنان برقرار بود و شهر اصفهان همچون مخزن باروتی بود که احتیاج به کوچکترین جرقه ای داشت تا یک پارچه محترف شده و آتش گرفته و خشک و تر را یکجا بسوزاند .

اولین جرقه

در یکی از روزهای جمعه از ماه شوال سال 1299 که مرحوم آقا میر سید محمد ابراهیم امام جمعه مانند همیشه برای ادای نماز بسمت مسجد شاه میرفت نوکرهای ایشان در وسط میدان مشاهده می کنند که سربازی خلع بزنی آویخته و تصدیر بودن او نموده که او را بداخل اطاق خود بکشاند (در آن ایام سربازان در اطراف میدان نقش جهان با میدان شاه منزل داشتند) در روضه الصفای ناصری (ص 490 جلد دهم) می نویسد

یکی از سربازان با زنی ملاعبه و مطایبه بی سابقه و لاحقته خواسته و وی فحاشی کرد . نوکران آقای امام جمعه که وضع را اینگونه مشاهده می کنند سرباز را مانع گردیده و دفع شر او می کنند و زن را از دست وی نجات میدهند . گفتگو و کشمکش مابین نوکران آقای امام و سربازان شروع میشود مردم بکمک نوکران آقای امام جمعه و سربازان دیگر بیاری سرباز متجاوز می شتابند و زد و خورد شروع میشود .

پس از آنکه آقای امام جمعه نماز جمعه و عصر الداء می کنند و قصد مراجعت داشتند در موقع عبور از میدان شاه سربازان نسبت به ایشان اهانت و توهین نموده

و حتی بسوی وی سنگ می اندازد آقای امام جمعه مستقیماً به مسجد جمعه رفته و در اطاق روی حوض (کلاه فرنگی) می نشینند و مردم شهر از جریان آگهی یافته در مسجد و اطراف اجتماع می کنند و تقاضای مجازات سریع سر باز متجاوز و سربازان توهین کننده را از حاکم شهر یعنی سپهدار می کنند .

غلامحسین خان سپهدار (که همه جا در روضه الصفا ویرا به کثیر الاقتدار یا با اقتدار می ستایند) محمد حسین خان خلیج نایب الحکومه اصفهان را جهت عذر خواهی به مسجد جمعه نزد آقای امام جمعه میفرستد .

سه تن از توابعان صفوی آقایان احمد میرزا و حیدر میرزا و میرزا محمد علی پسران اسحق میرزا خلیفه سلطانی که هر یک صاحب داعیه ای بودند و ظاهر آخیالاتی در سر می پروراندند و با حکومت اختلاف نظر داشتند و اینک جزو مردم در اطراف امام جمعه حاضر بودند وقت را مغتتم شمرده نایب الحکومه را از اطاق مزبور گرفته در حوض آب انداخته و یکی از طرفدارانشان با قمه ویرا چندین زخم زده که در اثر آن همان روز یا فردای آن روز وی میمیرد .

سپهدار با میرزا عبدالحسین وزیر خود برای غائله مشورت می کند و چون خاطر او را متوجه شورشیان و اعیان شهر درک می کند قصد گرفتن و زندانی کردنش را می نماید ولی بلطائف الحیل خود را نجات داده و از جان خود میترسید و به مسجد سید پناه میبرد و در آنجا در ظل حمایت مرحوم آقا میرزا زین العابدین فرزند ارشد مرحوم سید حجة الاسلام در خانه خدا بست می نشیند . باران و اطرافیانش نیز جمعی متفرق گشته و عده ای باو پیوسته و هر روز جمعیت بسیار در اثر ظلم و تعدی بمال و جان و ناموس مردم از طرف حکومت سپهدار زیاد می شود که در بین آنها عده ای از علما و بزرگان و اعیان و تجار و محترمین شهر (و بقول دو لیبان اشرار) و همچنین نوابعان صفوی نیز بوده اند .

مرحوم آقا میر سید محمد امام جمعه که اصل قضیه و ابتدای کار ظاهراً بخاطر اهانتی بود که بمقام ایشان شده بود و همچنین کشته شدن محمد حسین خان خلیج نایب الحکومه اصفهان در حضور ایشان انجام یافته بود به عاقبت کارها اندیشید و صلاح کار خود را در کنار بودن از معرکه دانست از اینرو شورشیان را به مسجد سید هدایت مینود (و آنها را از شورش و پلوامع نمیکرد) و بدین کیفیت خود را از غوغا دور گردانید بنابراین قسمت عمده بست نشستن میرزا عبدالحسین شمس آبادی و نوابان احمد آبادی و دیگران به اشاره و راهنمایی امام جمعه انجام گردیده است .

اولین خطای سپهدار

غلامحسین خان سپهدار چون از بست نشینی میرزا عبدالحسین و نوابان واعیان و بزرگان شهر در مسجد سید آگهی یافت از روی غرور ریاست و کم تجربگی بفکر شکستن بست مسجد سید و گرفتن بستیان بوسیله قوه قهریه می افتد و شروع به اقداماتی در این زمینه می کند از آنطرف نیز حامیان و وابستگان آنها نیز از اهل شهر و دهات مجاور با وسائل دفاعی در گرداگرد مسجد سید اجتماع نموده و بحفظ و حراست اینان میپردازند و بدینوسیله سپهدار نه تنها کاری نمیتواند انجام دهد بلکه ماده فتنه و آشوب را غلیظ تر کرده و بلوای عام برپا میشود .

مسافرت مرحوم حاج سید اسدالله به عتبات

مرحوم حاج سید اسدالله که در زهد و تقوی و اعراض از دنیا و مردم آن ریاضتها

کشیده بودیمقاماتی معنوی و روحانی نائل گردیده بودنمیخواست در این جریانات یعنی اختلاف دسته ای از مردم با دو لیتیان شرکت داشته باشد و خود را آلوده اینگونه کارها نماید علیهذا بقصد زیارت اعتاب مقدسه ائمه عراق علیهم السلام از اصفهان خارج گردید تا از این جریانات برکنار بماند . .

برگشت دادن مرحوم حاج سید اسدالله

چون مرحوم حاج سید اسدالله به گلپایگان رسید مأمورین دولتی که از اصفهان و طهران آمده بودند ایشان را ملاقات نموده و با اصرار تمام از ایشان خواهش کردند که برای رفع غائله و برای جلوگیری از بزرگتر شدن فتنه و آشوب و حفظ جان و مال مسلمین باصفهان مراجعت نمایند و از قدرت و نفوذ خود در بین مردم استفاده کرده فتنه بیدار گشته را بخوابانند و هر چه در باره اصفهان و اصفهانیان و شورشیان نظر بدهند دولت بدون چون و چرا بپذیرد و اجراء نماید . مرحوم سید بزرگوار نیز بامید اصلاح کار مسلمانها و جلوگیری از قتل نفوس و غارت اموال و حفظ نوامیس مردم به اصفهان مراجعت فرمودند .

بی سیاستی سپهدار

غلامحسین خان سپهدار حاکم نالایق اصفهان پس از این ماجرا بخیال خام خود خواست قدرت نمائی کرده و ضرب شستی به شورشیان نشان دهد برخلاف عهده و میثاقیکه با مرحوم حاج سید اسد الله در گلپایگان دولتیان بستند عده ای از سربازان را مأمور کرد که به محله احمد آباد محله سکونت آقایان نواب صفوی رفته و پس از غارت کردن خانه های نوابان انجا را خراب کنند و آنان نیز چنین

کردند .

ص: 310

. این عمل ناشیانه و خارج از عقل و تدبیر سپهدار موجب گردید که همه اصفهانیان تعصب کنند و به حمایت از نوابان برخیزند .

عکس العمل و خطای سپهدار:

عکس العمل مردم

روضه الصفای ناصری (ص 411 دهم) پس از شرح خراب کردن و غارت خانه ی مردم احمد آبادونو ابان بوسیله سربازان مأمور از طرف سپهدار می نویسد:

و زرد: دوله بیدآباد با تفنگچی و استعداد تمام حرکت کردند و به اطراف میدان شاه امن دین - الاماره سپهدار را محاصره کردند و با سر بازر تفنگچی دولتی چندین روز جنگ می نمودند و عده زیادی از طرفین کشته شدند.

خطای دیگر در پی دار د

غلامحسین سپهدار حاکم محور اصفهان برای نجات خود از این مهلکه عده ای را مأمور کرد که به محله شمس آباد رفته و خانه میرزا عبدالحسین را غارت نموده و بعد خراب کرده و آتش بزنند .

مأمورین سپهدار مطابق دستور او به محله شمس آباد هجوم آورده و خانه های میرزا عبدالحسین و همسایگانش را غارت نموده و بعداً خراب کرده و سوختند و باین کیفیت در محله از محلات شهر بامر سپهدار حاکم اصفهان خراب و غارت گردید و سرمایه مادی و خانه و کاشانه عده زیادی از بین رفته بی خانمان شدند و این هم در اثر بی سیاسی شخص حاکم و اطرافیان غیر صالح او بود .

عکس العمل میرزا عبدالحسین

چون خبر این تجاوز در مسجد سید به میرزاعبدالحسین رسید عده اید امأمور

ص: 311

کرد که از راهی دیگر و از کوچه ها از پشت سر به مامورین دولتی حمله کردند و عده زیادی از سربازان و فرماندهانشان را بدترین وضع کشتند عده مقتولین در این حمله را از سر باز و غیره حدود یکهزار نفر می نویسند و خدا داناست که از مردم شهر و اطراف و حامیان میرزا عبدالحسین و نوابان چقدر کشته شده اند و معلوم نیست که از اموال مردم بیچاره و غیره چقدر بغارت رفته و یا سوخته شده است همانگونه که بارها گفته شد همه این خسارات جانی و مالی که مردم این شهر و دولتیان وارد شده است در اثر سوء تدبیر حکومت خود سرو مستبد سپهدار بوده است تا آقای مهدی بامداد چگونه قضاوت کند.

رسید کمک به قوای دولتی

نمیدانم سپهدار حکمران اصفهان اوضاع این شهر و علل شورش مردم را چگونه گزارش کرده است در هر صورت از طهران به حکام ولایات اطراف اصفهان که هر گونه که ممکن باشد به حاکم اصفهان کمک کنند و شورش را بهر نحو و کیفیت که ممکن شود بخوابانند .

سیل سر بازو کمک از طرف ولایات بسوی اصفهان روان میشود و با این وضع دولتیان پیروز میشوند وزعمای شورش و انقلاب هر یک بگوشه ای فرار می کنند و مردم دیگر در شهر باقی می مانند نوابان بقم رفتند و میرزا عبدالحسین بسوی نطنز و قمصر گریخته در منزل یکی از آشنایان خود مخفی میشود .

نظر خواهی از علماء اصفهان

سپهر در ناسخ التواریخ (ص 104 سوم قاجاریه) می نویسد : در اول انقلاب اصفهان سپهدار جمعی از علمای اصفهان از آنجمله آقایان

ص: 312

حاج سید اسد الله وانا میر سید محمد امام جمعه و اقا محمد مهدی کلباسی را در منزل خود دعوت کرده و از ایشان خواست که در باره اعمال مردم اظهار نظر کنند آنان نیز طبق دلخواه او حکم کرده و امضاء کردند .

نویسنده گوید : در این جملات ابهامات چندی وجود دارد که مهمتر از همه دلخواه حاکم است که چه بوده ؟ اگر نظم شهر و آرامش آن منظور بوده است که مسلماً مورد تأیید همگان از علماء و غیر بوده و اگر قصاص قاتلین نایب الحکومه است که آنهم مطابق حکم شرع مطهر خواسته ای مشروع است و اگر تقاضای دیگری بوده است آن دلخواه و خواسته چه بوده است . علماء اسلام در تمام ادوار نظرشان قرآن کریم و اجرای احکام آن بوده و میباشد و آیه کریمه در الفتنة اشد من القتل « را نصب العین خود قرار داده اطفاء نائره نفاق که بین دو نفر کارگزار دولت بالنتیجه به مردم یک شهر سرایت کرده را مورد توجه و عنایت قرار داده اند و نمیخواستند برای خاطر دو نفر عده زیادی کشته و خاندانهائی بر باد رود

کار را برای ارسباران

بیانات امام جمعه

در روز اربعین که ظاهراً مصادف با جمعه و مراسم نماز جمعه در مسجد شاه بود و چندین روز از جنگ و کشتار بین مردم و قوای دولتی که نویسندگان در باری قاجار به مردم شهر و علماء و تجار و کسبه و محترمین را اشرار می نویسند و این خود یکی از قوانین کلی است که همیشه دولتها مخالفین خود را هر کس و از هر طبقه و دسته و در هر مقام باشد و مخالفت آنان به عنوان و دلیل باشد را اشرار می خوانند و در کتابهای روضة الصفای ناصری و ناسخ التواریخ مکرر نوشته است (اعیان اصفهان و اشرار در روز اربعین آقای امام جمعه منبر رفته و در ضمن سخنان خود که

ص: 313

مردم را به آرامش دعوت و از مخالفت با دولت بر حذر داشت گفت :

هر کس پیرو این اشرار باشد در دنیا عرصه شمشیر آبدار و در عنبی ساکن درار البوار نخواهد

اما آیا آقای امام جمعه به سپهدار هم راجع به مدارا کردن با مردم و کمتر مزاحمت نمودن و فرمان کشت و کشتار و غارت نمودن و آتش زدن خانه های مردم ستمدیده موعظتی فرموده اند یا خیر چیزی ننوشته اند .

شفاعت کردن آقا محمد مهدی کلباسی

سپهر در ناسخ التواریخ (ص 106 سوم قاجاریه) دنباله مطالب فوق می نویسد : پس از چندین ماه جنگ و جدال و کشته شدن عده زیادی از طرفین سرکردگان شورش بنزد آقا محمد مهدی کلباسی رفته و از او خواستند که در این کار میانجیگری نموده کار را خاتمه دهد. ایشان در ابتدا فرمودند :

این نیز از خدعه های شماسست که مرا نیز در این کار وارد کرده و آلوده سازید سرانجام در اثر اصرار آنان حاضر شدند که نزد سپهدار رفته و بهرگونه

که شده کار را تمام کنند . احمد میرزا نواب و میرزا عبدالحسین نزد مرحوم حاج سید اسد الله رفته و ایشان را نیز در جلسه حاضر کردند .

تقاضای وساطت

پس از آنکه قوای دولتی بر شورشیان غالب شدند و رؤسای شورش هر یک بگوشه ای فرار کرده و مخفی گشتند سپهدار و مأمورین دولتی در صدد اذیت و آزار مردم که هر یک بنوعی در این جریان شرکت داشتند و با منهم بشرکت داشتن بودند بر آمدند (یعنی بازار را بسته بودند و به بست نشینان کمک نموده

ص: 314

بودند و آنها را گرفته و با حبس و زجر و مصادره اموال و حتی تجاوز به أعراض و نوامیس آنان تشفی خاطر می جستند مردم بجان آمدند و بمرگ راضی بودند.

بزرگان شهر و اعیان و محترمین وعده ای از علماء و رهبران شورش بنزد مرحوم حاج سید اسد الله رفته و با اصرار و الجاج از ایشان تقاضا کردند که واسطه بین مردم و دستگاه و دولت شده عرایض اصفهانیان را بگوش اولیاء دولت در طهران برسانند و از مقصرین حتی المقذور شفاعت کنند. شاید دو لثیان پیاس مقام والای ایشان توجهی کرده غائله بطور آبرومندانه فیصله یابد .

قرار داد متارکه

پس از چندین جلسه که بین علماء اعلام و سپهدار و مأمورین دولتی منعقد گردید و بالاخره قرار بر این شد که :

سران مخالفین سپهدار باتفاق مرحوم حاج سید اسد الله در مدت پنج روز از تاریخ امضاء قرار داد بطهران رفته و در آنجا مطالب خود را با اولیاء دولت حضوراً مطرح نمایند و هر چه را که اولیای امور در پای تخت در این مورد نظر دهند مورد قبول طرفین بوده و اجرا کنند .

تفاق کردن سپهدار

سپهدار حاکم منافق و دوروی اصفهان که باطن در صدد گرفتار کردن مخالفین خود و کشتن آنان بود و در شهر قدرت بر گرفتن آنان نداشت ظاهراً از روی تفاق با این قرار داد موافقت کرد و باطنه قصد او آن بود که آنها را از طرفداران و یارانشان جدا ساخته سپس یکایک آنها را به چنگ آورده و بکشد و اموالشان آنچه باقی مانده است را ضبط کند.

پیام سپهدار به شورشیان و مردم اصفهان

پس از این قرار داد سپهدار بوسیله آقا محمد مهدی و حاج کیکاووس میرزا به میرزا عبد الحسین و یارانش پیغام فرستاد که اگر راست می گوئید و بر سر عهد و پیمان خود هستید ، مردم اطراف خودرا پراکنده کرده و در مدت پنج روز مهلت مقرر با تفاق آقا سید اسد الله رهسپار طهران شوید.

اینان به عهد و پیمان خود عمل کردند و در خدمت مرحوم حاج سید اسد الله با جمعی از علماء و سادات و طلاب و عده ای از محترمین شهر و تجار بسمت طهران حرکت نمودند.

از شورشیان میرزا محمد علی خان به منزل مرحوم امام جمعه پناهنده شد و میرزا مرتضی شخصاً نزد سپهدار رفته و طلب عفو و پوزش کرد .

نام برخی از علماء مهاجر

را در ساری

مرحوم حاج سید اسد الله که از ابتدای کار مخالف بود و در تمام موارد از روی اکراه و اضطراب و اجبار برای حفظ جان و مال و ناموس مسلمین که خون آنان هدر نرود با شورشیان همراهی میکرد این دفعه نیز با عده ای از علماء این شهر مانند :

آقا میرزا زین العابدین برادر خود .

آقا میرزا ابوالفضل معروف به آقا جان فرزند آقا میرزا زین العابدین برادر زاده خود .

حکیم و فیلسوف میرزا حسن نوری فرزند حکیم بزرگوار آخوند ملا علی

ص: 316

عالم فاضل آقا میرزا محمد نواب لاهیجی اصفهانی (با تفاق فرزندش آقا میرزا محمد باقر که او نیز از علماء محسوب بوده است)

میرزا امین و سی نفر از علماء و فضلاء و طلبه و سادات جهت شفاعت و بیان تقاضای مردم اصفهان به‌مراه جمعیت رهسپار طهران شدند.

حاجی میرزا محمد نواب لاهیجی

یکی از علماء بزرگوار اصفهان که چنانکه مقام والای اوست تا کنون شناخته نشده است مرحوم حاج میرزا محمد نواب لاهیجی فرزند حکیم و فقیه و مفسر بزرگوار مرحوم آقا میرزا محمد باقر نواب لاهیجی اصفهانی طهرانی است مرحوم نواب لاهیجی مؤلف تفسیر قرآن و شرح نهج البلاغه در 3 شعبان 1298 وفات یافته است (ص 97 سیزدهم فهرست کتابخانه مجلسی) و فرزند پسر منحصر او مرحوم حاج میرزا محمد بوده است (ص 1223 چهارم مکارم

(الاثار)

مرحوم حاج میرزا محمد در نزد پدر و علماء اصفهان تلمذ نموده و احتمالاً پدرم مرحوم سید حجة الاسلام حاضر میشده و در مسجد ذوالفقار امامت مینوده و مورد احترام و وثوق عموم طبقات بالاخص مقدسین و علماء بوده و در سفر طهران با مرحوم حاج سید اسد الله همفسر و همراه بوده است و ظاهراً پس از این سفر در اثر رنج و زحمتهائیکه از مأمورین دولت دیده بیمار و رنجور گشته و در همان سالها یعنی حدود سال 1299 وفات یافته در لسان الارض در جنب اطاقیکه قبر جناب یوشع از پیغمبران بنی اسرائیل در آنست در اطافی مدفون گردید و بر قبر او سنگ مرمری نصب کرده بودند. که چهار سطر شعر بر آن منقور بود (متأسفانه اخیراً کلیه این آثار و حتی قبر جناب یوشع نبی را خراب کردند و فعلاً مانند قبور قبرستان بقیع فقط چند قطعه سنگ و کلوخ بجای آنها مییاشد « فاعتبروا یا

ص: 317

کتاب زیر از آثار مرحوم حاج میرزا محمد نوای لاهیجی اصفهانی است که در مجموعه ای به شماره (182) در کتابخانه ملی طهران موجود است .

- المغازلات 2- لغز 3- الحکمة الیمانی فی شرح الفصل الثانی در کلام و تصوف 4- اسرار القلوب فی اوصاف المحبوب در تفسیر 5- شرح الفصل فی حقیقة عالم الوصل در عرفان 1- تفسیر آیه : و بشر الذین آمنوا و عملوا الصالحات سه کتاب اخیر را بنام حاج میرزا آقاسی در سالهای 1209 و 1293 تألیف نموده است (ص 202 بیست و دوم الذریعه)

(فائده) لسان الأرض : حافظ ابو نعیم اصفهانی در کتاب : ذکر اخبار اصفهان (ص 40) در وجه تسمیه لسان الأرض پس از ذکر سند روایت گوید : حماد بن سلمه در تفسیر قول خداوند عزوجل که به آسمانها و زمین خطاب فرمود:

« اتتیا طوعا او کرها قالتا اتینا طائعین » گوید زمین اصفهان این جواب را داد و اصفهان دهان و زبان دنیا می باشد (وزمین لسان الارض موفق بعرض جواب گردید و این افتخار برای همیشه نصیبه شهر اصفهان و در نتیجه مردم این سامان گردید).

حضرت یوشع

- وهم در آن کتاست که (ص 39) مار بین را یوشع بن نون بنا کرده است و این بدان جهت است که وی در گرد شهرها می گشت به اصفهان وارد شده و به موضوع مار بین در آمد و آنجا را بدان علت مار بین گویند که همچون مار دیده میشود از زمین اطراف بلندتر است به یوشع گفته شد که مار بین یعنی به زمین های اطراف نگاه کن بدین جهت آنجا را ماربین خواندند. (در کتب قدما از اینگونه وجه تسمیه های افسانه مانند و خرافی زیاد دیده میشود)

جلوگیری کردن سپهدار از مرحوم حاج سید اسد الله و همراهان

موقعیکه سپهدار یقین حاصل کرد که رؤساء نهضت از شهر خارج شده اند و حامیان آنها نیز متفرق گشته اند عده ای از ارادل و اوباش دولتی و جمعی از لشکریان ترک ولر و فارس را بسر کردگی کیکاووس میرزا جهت جلوگیری از مسافرت بزرگان و علماء و سادات اصفهان بالاخص مرحوم حاج سید اسد الله و گرفتار کردن عده ای از سرکردگان انقلاب به دنبال آنها میفرستد .

مقصود اصلی از این عمل سپهدار علاوه بر گرفتار ساختن مخالفین خود و کشتن آنان ظاهر آن بود که آقایان علماء بطهران تروند و حقایق امور را بمتصدیان و کارگردانان دولت و شخص شاه جوان کم تجربه و وزیر نگویند و او همچنان بر سر کار خود بود به ظلم و ستم و تعدی و اجحاف و دیگر مظالم خود ادامه دهد و کسیرا قدرت بر مخالفت با او نباشد.

برخورد دولتیان با مهاجرین

قشون دولتی و اشرار بر یاست کیکاووس میرزا به تعجیل از اصفهان با وسائل و تجهیزات کاملی حرکت نموده در منزل مورچه خورت به مهاجرین که آسوده و مطمئن خوابیده بودند میرسند و آنان را محاصره کرده و بدانها با توپ و تفنگ حمله می کنند .

رؤساء شورش و آنها که قدرت بر فرار داشتند بهر کیفیت بود خود را از مهلکه بدر برده و فرار می کنند و آقایان علماء و اعزه و سادات و محترمین و تجار که از یک طرف قدرت و وسیله فرار نداشتند و از سوی دیگر خویشتن را مقصر نمیدانستند که موجبی و سبی برای فرار آنها باشد باقی ماندند و گرفتار آن قوم

از خدا بی خبر شدند .

بیان مؤلف روضة الصفا

رضاقلی خان هدایت در کتاب روضة الصفا ناصری (ص 492 دهم) پس از شرحی که راجع به قسرار مسافرت مخالفین سپهدار بطهران و همراهی جناب حاج سید اسد الله بملاحظه صلاح مسلمین و رفع غائله می نویسد گوید :

مهاجرین به مورچه خورت رسیدند و بیار میدند علی الصباح به اشارت سپهدار جماعتی از افواج خلیج و سدر بندی و پانصد سوار مشکین و خلخال و عراده چند توپ در خدمت نواب شاهزاده حاج کیکاوم میرزا که در آن ایام در اصفهان بودند بر سر مهاجرین رسیدند بعضی فرار اختیار کردند جماعتی که مصلح خیر اندیش و اهل دستار و طیلسان بودند تسلیم شدند ایشان را بر داشته به اصفهان آوردند .

بیان سپهر در ناسخ التواریخ

ارسال

مرحوم سپهر در ناسخ التواریخ (ص 103 تا 100 سوم قاجاریه) شرح قضایای شورش مردم اصفهان را مفصلتر بیان کرده و جریان کشت و کشتار و جنگ و نزاع مردم شهر و قوای دولتی را در ماههای محرم و صفر سال 1299 می نویسد.

در باره مسافرت مرحوم حاج سید اسد الله و جلوگیری کردن مأمورین سپهدار بطور خلاصه می نویسد :

الشکریان به اسر و تهب مشغول شدند و بسیار کس از اشرار (قبلا گفتیم که مخالف سپهدار هر که بوده از عالم و تاجر و کاسب و زارع و غیره بزعم دولتیان جزو اشرار است) را دستگیر ساخته در بند ورنجیر کشیدند .

ص: 320

کیکاوس میرزا در میانه از غایت غضب (بلکه از نهایت خبث باطن و بی دیانتی و رذالت ذاتی بعقیده نویسنده سطور) رعایت ادب نکرده و از اقا سید اسد الله اسب و سلب خاص را بگرفت و او را رنجیده خاطر ساخت (این نویسنده و مورخ متملق در باری دیگر ننوشته است چه اذیت و آزاری بدان سید بزرگوار و ذریه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم وارد آورده است. ای کاش این شاهزاده رعایت مقام شخصی مرحوم حاج سید اسد الله را نمیکرد اقلاً رعایت سیادت ایشانرا مینمود) و پسر برادرش را زحمت فراوان کرد و دست بگردن بر بست و سر و روی میرزا محمد حسن را با چوب و سیلی در هم شکست و استر سواری و بند و آغروی او را مضبوط ساخت بر جمله برعارف و عامی رحم نیاورد (مگر قشون عبید الله بن زیاد در کربلا با خاندان و عترت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم جز این رفتار کردند - نویسنده) و استرحام و استغانت هیچ کس را نشنود پس اموال منهوبه و غارت شده و احمل داده و بستگان را با کند و زنجیر بشهر در آوردند (ناسخ التواریخ ص 108 سوم قاجاریه). در این بار در ساری

بیان مرحوم انصاری

مرحوم حاج میرزا حسن خان شیخ جابری انصاری در تاریخ اصفهان وری (ص 293) و دیگر تألیفاتش (آگهی شهان از کار جهان) داستان شورش مردم اصفهان و جریانات آنرا آگاهی نقل نموده سپس از قول مرحوم حاج سید اسد الله می نویسد که ایشان فرموده بودند؛

آنجا (یعنی مورچه خورت) کربلای من بود .

ص: 321

پس از آنکه قوای دولتی علماء و تجار و بزرگان و بقول نویسندگان درباری آن زمان اشرار را اسیر کرده و اموالشان را غارت کردند و آنان را با کند و زنجیر بسته گوئیا به جنگ کفار رفته و عده ای از متجاوزین به سرحدات مملکت اسلامی را اسیر گرفته اند با کمال خفت و ذلت و خواری بشهر وارد کرده و بنزد حاکم بردند.

سپهدار عده زیادی از این مردم در بندکشیده را حکم به حبس و زندان نمود و جمعی را فرمان قتل داد اما از ترس آنکه مبادا خبر بی احترامی شاهزاده بیدین نسبت بعموم علماء بالاخص مرحوم حاج سید اسد الله گوشزد مردم اصفهان و بویژه ساکنین بید آباد و محلات مجاور که از جان و دل دوستدار و هوا خواه آن مرحوم بودند برسد و باین مناسبت شورشی از نو ایجاد گردد بر حسب ظاهر به فرمانده اشرار دولتی یعنی کیکاوس میرزا خطاب کرده و گفت:

کارداران دولت در کسر حشمت علماء خاصه اقا سید اسد الله هرگز فرمان نکنند و این جسارت که از شما رفته است نیکو نیفتاده و حکم داد که بند و آغرواق علماء را که غارت کرده بودند بحضرت ایشان مسترد سازند و عذر این جسارت و جنایت بازجویند.

رفتار اولیای دولت با کیکاوس میرزا مرحوم انصاری در تاریخ اصفهان وری (ص 293) پس از شرح این قضایا

می نویسد:

پس از این واقعه کیکاوس میرزا را در طهران چوب زیاد زدند و حقوقش را قطع کردند و مقام مرحوم سید نزد شاه بسیار بلند شد. اما مرحوم انصاری

ص: 322

نمی نویسد که چوب خوردن شاهزاده بدستور چه کسی بوده است آیا بدستور شخص شاه بوده یا به امر امیر کبیر در هر حال :

نظر نویسنده سطور در این مورد آنست که : با توجه به موقعیت زمان و شخصیت کیکاوس میرزا بسیار بعید بلکه ظاهراً محال بنظر میرسد که او را چوب زده باشند لکن قطع حقوق او موقتا ممکن است واقع شده باشد زیرا ناصر الدینشاه پادشاه جوان و کم تجربه و مقهور دست امیر کبیر و مهد علیا با داشتن مخالفین از خاندان خود راضی نمی شد که عموی او که مخالفت با او نمی کند باین مناسبت موردشکنجه و آزار قرار گیرد وشخص امیر کبیر نیز ذاتا مخالف قدرت هر صاحب قدرتی در مملکت بود بخصوص قدرت علماء که میخواست بهر گونه ممکن باشد از نفوذ و قدرت آن بکاهد و از دخالتشان در امور اجتماعی سخت ممانعت میکرد و او می گفت آنها منحصرأ به کار روحانیت خود پردازند و کارهای سیاسی و اجتماعی را به دولتیان واگذارند . (این همان دسته بیگانگان بود که بوسیله او در شرف انجام بود.

عاقبت کار شورشیان

پس از این جریان و فرار رؤسای نهضت و شورش هر یک بگوشه و کناری:

پسر حسین خان خلج نایب الحکومه مقتول اصفهان در صحن مقدس قم نواب احمد میرزا را بضررب گلوله کشت

میرزا عبد الحسین پس از دو ماه در بدری بالاخره گرفتار شده و در اصفهان

کشته شد.

دیگران نیز هر کدام بنوعی گرفتار شدند مطالبین به ناسخ التواریخ و دیگر کتب مراجعه نمایند .

ص: 323

کیکاوس میرزا بیست و هشتمین پسر فتح علیشاه از شاه پسند خانم است (ص 321 و 333 یکم ناسخ التواریخ قاجاریه) وی برادر کیقبا و میرزا و کیخسرو میرزا می باشد و در روز جمعه هیجدهم شوال سال 1222 متولد شده و در موسیقی هنری بسزا داشته است . . . در تاریخ عضدی (ص ۰) می نویسد : آغا باخی دختر ابراهیم خان شیشه ای یکی از قوفان محترم فتح علیشاه اولاد نداشت و در اواخر عمر ساکن قم گردید . کیکاوس میرزا مرضع خانم را برسم پسری و دختری باو دادند و دختر فرخی بیک شاهسون ساریخان بیکلو خواهر زاده آغا باخی را نیز برسم زنی به او دادند (ص 27 تاریخ عضدی)

مهدی بامداد در کتاب شرح حال رجال ایران (ص جلد) شرح حال او را بطور اختصار نوشته و گوید سالها حکومت قم با او بود.

مهاجرت حاج سید اسد الله به عتبات

پس از این قضایا مرحوم حاج سید اسد الله به اعتاب مقدسه مهاجرت فرموده و ظاهراً مدت دو یا سه سال در نجف اشرف مجاورت اختیار نموده و بعداً باصرار مردم اصفهان بخصوص علماء این سامان به اصفهان مراجعت کرده است .

تألیف برخی از مجلدات شرح شرایع در سال 1297 در شهر نجف اشرف در جوار مرقد منور مطهر حضرت امیر المؤمنین علیه السلام بوده است .

مهاجرت آقا میرزا محمد حسن نوری

مرحوم آقا میرزا حسن نوری پس از این جریان دیگر در اصفهان باقی نمانده

و به طهران مهاجرت کرده و در آنجا در مدرسه خان مری تدریس میکرده است

در المآثر والآثار (ص 200 ستون اول) می نویسد :

میرزا حسن اصفهانی خلف وافر الشرف ملا علی نوری طیب الله تعالی تربته از فحول جامعین بین المنقول والمعقول بود در صدارت عظمی میرزا آقا خان از اصفهان بطهران آمد و تشریفات فوق الوصف بدید ..... .

علامه طهرانی در الکرام البرره (ص 362) می فرماید :!

از شاگردان پدر خود و ظاهرا در کربلا از شاگردان آقا سید ابراهیم قزوینی بوده و به امر این استاد نام فرزند خود رابعبدالحسین نهاده و بر برخی از کتب حکمت و معقول حواشی دارد .

بان نویسنده با ارتباطی که بین پدر آنجناب و مرحومین حاجی کلباسی و سید حجة الاسلام شفتی بوده احتمال شاگردی مشار الیه نزد آندو بسیار است موضوع قابل تحقیق و بررسی است و این موضوع احتمالی بیش نمیباشد .

حواشی او بر شرح : الهدایة الأثیر به از آخوند ملا صدرا بچاب رسیده است (ص 138 ششم الذریعة) در سال تألیف المآثر والآثار (1309) وفات یافته بوده است .

مسافرت ناصر الدین شاه به اصفهان

پس از آنکه شورش اصفهان پایان رسید و سرکردگان هر یک نوعی گرفتار شده و کشته شدند بطوریکه در المآثر والآثار (ص 133) می نویسد :

ناصرالدین شاه در غره رجب سال 1297 به سمت اصفهان حرکت نموده و تا ذی الحجه همین سال در اصفهان میبود

(فائده) : مرحوم انصاری در تاریخ اصفهان (ص 101 پاورقی) در ضمن

ص: 325

در عراق صفحه از آهن ساختند که گلوله بدان اثر نمیکرد (ضد گلوله) مطلع قصیده: قدم زروی ادب نه در این خجسته مقام

که جایگاه کرم است و قبله گاه انسام جمعة نوزده بیت . 4 - دو ماده تاریخ از کفاش شاعر اصفهانی مطلع اول (هشت سطر) دلا بخلد برین خواهی ار گذاری گام

قدم گذار بدرگاه حجة الاسلام مطلع دوم (هشت سطر): ولا قدم چو گذاری در بن بلند مقام

بکن سلام نخستین به حجة الاسلام اشعار فوق در طرف شمال و جنوب گوشواره غربی بخط نستعلیق طلانی رنگ بر زمینه سفید گچ بری شده است .

علی المشهور کتیبه ها بخط مرحوم حاج سید اسد الله میباشد .

و - در بالای در ورودی مقبره (در داخل مقبره) پنجره زیبایی نصب گردیده است و در بالای آن بخط نستعلیق جمله: أنا مدینة العلم وعلی بابها 1272 هجری قمری گچبری شده و در زیر آن جمله :

با امام حسین ادراکنی درگاه تو قبله گاه جان است محراب زمین و آسمانست نوشته شده است . توضیح) : از دو تاریخی که در مقبره دیده میشود معلوم می گردد که گچ

بری و تزئینات داخلی بقعه مرحوم حجة الاسلام در سال 1272 هجری قمری در زمان تولیت و ریاست مرحوم حاج سید اسد الله انجام گردیده است .

ه . تکمیل بنای مسجد سید

یکی از کارهای اساسی که بوسیله مرحوم حاج سید اسد الله در مسجد سید انجام گردید تکمیل ساختمان و تزئینات مسجد می باشد و آنها عبارتست از :

الف - تزئینات داخلی مقبره مرحوم سید حجة الاسلام علیه الرحمة والرضوان . ب - کاشیکاری داخل گنبد جنوبی

الف : این شرح اجمالی بقعه مرحوم سید حجة الاسلام

1- کتیبه داخل بقعه بخط ثلث بر جسته طلائی رنگ بر زمینه لاجوردی آیاتی از قرآن مجید است : بعد از قال الله تعالی آیات 29 تا 49 سوره ص گچ بری شده و در آخر آن سال 1272 هجری نوشته شده است .

2- کتیبه قسمت فوقانی سه گوشواره (سه غرفه) شرقی و غربی و جنوبی بخط ثلث بر جسته طلائی رنگ بر زمینه لاجوردی عبارات زیر گچ بری شده

بنی عربی ورسول مدنی و اخیه اسد الله مسمی بعلی و بزهرء بتول و بأم ولدتها و بسبطیه و شبیلههما نجل زکی و بسجاد و بالباقر و الصادق حقاً و بموسی و علی و تقی و نقی و بذی العسکر و الحجة القائم بالحق الذی بضرب بالسيف بحکم ازلی و علیهم صلواتی و سلامی مائة ألفا بلیال و نهار و غدو و عشی

۳- اشعار فارسی (قصیده هما شیرازی به خط نستعلیق سفید بر زمینه لاجوردی

ص: 327

ب: کتیبه‌های داخلی گنبد جنوبی:

چون اساسی و شالوده مسجد سید بدست توانای مرحوم سید حجة الاسلام بنا نهاده شد و پس از گذشت تقریباً پانزده سال ساختمان آن به اتمام رسید اقدام به کاشیکاری و تزئینات آن فرمود.

در این زمان خطاط معروف اصفهال مرحوم آقا محمد باقر شریف شیرازی که او را گاهی آقا محمد باقر سموری نیز گفته‌اند (احتمال تعدد نیز می‌رود و نیاز به تحقیق بیشتری دارد) شهرت و عنوان داشت. مرحوم سید حجة الاسلام نوشتن کتیبه‌ها را باور جوع فرمودند.

تاریخ کتیبه‌ها و نوشته‌های موجود در مسجد سید از سال 1269 (کتیبه سنگاب واقع در رواق بقعه سید حجة الاسلام) شروع گردیده و تا سال 1377 (کتیبه سردرب زنجیر در اصلی مسجد سید) ادامه می‌یابد و ظاهراً کتیبه‌هایی که بخط محمد باقر شیرازی (یا شریف شیرازی) است گرچه عموماً تاریخ آن مربوط به زمان حیات مرحوم سید حجة الاسلام می‌باشد (1200 و 1209) لکن نصبه آن مربوط به زمان مرحوم حاج سید اسدالله می‌باشد.

لکن کتیبه داخل گنبد بخط ثلث سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی رنگ شامل سوره (الجمعه) و به جمله: کنبه محمد باقر الشیرازی 1288 ختم میشود در زمان مرحوم سید ثانی تهیه و نصب گردیده است. (ص 799 گنجینه آثار تاریخی اصفهان).

برای آگاهی بیشتر از وضع بنا و تاریخ کتیبه‌ها و همچنین خطاطین و نویسندگان آن طالبین به کتاب نفیس: گنجینه آثار تاریخی اصفهان مراجعه فرمایند.

فصل هفتم: (عبادت - زهد - کرامات)

عبادت و زهد مرحوم حاج سید اسدالله

هر کجا نامی از مرحوم حاج سید اسدالله بیدآبادی برده شده است و یسرا بعابد زاهد ستوده اند بلکه او را اعبد و ازهد و اتقی خوانده اند .

در فصوص العلماء (ص 122) می نویسد :

در اخلاق و تفاوت و فقاہت و زہادت و عبادت اوحد اہل عصر ... و عادت موروثہ از اسلاف و اشراف و اباء و اجدادش اینکہ ہر شب از نصف شب تا صبح در امکانہ خالیہ فارغہ بدعاء و مناجات و گریہ و عبادت اشتغال دارد و در ابکاء از خوف حضرت قہار ما نندی برای او نیست .

کرامتی از حجة الاسلام ثانی

در کتاب گنجینہ دانشمندان (ص

172 پنجم) می نویسد :

ص: 329

از بعضی از دانشمندان موثق شنیدم در هنگامیکه مرحوم حاج سید اسدالله نجف مشرف بودند شب چهارشنبه (یا شب جمعه) مردم جهت دعا و عبادت در مسجد سهله بودند در این موقع شبها از ترس سارقین و اشرار و حیوانات درب مسجد را می بستند وقت صبح که خادم جهت باز کردن در مسجد می رود مشاهده می کند که شیر نر گرسنه ای پشت در خوابیده است جرأت باز کردن در را نمی کند با مردم روی بام مسجد رفته فریاد و غوغا برمی آورند که شیر تحت تاثیر صداها واقع شده و برود لکن او همچنان خوابیده بود در این هنگام متوجه میشوند که شخصی عبار کشیده از جانب مسجد کوفه بسمت مسجد سهله می آید مردم فریاد می کنند: الحذر الحذر سبع سبع، نیا نیا حیوان درنده این جاست او همچنان بی اعتنا بسمت مسجد سهله می آمده و هرچه فریاد اینان بیشتر می شود او ابدأ اعتناء نمی کند.

شخص عبا بر سر کشیده به درب مسجد میرسد و گوشهای شیر را گرفته و می گوید (تلح) ای شیر دور شو مردم مشاهده می کنند که آن حیوان برخاسته و با کمال ادب و سرعت از مسجد دور میشود. مردم تعجب می کنند که آیا این آقای محترم کیست آیا حضرت بقیه الله الاعظم امام زمان علیه السلام می باشند یا... در مسجد را باز می کنند و مشاهده می کنند که او مرحوم حاج سید اسد الله می باشد اعتقاد آنان نسبت به ایشان زیادتر میشود. (نقل از گنجینه دانشمندان با اندکی تغییر).

دانشمند فرزانه حجة الاسلام حاج شیخ مهدی فقیه ایمانی مؤلف کتاب: مهدی منتظر را بشناسید و غیره از قول پدر بزرگوار خود مرحوم عالم جلیل زاهد اقا شیخ محمد باقر بن حسینعلی طهرانی اصفهانی مؤلف: فوز الاکبر مطبوع متوفای شب جمعه 20 ذی القعدة سال 1371 مدفون در اطاق تکیه کازرونی

در تخت فولاد این کرامت را از قول مرحوم آقا نجفی (حاج شیخ محمد تقی) نقل نمودند که ظاهراً مرحوم آقا نجفی جزو حاضرین در مسجد بوده

کرامتی دیگر از حاج سید اسدالله : مرحوم آقا شیخ محمود عراقی مؤلف کتاب دار السلام (1308

1260) در کتاب نامبرده در فصل سوم در ذکر کسانیکه در بیداری موفق زیارت حضرت بقیة الله الاعظم امام العصر و الزمان عجل الله تعالی فرجه الشریف شده اند (ص 313 چاپ کتابفروشی اسلامیة) حکایت دهم شخص فلاح یزدی رانوشته در آنجا بخلاصه گوید :

حاج ملا-باقر بهبهانی مؤلف کتاب : الدمعة الساکبه در کنار نهر هندیه باغی احداث نموده بود و آنرا صاحبیه (منتسب به حضرت صاحب الزمان علیه السلام) نامیده بود . در اواخر کار بعلت مخارج زیاد و عیالمندی و ضعف کسبه (شغل او کتابفروشی و محل آن در زاویه صحن مطهر علوی بوده) مدیون و پریشان حال شده بود تا وقتی در نجف اشرف مشهور شد که حضرت امام زمان علیه السلام خریدار باغ صاحبیه ملکی و احدائی حاج ملا باقر شده است و پس از مدتی شهرت یافت که آنحضرت بوسیله حاج سید اسدالله رشتی اصفهانی قرضهای حاج ملا باقر را اداء فرموده است.

مرحوم عراقی سپس شرح جریان را از قول خود حاج ملا باقر مفصلاً بیان فرموده به خلاصه اینکه :

جهت رفع گرفتاری و قرض و پریشانی به حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف متوسل شدم و راه نجات را از ایشان خواستم . در یکی از روزها هنگام صبح پیر مرد باغیان یزدی که مردی صالح بوده و در باغ صاحبیه کار میکرده

ص: 331

در مسجد سهله در صف وسط مسجد نشسته و مشغول ترتیب و دعا خواندن بوده که شخص محترم و بزرگواری را می بیند که به او میفرماید :

حاج ملا باقر این باغ را نمیفروشد ؟ گفتم تمام باغ رانه ولی چون مقروض است بعضی از آنرا شاید بفروشد .

فرمود : تو نصف این باغ را از طرف او بمن به مبلغ یکصد تومان بفروش و پول آنرا بگیرد و به او برسان .

گفتم : من در این مورد از او اجازه ور کالت ندارم.

فرمود : بفروش و پولش را بگیر اگر قبول نکرد و اجازه نداد پولش را پس بیاور .

گفتم : در این باب احتیاج به سند و شاهد دارد و تا آنکه خود او نباشد ممکن نیست .

فرمود : میان من و او سند و شاهد لازم نیست . هر قدر که آن شخص اصرار فرمود من قبول نکردم .

فرمود : من پول را بتو میدهم ببر و تورادر معامله وکیل خود می کنم اگر فروخت از برای من خریداری کن و پولش را بده و اگر قبول نکرد پول را

L

بیاور .

پیر مرد یزدی باغبان می گوید : با خود اندیشیدم پول مردم را گرفتن و بردن هزار نوع زحمت و درد سر دارد قبول نکردم و به او گفتم که :

من تمام روزها صبح برای نماز این محل هستم از او میپرسم و جواب آنرا بتو میرسانم چون این بشنید بر خاسته و از مسجد بیرون رفت .

حاج ملا باقر می گوید چون پیر مرد باغبان این جریان را گفت باو گفتم چرا نفروختی و تو که خود میدانی من به تنهایی از عهده مخارج این باغ بر نمی آیم و علاوه بر آن مقروض نیز هستم از این گذشته امروز تمام این باغ را کسی باین

ص: 332

باغبان گفت که من اذن نداشتم و نمی توانستم بدون اجازه مالک باغ آنرا معامله کنم ، اکنون که به این معامله راضی هستی چون وعده کرده ام که فردا

جواب باو بدهم شاید فردا بیاید حاجی ملا باقر باو می گوید بهر طور شده است معامله را انجام بده .

فردا صبح از آن شخص بزرگوار خبری نشد حاجی بهبهانی به باغبان می گوید هر طور شده است او را در نجف و یا کوفه و باغات اطراف پیدا کرده و معامله را انجام میدهد. هر چه میپرسد و از هر کس سؤال می کند آن شخص را با آن نشانها ندیده و نمی شناختند . حاجی مایوس و متحیر می شود .

پس از مدتی در یکی از شبها که حاجی بابت قروض خود و پریشانی حال و گرفتاری و عیالمندی و ترس از رسوائی می اندیشیده بخواب میرود در عالم رؤیا شرفیاب محضر مقدس منور حضرت صاحب الامر عجل الله تعالی فرجه الشریف گردیده انحضرت میفرماید : در ایران در ساری

حاج ملا باقر پول باغ در نزد حاج سید اسدالله میباشد برو از او بگیر این بفرمود من از خواب بیدار شدم و بسیار خوشحال و مسرور بودم لکن پس از اندکی تأمل با خود اندیشیدم که : شاید این خواب بقیه خیال اول شب بوده است که « النوم بقیة الخیال » و شاید اظهار آن به سید موجب بدخیالی او در باره من شود و تصور کنند که من بدروغ می گوید و میخواهم بدین وسیله چیزی از او بگیرم.

در هر حال با خود گفتم که : سید مرد بزرگی است و مرا هم می شناسد و میداند که اهل اینگونه حرفها نیستم و بیان خواب نیز اگر نفع نداشته باشد ضرر هم نخواهد داشت ضمن دروغ هم نگفته ام که عند الله مؤاخذ باشم .

مسیح بعد از اداء نماز صبح که عازم رفتن بصحن مطهر و حجره کتابفروشی

بودم چون بدرخانه سید که در مسیر من بود رسیدم توقف کرده و اهسته حلقه در را حرکت دادم بلافاصله صدای سید از بالاخانه بلند شد که : حاج ملا باقر هستی توقف کن که آمدم . چون مرا با اسم صدا زد با خود گفتم شاید مرا از دور که می آمده ام دیده است . سید فوراً از پله ها پائین آمد با شب کلاه و لباس خلوت در را گشوده و کیسه پولی بدست من نهاد و گفت کسی نداند و در را بست و رفت بدون آنکه دیگر سخنی بگوید چون بیاوردم و شماره کردم یکصد تومان بود و تا زمانیکه سید حیات داشت من این واقعه را بکسی نگفتم . لکن مردم از تقسیم آن پول در بین المباران و بعضی قرائن دیگر از آن قضیه فی الجمله آگاه شدند و مختلف برای هم نقل میکردند .

کرامتی دیگر از مرحوم حاج سید اسدالله بید آبادی :

مرحوم آقا شیخ محمود عراقی در دار السلام (ص 319) پس از نقل قضیه ملا محمد باقر دهدشتی می نویسد :

مؤلف گوید : در زمان حیات حاج سید اسد الله با او معاشرت و امیزش نداشتم تا آنکه آب فرات را به نجف آورد ... در مسافرت به عتبات در بین راه وفات یافته در باب قبله صحن مطهر مقابل مقبره شیخ مرتضی انصاری دفن نمودند . حقیر در موقع تشرف جهت شیخ که استادم بود و در وقت برگشتن جهت ایشان بخاطر حق تشریب فاتحه می خواندم وقتی چنین اتفاق افتاد که در امر معاش شدتی عارض شد و کلیه راههای تدبیر مسدود. شبی در وقت خروج از صحن مطهر که نوبت فاتحه برای سید بودم متذکر شدم که کفایت این امر را از سید بخواهم و با خود گفتم اگر کفایت ننمود دیگر فاتحه نباید خواند .

اول شب بود که این فکر را نمودم در همان شب در عالم رویا چنین بنظم رسید که شخصی آمد و پولی بمن داد و گفت این را سید جهت شما فرستاده

ص: 334

است ، پس از بیداری شخصی آمد و مبلغی پول بقدر حاجت بمن داد و دانسته شد از خواب خودم وسؤال از او که این پول را آن بزرگوار حواله فرموده است. پس حسن ظن من نسبت با بشان زیاد شد و تا در نجف اشرف بودم قرائت فاتحه را ترک نمودم

کرامت دیگری را نقل نمود واعظ خبیر بصیر آقای حاج اقا رضا مظاهری فرزند عالم جلیل زاهد متقی مرحوم آخوند ملا محمد حسین مظاهری کرونی که سفری به عتبات مشرف شدم و بهمراه من یکی از آشنایان بود که بدون تذکره و از راه قاچاق می آمد و آنکس که مأمور آوردن او بود دیر کرده بود و از این حیث بسیار نگران بودم . در حین تشریف به محض ورود به صحن مطهر مقابل قبرسید ثانی ایستاده فاتحه خواندم و عرض حاجت کرده و او را وسیله استجابت دعای خود قرار دادم و ضمن گفتم : اگر این شخص بهمین زودی نباید دیگر برای شما فاتحه نخواهم خواند.

در موقع خروج از حرم مطهر به یکی از آشنایان برخورد کرده و اظهار نگرانی نمودم او گفت همین جا در جنب صحن مطهر خانه ای است که زوار قاچاق را به آنجا وارد می کنند بیا برویم آنجا سراغ بگیریم . با همدیگر به آنان خانه رفته اتفاقا رفیق اصفهانی خود را که چندین روز بود منتظر او بودیم مشاهده نمودیم که تازه وارد شده بوده بسیار خوشحال شده با تفاق او بیرون آمده و اعتقاد نسبت به مرحوم حاج سید اسدالله خیلی زیادتر از آنچه بود گردید رحمة الله علیه وعلی جمیع علمائنا العاملین .

اشعار در مدح و ستایش

مرحوم حاج سید اسد الله بیدآبادی

عده ای از شعراء و گویندگان اصفهان و عراق بعربی و فارسی قصایدی در ستایش

ص: 335

انجناب سروده اند که از آنجمله است :

مرحوم هما شیرازی اصفهانی. در نعت حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم و مدیحه حاج سید اسدالله بیدآبادی (نقل از دیوان اشعار هما) :

پرده بر افتد گر از جمال محمد ص خیره شود عقل در جلال محمد ص ما از خورشید نورگیر دو خورشید ، کسب کند نور از جمال محمد ص مقصد واجب زافرینش امکان غیر محمد نبود و آل محمد ص

پس از ده سطر : کی بود آنجا که ذو الجلال ثنا گفت مدح هما در خور جلال محمد ص عقل فروغیست از جمال محمد ص عرش مثالست از جلال محمد ص نورمه از مه طلب نسیم گل از گل زال محمد بجو خصال محمد ص اول عنوان قلم که لسوح بیاد است نام محمد نوشت و آل محمد ص جز ببدن نیست اتصال روان راب جز بعلی نیست اتصال محمد ص گرچه بصورت دو اند لیک بمعنی هست جمال علی جمال محمد ص بود بهر وقت دهر مقام و بهر جا وصف علی بهترین مقال محمد ص در کف حیدر سپرد خاتم دولت چون زجهان آمد انتقال محمد ص همچو هما خواهی ار مراد دو عالم مدح محمد بگوی و آل محمد ص می نشود گلشن وجود تو خرم تا نکنی مدح نو نهال محمد ص حجة الاسلام و شمع دین اسد الله آنکه از او تازه شد خصال محمد ص

این قصیده جمعة 24 بیت است . باز در قصیده دیگری دنباله مدح و مرثیه مرحوم سید حجة الاسلام گوید : هما بیار بشکرانه مطلع دیگر

که یافت بار دگر زیب و خرمی ایام

ص: 336

ژ بعد حجة الاسلام باره اسلام :ا

گرفت از اسد الله ثانی استحکام بلی زماه منور جهان شود روشن

چو افتاب کند رخ نهران پبرده شام پناه دین اسدالله ثانی آنکه دهد

ز بعد عقل نخستین به نه سپهر نظام فرید در کم و کیف و نجوم و حکمت و نحو .

: و حید در همه فن اصول و فقه و کلام بگرد خرمن فضلش کز و ست حاصل دهر

در خوشه چین شب و روزند جاحظ و نظام به حکم و همت و تقوی و مردمی و هنر . .

. جز او قرین پدر کس نشد ز نسل کرام اگر فرین پدر شد بهر صفت نه عجب ساری

فان شبل الأسد کالاسد بای مقام عجب مدار که دلهای مرده زنده شود

که زنده شد بجهان باز حجة اگر بخواهی سلمان بینی و بوذر

بعلم و تقوی او را ببین در این ایام اگر بصورت و معنی پسر بود چو پدر

هم او بود که بمعنی و صور تست زدل زدايدانده بتن فزاید جان

کفش بگاه عطا و لبش بوقت کلام

ص: 337

زبازوی کرم او گرفت نام سخا

از نیروی قلم او افزود شرع نظام بقوت اسد اللهی و عنایت حق

شکست چون اسد الله شوکت اصنام بخلق و خلق جز او کس نشد ترین پدر

تبارک الله از این خلق و خلق وعز و مقام زمام بخت چو یزدان نهاد در کف او

نهاد در کف او بختی سپهر زمام سزد که دمر ببالد از این خجسته پسر

که نام نیک پدر زنده کرد در ایام زبهد صادر اول که بود عقل نخست

چو مصدر آمده اصل کلام تم کلام چو نظم بافت ز احکام او شریعت و دین

ولا یزال علی الدهر نافذ الأحکام (تذکر) : در کتاب : آتشکده اردستان (ص) اشعاری از گفته های یموت شاعر زواره ای در باره مرحوم سید ثانی نقل می

کند که قابل نوشتن و یاد آوری نمی باشد و این تذکر بخاطر آنست که بدانیم : لکل موسی فرعون .

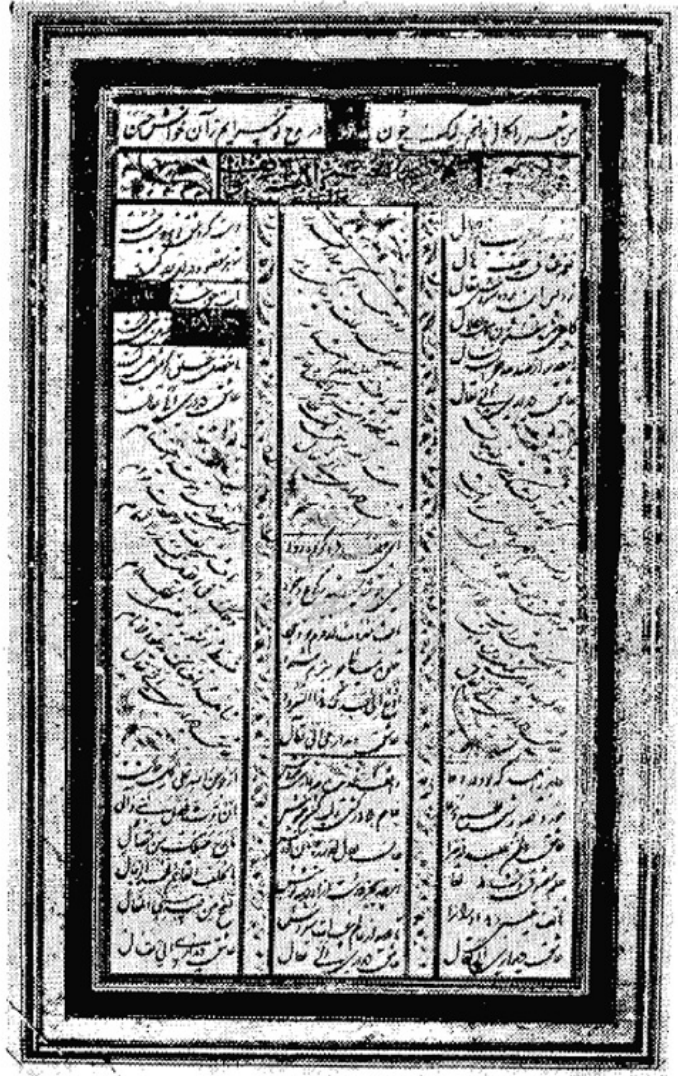
۱

مرحوم حاج سید اسد الله و شعر

بطوریکه در برخی از کتب در ضمن بیان شرح حال مرحوم سید ثانی نوشته اند وی شعر میگفته و در سرودن آن قدرتی داشته است (ص 139 المآثر

والاثر) لکن تاکنون نمونه ای از اشعار انجناب بنظر نویسنده به طور نرسیده است .

ص: 338

مرحوم حاج سید اسدالله جامع فضائل صوری و معنوی بوده و از جمله مزایای او حسن خط است که حقا باید و در یکی از خوشنویسان قرن سیزدهم هجری در اصفهان دانست. مرحوم معلم حبیب آبادی در مکارم الآثار (ص 839 سوم) در باره او می نویسد:

در علم و عمل وزهد و تقوی و فطانت و کیاست و شهرت و ریاست بدرجه اعلی رسیده چندانکه در بعضی مراتب و مقامات از پدر بزرگوار در گذشته و نظم شعر و حسن خط مزید بر مزایا و معالی او گشته ...

مرحوم انصاری در تاریخ اصفهان وری (ص 280 پاورقی) می نویسد: مرحوم سید در حسن خط هم مرتبه اعلی را دارا بود.

بطوریکه معروفست کتیبه داخلی در بقعه مرحوم سید حجة الاسلام بخط ثلث برجسته طلائی رنگ بر زمینه لاجوردی نوشته شده و بعد از جمله قال الله تعالی آیه 29 تا 46 سوره مبارکه (ص) گچ بری گردیده و تاریخ آن 1272 می باشد خط مرحوم حاج سید اسدالله بید آبادی می باشد.

همچنین دوازده امام منظوم (بنی عربی و رسول مدنی ..) که آنهم بخط ثلث برجسته طلائی رنگ بر زمینه لاجوردی و در قسمت فوقانی سه گوشوار، شرقی و غربی و جنوبی بقعه می باشد بخط مبارک مرحوم حاج سید اسدالله میباشد.

برخی اشعار قصیده هما را که بخط نستعلیق در اطراف بقعه کتیبه شده است را نیز از آثار آن مرحوم می دانند

مقبولیت عامه

أَنْ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا (قران مجید

ص: 340

سوره مریم آیه (99).

عن النبی صلی الله علیه واله وسلم : ما اقبل عبد بقلبه الی الله الا قبل الله بقلوب المؤمنین الیه حتی یرزقه مودتهم ورحمتهم ومحبتهم .

از حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله روایت شده که فرمودند : هیچ بندهای بالب خود متوجه خدای تبارک و تعالی نشد جز آنکه خداوند عزوجل قلوب مؤمنین را متوجه او گردانید تا دوستی و رحمت و عطف آنان را روزی وی گرداند .

مفسرین بزرگراز در تفسیر آیه فوق از قول بزرگان دین چندین قول نقل نموده اند از آنجمله :

1- آیه در شأن حضرت امیر المؤمنین علیه السلام است (بروایت شیعه و سنی).

2- آیه درباره حضرت امیر المؤمنین و استجاب دعاى انحضرت است که پیغمبر اکرم به او دستور فرموده بودند (بروایت شیعه و سنی). 3- خداوند هر کس که مؤمن و نیکو کار باشد را دوست دارد .

4 - تمام مردم مؤمنین و نیکوکاران را دوست دارند حتی مردم کافر و فاسق نیز نیکوکاران را دوست دارند .

د خداوند مؤمنین را دوست یکدیگر قرار دارد تا بتوانند به کمک و معاونت و معاضدت یکدیگر بر مشکلات فائق شوند .

- آیه مربوط به روز رستاخیز است که در آن روز همه مؤمنین و اهل ایمان با یکدیگر دوست و یکدل باشند و تفسیرهای دیگری (علی بن ابراهیم ابو الفتوح - مجمع البیان - مخزن العرفان - منهج الصادقین - المیزان).

اما معنی ظاهری آیه شریفه :

کسانی که ایمان آوردند و کار نیک انجام دادند زود باشند که خداوند رحمن برای آنان دوستانی قرار دهد بنابر این هر کس مؤمن بود و کار نیک انجام داد خداوند محبت او را در قلوب مؤمنین قرار می‌دهد که همه او را دوست دارند.

علامه طباطبائی در المیزان (ص 173 بیست و هفتم ترجمه) در ذیل این آیه شریفه می‌فرماید :

در این آیه شریفه وعده جمیلی از ناحیه خدایتعالی آمده که بزودی برای کسانی که ایمان آورده و عمل صالح می‌کنند مودتی در دلها قرار می‌دهد .

دیگر مقید نکرده بکدام دلها ، آیا دلهای خودشان یا دلهای دیگران ؟ آیا در دنیا و یا در آخرت و بهشت؟

یکی از مصادیق این آیه شریفه مرحوم حاج سید اسد الله بیدآبادی می‌باشد.

وی چون حقاً عابد و زاهد و متقی و خداجوی و نیکوکار بود مردم نیز او را از جان و دل دوست میداشتند و بخصوص پس از فضا‌های مورچه خورت و اعمال غیر انسانی و خلاف شرع و قانون عرف کیکاوس میرزا عزت و احترام آن مرحوم در نزد عموم طبقات بیشتر شده و حتی دولتیان و شاه نیز از ارادتمندان او شدند و کلیه مسبین آن واقعه هریک به بلیهای گرفتار و مایه عبرت مردم روزگار کشتند فاعتبروا با اولی الابصار .

مرحوم حاج میرزا حسن خان جابری انصاری در کتاب تاریخ اصفهان (ص 33 جلد سوم) در ضمن بیان شرح حال آن بزرگوار می‌نویسد :

احترامش راهمه کس ملحوظ داشتند جز کیکاوس میرزا قاجار که در مورچه خورت اندکی بی ادبی کرده و بزودی قهر الهی بچوب شاهنشاهی ادب شده (انتهی)

عموم طبق اب مردم اصفهان بخصوص علماء و بزرگان اولاً بخاطر شخصیت علمی و زهد و تقوی او و ثانیاً بعلت حقوقیکه از مرحوم سید حجة الاسلام بر ذمه

آنان بود و پرا بیش از حد احترام میکردند . همه برادران و برادر زادگان و بنی اعمام ایشان ویرا بعنوان بزرگ خاندان انتخاب نموده و بطوریکه شهرت دارد حتی اقا میرزا زین العابدین و اقا میرزا ابوالقاسم که هر دو از نظر سن از ایشان بزرگتر بودند در برابر ایشان می ایستادند و تا اجازه نمیفرمود نمی نشستند .

امامت جماعت

مرحوم حاج سید اسد الله صبح ها در مسجد سیدامامت میفرمود و ظاهر نمازهای ظهر و عصر و مغرب و عشا را برادران دیگر ایشان اقامه مینمودند.

مرحوم انصاری در تاریخ اصفهان (ص 33 سوم) در ضمن شرح حال ایشان می نویسد :

در نماز صبحش در اول فجر (اقامه) میشد از محلات دور و دهات نزدیک شهر اجتماع مأمومین فضای مسجد سید را فرا گرفته .

(شرح یک نماز جماعت) :

نقل نمود واعظ بصیر و محادث خبیر مرحوم آقا شیخ محمد رضا حسام الواعظین (1389 - 1301) فرزند مرحوم واعظ معروف حاج میرزا محمد علی بن ملا اسماعیل بن جعفر بن حسن اصفهانی در بالای منبر در مسجد سید از قول پدرش که ایشان گفته بود؛

در یکی از شبهای زمستان که چندین شب متوالی برف باریده بود و هوا بشدت سرد بود بقصد شرکت در نماز جماعت مرحوم حاج سید اسد الله که در اول طلوع فجر اقامه میفرمود از محله پاقلعه حرکت کردم (باید توجه داشت که در آن سالها وضع کوچه ها از نظر گل و لای و یخبندان و برف چه حالتی داشته و مسلمانهای آن زمان برای درک فیض نماز جماعت چه همتی داشته اند که یک ساعت قبل از طلوع فجر از محله پاقلعه حرکت کنند تا بتوانند در اول وقت در مسجد سید

حاضر باشند فطوبی لهم ثم طوبی لهم وحسن مآب) و با خود می اندیشیدیم که امشب با این سردی هو او برف و یخبندان مسجد سید خلوت است و من میتوانم جای مناسبی برای اقتداء پیدا کنم . حدود یک ساعت به اذان حرکت کردم نزدیک به اذن به مسجد رسیدم وقتی وارد شبستان بزرگ مسجد سید شدم مشاهده نمودم که جمعیت نماز گزاران تمام شبستان را پر کرده و جای خالی وجود ندارد بالاخره نزدیک درب آخر شبستان جایی پیدا کرده و بقیض نماز جماعت رسیدم.

این موضوع را چندین نفر دیگر نیز از پیر مردان که با خود در اوائل جوانی با پدرانشان به مسجد رفته بودند و یا از آنان شنیده بودند نقل کردند و بحد توأتر رسیده و از موضوعهای قطعی و یقینی است و در صحت آن شکی نیست .

مقایسه دو عان مقایسه دو زمان

از زمان فوت مرحوم حاج سید اسد الله بید آبادی تا هنگام نوشتن و پاکنویس این سطور یکصد و چهارده سال می گذرد. در آن موقع وضع مردم و مساجد چنین بود که شرح آن داده شد لکن در زمان حاضر در موقع صبح در بیشتر مساجد اقامه نماز جماعت نمیشود و در مساجدی که نماز جماعت منعقد میگردد عموماً تعداد مأمومین انگشت شمار است مگر تعداد بسیار کمی از مساجد .

(تذکر) :

تا زمان حیات مرحوم حاج سید محمد رضا شفتی نواده مرحوم حاج سید اسدالله این سنت سنیه یعنی اقامه نماز جماعت در اول اذان صبح در مسجد ادامه داشت لکن پس از فوت آن مرحوم نماز جماعت صبح مسجد نیز تعطیل گردید. امید است که حجة الاسلام زاده عزیز ما یا خود شخصاً صبح به مسجد تشریف ببرند و یا آنکه دیگری را به نیابت خود در مسجد قرار دهند انشاء الله مأجور خواهند بود .

در فصلی که مربوط به اولاد مرحوم سید حجة الاسلام بود بطوریکه تفصیل و اجمالی اسامی و شرح حال اولاد و اعقاب مرحوم حاج سید اسدالله را ذکر نمودیم در این جا نیازی به تکرار نیست . در این جا فقط گوئیم :

مرحوم حاج ملاعلی خلیلی پدرزن مرحوم سید ثانی داماد عالم و فقیه دیگری نیز بنام سید محمد علی شاه عبدالعظیمی داشته است.

مرحوم حاج سید محمد علی بن محمد بن هدایة الله مشهور به میرزا جان حسینی عالم فاضلی فقیه زاهد مؤلف کتب عدیده از آنجمله : 1- الایقاظ 2- حلایة الزائر

- مسلک الذهاب - منتخب التفاسیر - وسیلة الرضوان 6- وفاة الزهراء علیها سلام الله و غیره در 1208 متولد و در 1336 وفات یافته است .

اعقاب و اولاد مرحوم حاج سید اسدالله منحصر از یگانه فرزند پسر ایشان مرحوم حاج سید محمد باقر ثانی معروف به حاج آقا با سید حاج اقا می باشند

که در زمان حاضر برخی از آنان متصدی مشاغل عالیه در دستگاه حکومت می باشند و فقهم الله بصلاح الأعمال و یکی دوفتر نیز در لباس روحانیت و از فضلاء محسوبند.

وامانواده دختری آن مرحوم بشرحی که قبلا نوشته شده عده آنها بسیار و جمعی از آنان از اهل علم و فضل و روحانیت و عده ای نیز در مشاغل دولتی و ملی بخدمتگزاری اشتغال دارند و عموما مردانی صالح و دیندار می باشند .

مسافرت به عتبات و وفات در بین راه

مرحوم حاج سید اسدالله در سال 1290 بقصد زیارت اعتاب مقدسه ائمه عراق علیهم السلام از اصفهان حرکت نموده و در بین راه بیمار گشته و سرانجام در شب یک شنبه سلخ جمادی الثانیه سال مرقوم (1390) در منزل گرند از توابع کردستان وفات یافته نعش او را از آنجا تا نجف اشرف با احترام شایسته از طرف دولت و ملت بر سر دست و دوش مردم حرکت داده و در آن ارض مقدس بخاک سپردند .

(رفع اشتباه) : علامه طهرانی در الذریعه (ص 206 بیست و دوم) در ضمن بیان مناسک حج وفات مرحوم سید ثانی را در ماه صفر می نویسد که اشتباه می باشد.

در کتاب : ماضی النجف وحاضرها (ص 132 یکم) وفات مرحوم حاج سید اسدالله را در سال 1292 می نویسد که یقینا اشتباه و سهوالقلم از طرف مؤلف مرحوم آن کتاب می باشد .

ص: 346

مرحوم حاج سید اسدالله را در اطاق سمت راست وارد شونده بصحن مطهر از درب قبله مقابل قبر علامه فقیه زاهد مرحوم حاج شیخ مرتضی انصاری (اطاق سمت چپ وارد شونده) دفن نمودند و اندو بزرگوار همچنانکه در زمان حیات حامل علوم و احادیث اهل بیت و حضرت باب الاثمه علیهم السلام بودند. پس از وفات نیز دربان روضه مقدسه و صحن هنور گردیدند رحمة الله علیهما وعلی جمیع علمائنا .

ماده تاریخ وفات

پس از وفات مرحوم حاج سید اسد الله عده ای از شعراء و گویندگان عربی و فارسی مرثیه و ماده تاریخی در آن مورد سروده اند که از آن جمله است :
1- مرحوم سید جعفر حلی (1310-1277) مؤلف سحر بابل و سجع البلابل در ضمن قصیده ای گوید :

اسدالله بمثوی اسدالله توسد (1290)

2- میرزا محمد همدانی معروف به ام الحرمین متوفی بسال 1302 مؤلف فصوص الیواقیت در ضمن قصیده ای گوید :

ویوم جاؤوا بنعشه امم ضجعت فاضحی تاریخه : صرخت

یکی دیگر از مرثیه ها و ماده تاریخی که در وفات آن مرحوم گفته شده است قصیده ای است که ادیب شاعر مرحوم آقا شیخ مهدی بن شیخ صالح بن قاسم مشهور به حجی نجفی صاحب دیوان اشعار مخطوط متوفی در طاعون سال 1298

ص: 347

در نجف اشرف گفته است (پدرش نیز ادیب و شاعر و فقیه بوده و در سال 1370 وفات یافته است).

خطب الم بر کن الدین فانهما لوقعة بکت السبع الشداد وما رمی الرشاد یعین الرشاد فادحة فاستشعرت عنده عین الرشاد عمی امی یمین فریش الفضل حلفتها من کان بینهم دون الوری قسما رمی الیمین فیا مثلت انامله فی الدهر شل یمین الدین حین رمی فیا اماما شأی وادی الحمی فکبا به القضا فالحمی اضحی بغير حمی مذ قام فیک مهنی الذین قام له ناعیک یعنی فاشحی العرب والعجما وحين اصبح فیک المجد مبهجة امسى له الوجد یرری جنبه ضرما یا صفقة الدین لما خاب من امل لم یحس فیک به حتی عذا ألما فان بکی قد بکاء الدین مکتبنا فطالما کان فیک الدین مبتسما الله یومک ولا یام معولة ووالدی ذا ویا کافلی رحما وللا رامل من حول السریر بکا بمدمع مزجت منه الفرات دما فجرت من کبدالصم الفرات لهم والیوم فجر ست دمعا فی الخدود هما فیا فقیدا بکت عین العلوم له وکابدت کمدأ اخوانه العلمما تدعوک یا اسدالله الذی نشرت للدین کفاه بعد المرتضى علما إلى آخر القصیده (ص 107 سوم معارف الرجال) .

بعضی از مدفونین در حجره

: در حجره ای که قبر مرحوم حاج سید اسدالله بید آبادی واقع شده است چند نفر دیگر نیز مدفون می باشند از آنجمله : -- ا- حاج سید علی شوشتری (ص 63 یکم فوائد الرضویة) فوت 1283ه. ق.

ص: 348

2- حاج آقا کمال الدین شریعتمدار فرزند آقا شیخ محمد تقی آقا نجفی اصفهانی (1352 - 1383). اواز اولاد و اعقاب مرحوم سید حجة الاسلام :

- حاج سید محمد جعفر فرزند سید حجة الاسلام. 2- آقا سید هاشم فرزند حاج سید جعفر فرزند سید حجة الاسلام . واما مدفونین در حجره مقابل یعنی طرف چپ وارد شونده :

- سید آقا یزدی (ص 72 دوم الکرام البرهه) . 2- شیخ محسن خنفر (ص 98 یکم معارف الرجال) . 3- شیخ اجل افقه مرحوم حاج شیخ مرتضی انصاری علیه الرحمة والرضوان.

ابواب صحن مطهر علوی

(فائده) : درب قبلی صحن مطهر نجف اشرف : صحن مطهر حضرت امیر المؤمنین علیه السلام دارای پنج درب می باشد بدین شرح :

1- درب شرفی - درب بزرگ صحن - در ساعت مقابل ایوان طلا و اول بازار بزرگ نجف. برای ایشان را بازسازی

2- درب شمالی - باب طوسی که به مسجد و قبر شیخ الطائفه شیخ ابو جعفر محمد بن حسن طوسی منتهی میگردد .

3- درب غربی - باب سلطانی و پسه باب الفرغ نیز معروف میباشد .

4- در سمت مشرق به سمت محل خیاطها (از درهای عمومی صحن شریف نمی باشد) در سمت راست درب ساعت .

ه - درب جنوبی - درب قبله از قدیمی ترین درهای صحن مطهر می باشد.

در کتاب ماضی النجف وحاضرها (ص 63 یکم) در ضمن بیان ابواب صحن شریف می نویسد:

سوم (بنا بر تقسیم و ترتیب کتاب نامبرده) در قبلی است و در قدیم کوچک

ص: 349

و کوتاه و از چوب خرما ساخته شده بود در اواخر قرن سیزدهم در زمان شبلی پاشا (یکی از حکام بغداد) بدستور دخترش بنام فاطمه این درب تجدید گردید.

دیگر از آثار این بانوی نیکوکار ساختمان حوض آبی در صحن شریف مقابل ایوان بزرگی که در آن قبر علامه ادیب شاعر سید محمد سعید حبوبی فقیه مجاهد (1333 - 1299) قرار دارد می باشد این حوض آب را در سالهای اخیر خراب کردند.

عده ای از شعراء معروف نجف جهت تجدید این درب صحن اشعار و ماده تاریخهای گفته اند که از آنجمله است :

۱- سید ابراهیم آل بحر العلوم (فرزند اقا سید حسین بن علامه اقا سید رضا بن بحر العلوم طباطبائی) متولد در سال 1268 متوفی بسال 1319 قصیده ای سروده که مطلع آن چنین است

لقد فتح الشبلی للمرتضى بابا علا بعلی ذروة العرش اعتبارا تا آنجا که گوید : در این کار در اداران بسیاری اوقد وقع الشبلی فی باب حیدر ، وجیز خطاب قد تضمن اطنا با ترصع بالسبع السواری فارخوا « نعم فتح الشبلی لحیدرة بابا » نعم فتح لحیدرة

(1289 مساوی 7 بعلاوه 1282) 2 مرحوم شیخ احمد قفطان (1293 - 1217) شاعر ادیب مؤلف القوافی الشبلیه در مدایح شبلی پاشا .

ماده تاریخی که مرحوم شیخ احمد قفطان گفته است بر سر درب قسمت خارج صحن بر کاشی نوشته شده است :

ان هذا الباب قد جدده ملک الدهر السری ابن السری تا آنجا که می گوید : .

انت یا شبلی ارخه « وقال

باب شبلی لمثوی حیدر «

(1289)

(تذکر) :

هر دو ماده تاریخ 1291 میشود لکن در ماضی النجف وحاضرها سال 1389 نوشته است و ما نیز بمتابعت آنجا در زیر اشعار همان سال را

نوشتیم .

ص: 351

در خاتمه کتاب لازم است به چند نکته زیر با کمال دقت توجه شود :

1- در کتاب حاضر بنام صدها نفر از مشهورترین علماء و دانشمندان ناگمنام ترین دانشجویان و طالبان علم اشاره شده است ممکن است پس از انتشار و مطالعه اهل تحقیق درباره آنها با نظرات متفاوت قضاوت و داوری گردد .

برخی از خوانندگان بقول یکی از بزرگان و دانشمندان که پس از تألیف و چاپ کتاب : « شعرای معاصر اصفهان » تألیف نویسنده این اثر فرموده بود: غت و سمین شده است

و یا بقول یکی دیگر از ادباء و نویسندگان معروف که در یکی از آثار خود در باره این تذکره نوشته بود به کمیت بیشتر از کیفیت توجه شده است .

اکنون نیز گفته شود : همه را با هم ذکر کرده اند . اینان معتقدند که فقط مشاهیر علماء و ادباء و حکماء قابل ذکر می باشند و دیگران چنین قابلیت و شایستگی ندارند بدان دلیل که احتمال دارد که پس از گذشت سالها نویسنده ای و مؤلفی فرد گمنامی که فقط چند صباحی در محضر مجتهدی بزرگوار و یا حکیمی عالیقدر

حضور یافته و از خدمت او استفاده علمی برده (یا نبرده) باشد را و یا کاتب و نویسنده ای مجهول را که فقط فن او کتابت بوده و از علم و دانش بهره چندانی نداشته است را در ردیف علماء و بزرگان ذکر کند و به او عالم جلیل و فقیه کامل و اینگونه القاب علمی بدهد (همانگونه که در برخی از کتب معاصرین مشاهده شده است) بنا بر این نباید از افراد گمنام و غیر مشهور نامی برد و آنها را باید برای همیشه فراموش کرد..

برحسب نظر به اینان باید پس از سعدی و نظامی و فردوسی و چند شاعرانگشت شمار دیگر همه را فراموش کنیم و آنان نیز خود از شعر گفتن دم فرو بندند و گرد آن نگردند و یا از شیخ طوسی و شیخ مفید و خواجه نصیر الدین طوسی و علامه حلی و شهیدین و شیخ بهائی و علامه مجلسی و عده ای دیگر از مجتهدین بزرگوار و حکماء و فلاسفه و مفسرین که بگذریم بدور دیگران خط بطلان کشیده و فراموششان کنیم. آیا این منطق صحیح است و این گفته درست، آیا آنان در بازار ادب متاعی قابل عرضه ندارند و اینان عمر گرانبهای خود را در راه اعلای کلمه حق و ترویج شریعت و علم صرف ننموده اند؟

نوشتن کتاب در شرح حال مشاهیر علماء و دانشمندان بدون توجه بدیگران . کار آسانی است. اما باید متوجه بود که ممکن است در بین همین افراد عامل الذکر و گمنام مؤلفینی با مؤلفاتی گرانمایه باشند که دنیای علم و معرفت نیازمند به تحقیقات علمی آنان باشد .

با مراجعه به کتابخانه های معروف داخلی و خارجی و فهرست کتابهای آنها بنام بسیاری از دانشمندان بر خورد می کنیم که هیچگونه آگهی از دوران زندگانی آنها نداریم . نه از اساتیدشان خبر داریم و نه از میلاد و وفات آنها و علت این مجهولات عدم توجه نویسندگان کتب تراجم رجال از معاصرینشان

و کسانی است که بعداً کتاب نوشته اند که نخواستند غیر از مشاهیر علماء از دیگران نامی ببرند .

نمونه

بطور نمونه : مینویسند قریب هزار نفر یا بیشتر از محضر پر برکت علامه مجلسی رضوان الله علیه بهره علمی یافته اند اما اسامی اینها چه بوده و اهل کجا و در چه زمان و چه محلی بدنیا آمده و یا مرده‌اند - مؤلفاتی داشته اند یا نه - از علامه مجلسی و دیگران اجازه داشته اند با خبر این سؤالات و دهها سؤال دیگر همه مجهول است که باید جواب آنها را پیدا کرد .

همین حالت را دارد شاگردان مرحوم سید حجة الاسلام و مجازین از ایشان وهمچنین شاگردان فرزندان بزرگوارش مرحوم حاج سید اسد الله که یقیناً عده آنها زیاد بوده است اما متأسفانه اسامی عموم آنها غیر معلوم است ."

عدم ذکر نام عده ای از علماء درجه دوم و سوم و حتی مقامات نازلتر باین دلیل که : تألیف و تصنیفی از آنها مشهور نیست و یا تاریخ تولد و وفاتشان ثبت نشده است و یا ما نمیدانیم منطقی بنظر نمیرسد باید از کلیه کسانی که در راه تحصیل علم و دانش رنج برده اند و در ترویج دین و شریعت متحمل زحمت شده و بوظائف دینی خود از امر بمعروف و نهی از منکر و رفع ظلم ستمگران و قطع ابادی بیدادگران و دیگر شئون روحانیت اقدام نموده اند علی قدر مراتبهم تجلیل و تکریم و قدردانی نمود و نامشان را بخوبی یاد کرد و ذکر خیرشان را برای ابد محفوظ و مضبوط نگه داشت .

نویسنده کتاب با عدم بضاعت علمی و با نبودن وسائل و کتب لازم برای تحقیق تا آنجا که مقدور بوده است کوشش خود را بکار برده و اسامی اینگونه دانشمندان را از لابلائی کتابها و نوشته ها بدست آورده و خوانندگان عزیز و اهل تحقیق و تمیز خود بهتر میدانند که اینان همگان در یک پایه و مقام علمی نبوده اند همچنانکه

در حوزه های درس امروز نیز از مجتهد و متجزی و قریب الاجتهاد شرکت می کنند تا مبتدیان و سطح خوانان و کسانیکه تازه به حوزه های درس خارج میروند . برخی صاحب نظر و مؤلفند و مصنفند و جمعی سیاهی لشکر .

کاتبین نسخهها که از آنان نیز نام برده شده است جمعی خود از علماء بزرگوار و صاحب نظر و مجتهد صاحب فتوی و عده ای نیز صرفاً نویسنده و کاتب و جز آن هنری ندارند و اکثر طبقه ما بین این دو دسته اما در هر حال همگی خدمتگزار علم و دانش بوده و باید در حد خدمتی که انجام داده اند از آنها سپاسگزاری نمود .

من در این کتابد و دیگر کتابهایم کوشیده ام که :

مجتهد و عالم و صاحب تألیف و ادیب و حکیم و واعظ و شاعر و دیگران را آنچنانکه شایسته مقام علمی و اجتماعی آنها بوده معرفی کنم (تا چقدر موفق شده باشم؟) کاتبین نسخه ها را با قید کلمه (کاتب) معرفی کرده ام تا بین عالم فقیه و کاتب فرقی نهاده باشم . تحقیق بیشتر در احوال این بزرگان و وظیفه خوانندگان و محققین و طالبین اینگونه مطالب است .

2- در ضمن مطالب کتاب به موضوع هائی اشاره شده است که در وهله اول ممکن است بنظر برخی از خوانندگان زائد و یا خارج از موضوع باشد . مانند : شورشهای اصفهان در سالهای 1209 و 1299 و تاریخچه محله بید آباد - تاریخچه شفت - تاریخچه آب شهر نجف و دمها مطالب دیگر

اما خوانندگان و مطالعه کنندگان کتاب با اندکی تأمل و دقت متوجه میشوند که نقل این گونه مطالب جهت تنوع موضوع و عدم یک نواخت بودن کتاب و رفع خستگی خوانندگان عزیز است .

ثانیا هر یک از این مطالب از جهتی با کتاب ارتباط داشته و توضیحی بر

مطالب آن می افزاید که مورد استفاده اهل تحقیق و نویسندگان کتب رجال و تاریخ در زمانهای بعد خواهد بود .

۳. بطوریکه قبلاً نیز تذکر داده ایم کلیه تاریخهای این کتاب هجری قمری است مگر آنکه قید شده باشد هجری شمسی .

4- کلیه مطالبی که از کتب مختلفه نقل گردیده در همان محل به کتاب منقول عنه و صفحه آن اشاره شده و دیگر مجدد نیازی به ذکر مآخذ و مصادر ندارد.

ه - بدینوسیله از کلیه کسانی که به نحوی از انحاء در تألیف این کتاب مرا یار و مدد کار بوده اند تشکر نموده و اجر و پاداش همگان از خداوند قادر متعال خواهانم که « ان الله لا یضیع أجر المحسنین » .

دعوانا ان الحمد لله رب العالمین

رات

کو میرا

وصلی الله علی محمد وآله اجمعین سید مصلح الدین مهدوی شعبان المعظم 1405

ص: 356

در کتابهای مختلف و متعدد مطالبی نقل شده که عموماً از قصص العلماء نقلی گردیده، و هر نویسنده و مؤلفی مطالب منقوله را بطوری که نظر خاص او بوده تجزیه و تحلیل نموده است از آنجمله: - قرر کیا اور زرداری س اری -

حامد الگار در کتاب: «نقش روحانیت پیشرو در جنبش مشروطیت» درباره قدرت مرحوم حجة الاسلام شفتی و مرگ فتح علیشاه بنفرین انجناب و علل و موجبات اختلاف محمد شاه با آن مرحوم و مسافرت فتح علیشاه و محمد شاه با صفهان و حکومت خسرو گرجی و معتمد الدوله گرجی باصفهان بطور پراکنده و ناقص مطالبی می نویسد که در آنها مطلب و موضوع تازه ای جز آنچه ما نیز آنها را نوشته ایم ندارد.

می نویسد: در شورش مردم تبریز بعلت کمبود نان و گرانی شاه دستورداد یکی از علماء آنجا را گرفته و در حضور مردم و ایرا بدار آویختند (ص 109 نقش روحانیت) لکن نام این عالم را ذکر نمی کنند.

علت مخالفت شاه با سید حجة الاسلام را حمایت ایشان از عبدالله خان امین الدوله که مخالف سلطنت محمد شاه و طرفدار حسینعلی میرزا فرمانفرما حکمران فارس که ادعای سلطنت کرده بود می نویسد (ص 109 بعد).

مرحوم سید حجة الاسلام راجاه طلب و مایل بقدرت شخصی می نویسد و گوید که با لوطیها ارتباط داشته است (ص 108) و می نویسد که لوطیها در موقع مرگ فتح علیشاه اصفهان را غارت کردند و غنائم خود را در مسجد جمعه انبار کردند.

نویسنده گوید: اگر چنین باشد بنابراین باید لوطیان وابسته به دستگاه امام جمعه باشند که قدرتی در برابر قدرت مرحوم سید حجة الاسلام بوده و دولت آنرا تقویت مینموده است می نویسد که بدستور شاه نیمی از اصفهان تا حدود نیم آورد را جزو بست مرحوم امام جمعه قرار داده بودند.

پس از نقل غارت اصفهان بوسیله لوطیان می نویسد:

سند دخالت حاج سید محمد باقر در این فعالیتها متناقض است بدین معنی که: فریزر مدعی است او لوطیها را تشویق میکرده در حالیکه در آن تاریخ «می نویسد به عکس سید کوشید تا از لوطیها جلوگیری کند بنا بنوشته ناسخ التواریخ امین الدوله به علماء پیامی فرستاد و ضمن یادآوری حرمتی که علماء در زمان فتحعلیشاه داشتند از آن خواست که بنشانه حق شناسی از غارت بی حساب لوطیان جلوگیری کنند حاج سید محمد باقر و میر محمد مهدی امام جمعه دستور دادند تا جماعتی از لوطیان به سلطان محمد میرزا (سیف الدوله حاکم اصفهان) تحویل شوند و دست و پایشان قطع شود (ص 108).

بعد از نقل مطالب بالا بتوجیه مطلب پرداخته و می نویسد: مرحوم سید حجة الاسلام و امین الدوله قدرت و قوای لوطیان را منحصرآ تا آنجا که با مقاصد آنان مطابقت داشت میخواستند و به غارت اموال مردم و دزدی و دیگر اعمالیکه به آنها

نسبت می دهند راضی نبودند).

حکومت و قدرت یافتن منوچهر خان معتمدالدوله گرجیر ابر اصفهان پیاوردی افسران انگلیسی می نویسد (ص 109) و می نویسد: مقاومت حاج سید محمد باقر در برابر دستورهای قدرت دنیوی بقرار سابق ادامه یافت و از قدرت و نفوذ آن مرحوم کاسته نشد).

شرحی از پناهندگی و بست نشینی امین الدوله در منزل سید حجة الاسلام نوشته و مسافرت و پرا به اعتاب مقدسه نفل نموده و گوید که در شوال 1201 محمد شاه یکی از پیش خدمتهای مخصوص خود را جهت دستگیری لوطیان باصفهان فرستاد و او جمعی را گرفته عده ای را تبعید و یا زندانی کنند.

شورش مردم اصفهان در سال 1203 را مربوط به مرحوم سید حجة الاسلام و امام جمعه می نویسد و علت آنرا جلوگیری از مداخله علماء در امور شهر می نویسد (از عدم کفایت و ظلم و بیداد حاکم ذکری نمی کند)...

علت نا امنی شهر را نفوذ علماء بخصوص مرحوم سید حجة الاسلام می دانند و می گوید: لوطیان شبها از بست خارج شده و به دزدی و کشتار و هتک ناموس میپرداختند و هنگام صبح شمشیرهایشان را در حوض مساجد میشتند.

این نویسنده که مطالب خود را از تواریخ دو لتیان وقت گرفته نمی خواهد اقرار کند که: حاکم ظالم و ستمگر شاه غافل و نالایق وزیر مستبد و صوفی ودست بهم داده و مردم را تحت فشار قرار داده اند و فقط علمانه که ریاست آنها را مرحوم سید حجة الاسلام دارد در مقابل مظالم آنان ایستاده اند. هرچه و هر کس مخالف حکومت باشد: لوطی و شورش طلب ورجاله می نویسنده این خویشان نگری و کوچک شمردن ملت و مردم بود که موجب این پیش آمدها میشد. علماء بزرگوار بمردم تکیه داشتند و برای آنان ارزش قائل بودند و بخاطر آنان سعی و کوشش

ص: 359

میکردند اما دولتیان فقط خود را می دیدند و به شخص شاه توجه داشتند و آنچه نزد آنها ارزش و مقام نداشت مردم بود .

مسافرت محمدشاه به اصفهان را نوشته و گوید : شاه بالشکری کامل باصفهان آمد تا قدرت سید را در هم شکند و مجموعه اتباع و انصار او بزور متفرق شده بودند لکن او همچنان می توانست با نخوت و تحقیری شرعی بمحمد شاه بنگرد

معنی نخوت و تحقیر شرعی را نمیدانیم و مقصود نویسنده را از این جمله نمیدانیم اگر کوچک شمردن شاه و دولتیان جنبه شرعی و دینی دارد دیگر نخوت و تکبر مفهومی ندارد) ..

دیدار مرحوم سید حجة الاسلام از محمد شاه را همانگونه که ما نیز از قصص العلماء نقل کردیم بیان می کند. (ص 192) بعد از قول یک نفر سیاح که در سال 1860 میلادی (1209 قمری) باصفهان آمده می نویسد که : قدرت لوطبان درهم شکسته شده و محله بید آباد دیگر از خاصیت بسته بودن بر خوردار نیست . . . برای این کار در ساری

مسافرت محمد شاه را باصفهان در سال 1298 شرح داده که قبلا از قصص العلماء و دیگر مآخذ شرح آنرا نوشته ایم .....

توضیح و تذکر :

در پاورقی کتاب نامبرده (ص 192) ضمن شرح مسافرت محمد شاه باصفهان در سال 1258 می نویسد. بنا بر روایت گوینو در این هنگام محمد شاه مجتهدی را از اصفهان تبعید کرد. از قرار معلوم منظور گوینو حاجی سید محمد باقر است . سپس شرحی در مستبعد. بودن این قول وعدم ذکر آن در مآخذ ایرانی بیان داشته است

نویسنده گوید همچنان که قبلا گفتیم (ص 277 جلد اول) این مجتهد بزرگوار عالم جلیل ملا محمد تقی اردکانی است .

ص: 360

در دنباله مطالب یاد شده نویسنده کتاب: نقش روحانیت پیشرو در جنبش مشروطیت (ص 193) می نویسد:

بدین سان روزگار حاج سید محمد باقر بسر رسید. روزگاری که آشکارا نمایشگر قدرتی بی قید و شرط در وجود یک مجتهد است. اگر در حقیقت همچنان که در پیش اشارت رفت، در اغراض او تغییر یا گسترشی پدید آمد و دل بستگی او بقدرت شخصی برای نفس قدرت بیشتر از دل بستگی او بانجام وظیفه مذهبی شد با وجود این بدیهی است که از این جهت بهیچ وجه به آوازه نیکنمایی او نقصانی راه نیافت، حتی هنگامی که خونریزی و غارت را نادیده می انگاشت همچنان مورد احترام بود.

نویسنده گوید: اگر رفتار علماء اسلام و شیعه و مرحوم سید حجة الاسلام و دیگر مجتهدینی که همچون او رفتار می کردند ر ادلبستگی بقدرت بخوانیم باید گفت این قدرت جهت اجرای احکام اسلام و مقررات شریعت بوده و آنان هیچگاه قدرت را بخاطر نفس قدرت نمی خواستند این حکام و سلاطین بودند که قدرت را بخاطر قدرت میخواستند و منظور آنان از قدرت یافتن تسلط بر جان و مال و اعراض مردم بوده است.

اگر مرحوم سید حجة الاسلام از قدرت و نفوذ خود در مسیری غیر از اسلام و مذهب استفاده میکرد مردم آن زمان در برابر او ساکت و آرام نمی نشستند و بمخالفت او برمی خاستند. او اگر مخالف و دشمنی دأشده شاه و اطرافیان او می باشند نه اجتماع مسلمین.

آقا محمد بید آبادی:

در (صفحه 107 جلد یکم) اسامی برخی از رسائل و مؤلفات مرحوم آقا محمد بیدآبادی را ذکر نمودیم اکنون گوئیم:

ص: 361

12 - حواشی بر کتاب قرۃ العیون در تعریف ماهیت و وجود از مؤلفات مولی مهدی نراقی شاگرد مرحوم بید آبادی مختصر و در حواشی رساله (ص 70 هفدهم الذریعه)

از آثار مرحوم آقا محمد بیدآبادی بک رساله و دو نامه بطبع رسیده و نزد نویسنده موجود است

- رساله در سیر و سلوک 2 - رساله در آداب سلوک و اوراد و اذکار

این دو رساله بخط شکسته نستعلیق مرحوم حاج میرزا هاشم فرزند علامه جلیل حاج میرزا یحیی بن حاج میرزا شفیع مستوفی در یک مجلد دره 1 صفحه رقیعی بچاپ رسیده است متصدیان چاپ برادر زادگان مرحوم حاج میرزا هاشم آقایان: حاج میرزا ابوالقاسم و حاج میرزا محمود شفیعی می باشند تاریخ کتابت نسخه دو شنبه 3 جمادی الثانی سال 1391 می باشد

3- پیام آقا محمد بید آبادی از صفحه 200 تا صفحه 210 کتاب تذکرة المتقین چاپ نور فاطمه

آغاز: بسمله: یا اخی وحبیبی ان كنت عبد الله فارفع همتك ...

انجام: و از فساد آن بقا به بقای قیوم کل و تحقق به انیت او کرامت گردد وذلک هو الفوز الأكبر

سفر حج مرحوم سید حجة الاسلام ص 120 یکم:

میرزا حسین فراهانی در سفرنامه خود که در سال 1302 و 1303 به مکه معظمه مشرف گردیده می نویسد:

از منی تا عرفات با شتر و شفاف چهار ساعت راه است . و بجهت حد عرفات این طرف و آن طرف راه دو میل سه ذرعی از گچ و آجر

ص: 362

عجمها گفتند مرحوم حاجی سید محمد باقر اصفهانی در سفری که به بیت الله آمده عرفات را تحدید نموده و بجهت علامت حدود آن این دو میل را ساخته است. انتهی

ثروتمند (صفحه 129 بکم):

یکی از معروفترین ثروتمندان در اسلام خلیفه سوم یعنی عثمان بن عفان است .

وقتی که او کشته شد سه زن و بروایتی چهار زن در خانه داشت. میراث هر کدام از آنان از یک هشتم دارای او معادل 83 هزار دینار گردید یعنی جمعة 83 ضر بدر 4 می شود 332 هزار که سهمیه زنان او شد و با توجه به اینکه آنان جمع ثمن (یکهشتم) از تمام ثروت او ارث برده اند (مطابق عقیده شیعه یک هشتم از شوهر ارث میبرند) بنابر این جمع مبلغ ارثیه او 332 ضر بدر 8 میشود 2952 هزار دینار یعنی دو ملیون و ششصد و پنجاه و شش هزار دینار (این بوده است وضع خلیفه مسلمین علت نارضایتی عموم مسلمانها را از او و عمالش در اینگونه موارد باید تحقیق نمود) ص ه تمة المنتهی به حاج شیخ عباس محدث قمی)

امین الدوله ص 227 یکم :

از کتاب قصص العلماء نقل کردیم که در سالی که مرحوم سید حجة الاسلام در آن وفات یافت عبدالله خان امین الدوله مطالبه مبلغ هشت هزار تومان از مرحوم سید نمود آن مرحوم فرمودند تو این پول را جهت امور خیریه دادی و من نیز در همان راه مصرف کردم و او می گفت بعنوان امانت داده بودم سید فرمودند مانعی ندارم آنچه پرداخته ام بحساب خودم باشد و معادل بیست هزار تومان وصیت کردند که و ارث به امین الدوله بپردازند .

ص: 363

این پول در زمان حیات امین الدوله پرداخت نشده بود .

در فوائد البهائیه (ص 38) در باره امین الدوله می نویسد : روش امین الدوله آن بود که ذمه خود را اصلاً مشغول نمی گذاشتند و اول اشتغال و تکلیف کار سازی میداشتند. بلکه قبل از تکلیف بسادات و مستحقین بر حسب اجازات و فرمایش علماء و مجتهدین مبلغی خطیر قرض داده بودند که بعد از اشتغال ذمه خود بحقوق مرقومه احتساب فرمایند ولی وفات آنجناب رضوان مآب بحقوق مرصوه اشتغال ذمه بهم نرسانید که از آن وجوه محسوب گردیده شود چنانچه در وصیت نامه موجود باین معنی خود تصریح فرموده (انتهی)

احتمالاً مبلغ بیست هزار تومان ادعائی امین الدوله از همین قبیل وجوه بوده است .

پس از فوت امین الدوله ورثه او مبلغ نامبرده را از مرحوم حاج سید اسد الله مطالبه میکردند .

در فوائد البهائیه (ص 14) نامه ای را که میرزا علی محمد خان نظام الدوله ( ) فرزند امین الدوله به آنجناب مرقوم داشته است را نقل نموده طالبین مراجعه کنند.

چهارسو (چهارسوق) ص 273 یکم :

محل تقاطع در کوچه و با دو شارع را که از چهار طرف راد گذر دارد را چهار سو گویند و محل تقاطع در بازار یا در بازار چه را که راه گذر از چهار طرف داشته باشد را چهارسوق (چهار بازار) گویند و گاهی سه راه در بازار و بازارچه را نیز تسامحاً چهار سوق گفته اند .

چهارسو شیرازیها یا چهار سوق شیرازیها باین تعبیرات که ذکر شد هر دو صحیح است و از دو قسمت تشکیل یافته : چهارسو شیر از بها و چهارسو کوچک

ص: 364

نسبت بچهارسوی اولی معمولاً چهارسوقها دارای گنبدی آجری یا خشتی بود است مانند چهارسوق علی قلی آقا که آجری است . گنبد چهارسوق شیراز بها در تعریض خیابان خشک (خیابان خوش - خیابان شاه - خیابان طالقانی) خراب شد .

در کتاب : آثار ملی اصفهان (ص 603) می نویسد :

گنبد چهارسوق شیرازها از آثار قطب الدین علی باب الدشتی و مورخ بسال 950 می باشد . در کتاب نامبرده اسامی 31 چهارسوق و یا چهارسوق را ذکر نموده طالبین مراجعه کنند .

این امر قطب الدین علی باب الدشتی بانی ساختمان مسجد قطبیه واقع در ضلع شمالی همین خیابان می باشد سال بنای مسجد 900 هجری می باشد .

مسجد مصلی (مصلی) صفحه 276 یکم سطر 22:

صحیح آنست که گفته و نوشته شود: «مصلی» و کلمه مسجد در مسجد مصلی اضافه وزائد است اما چونکه همیشه و همه جا در بین اجتماع از فضلاء و جز آنان این چنین تلفظ شده و می نویسند ما نیز بمتابعت آنان : مسجد مصلی نوشتیم و ضمناً کلمه مسجد در این مورد : حشو ملیح است کما لا یخفی .

تألیفات مرحوم حاج محمد جعفر آبادهای ص 292 یکم :

در کتاب حاضر اسامی 10 کتاب و رساله از تألیفات مرحوم آباده ای را با ذکر مأخذ بیان داشتیم اکنون گوئیم : 19- تحفة المیتین در احکام مردگان فارسی نسخه ای از آن بشماره (1299) در کتابخانه حضرت آیت الله مرعشی در قم موجود

آغاز : بعد حمد مخرج الحی من المیت ومخرج المیت من الحی ... این کلمات متعلقة به بعضی احکام میت را بعد از التماس بعضی از مومنین ... نسخه ناقص : انجام : در افضلیت ترک رفع یدین در غیر تکبیرة اولی اجماعی

ص: 365

بیدگل

ص 299 شانزدهم فهرست کتابخانه آیت الله مرعشی بیدگل و بیگدل ص 307 یکم :

در تعلیقات کتاب تاریخ کاشان تألیف عبدالرحیم کلانتر ضرابی نقل از کتاب چراغان تألیف محمد رضا و صاف بیدگلی می نویسد :

بیدگل قره ایست از قراء قشلاقیه بلده کاشان و واقع در یک فرسخی آن...

بنیاد آبادانی او را بی بی گل نامی از دختران او کتافا آن بسن چنگیز خان نهاده ...

مقبره حاج سلیمان (صباحی) بیدگلی در محله درب ریگ از محلات دوازده گانه واقع گردیده است (ص 494 تاریخ کاشان)

واما بیگدل که مرحوم حاج اطفعلی خان (1136 - 1190) مؤلف تذکره آتشکده منسوب بدانست د

اران بارداری ساری مرحوم معلم حبیب آبادی در مکارم الاثار (ص 40 یکم) می نویسد :

بیگدل نام طایفه ای است از اترا از نژاد بیگدل خان بسن ایلد گزها فی آغور خان که در زمان هلاکو با مروی از ترکستان بشام آمده و بعد از آن در زمان امیر تیمور هم بفرمان وی از آنجا به ایران آمده اند باید توجه داشت که این دو کلمه که اولی نام قریه و دومین نام قبیله ای است اشتباه نشود.

شاگردان سید

شاگردان و مجازین از سید حجة الاسلام صفحه 390 یکم :

در کتاب اسامی 168 نفر از شاگردان و مجازین از مرحوم سید حجة الاسلام را با ذکر مأخذ بترتیب حروف ذکر کردیم این گوئیم :

149 - محمد کاظم بن آقا احمد در تاریخ پنج شنبه سلخ رجب سال 1261

ص: 366

در اصفهان از کتابت نسخه ای از کتاب تحفة الأبرار بخط نستعلیق فراغت یافته

نسخه بشماره (9238) در کتابخانه آیت الله مرعشی در قم موجود است.

ص 229 شانزدهم فهرست کتابخانه آیت الله مرعشی ان قوی وی نیز از محضر مرحوم سید حجة الاسلام بهره علمی یافته است العلم عند الله تبارک و تعالی .

تین نکاتی برای بازسازی

ص: 367

کتاب تحفة الأبرار اخیراً بهمت حجة الاسلام زاده محترم و فاضل گرامی آقای حاج آقا مهدی شفتی در دو جلد بچاپ رسیده است

کتاب نامبرده با تحقیقات و اشاره به مآخذ و مصادر احادیث منقوله در کتاب زیر نظر دانشمند بزرگوار حجة الاسلام آقای آقا سید مهدی رجائی نجل جلیل عالم جلیل حجة الاسلام آقای حاج آقا محمد رجائی فرزند گرامی حضرت آیت الله آقای حاج آقا باقر رجائی موسوی اصفهانی ایدهم الله تبارک و تعالی در قم بچاپ رسیده است .

در مقدمه جلد دوم رساله مختصری در شرح حال خاندان جلیل آل رسول اصفهانی (شهید اصفهانی) بقلم نویسنده اضافه شده است که اداء حقی از مرحوم حجة الاسلام آقای حاج آقا رضا آل رسول شمس آبادی بانی طبع کتاب شده باشد.

رجال سید حجة الاسلام (صفحه 73 - دوم):

علم رجال یعنی علم شناسائی احوال رواة احادیث . این علم یکی از امهات

ص: 368

علوم و از پایه های اساسی اجتهاد است که بدون دارا بودن این علم مجتهد نمیتواند درباره مسائل فقهی و عقیدتی اظهار نظر نموده و فتوی دهد .

در موضوع علم رجال و اهمیت آن و همچنین در ایه الحدیث از طرف علماء بزرگوار از قداماء و متأخرین و علماء عصر حاضر کتابهای زیادی تألیف شده و همچنین درباره شرح حال علماء و حکماء و ادباء و فلاسفه و شعراء و مؤلفین و مصنفین و ذکر تألیفات و آثار آنان نیز کتابهای زیادی تألیف شده است. در بسیاری از این کتابها رجال بمعنی الأخص (یعنی رواق شیعیه - علماء شیعیه) مورد نظر بوده و نامی از سنیان برده نشده و اگر ذکری از مخالفین شده بطور ندرت می باشد مانند : رجال طوسی - رجال کشی - رجال نجاشی - فهرست طوسی - معالم العلماء و بالاخره مجمع الرجال فهیائی و دهها کتاب دیگر .

در قرن 11 هجری عالم محقق جلیل مرحوم میرزا عبد الله افندی اصفهانی کتاب: ریاض العلماء رادرده مجلد تألیف نمود در دو قسمت مجزا از یکدیگر پنج جلد مربوط بعلمای بزرگوار شیعیه و پنج جلد دیگر راجع به دانشمندان سنی و ظاهر آ این اولین کتابی است از شیعیان که نام صدها نفر عالم سنی را ذکر نموده است در قرن 13 مرحوم سید حجة الاسلام شرح حال عده ای از رواة احادیث را جدا از هم بطور تفصیل مرقوم فرمود که ذکرش در کتاب حاضر شده است (قبلا نیز عدهای از علماء در این باره کتابها نوشته بودند) در اواخر همین قرن علامه جلیل عالم عامل زاهد متقی محقق متبع مرحوم آقا میرزا محمد باقر چهارسوقی کتاب روضات الجنات برادره مجلد در شرح حال صدها نفر شیعیه و سنی جدا از هم مرقوم فرموده کتاب روضات الجنات از اصول کتب رجالیه بوده و از زمان تألیف تاکنون یکی از مراجع معتبر در شرح حال علماء شیعیه و سنی میباشد و تا کنون چندین بار بچاپ رسیده است، در باره شرح حال علماء بزرگوار در قرن 13 و 16 کتابهای زیادی تألیف شده

هر یک بگونه ای مورد نظر قرار گرفته است .

کتابهای: رجال ممقانی - قاموس الرجال - معجم رجال الحديث - اعیان الشیعه - طبقات اعلام الشیعه - الذریعه الی تصانیف الشیعه - فوائد الرضویه و دهها کتاب دیگر همگان در شرح حال علمای بزرگوار شیعه

کتاب: الکنی والألقاب - ریحانة الادب - مکارم الاثار و چندین کتاب دیگر در شرح حال علمای شیعه و سنی و غیره

و اما کتاب روضات الجنات را گفتیم که چاپهای متعددی از آن شده چاپ دوم زیر نظر علامه محقق متبوع جناب حاج سید محمدعلی روضاتی انجام گرفته و از هر جهت بر چاپ اول امتیاز دارد .

حضرت آقای روضاتی یعنی حجة الاسلام و المسلمین عالم جلیل دانشمند بزرگوار محقق متبوع صدیقنا المعظم جناب آقای حاج سید محمد علی سلمه الله تعالی اقدام بطبع روضات با تحقیقات و تبعات و حواشی بسیار سودمند فرمودند و جلد اول نیز بطبع رسید لکن متأسفانه بقیه مجلدات آن بچاپ نرسید امید از لطف حضرت حق جل و علا آنکه وسائل چاپ و انتشار بقیه مجلدات این اثر نفیس را فراهم فرموده و چشم عموم دوستداران کتاب و تحقیق علمی را بیدار آن روشن فرماید بمنه و کرمه .

مطالع الأنوار - مجلد دوم (ص 79 جلد دوم):

مرحوم سید حجة الاسلام در مقدمه جلد دوم بعنوان براءت و استهلال نام 11 کتب از کتب فقهی مشهور را باین شرح ذکر نموده است: استبصار - ارشاد - تذکره - تهذیب س ذکری - شرایع - قواعد - لمعه - مدارک - مسالک مطالع الأنوار .

و در مقدمه مجلد چهارم نیز بهمین مناسبت نام سیزده کتاب باین شرح را ذکر فرموده است :

ص: 370

ارشاد - استبصار تذکره - تهذیب - سرائر شرایع - قواعد - مدارک - مسالک - مطالع الانوار - معالم - مفاتیح - منتهی .

بقیه تألیفات : ص 82 دوم:

در کتاب اسامی 20 عدد کتاب و رساله از تألیفات مرحوم سید حجة الاسلام را نام بردیم و شرح لازم درباره هر کدام داده شد اینک گوئیم :

91 - حواشی بر کتاب : الفهرست تألیف شیخ طوسی غیر مدون و مختصر در حاشیه نسخه ای از کتاب الفهرست ضمن مجموعه شماره (2008) در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی در قم (ص 90 شانزدهم فهرست کتابخانه آیت الله مرعشی) .

نقل داستانی از قول سید حجة الاسلام شفتی :

دنباله صفحه 82 دوم : 1- در کتاب: علمای بزرگ شیعه (ص 106 کتاب بنام از کلینی تا خمینی نوشته شده است) می نویسد :

حجة الاسلام شفتی اصفهانی گوید : مرحوم ملا خلیل استعمال دخانیات را حرام میدانست و رسانه ای در این خصوص تصنیف نمود و نسخه ای از آنرا حضور علامه مجلسی (علیه الرحمة) فرستاد . علامه پس از مطالعه دلائل او را کافی ندانست آنرا (دستمالی را که مرحوم ملا خلیل قزوینی کتابرا در آن قرار داده بود) پر از تنباکو کرد بحضور ملا (خلیل) عودت داد . (انتهی)

بقیه تألیفات

مؤلف کتاب نمی نویسد که مرحوم حجة الاسلام این داستان را در کدام یک از مؤلفانش ذکر فرموده است .

نقل داستان

2 - شرفیابی خدمت حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف :

مرحوم حاج شیخ علی اکبر نهاوندی در کتاب: المسک الأذفر (عبقری الحسان) داستانی از شرفیابی مرحوم سید حجة الاسلام نقل می کند که چون در موقع پاکنویس کتاب حاضر دسترسی به کتاب : المسک الأذفر نداشتیم به همین اشاره

ص: 371

محمد باقر شیرازی خطاط ص 102 دوم :

اسامی چهار نفر خطاط بنام محمد باقر که آثار آنها از سال 1310 تا 1209 بخط نسخ و نستعلیق آثاری دارند را از کتاب : خط و خطان مرحوم ابوالقاسم رفیعی مهر آبادی نقالی کردیم و گفتیم هیچکدام اینان شیرازی نیستند اینک جهت تکمیل مطلب گوئیم :

مرحوم رفیعی مهر آبادی علیه الرحمه در پاورقی کتاب : آثار ملی اصفهان (ص 131) ذکری از محمد باقر شریف شیرازی نموده و آثار او را از سال 1201 تا سال 1312 ذکر می کند (که یقیناً سالهای آخر از روی کتیبه های قبل گرده برداری شده و او تا این تاریخ زنده نبوده است)

مرحوم دکتر بیانی در کتاب : احوال و آثار خوشنویسان (ص 1901) از خطاطی بنام: محمد باقر شیرازی نام میبرد و قرآنی بخط نسخ و آخر آن رقاع مورخ سال 1268 یاد می کند که احتمالاً همین محمد باقر شیرازی صاحب عنوان است .

آن مرحوم در کتاب خود جمعه از 30 نفر بنام محمد باقریاد می کند و هیچکدام را بعنوان شریف آتشی شیرازی ذکر نمی کند . و آقا محمد باقر سموری مرحوم دکتر بیانی در کتاب خود در دو جا نام او را ذکر نموده است :

۱- محمد باقر سموری (ص 950) 2 - محمد نور اسکانی (ص 1101)

تاریخ وفاتش را از قول سپهر در سال 1233 می نویسد و خود گوید که یقیناً اشتباه است زیرا یک نسخه از: کتاب کلمات قصار حضرت امیر المؤمنین علیه السلام بخط او در کتابخانه سلطنتی طهران مورخ به ربیع الاول سال 1297

فرزندان مرحوم حاج محمد باقر ثانی بیدآبادی

صفحه 177 دوم؛ نوشتیم که آن مرحوم دارای چهار فرزند پسر و یک دختر داشته اینک توضیحاً گوئیم :

مرحوم حاج سید محمد باقر دارای هفت فرزند پسر و دو دختر از زندهای خود داشته است باین شرح داشته است

1- مرحوم حاج سید محمد جعفر علم الهدی فاضل بزرگوار 2 - مرحوم حجة الاسلام والمسلمین حاج سید محمد رضا شفقی علیه الرحمه

3- مرحوم آقا سید عبدالکریم ساکن تهران و مدفون در گورستان بهشت زهراء

4 - مرحوم آقا سید محمد علی ساکن اصفهان مدفون در تکیه مرحوم بروجردی (در بکوشکی)

- مرحوم سید احمد ایت کاری برای سری : مرحوم سید عبدالرضا 7- مرحوم سید هادی

سه نفر اخیر بدون اولاد وفات یافته اند و فرزندان سه پسر دیگر در طهران ساکن وبخدمات دولتی اشتغال دارند و برخی از آنان از مصادر امور و در مقامات

حساس کشور قرار دارند و فرزندان مرحوم حاج سید محمد رضا شفقی را نیز بیان داشته ایم

و اما دختران : 1 دختری که شوهر نکرده و وفات یافته است .

2- علویه حاجیه زهرا خانم زوجه مرحوم حاج آقا جلال الدین کلیشادی فرزند آقای سید محمد رضا حسینی رحمة الله علیهما .

گفتم که مرحوم شفتی از سه زوجه خود سه فرزند پسر و چندین دختر یافت و اسامی پسران را نوشتیم اکنون گوئیم که :

یکی از دامادهای آن مرحوم حاج سید آقا رضا ابو البرکات دیباجی سدهی فرزند حجة الاسلام آقا سید محمد علیه الرحمه بود که تحصیلات علوم جدید و قدیم را هر دو آموخته و علاوه بر مسجد و محراب و منبر در دبیرستانها بشغل دبیری و بعنوان استاد دانشگاه در اهواز و اصفهان انجام وظیفه مینمود . عالمی خلیق و فاضلی مهربان و در مسجد و دبیرستان و دانشگاه متعهد و معتقد به شغل خود و کوشا در انجام وظائف دینی و اجتماعی بودخدایش رحمت کند (رجب 1300/1401 ذی الحجة الحرام) پس از فوت در سده (خمينی شهر) مدفون گردید. ویرا تألیفاتی است که هیچکدام بچاپ نرسیده است .

داماد دیگر ایشان فاضل مکرم و واعظ محترم جناب آقای حاج سید محسن افضل نژاد هرنندی فرزند مرحوم حجة الاسلام آقای حاج سید محمد جواد افضل نژاد هرنندی رحمة الله علیه میباشد، عکس ص 192 دوم متعلق است به مرحوم حاج سید محمد منجم باشی پدر یکی از ازواج مرحوم حاج سید محمد باقر ثانی مادر مرحوم حاج سید محمد رضا شفتی رحمة الله علیه .

سید محمد جواد شفتی

حجة الاسلام سید محمد جواد شفتی فرزند ارشد و اکبر مرحوم حجة الاسلام سید محمد رضا شفتی در سال 1308/9/11 متولد و در ضمن تحصیلات جدید تا دانشگاه به حوزه وارد و بعد از فراغت از سطوح در اصفهان به نجف اشرف مشرف و حدود یازده سال اشتغال بتحصيل داشتند .

حجة الاسلام سيد محمد جواد شفتی

باب كوشك صفحه ۲۱۱ دوم سطر ۱۳ :

در آنجا نوشتیم که باب كوشك را باب القصر گویند و سپس اظهار داشتیم
که محله دربكوشك از محلات تابع بيدآباد همان باب كوشك است اینك جهت
توضیح و رفع اشتباه و اصلاح مطلب گوئیم :

- ۳۷۵ -

شماره 1

حجة الاسلام سيد محمد جواد شفتی باب كوشك

صفحه 211 دوم سطر 13:

در آنجا نوشتیم که باب كوشك را باب القصر گویند و سپس اظهار داشتیم که محله در بكوشك از محلات تابع بيد آباد همان باب كوشك است اینك جهت
توضیح و رفع اشتباه و اصلاح مطلب گوئیم :

ص: 375

محلّه در بکوشک و محلّه باب کوشک دو محلّه می باشد اولی از توابع محلّه بید آباد و دومی جزو بیهودیه بوده است .

حافظ ابو نعیم اصفهانی در کتاب : ذکر اخبار اصفهان (صفحه 212 دوم) در ضمن شرح حال محمد بن حسن بن سعید اصفهانی گوید :

در بیهودیه در محلّه با بکوشک حدیث می گفته .

واژ معروفین این محلّه است : أحمد بن ابراهیم با بکوشکی متوفی بسال 278 هـ. ق (صفحه 98 یکم ذکر اخبار اصفهان).

مدارس دینی در محله بید آباد

ص 219 دوم :

گفتیم که در این محلّه چندین مدرسه جهت تحصیل علوم دینی از طرف بزرگان بنا گردیده است از آنجمله است :

2- مدرسه میرزا مهدی ...

مرحوم میرزا مهدی اشتهاوردی از منشیان او اخر صفویه و دوره نادر شاه در محلّه بید آباد ساکن بوده و از آثار او: 1- آسیای اشتهاوردیها 2- کوچه میرزاها و خاندان معروف میرزاهاى چهارسوق علی قلی آقا که نام خانوادگی آنان: تابش می باشد و عموم آنان افرادی تحصیل کرده و متدین و خدمتگزار بدین جامعه می باشند .

مدرسه میرزا مهدی در سال 1908 بوسیله شهرداری بعنوان ساختن پارکینگ و پناهگاه و تعریض خیابان خراب شد و اکنون نام او و اثر او از بین رفته و فقط اطاقهای شرقی آن باقیست .

این مدرسه علاوه بر حجرات و سکونت طلاب در آن جنبه مسجدی نیز داشت و در این اواخر جنبه مسجد بودن آن بر مدرسه بودن غلبه داشت.

تولیت مدرسه از طرف واقف مربوط به آقایان میر محمد صادقی اعقاب

ص: 376

مرحوم میر محمد اسماعیل مدرس میر محمد صادقی بوده و ائمه جماعت آنجا در زمان نویسنده عبارت بودند از :

1 - عالم جلیل فقیه کامل عابد زاهد مرحوم آقا شیخ احمد بید آبادی معروف به حسین آبادی

2- عالم جلیل مرحوم حاج ملا اسد الله فاضل بید آبادی ۳- عالم جلیل مرحوم حاج آقا محمد مقدم بید آبادی 4 - عالم جلیل مرحوم آقا حبیب مقدس بید آبادی ه - حجة الاسلام آقای حاج سید عباس فقیه احمد آبادی سلمه الله . . قدمگاه ص 218 دوم:!

از این نوع قدمگاهها که برخی آنرا جای پای بزرگان و ائمه دین علیهم السلام میدانند و عده ای معتقدند که کسی یکی از آنان در این جایگاه بخواب دیده و بعدا این جا را برای تذکار خواب خود ساخته و پرداخته در بعضی دیگر از شهرهای ایران نیز آثاری نمودار است از آنجمله در شهر کاشان :

- قدمگاه حضرت علی بن ابی طالب علیه السلام در شهر کاشان نزدیک

دروازه عطا

2- قدمگاه صالح آباد خارج از دروازه حاجی جمال معروف به قدمگاه

2 - قدمگاه علی در قریه کله ، جای پنجه های حضرت

- قدمگاه در کوه قریه کله

در هر چهار موضع قدمگاهها دارای صحن و بقعه بوده و مردم بزیارت آنجا میرفته اند

ص 442 تاریخ کاشان تألیف سهیل کاشانی

ص: 377

آنچه مسلم است اینکه عموم این قدمگاهها برای توجه مردم مسلمان و شیعه به موالیان عظام و ائمه طاهرين بوده و انتساب آنها بحضرات معصومين بدون دليل و خالی از اعتبار است و ممکن است که جهت یاد آوری رؤیای مؤمنی از یکی از بزرگان دین باشد.

خراب کردن افغانه محله بیدآباد

را (ص 228 دوم): آنچه معروفست و در افواه مردم مذکور آنکه :

مردم اصفهان در برابر حمله و هجوم وحشیانه عده از افغانه بریاست محمود از خود حرکتی نشان ندادند و همگان چشم بسته تسلیم حوادث گردیدند اما با مراجعه به تواریخ و نوشته های مورخین و مطلعین از ایرانیان و غربیان که در آن دوره بحرانی و یا پس از آن رویداد تاریخی که حق آنرا باید : فاجعه تاریخی نامید نوشته اند معلوم میشود که مردم این شهر محله به محله و مردم دهات و روستاها قریه بقریه مقاومت نموده اند و در حد توان خود مقاومت نموده اند و جهت حفظ شهر و دیار خود جان و مال و ناموس و شرافت خود کوششها نموده اند لکن بععل و موجباتی که مهمتر از همه آنها نداشتن فرماندهان کاردان و دلسوز و شاید خیانت برخی دیگر از سران مملکت نتوانسته اند کاری از پیش ببرند .

ذیلا توجه خوانندگان را بمطلب زیر معطوف میدارد :

دکتر و پلم فلور در کتاب : بر افتادن صفویان و بر آمدن محمود افغان که بوسیله دوست دانشمند و مترجم بزرگوار فاضل ادیب شاعر جناب آقای دکتر سید ابوالقاسم سری فرزند برومند شاعر فرزانه و ادیب گرانمایه مرحوم آقا سید ابراهیم بن ابوالقاسم موسوی پودهای متخلص به : سری که خود از طرف مادر بخاندان جلیل سید حجة الاسلام نسب میرساند ترجمه گردیده است بخلاصه می نویسد :

چهارم آوریل 1721 - بامداد پگاه در دمیدن آفتاب آگاه شدیم که افغانان

ص: 378

با سیصد مرد به محله بیدآباد در شمال شهر تاخته بیشتر خانهها را ویران ساخته اند و از آنجا کوشیده اند به عباس آباد که در باختر آنست بتازند اما بیاری خدا و مردانگی خواجه احمد آغا که به شتاب جلو آنها را گرفته پس رانده شده و دو از ده کشته داده اند و از ایرانیان 26 تن کشته شده است (ص 139 بر افتادن صفویان بر آمدن محمود افغان)

چهارم اوت 1721 - افغانان سخت به محله بیدآباد تاختند اما به علت وجود توپخانه هیچ نتیجه ای نتوانستند بگیرند (ص 199 بر افتادن صفویان ، ...)

سید حسن شفتی

(صفحه 23 دوم):

علامه طهرانی رحمه الله علیه ویرا در کتاب : طبقات اعلام الشيعة : أحياء الدائر في القرن العاشر (ص 54) عنوان نموده و گوید :

از شاگردان شهید ثانی و از علماء قرن دهم هجری است . ساختمان روی حوض مسجد جامع -

کلاه فرنگی

صفحه 308 دوم :

گفتیم که در روی حوض مسجد جامع که در وسط صحن قرار دارد (مسجد جامع یک حوض آب دیگر نیز جلوی ایوان شمالی دارد) بر دو جرز آجری آن دو لوحه سنگی از سنگ مرمر هر یک بطول 57 و عرض 50 سانتیمتر نصب گردیده و مضمون یکی از اندو آنکه در زمان سلطان محمد خدابنده در سال 980 ساخته شده و بر دیگری چهار سطر شعر است شعر بر این اینکه یوسف آقا در زمان غیاث الدین میر میران تالار روی حوض را در سال 980 هجری بنا کرده است. نویسنده کتیبهها صحیفی خطاط است .

مرحوم دکتر مهدی بیانی در کتاب : احوال و آثار خوشنویسان (ص 327 یکم) نام او را ذکر کرده و ماده تاریخ وفاتش را از حکیم شفائی نقل نموده که سال 1022 میشود (رفت ملا صحیفی از دنیا) و از قول تذکره میخانه گوید که

ص: 379

وی اصلا شیرازی است .

در کتاب رجال اصفهان (ص) قبر او را در جنب قبر امامزاده سه تن مجاور مسجد آقانور در محله در دشت می نویسد .

ظاهراً علت بنای آن جهت اعیاد فطر و اضحی و روزهای جمعه در نماز جمعه بوده که مؤذن در آنجا تکبیرات نماز را بصدا می گفتند که تمام جمعیت حاضر در مسجد بشنوند (مؤذن اولی در زیر گنبد محل اقامه جماعت و محراب امام جماعت بوده و در اینجا تکبیرات را تکرار میکرده اند . این نظریه ای است که فعلاً میتوان جهت ساختمان آن بیان کرد تا بعداً تحقیق بیشتری بشود.

اصلاح صفحه بندی

صفحات 329 و 327 و 328 دوم :

متأسفانه در صفحه بندی صفحات یاد شده از طرف ... اشتباهی شده که اینک اصلاح می شود : I

صفحه 327 سطر سوم : هی : تکمیل بنای مسجد سید

صفحه 328 سطر دوم : مطلع قصیده از صفحه 321 تا دو سطر از صفحه

بنابراین ترتیب مطالب صفحات نام برده باین طریق است : تکمیل بنای مسجد سید صفحه 327 و سطر اول صفحه 328 مطلع قصیده صفحه 329 تا دو سطر از صفحه 327 کتیبه های داخلی صفحه 328 سطر دوم تا آخر صفحه علیهذا مطالب دو صفحه اول (329 و 327) باید جابجا شود .

حاج سید اسد الله بید آبادی و خط

صفحه 360 دوم :

مرحوم دکتر مهدی بیانی در کتاب : احوال و آثار خوشنویسان (ص 99 یکم) می نویسد :

ص: 380

قطعه ای بخط نستعلیق چهار دانگ خوش دارم که سید علی اکبر گلستانه در پشت آن نوشته است :

خط مرحوم خلد آشتیان حجة الاسلام سید اسدالله خلف مرحوم حجة الاسلام حاجی سید محمد باقر رشتی که در اصفهان ساکن بوده و مرحوم شده و کتیبه دور مقبره مرحوم حجة الاسلام هم تماما خط آن مرحوم است که در محله بید آباد اصفهان است (انتهی)

سید علی اکبر گلستانه فرزند حاج میرزا محمدابراهیم گلستانه ملقب به احتشام السادات (1276 - 1319) از خطاطان معروف و در نستعلیق و شکسته استاد مسلم زمان بوده است. وی در اصفهان متولد و پس از تکمیل مراتب علمی و خط مسافرتی به شهرهای مختلف نموده و سپس در تهران ساکن شده و پس از وفات که در جوانی رویداد جنازه او بقم منتقل و در آن ارض مقدس مدفون گردید (ص 637 - احوال و آثار خوشنویسان). ل

انتقاد صحیح

غیر از عیب جوئی است : رسانی | از امثال سائره است که : من صنف قد استهدف و گفته اند که :

وما احد یكون له مقال فیسلم من ملام او ملوم آنچه مسلم است آنکه یکی از راههای اصلاح فرد و جامعه انتقاد است بشرط آنکه آلوده به اغراض و نظرات شخصی نباشد.

پس از چاپ و انتشار بعضی از آثار نویسنده یکی از آشنایان کتاب را ورق زده و بدون آنکه حتی یک سطر آنرا بخواند یکی از عکسهای کتاب را دیده و تبسمی زهر آگین بر لبهایش ظاهر شد و شروع به عیبجوئی از آن شخص در کتاب نموده و گفت : موضوع کتاب روشن شد . ظاهرا او مایل بود که از کسانی که وی با آنها نظر خصوصی دارد نامی برده نشود .

ص: 381

در چند سال قبل دیگری کتاب: گنجینه دانشمندان را ورق میزد و نمیخواند بنام یکی از اهل منبر طهران بر خورد کرد و فوراً کتاب را بر زمین نهاده و گفت اینهم که شرح حال روضه خوانهاست. او ظاهراً اهل منبر را قابل ذکر نمیدانست غافل از آنکه خدمتی که این طبقه از روحانیون به اسلام و شیعه نموده اند و مینمایند از حد وصف افزون است و شاید او خیال میکرد که منبریان عموماً فضل و دانشی ندارند و نمیدانست که در بین سلسله اهل منبر کسانی همچون شیخ جعفر شوشتری - آیت الله حاج میر سید علی مجتهد نجف آبادی - حاج میرزا علی هسته ای - مرحوم حاج شیخ مرتضی مطهری و مرحوم حاج شیخ حسینعلی راشد و دهها بلکه صدها دانشمند و فقیه و حکیم دیگر بوده و میباشند.

رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم شارع و واضع احکام حلال و حرام و ائمه طاهرین علیهم السلام مبین آنها و در زمان غیبت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف مجتهدین بزرگوار و وظیفه حفظ و نگاهدای و بیان احکام و استنباط آن از مصادر بوده و همین اهل منبر بودند و میباشند که وسیله ابلاغ احکام خداوند تبارک و تعالی به مردم را داشته و دارند و الحق و الانصاف بوظیفه خود بهترین وجه عمل نموده اند و باید گفت وجود مذهب شیعه و رواج آن فقط و فقط بوسیله همین افراد یعنی بقول آن گوینده بی اطلاع روضه خوانها میباشند. اگر اینان نبودند نام شیعه و نام مبارک حضرت سید الشهداء علیه السلام و داستان جانسوز کربلا فراموش میشد. این روضه خوانها بودند که در طول تاریخ این مشعل فروزان هدایت را روشن نگاه داشتند.

و در اینجا متذکر میشوم که هیچ نویسنده ای تا کنون مدعی نشده است که آنچه را که نوشته ام خالی از عیب و نقص می باشد البته اهل مطالعه و تحقیق وظیفه دارند که اشتباهات و نقایص را تذکر دهند تا مؤلفین کتب در اصلاح آن بکوشند

اما نباید که این تذکرات جنبه شخصی و فردی داشته و بعنوان عیب یاد آوری شود

در هر حال نویسنده در کلیه موارد آماده شنیدن نواقص و اشتباهات مؤلفات خود بوده و در صدد اصلاح آنها در موقع مقتضی با تذکر به نام بزرگانیکه مرا به اشتباهم واقف فرموده اند بر خواهد آمد و در اینجا از لطف آنان نسبت بخود تشکر و سپاسگزاری می کنم .

ص: 383

در کتاب حاضر علاوه بر اطلاعات شخصی و آنچه از افراد مورد اعتماد و وثوق شنیده ام و نقل شده از کتابها - مجله ها - رسائل زیر نیز استفاده شده است:

* قرآن مجید : کلام الله المجید 1، آتشکده اردستان : ابوالقاسم رفیعی مهر آبادی 2. آثار عجم : فرصت الدوله شیرازی 3. آثار ملی اصفهان : ابوالقاسم رفیعی

4، آداب الجمععات : سید محمد تقی فقیه احمد آبادی 5، آشنائی با چند نسخه خطی 6، آگهی شهان از کار جهان : حاج میرزا حسن خان انصاری

7، احسن الودیعه : سید محمد مهدی موسوی 8، احوال و آثار خوشنویسان ، دکتر مهدی بیانی 9، احیاء الدائر فی القرن العاشر : شیخ آغا بزرگ طهرانی

10. از کلینی تا خمینی : سید محمد گلپایگانی 11. اسلام در 14 قرن : سید محمود خیری 12. اسناد المصنفی : حاج شیخ آغا بزرگ 13. الأصفهان : حاج میر سید علی جناب 14. اصلاح الوجوه والنظائر : دامغانی 15. اصول کافی : محمد بن یعقوب کلینی 16، اعلاط در انساب : سید عبد الحجت بلاغی 17، اعیان الشیعه : سید محسن امین عاملی 18. امالی : شیخ صدوق 19 - امیر شوکت الملک علم : محمد علی منصف 20. انجم فروزان : حاج میرزا عباس فیض 21. ایران و مسئله ایران : لرد گرزنا 22. بحار الانوار : علامه مجلسی سادگی 23. بدایع الانساب : میرزا مهدیخان بدایع نگار 24، البدر التمام : حاج میرزا ابو الهدی کلباسی 25، بزرگان رامسر : شیخ محمد سماوی 26. بستان السیاحه : حاج میرزا زین العابدین شیروانی 27. بلوای اصفهان : حاج شیخ محمد باقر الفت (نسخه خطی) 28. بهارستان : حاج شیخ محمد حسین آینی 29. پیشگوئی پیشریان : بحاج احمد آقا سیاح 30. تاریخ ابنیه تاریخی اصفهان 31. تاریخ ادبیات ایران : ادوارد برون

32. تاریخ اصفهان : جابری انصاری 33. تاریخ اصفهان وری : جابری انصاری 34 به تاریخ بیهق 35. تاریخ تذکره های فارسی 36. تاریخ جراند
ومجلات : سید محمد صدر هاشمی 37. تاریخ زنجان : حاج سید محمد ابراهیم زنجانی 38. تاریخ شعراء و علماء گیلان : شیخ حسن شمس گیلانی
39. تاریخ عضدی . 4. تاریخ علمای خراسانی: میرزا عبدالرحمن مدرس (تعلیقات و حواشی حاج شیخ محمد باقر ساعدی) 41. تاریخ قم : ناصر
الشریعة 42. تاریخ الکوفه ؛ سید حسون براقی 43. تاریخ نائین : سید عبد الحجت بلاغی 44، تاریخ و جغرافیای چهار محال : سید کریم نیک زاد حسینی
45. تبصرة المعاریف : سید عزیز الله امامت 46. تحفة الأحاب : آقا طه بهشتی 47. تذکره اختر 48. تذکره الأطباب : محمد حسن رجائی زفره ای 49،
تذکره الانساب : میرزا حیدر علی مجلسی 50. تذکره خوشنویسان معاصر ؛ علی راه جیری .. 51. تذکره العارفين 52. تذکره القبور : ملا عبدالکریم گزی

53. تذكرة الملوك 54. تذكرة نصر آبادی : میرزا طاهر نصر آبادی 55، تراجم الرجال : سید احمد حسینی 56. ترجمه روضات الجنات : شیخ محمد باقر ساعدی

57، ترجمه بها سن اصفهان 58. تفسیر ابوالفتح : ابوالفتح رازی 59، تفسیر جامع : حاج سید ابراهیم بروجردی 60، تفسیر شریف : محمد بن شیخ علی لاهیجی 61. تفسیر قمی : علی بن ابراهیم 62. تفسیر منهج الصادقین : ملافتح الله کاشانی 63، تفسیر المیزان : علامه طباطبائی 64. تقویم تطبیقی 1500 سالها 65، تکمله امل الأمل : سید حسن صدر کاظمینی 66. تکمله نجوم السماء : میرزا محمد مهدی لکهنوی 67. الثقات العیون : حاج شیخ آغا بزرگ طهرانی 68. جغرافیای اصفهان : دکتر سیروس شفقی 69، جغرافیا و تاریخ چهار محال : کریم نیک زاد حسینی 70 حقایق اسرار ناصری 71. خط و خطاطان : ابوالقاسم رفیعی مهر آبادی 72. خلد برین : حاج شیخ احمد بیان 73. دار السلام : شیخ محمود عراقی 74. داستانهائی از 50 سال : سید معز الدین مهدوی .

ص: 405

75. دانشمندان و بزرگان اصفهان : سید مصلح الدین مهدوی 76. دائرة المعارف دانش بشر 76. الدر المثلث : شیخ علی سبط شهید 77. دیوان هما : رضا قلیخان همای شیرزای 78. الذریعة : حاج شیخ آغا بزرگ طهرانی 79. ذکر اخبار اصفهان : حافظ ابو نعیم اصفهانی 80. رجال اصفهان : سید مصلح الدین مهدوی 81. رجال سید : سید محمد باقر حجة الاسلام 82. رجال نجاشی ، ابو العباس احمد بن علی 83. رستم التواریخ : محمد هاشم رستم الحکماء 84. روضات الجنات : میرزا محمد باقر چهارسوقی 85. روضة البهیه : حاج سید شفیع جابلقی 86. روضة الصفا : رضا قلی خان هدایت اله 87. ریحانة الادب : میرزا محمد علی مدرس تبریزی 88. زاد المعاد : علامه مجلسی . 89. زندگینامه آیت الله بهبهانی : حاج شیخ علی دوانی 90. زندگینامه آیت الله چهارسوقی : حاج سید محمد علی روضانی 91. زندگینامه علامه مجلسی : سید مصلح الدین مهدوی 92، سرچشمه تصوف : سعید نفیسی . . 93 - سفرنامه : رضا قلی میرزا 94 - سفرنامه حج : میرزا حسین خان فراهانی 95 سفر نامه شاردن : ترجمه حسین عریضی و ترجمه محمد عباسی

96، سفينة البحار : حاج شيخ عباس قمى 97 . سؤال وجواب : سيد حجة الاسلام 98. شخصيت و زندگانی شيخ انصاری : حاج شيخ مرتضى انصاری
99، شرح حال حاجی کلباسی : محمد علی معلم حبیب آبادی (نسخه خطی) 100. شرح حال رجال ایران : مهدی بامداد 101 شرح حال شيخ زاهد
گیلانی : محمد علی گیلک 102. شناسنامه جغرافیائی ایران 103. شيخ آقا بزرگ طهرانی : محمد رضا حکیمی 104، صحيفه سجاديه : حضرت سجاد
عليه السلام 105 .. صدر التواريخ 106 صفات الشيعه : شيخ صدوق 107. ضياء الدراره : حاج سيد ضياء الدين علامه 108. طرائق الحقايق :
معصومعليشاه ساری 109. عالم آراء عباسی ، اسکندر بيک منشی 110. علماء معاصرین : حاج ملا علی خيابانی 111. عمدة الطالب 112. عنوان
الشرف : شيخ محمد سماوی 113 . عيون اخبار الرضا عليه السلام : شيخ صدوق 114. الفخرى : عز الدين ابى طالب ازورقانی 115 - الفرق بين الفريضة
و النافله : حاج آقا منير الدين بروجردی 116. فوائد البهائيه : بهاء الدين محمد صدری 117 ، فوائد الرضويه : محدث قمى

118 . فهرست کتابخانه الهیات مشهد 119 . فهرست کتابخانه جامع یزد 120 . فهرست کتابخانه دانشکده حقوق 121 . فهرست کتابخانه دانشگاه . 122 .
فهرست کتابخانه رضویه آستان قدس 123 ، فهرست کتابخانه عمومی اصفهان : محمد جواد مقصود 124 . فهرست کتابخانه فیضیه قم : حاج شیخ رضا
استادی 125 . فهرست کتابخانه آیت الله گلپایگانی 126 0 فهرست کتابخانه جامع گوهر شاد 127 . فهرست کتابخانه مجلس شورای اسلامی 128 .
فهرست کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی : سید احمد حسینی 129 . فهرست کتابخانه ملی طهران 130 . فهرست کتب خطی : احمد منزوی سواری
131 . فهرست مشاهیر علمای زنجان : شیخ موسی زنجانی 132 ، فهرست مؤلفین کتب چاپی : خانبا با مشار 133 . قصص العلماء : میرزا محمد تنکابنی
134 . قصه قصه ها : محمد علی جمال زاده

، کافی با اصول کافی : محمد بن یعقوب کلینی 135 • کامل الزیارات : محمد بن قولویه قمی 136 - الکرام البرره : حاج شیخ آغا بزرگ طهرانی 137 .
الکنی والألقاب : حاج شیخ عباس قمی 138 . گنج شایگان : میرزا طاهر شعری

- 139، گنجینه آثار تاریخی اصفهان : دکتر لطف الله هنرفر 140. گنجینه دانشمندان : حاج شیخ محمد شریف رازی 141. لباب الالقاب : ملا حبیب الله کاشانی 142. اللوامع المحمدیه : سید مصطفی موسوی 143. لؤلؤة البحرين : حاج شیخ یوسف بحرینی 144. الثانی الأخبار : شیخ عبد النبی تویسرکانی 145. المآثر والاثار : محمد حسن خان اعتماد السلطنه 146. ماضی النجف وحاضرها : شیخ جعفر آل محبوبه نجفی 147، مجالس المؤمنین : قاضی نورالله شوشتری 148، المجدی : ابوالحسن علی بن محمد عمری 149. مجله یادگار : عباس اقبال آشتیانی 150. مجمع الرجال : مولی عنایت الله قهپایی 151. مجمع العضاء : رضا قلیخان هدایت 152، مجموعه تاج : شیخ مهدی تاج لنگرودی 153. محاسن اصفهان : مفضل بن سعد ما فروخی 154. مرآت القاسان : عبدالرحیم کلانتر ضرابی بنام : تاریخ کاشان بچاپ رسیده است)
155. مستدرک سفینه البحار : حاج شیخ علی نمازی 156. مستدرک الوسائل : حاج میرزا حسین نوری 157. مصباح الزائر : حاج شیخ عباس قمی 158. مطالع الأنوار : سید حجة الاسلام شفتی 109. مطالع الشمس : محمد حسن خان صنیع الدوله

160 . معادن الافادات : حاج ميرزا حبيب الله نير 161 . معارف الرجال : شيخ محمد حرز الدين نجفى 162 . معانى الاخبار : شيخ صدوق 163 .
معجم رجال الحديث : آيت الله خوئى 164 . معجم رجال الفكر والأدب : شيخ محمد هادى امينى 165 . معرفة القبلة : ميرزا عبد الرزاق خان بغايرى
166 . مفاتيح الجنان : محدث قمى 167 . مفردات : راغب اصفهانى 168 . مقدمه ترجمة رساله قشيره : بديع الزمان فروزانفر 169 ، مقدمه ترجمه قرآن :
زين العابدين رهنما 170 . مقدمه ديوان طرب : استاد جلال الدين همائى 171 . مقدمه ديوان عبرت 172 . مقدمه لطائف غيبية : حاج سيد جمال الدين مير
دامادى 173 . مقدمه مقتضب الأثر 174 . مقدمة مناهج المعارف : حاج مير سيد احمد روضاتى 175 . مكارم الاثار : محمد على معلم حبيب آبادى
176 . منتخب التواريخ : حاج ملا هاشم خراسانى 177 . منتخب الدعاء : شيخ محمد باقر شريعتى دهاقانى 178 . منتظم ناصرى : محمد حسن خان
اعتماد السلطنه 179 . منتقلة الطالبيه : ابراهيم بن ناصر طباطبائى 180 . منتهى الامال : حاج شيخ عباس قمى (وتتممة المنتهى) * . منهج الصادقين : ملا
فتح الله كاشانى

181 ، موسوعة العتبات : جعفر خلیلی 182 . میرزای شیرزای : ترجمه هدیه الرازی تألیف حاج شیخ آقا بزرگ طهرانی 183 . نابغه فقه و حدیث : حاج سید محمد شیرازی 184 ، نسخ التواریخ : سپهر 185 . نامه سخنوران سپاهان : نشریه اداره فرهنگ و هنر 186 . نجم الثاقب : حاج میرزا حسین نوری 187 . نخبة المقال : سید حسین بروجردی 188 . نصف جهان فی تعریف اصفهان : آقا محمد مهدی ارباب 189 . نقباء البشر : حاج شیخ آقا بزرگ طهرانی 190 : نقش روحانیت پیشرو : حامد آنگار 191 ، نمونه مختصر المکارم : معلم حبیب آباد (نسخه خطی) 192 ، نمونه معارف اسلام : علی فصیحی ساری 193 . نهج البلاغه : گردآوری : سید رضی 194 . نهج الفصاحه : گردآوری : ابوالقاسم پاینده 195 . نوابغ الرواة : حاج شیخ آقا بزرگ طهرانی 196 ، وجوه قرآن 197 ، وحید بهبهانی ، شیخ علی دوانی 198 ، وسائل الشیعه : شیخ حر عاملی 199 . وفيات العلماء : شیخ حسین جلالی شاهرودی 200 . وقایع السنین والاعوام : سید عبدالحسین خاتون آبادی 201 . هدایة الأنام : حاج شیخ عباس قمی

202 . هداية السالكين : آفا محمد عماد الإسلام 203 . هدية الأحاب : حاج شيخ عباس قمى 204 . هدية الزائرين : حاج شيخ عباس قمى 205 . هدية
العارفين : اسماعيل پاشا بغدادى

ص: 412

اسامی بعضی از آثار چاپ شده نویسنده:

- 1- ارمغان اصفهان: شرح حال آیت الله حاج سید علی بهبهانی
- 2- بیان المفاخر: کتاب حاضر (2 جلد)
- 3- تاریخ مختصر سامراء
- 4- تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان: شرح حال خاندانهای علمی وابسته مسجد شاه (3 جلد)
- 5- تاریخچه محله خواجه
- 6- تاریخچه مدارس دینی اصفهان: ضمیمه: محیط ادب
- 7- دانشمندان و بزرگان اصفهان
- 8- رجال اصفهان: حواشی و تعلیقات بر: تذکرة القبور
- 9- زندگانی حضرت عسکری علیه السلام: ضمیمه تاریخچه سامراء
- 10- زندگانی حضرت هادی علیه السلام: ضمیمه تاریخچه سامراء
- 11- زندگینامه علامه مجلسی (2 جلد)
- 12- شرح حال آیت الله بروجردی
- 13- شرح حال آیت الله آقا شیخ محمد رضا مسجد شاهی: مطبوع در مجله نور علم - قم
- 14- شرح حال سه نفر از خاندان کلباسی: مطبوع در مقدمه: حقوق زن
- 15- شرح حال شهید اصفهانی (آل رسول): مطبوع در مقدمه: تحفة الأبرار
- 16- شعرای معاصر اصفهان: از 1350 قمری به بعد تا موقع چاپ
- 17- عطیة الجواد علیه السلام: زندگانی و سخنان آنحضرت
- 18- غایة الأمال و الأمانی: شرح حال سید هاشم بحرانی (مطبوع در مقدمه: اللوامع النورانیة).

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر/ 9

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباچه ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

